

HOMO POLITICUS

SPOŁECZNO-POLITYCZNE WARTOŚCI
WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

HOMO POLITICUS

HOMO POLITICUS

SPOŁECZNO-POLITYCZNE WARTOŚCI
WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

REDAKCJA NAUKOWA

Oleg Leszczak

Wydawnictwo
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego
Kielce 2021

Recenzenci

prof. dr hab. Oleksandr Hlotov (Krzemieniec, Ukraina), dr hab. prof. UJK
Martyna Król-Kumor (Kielce, Polska), prof. dr hab. Oksana Łabaszczyk
(Tarnopol, Ukraina), dr Katarzyna Nobis-Wlazło (Kielce, Polska),
dr Ihor Papusza (Tarnopol, Ukraina), prof. dr hab. Olena Pchelintseva (Czerkasy,
Ukraina), dr hab. prof. UJK Irina Rolak (Kielce, Polska), prof. dr hab. Oleksandr
Volkovynskyi (Kamieniec Podolski, Ukraina)

Redaktor naukowy

dr hab. Oleg Leszczak, prof. UJK

Redaktorzy

dr Switłana Leszczak (język ukraiński i rosyjski)
dr Hanna Mijas (język angielski)
mgr Katarzyna Stefańska (język polski)

Formatowanie

Józef Bąkowski

Projekt okładki

Monografia przedstawia wyniki badań naukowych studentów, doktorantów
i naukowców Polski, Ukrainy i Rosji przeprowadzonych w 2021 r. w ramach
Międzynarodowego Projektu Integracyjnego Studentów i Doktorantów
„Szkoła Otwartego Umysłu”.

Monografia wydana przy wsparciu finansowym Centrum Nauki i Kultury
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz współfinansowana
ze środków Centrum Kultury Wschodniej (Kielce, Polska)

Copyright © by Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
Kielce 2021

ISBN 978-83-7133-947-9

DOI:10.25951/4660

Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 5

Spis treści

Przedmowa – OLEG LESZCZAK	7
---------------------------------	---

I.

SPOŁECZNO-POLITYCZNE WARTOŚCI W MEDIACH I ŻYCIU PUBLICZNYM

Marta Kwaśniewska Climate Wars – Military Metaphors in the Headlines of Polish and American Newspapers	11
Piotr Raczyński Patotreści internetowe w perspektywie społeczno-kulturowej	23
Дарья Яшина Соцсети о проверочных испытаниях по русской словесности	35
Milena Bryła Press Coverage of the Law Changes in Oregon	47
Ірина Повержук Особливості діяльності волонтерського руху в умовах військово-політичного конфлікту в Україні	57
Олександра Івлева Інклюзія vs інтеграція: співвідношення понять	65
Michał Robak Macro Units of Integration in Vegan Discourse Communities – a Comparative Study of Polish and International Facebook Groups	71

II.

SPOŁECZNO-POLITYCZNE WARTOŚCI W ASPEKTCIE HISTORYCZNO-KULTUROWYM

Максим Сльозкін Консерватори vs. реформатори: українська преса про вдосконалення (зміну) політичного ладу Російської імперії на початку ХХ століття	97
--	----

Анастасия Стародубцева	
Культурно-цивилизационные проявления в казахском этнолингвистическом пространстве	109
Patryk Jarząbek	
Izrael i jego działania polityczne na arenie regionalnej i międzynarodowej	125
Татьяна Уткина	
Феномен казачества в истории России (на основании материалов о донском и кубанском казачестве)	135

III.

SPOŁECZNO-POLITYCZNE WARTOŚCI W ASPEKCIE ARTYSTYCZNYM

Лилия Федорова	
Женщина в песнях С. Слепакова: современные стереотипы	149
Дарья Воронова	
Речевой этикет в XIX в. (на материале пьес А.В. Сухово-Кобылина «Свадьба Кречинского» и А.Н. Островского «Свои люди-сочтемся») 163	

IV.

ZDANIE EKSPERTÓW

Agnieszka Rosińska-Mamej, Dorota Połowniak-Wawrzonek	
(Nie)oczywiste oczywistości w czarno-białej polityce, czyli o wybranych stałych połączeniach wyrazowych wywodzących się z wypowiedzi Jarosława Kaczyńskiego	179
Hans Giessen	
Political Press Coverage about Belarus in Newspapers from Germany and Luxembourg on the Occasion of the European Games 2019	201
Grair Magakian	
Polskie zapożyczenia (quasi)politycznych terminów w języku Ormian polskich (wybrane zagadnienia)	219

Przedmowa

Przedłożona uwadze Czytelników monografia zbiorowa jest kolejną edycją efektów prac badawczych przeprowadzonych w ramach Międzynarodowego Projektu Integracyjnego Studentów i Doktorantów „Szkoła Otwartego Umysłu” działającego od 2003 roku. W 2021 roku zespół doktorantów i studentów z Polski, Ukrainy i Rosji pracował nad problemem wartości społeczno-politycznych współczesnego człowieka. Pod wartościami społeczno-politycznymi rozumiemy wszystko, co od strony aksjologicznej zapewnia człowiekowi ład społeczny, stanowi podstawę społecznych zachowań, zarówno etycznych i ideologicznych, jak również *stricte* politycznych.

Udział w tegorocznym cyklu badawczym wzięła młodzież akademicka oraz naukowcy z Kielc, Kamieńca Podolskiego, Charkowa i Nowogrodu Wielkiego. Staje się już tradycją, że monografie tego cyklu są swoistym dialogiem między młodymi, początkującymi uczonymi a ich starszymi kolegami i mentorami. Większość tematów poruszonych w pracach młodych naukowców była omawiana w ramach kilku konferencji on-line, które odbywały się w ciągu 2020 roku. Wyniki tych prac zostały przedstawione w poszczególnych rozdziałach pierwszych trzech części monografii pt. „Społeczno-polityczne wartości w mediach i życiu publicznym”, „Społeczno-polityczne wartości w aspekcie historyczno-kulturowym” oraz „Społeczno-polityczne wartości w aspekcie artystycznym”. Ostatnia część – „Zdanie ekspertów” – przedstawia refleksje opiekunów naukowych młodzieży nad tematem monografii.

Redakcja i autorzy monografii wyrażają wdzięczność Centrum Nauki i Kultury Uniwersytetu Jana Kochanowskiego oraz Centrum Kultury Wschodniej za wsparcie finansowe Projektu.

Redaktor naukowy
dr hab. Oleg Leszczak, prof. UJK

I. Społeczno-polityczne wartości w mediach i życiu publicznym

Climate Wars – Military Metaphors in the Headlines of Polish and American Newspapers

MARTA KWAŚNIEWSKA

Doctoral student, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Abstract: The chapter presents a qualitative analysis of newspaper headlines in the context of metaphorical expressions employing the source domain of war. The material comprises Polish and American press articles headlines concerning the problem of climate change and is derived from materials published in 2019. The examples of metaphorical expressions are identified by means of specific metaphor identification procedures and subsequently categorized depending on the aspect of war, which is prevailing. The results have indicated diversified representations of war in the Polish and American headlines. Various implications stemming from the representation are discussed.

Keywords: climate change; conceptual metaphor; media discourse, press articles.

Streszczenie: Rozdział przedstawia analizę jakościową nagłówków prasowych w kontekście wyrażen metaforycznych pochodzących z domeny źródłowej wojny. Materiał składa się z Polskich i Amerykańskich nagłówków prasowych dotyczących problemu zmiany klimatu. Wszystkie nagłówki pochodzą z artykułów opublikowanych w 2019 roku. W celu identyfikacji wyrażen metaforycznych użyte zostały dwie procedury identyfikacji metafor. Następnie wyrażenia zostały skategoryzowane według aspektu wojny, na którym się skupiały. Badanie wykazało odmienne przedstawienie wojny w Polskich i Amerykańskich nagłówkach. Omówione zostały implikacje wspomnianych przedstawień.

Słowa kluczowe: zmiana klimatu; metafora konceptualna; dyskurs mediów; artykuły prasowe.

Introduction

The problem of climate change is of significant importance and as such, it has been a frequent topic of discussion in the media, especially focusing on its implications for the humankind and the planet itself [Kundzewicz 2008]. Conceptual metaphors employing the domain of war in media discourse constitute a universal phenomenon that has been investigated by multiple scholars [Antonova 2014; Deignan 2017; Flusberg et al. 2017, 2018]. Nevertheless,

the concept has not been analyzed thoroughly, especially considering the employment of various variables. A distinctive manner of discussion concerning climate change was observed in conservative and progressive media [Gann et Matlock 2014], however, the analysis focused on general terms and not specific metaphors. The aim of the present study is to locate and investigate the metaphorical expressions of war metaphor in the newspaper/magazine headlines differentiated by the language (Polish and English) and a given political spectrum.

The concept of conceptual metaphor used as the theoretical framework for this study is not incidental. Apart from being recognized as an omnipresent element of everyday language, as opposed to the traditional view of metaphor [Kövecses 2010; Lakoff 2006; Lakoff et Johnson 1980b; Reddy 1979], it is regarded as a possible tool of persuasion. Conceptual metaphors might be identified through metaphorical expressions, which are the representation of previously existing metaphors. They result from metaphorical mappings, correspondences between source and target domains. The target domain most frequently represents a concept that is abstract and is expressed by the source domain which tends to be familiar and concrete. According to Zoltán Kövecses [2010: 18–27] amongst the most common target domains are emotions, desire, morality, thought, society. On the other hand, the source domains, which may be perceived frequently, include the human body, health and illnesses, animals, plants, buildings and constructions.

The metaphor which is often employed and discussed is ARGUMENT IS WAR. As discussed by George Lakoff and Mark Johnson [1980b: 9], the concept of argument (abstract) is viewed in terms of the concept of war (more tangible). Through the use of this metaphor, people participating in an argument are perceived as enemies at war, where they use various weapons and strategies (arguments) to defeat the opponent (win the argument). This example is especially significant as it emphasizes the attitude and a specific way of thinking which is projected on the speaker through the application of the aforementioned metaphor.

The possible influence of metaphors on the attitudes toward certain concepts may be further enforced by two aspects. The first of them is a property of conceptual metaphors proposed by George Lakoff and Mark Johnson [1980b], namely the highlighting and hindering of particular aspects. The property stems from the metaphor systematicity. If one considers the aforementioned metaphor ARGUMENT IS WAR and compares it with the metaphor ARGUMENT IS GAME, one may notice that the attitude of people participating in a discussion is profoundly different. The second aspect which may influence the speakers is a phenomenon named “pressure of coherence” [Kövecses 2014: 145]. It may occur when one person employs a particular metaphor

and, as a consequence, his or her interlocutors may unconsciously adapt their speech to the metaphor. This process may appear in the speech of readers of particular newspapers as well.

Material

The choice of the material in the form of newspaper articles was correlated with the research by multiple scholars who emphasized the potential of this particular media to influence readers' views and opinions [Baker 2006; Fowler 1991]. There exist diversified methods and techniques used by journalists to impose certain views or emotions on the readers, as for instance a particular choice and cropping of pictures published in articles [Bednarek 2005]. On the other hand, according to Paul Baker [2006: 72], the persuasive power that may be perceived in the context of newspapers stems from their repetitiveness. The ideas and attitudes are not conveyed in one text only but they appear systematically and may influence one's view of a certain topic in an unconscious manner.

Furthermore, it is worth considering the significance of not only the articles themselves but of their headlines as well. Headlines serve as representatives of the article's content and therefore they are designed to be easily noticeable by readers. For this reason, they are often considered as "[fish]hooks" [Molek-Kozakowska 2013]. If a headline fails to attract the reader's attention the probability of him or her reading the content that follows is significantly decreased. The strategies used in the production of headlines include sensationalism [Molek-Kozakowska 2013], specific lexical structures, and metaphors [Fowler 1991].

The material investigated in the paper comprises 200 headlines of newspaper articles related to the problem of climate change. All of the headlines were extracted from articles published in 2019 in one magazine and a newspaper. The sources were as follows: "Polityka" (a Polish centre-left weekly magazine), and "The New York Times" (an American liberal newspaper). From each newspaper, 100 article headlines were extracted. In order for the article to be chosen as the material for analysis (as a part of a larger project), the content of a particular article had to contain a keyword "climate", and in the case of Polish articles, the keyword "klimat*" (including all the forms of the word). The aforementioned criterion refers to the whole text of the article and not the headlines themselves. Therefore, it is possible that some headlines do not refer to climate change directly.

Methodology

The 200 headlines were analyzed by means of qualitative methods, namely two metaphor identification procedures: MIP, and MIPVU. The combination of the two provides the researcher with flexibility which is required in the study as the immediate context is limited. Both aforementioned procedures involve the use of a dictionary as in both methods the researcher is required to compare the contextual meaning of particular words with their dictionary meaning. As the present paper refers to cross-linguistic research, two dictionaries were employed, one for each language. Both dictionaries are available online and are generally recognizable. The Polish one is entitled *Wielki Słownik Języka Polskiego* edited by Piotr Żmigrodzki. The American dictionary used in the analysis is the *Merriam-Webster Online Dictionary*. All of the samples were analyzed in their respective languages. To present the data and the results, the translation for the Polish examples is provided¹.

Analysis

To render the analysis more thorough and structured, one needs to be aware of the general structure of the concept of war. For this purpose, reference is made to the gestalt structure of war, as proposed by George Lakoff and Mark Johnson [1980a: 202–203]. Their proposal presents the concept of war as consisting of six main elements, namely: participants, parts, stages, linear sequence, causation, and purpose. The present analysis focuses on three elements – participants, parts, and purpose. Especially, the second section could prove fruitful as it may be divided into the following subcategories: the two positions, planning strategy, attack, defense, retreat, maneuvering, counterattack, stalemate, truce, surrender/victory.

A. POLITYKA

The material described in previous sections consisted of 100 examples of headlines extracted from the newspaper entitled “Polityka”. Of these 100 headlines, 41 contained metaphorical expressions pertaining to different source domains. The most numerous of those was the domain of war analyzed in the present paper, accounting for 34% (14 instances) of the headlines marked as metaphorical. These instances are investigated in the present section. The metaphorical expressions found in the material were categorized according to

¹ All the translations are provided by the author unless stated otherwise.

the features most commonly included in the concept of war, according to the structure delineated in the previous section, and mappings emerging from the expressions were analyzed.

The picture presented in the headlines of “Polityka” comprises several elements, however, it is evidently focused on the concept of physical combat as suggested by numerous instances of metaphorical expressions employing phrases such as “fight”, “attack”, or “charge”. Since it emerges as the prevailing pattern, it will be investigated first.

- (1) *Na stoku bez plastiku? Narciarze walczą o klimat* (to fight for sth) [‘On a slope with no plastic? Skiers fight for climate’]
- (2) *Aktywiści nie ustają w walce o klimat. Wkrótce kolejne protesty* (to fight for sth) [‘Activists don’t stop in the fight for climate. Next protests soon’]
- (3) *Niemcy walczą o planetę i są w tym mocno podzieleni* (to fight for sth) [‘Germans fight for the planet and are deeply divided in it’]
- (4) *Młodzież w walce o klimat domaga się konkretów. „Dosyć słów, teraz czyni!”* (to fight for sth) [‘Youth in the fight for climate wants action: “No more words, action now!”’]
- (5) *Koalicja europejskich stolic będzie walczyć o demokrację. Bo rządy zawiodły* (to fight for sth) [‘Coalition of European capitals will fight for democracy. Because the governments failed’].

The most frequent phrase employed in the headlines of the newspaper is “to fight for sth”. It is used in a few different contexts, however, with certain similarities. First of all, this particular expression implies that the most significant objective is to win something over or protect it. The enemy is not the most important part of this depiction which seems reasonable. Consequently, none of the examples pertaining to the notion of refers to a specified entity. The two concepts which are specified are the thing that is fought for and the entity fighting for it. Interestingly, there is diversity in the case of the fight. As exemplified by the headlines, entities who fight are skiers, youth, Germans, and activists, the coalition of European capitals. The last one, however, seems to go beyond the subject of climate change. Apart from the latter, in all cases the fighting entities are groups of people, united by a certain sport, age, nationality, or attitude towards particular issues. As far as the object of the fight is concerned, it seems to be rather unanimous – it is either climate or the planet, which could be understood, in terms of metonymy, as representing the climate as well.

- (6) *Jak walczyć ze smogiem? Kiedy odejść od węgla? Propozycje i obietnice* (to fight with sth) [‘How to fight smog? When to quit coal? Proposals and promises’]
- (7) *Nieustraszeni pogromcy smogu* (slayer) [‘Fearless smog slayers’].

Furthermore, there are two headlines that employ metaphorical expressions which are similar, although present a different focus. The expressions in question are “to fight with sth”, and “a slayer of”. Here, the emphasis is not on the object of the fight but on the enemy. In both cases the enemy depicted is smog which needs to be fought with.

- (8) *Morawiecki zaszarżował, nie godząc się na Zielony Ład dla Europy* (to charge) [‘Morawiecki charged by not agreeing to Green Deal for Europe’]
 (9) *Dlaczego Gretę Thunberg atakują starsi panowie (i TVP)* (to attack) [‘Why older men (and TVP) attack Greta Thunberg’]
 (10) *Dość tej nagonki! Greta Thunberg musiała się światu wydarzyć* (heat) [‘Enough with the heat. Greta Thunberg had to happen to the world’].

The subsequent element of the concept of war presented in the headlines of the newspaper is the depiction of the physical combat, however, in a different way than it is portrayed in the case of “to fight for sth” expression. In the examples discussed in this section, the focus is on the battle itself and its impact on the opponent. Words such as to charge, to attack, or heat directly relate to combat and in the case of the headlines provided the attack is aimed mainly at Greta Thunberg, a Swedish environmental activist. The attack is carried out by older men in one of the examples. One of the headlines relates to Mateusz Morawiecki, a Polish politician, who attacks some enemy but it is not clear who the object of the assault is.

- (11) *Czego Polska chce za neutralność klimatyczną* (neutrality) [‘What does Poland want in return for climate neutrality’]
 (12) *Młodzi do polityków: Dość bierności wobec kryzysu klimatycznego* (passivity) [‘Youth to politicians: Enough with the inactivity towards climate crisis’].

The following two examples regarding the attitude adopted towards the concept of war could be categorized as stating the purpose or the lack thereof towards climate issues. The expressions employed in the headlines were neutrality and being passive. Both of them were used in the context of climate. In the first example, neutrality concerns the climate, and in the latter one, being passive relates to the climate crisis. Although both notions seem to be of similar nature (not taking certain actions (WSJP), the first one is presented as something desired, whereas the latter one is depicted as something negative that needs to be changed. Moreover, in the first of the two headlines, climate is depicted as an object of trade, an entity that may be bought.

- (13) *Wojna dorszowa na Bałtyku* (war) [‘Cod war in the Baltic Sea’]
 (14) *Każdy może się czuć zwycięzcą ostatniej debaty. Ale czy to dobrze?* (winner) [‘Everyone may feel as a winner of the last debate. Is it good though?’]

(15) *A może międzynarodowa okupacja Amazonii?* (occupation) [‘And maybe an international occupation of Amazonia?’].

Apart from the examples that are being discussed, there are three others that do not represent any specific patterns but it is worth taking them into account. The first of them relates to the concept of war directly, as it says *Wojna dorszowa na Bałtyku* [‘Cod war on the Baltic Sea’]. It relates to a particular species of fish but it does not specify if the fish are enemies, the object that needs to be saved, or whether they refer to any other role in the war. The second headline could be assigned to the surrender/victory part of the gestalt concept of war, as it refers to a winner. This example, however, does not relate to climate directly and therefore will not be discussed further. The third and last example relates to occupation. It seems to represent a part of the concept developed to such an extent, that it could not be found in the gestalt war structure. However, it seems logical and suitable to treat it in terms of the stages category of the aforementioned structure. In the headline discussed, Amazonia is the occupied place and it is occupied by multiple nations (international).

The headlines from “Polityka” magazine containing metaphorical expressions relating to the source domain of war discussed in the section focus mostly on the attack part of the war structure and the varied manners of describing physical combat. The participants of the battle are not equally delineated. The groups fighting are oftentimes labeled, however, their enemy is most frequently unmentioned. This may be a consequence of the fact that the focal point is the object of the battle, which is the climate or the planet in general, at the same time constituting a possible purpose of the metaphorical war.

B. THE NEW YORK TIMES

Out of 100 headlines extracted from “The New York Times” which were examined in this study, 33 contained metaphorical expressions. 21 of them (64%) referred to the source domain of war. All of them are investigated in the section with regard to the metaphorical mapping that they may indicate. Similar to the previous section, the headlines are categorized into groups relating to priorly presented elements of the concept of war.

- (16) *A Legal Approach to Fighting Climate Change* (to fight sth)
- (17) *Taking a Different Approach to Fighting Climate Change* (to fight sth)
- (18) *Telling Stories to Battle Climate Change, With a Little Humor Thrown In* (to battle sth)
- (19) *In the Fight Against Climate Change, Not All Forests Are Equal* (to fight against sth)
- (20) *Flood of Oil Is Coming, Complicating Efforts to Fight Global Warming* (to fight sth)

(21) *General Motors Sides With Trump in Emissions Fight, Splitting the Industry* (fight).

Amongst the headlines containing metaphorical expressions, the most frequent metaphorically employed phrase was “to fight”, used with different prepositions, and one instance of “to battle sth” which could be regarded as synonymous. The most common structure that may be perceived here, namely “to fight/battle sth/against sth”, apart from establishing the general delineation of the situation of metaphorical war, directly names the opponent in the war. Most often the metaphorical enemy depicted is climate change. One instance presents emissions, one of the main causes of climate change, as the enemy. Therefore, all of the headlines here relate to the concept of climate change and its related aspects as the enemy that needs to be fought. In contrast, the person fighting the enemy is not clearly delineated. The fighter is visible only in two cases. One headline portrays forests as fighters and emphasizes their diversity and the fact that they are not equally prepared to fight the enemy. The second headline mentions Donald Trump, a former president of the United States. However, it is not clear in this case if the politician is the opponent in the fight or merely an advisor to one of the sides of the conflict.

(22) *Science Under Attack: How Trump Is Sidelining Researchers and Their Work* (to be under attack)

(23) *Teaching Resilience in the Face of Climate Change* (resilience)

(24) *Trump Mocks Greta Thunberg on Twitter, and She Jabs Back* (to jab back)

(25) *His Novels of Planetary Devastation Will Make You Want to Survive* (to survive)

Although not directly presented in the context of a fight examined in the previous paragraph, the perspective of the fighting side could be perceived in four of the headlines, employing metaphorically the following phrases “to be under attack”, “resilience”, “to jab back”, “to survive”. All of them present the perspective of a person or group that is attacked. In three of the headlines, the attacker is straightforwardly presented. One instance depicts climate change as the enemy, and two others point to Donald Trump as the aggressor. The politician is attacking science in one headline, and Greta Thunberg, the environmental activist, in another. The science in the first example is represented by researchers and their work. Greta Thunberg is on her own, however, her abrupt response is described. The two other expressions presented at the beginning of the paragraph concern the attacked and their situation during the war. One of them employs the phrase “to survive” suggesting a difficult situation on the planet (“planetary devastation”), and the other discusses resilience, indicating the need to recover after the attack (in this case of climate change) is over.

(26) *As U.N. Climate Talks Go to Overtime, a Battle for the 'Spirit' of the Paris Pact* (battle)

(27) *White House Pressed Car Makers to Join Its Fight Over California Emissions Rules* (to fight over sth)

(28) *In Oregon Wine Country, One Farmer's Battle to Save the Soil* (to battle to do sth).

The next group of the headlines investigated here could be characterized as expressing a certain goal or purpose that needs to be achieved in the course of war. The expressions employed were the following “a battle for sth”, “to fight over sth”, “to battle to do sth”. In all of these headlines the metaphorical expressions indicated not only the fight having place, although it was the central idea, but sides of the conflict as well. In the first headline, the U.N. discussion on climate aimed at the spirit of the Paris Agreement². In the second example, the White House pressures carmakers to fight together over emission standards. Finally, a farmer strives to save the soil in the course of a battle. Even though the purposes or aims presented in these headlines do not concern the climate or the planet directly, they are related to the idea. The first two purposes could serve as a means of protecting the planet, whereas the last one is concerned with limiting the far-reaching consequences that climate change may cause. Another interesting point is the fact that the first two examples depict systemic, official bodies or organizations. That is in contrast with the last headline which presents a single farmer striving to achieve his or her goal through metaphorical war.

(29) *Climate Change Strikes at the Heart of German Identity: The Woods* (to strike)

(30) *Climate Change Is Ravaging the Arctic, Report Finds* (to ravage).

The next two headlines could be characterized as a description of physical combat. The phrases employed are “to strike”, and “to ravage”. In both cases, the attacker and the attacked are depicted. In the presented headlines, the predator is climate change. Its victims are woods (forests) and the Arctic, both being elements of the natural environment.

(31) *In Napa Valley, Winemakers Fight Climate Change on All Fronts* (front)

(32) *In France, Holiday Skating Rinks Are an Unlikely Climate Battleground* (battleground).

² “legally binding international treaty on climate change” (<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>).

The next group of headlines could be described as a place of war. In the first example, there are different “fronts”. In the second one there is “a battleground”. Both of these relate to climate change, depicting it as an enemy that is to be fought in these places.

(33) *Climate Change Poses Threats to Children’s Health Worldwide* (to pose threat)

(34) *Bank Regulators Present a Dire Warning of Financial Risks From Climate Change* (warning).

The subsequent two headlines emphasize a menace to the enemy which in both cases is climate change. The focus here is on the aspects which may be affected by climate change. In one case it is children (“to pose threat”) and in the other, it is the financial aspect (“dire warning of risks”). Interestingly, in the latter example, the warning is conveyed by bank regulators which could be regarded as a messenger at war.

(35) *As Climate Risk Grows, Cities Test a Tough Strategy: Saying ‘No’ to Developers* (strategy)

(36) *His White House Engulfed, Trump Keeps California in the Cross Hairs* (crosshairs).

The last two headlines investigated here concern elements of war that could not be categorized under any larger group. They are “a strategy”, and “crosshairs”. Whilst investigating the examples one may notice the manner these particular expressions structure the depiction of the situation. In the first example, the side that is implementing a strategy is cities. Furthermore, one may notice that the strategy is aimed at minimizing the risk of climate (probably relating to climate change in general). On the other hand, the second example depicts Donald Trump as an enemy to the state of California, which is held at gunpoint. Moreover, the same headline indicates that the politician is forced to take action as its territory is engulfed, though the engulfing party is not specified.

Taking into account all the instances of headlines employing the source domain of war in “The New York Times”, one may notice that the main focus is placed on the fight and the enemy that needs to be defeated. The enemy is described directly as climate change. The perspective of climate change as an enemy is preserved in most of the headlines.

Conclusion

The present study used a qualitative approach to the material of newspaper headlines in order to establish and investigate metaphorical mappings that could be perceived through the application of metaphorical expressions, stemming from the underlying conceptual metaphor involving the source domain of WAR. The chosen methodology rendered it possible to identify not only the mappings within the two groups of headlines (of Polish and American newspapers) but the differences between them as well.

The parts of the gestalt concept of war employed in the headlines of the two newspapers investigated overlapped to a large extent. The central idea in both the Polish magazine and the American newspaper was the fight and its different aspects. Although similar expressions were used metaphorically in both newspapers, they provided different perspectives on the conflict. The Polish magazine distinctively focused on depicting the fighters in the war, most often omitting the figure of the enemy. In contrast, the American newspaper concentrated on the enemy and methods of overpowering it. Furthermore, when discussing the fighters, Polish headlines tended to depict groups of people, whereas American ones often concentrated on specific people, such as politicians, or representatives of specific groups (a farmer).

Similarly, one may notice a discrepancy in the perspective of the ongoing war. The headlines of “Polityka” emphasize the fact that people have been passive for too long and there is an urgent need for action. On the other hand, the headlines of “The New York Times” suggest that foregoing actions were insufficient and new approaches need to be introduced. This point corresponds with the employment of more technical terms, such as the strategy or the fronts. All things considered, one might postulate that the American headlines portray a picture of experienced fighters who search for an adequate manner of defeating their enemy, whereas the Polish headlines emphasize the lack of previous actions and the motivation to alter the attitude.

Taking into account the fact that the present analysis is limited to the headlines, one may see that the mappings may be accurate only to a certain degree. Therefore, it may be useful to pursue the topic in the future and investigate how these mappings are developed further in the body of a given article. What is more, a study involving full articles would provide the researcher with a plethora of materials, which could be employed to conduct not only qualitative but also quantitative analysis. Performing statistical analysis would render it possible to indicate if the findings are statistically significant.

REFERENCES

- Antonova, T. G. (2014). *Social Conflict through Conceptual Metaphor in Media Discourse*. "Procedia – Social and Behavioral Sciences" 154.
- Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*, London.
- Bednarek, M. A. (2005). *Construing the world: conceptual metaphors and event-construal in news stories*, «metaphorik.de» 9.
- Deignan, A. (2017). *Metaphor in texts about climate change*. "Iberica" 34.
- Flusberg, S. J., Matlock, T. et Thibodeau, P. H. (2017). *Metaphors for the War (or Race) against Climate Change*. "Environmental Communication" 11(6).
- Flusberg, S. J., Matlock, T. et Thibodeau, P. H. (2018). *War metaphors in public discourse*. "Metaphor and Symbol" 33(1).
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*, London.
- Gann, T. M. et Matlock, T. (2014). *The Semantics of Climate Change and Global Warming*. "Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society" 36.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*, Oxford.
- Kövecses, Z. (2014). *The Metaphorical Conceptual System in Context*. In: Burrige, K. et Benczes, R. (eds.), *Wrestling with Words and Meanings: Essays in Honour of Keith Allan*, Melbourne.
- Kundzewicz, Z. W. (2008). *Konsekwencje globalnych zmian klimatu*. "NAUKA" 1.
- Lakoff G. (2006). *The Contemporary Theory of Metaphor*. In: Geeraerts, D. (ed.), *Cognitive linguistics: Basic readings*, New York.
- Lakoff, G. et Johnson, M. (1980a). *The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System*. "Cognitive Science" 4.
- Lakoff, G. et Johnson, M. (1980b). *Metaphors we live by*, Chicago.
- Merriam-Webster online dictionary* (2021), <https://www.merriamwebster.com> [1.03.2021].
- Molek-Kozakowska, K. (2013), *Towards a pragma-linguistic framework for the study of sensationalism in news headlines*, "Discourse & Communication", 7(2).
- Reddy, M. J. (1979). *The Conduit Metaphor – A Case of Frame Conflict in Our Language about Language*. In: Ortony, A. (ed.), *Metaphor and Thought*, Cambridge.

Patotreści internetowe w perspektywie społeczno-kulturowej

PIOTR RACZYŃSKI

doktorant, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (Polska)

Abstract: In this chapter, the author takes up the issue of the increasingly common occurrence of pathological content in contemporary Internet communication, which is important from a cultural point of view. The problem of «pathoculture» and the so-called pathocontent revealed within it, i.e. popular materials posted on the Internet, bearing the hallmarks of pathology, were reviewed. The considerations are situated in a socio-cultural and linguistic context. The phenomenon is illustrated by examples of harmful behavior – including linguistic behavior – visible on transmissions. The work is important due to the fact that broadcasts showing pathologies for entertainment are popular and available among young people.

Keywords: patostream, pathological content, harmful content, internet entertainment, subculture of violence.

Streszczenie: Autor w niniejszym rozdziale podejmuje ważką z kulturowego punktu widzenia kwestię coraz powszechniejszego występowania we współczesnej komunikacji internetowej treści o znamionach patologii. Oglądowi poddano problem „patokultury” oraz ujawniających się w jej ramach tzw. patotreści, czyli noszących znamiona patologii popularnych materiałów zamieszczanych w Internecie. Rozważania sytuowane są w kontekście społeczno-kulturowym oraz językowym. Zjawisko zilustrowano przykładami zachowań szkodliwych – w tym językowych – widocznych na transmisjach. Praca jest istotna z uwagi na fakt, że transmisje ukazujące patologie dla rozrywki są wśród młodych ludzi popularne i dostępne.

Słowa kluczowe: patostream, patotreści, szkodliwe materiały, rozrywka internetowa, podkultura przemocy.

W komunikacji internetowej coraz częściej pojawiają się treści naruszające wzorce zachowań pozytywnych, zarówno społecznych, jak i językowych. Założyć można, że wynika to z widocznej tendencji do ekstremalności w przeżywaniu świata i ekscytacji zjawiskami wynaturzonymi, ale silnie oddziałującymi na odbiorców. To, co niegdyś było przedmiotem karnawalizacji i tylko w tej konwencji było rozumiane i odczytywane, dziś staje się codziennym sposobem uczestniczenia w kulturze internetowej. Turpizm, obscena, deprecjacja osób, kpienie z niepełnosprawności, obalanie postaw i bunt wobec norm są

szczególne eksponowane przez młodych użytkowników Internetu, dla których „kultura śmiechu” jest jednocześnie „kulturą pocisku” czy „patokulturą”. W jej ramach ujawniają się tzw. patotreści, do których należy przede wszystkim patostreaming. Patostream to transmisja na żywo, której głównymi elementami są wulgarność i przemoc. W Polsce na lata 2018-2019 przypadł szczyt popularności tego rodzaju „rozrywki”, a o zjawisku i czołowych patostreamerach zaczęto pisać artykuły i reportaże [zob. Siedlanowski 2018, Angielczyk 2018, Wojtyna 2019]. Transmisje czyniące rozrywkę z patologii społecznych są nadal popularne, a ich nadawcy zarabiają głównie dzięki wpłatom od widzów zafascynowanych aktami alkoholizmu, sekstingu czy agresji. Patostreamy, chociaż odbywają się w wybranych przez patostreamerów porach, są dostępne dla każdego użytkownika sieci, w tym dla dzieci i młodszych nastolatków, którzy stanowią największe grono odbiorców. Ich opiekunowie często nie są świadomi zagrożeń związanych z kontrowersyjnym show, toteż organizacje rządowe, pozarządowe, wychowawcy, psychologowie i badacze, wypowiadając się na temat skali i potencjalnego wpływu patostreamingu, alarmują o potencjalnej szkodliwości. Sam fakt monetyzacji przemocy i popularyzowania podkultury przemocy okazuje się przysparzać szczególnej sławy wszystkim osobom generującym specyficzny materiał rozrywkowy. Patostreaming okazuje się mieć podłoże znacznie starsze niż ubiegłe dziesięciolecie. Wraz z powszechnym dostępem do Internetu – tu z pewnością warto przypomnieć sobie przestrogi badaczy przed negatywnymi konsekwencjami takiej możliwości [zob. Wojtasik 2009, Grzelak, Liedel 2012, Bębas 2012] – wszelkie patologie życia jednostkowego i społecznego znalazły swoje miejsce w sieci. Popularność transmitowanych patologii można dostrzec przede wszystkim w Polsce [zob. Górski 2019, Andronik 2020]. Potwierdzają to subskrypcje, komentarze i reakcje patooglądaczy, a także rosnąca popularność grup zrzeszających fanów patostreamerów. 10 lipca 2020 roku subskrypcje kanałów serwisu YouTube należących do patostreamerów sumowały się następująco:

BOXDEL: 1,5 mln subskrypcji, 27 076 096 wyświetleń,
 mahonek: 220 tys. subskrypcji, 2 110 373 wyświetlenia,
 Bystrzak TV: 16,1 tys. subskrypcji, 35 544 wyświetlenia,
 mexicano tv: 43,2 tys. subskrypcji, 33 380 178 wyświetleń.

Wraz ze wzrostem popytu na patologiczne materiały formują się nowe, specyficzne grupy społeczne, które zrzeszają fanów poszczególnych patostreamerów (np. DanielMagical ma ponad 48 tysięcy obserwujących na swojej stronie dla fanów [*DanielMagical*]), a których członkowie organizują rozmaite przedsięwzięcia, np. zloty. Ponadto patostreamerzy uczestniczą w spotkaniach ze swoimi fanami, choć czasami podczas wspólnych „wypadów na miasto” zaczepiają, wyzywają lub biją przypadkowe osoby [*Kim są patostreamerzy i co to są patostreamy?*].

Przyjmując za *Encyklopedię PWN* definicję patologii jako „zjawiska społecznego zachowania się jednostek i grup oraz funkcjonowania instytucji społecznych, pozostającego w sprzeczności z wartościami i zasadami akceptowanymi przez dane społeczeństwo” [*Patologie społeczne*], wyróżnia się patologie indywidualne, społeczne oraz życia zorganizowanego. Patologia indywidualna ma miejsce, gdy jednostka staje się reprezentantem negatywnych cech i zachowań. Społeczna dotyczy struktur społecznych i stosunków międzyludzkich. Sylwester Bębas dokonał rozróżnienia w obrębie tej grupy na: patologie społeczne o zasięgu globalnym, indywidualne patologie społeczne i patologie społeczne w grupach społecznych [Bębas 2012: 329]. Do zachowań i norm sprzecznych z wartościami społecznymi zalicza się pijaństwo i alkoholizm, przestępczość, narkomanię, prostytutkę oraz patologie rodziny.

Pierwszy człon wyrazu złożonego, czyli przedrostek *pato-*, wskazuje na związek ze stanem patologicznym, oznaczając wszystko, co ekstremalnie odbiega od normy [Słownik slangu]. W tym rozumieniu, młodzieżowe słowo *patus* stanowić będzie potoczne określenie osoby, której zachowania odbiegają od uznawanych za normalne i postrzegane są jako niedopuszczalne w społeczeństwie [Słownik slangu]. Znamienna jest neologizacja, w ramach której na bazie rdzenia *pato-* powstają słowa takie jak: *patointeligencja*¹, *patotrap*², *patoogłdacz*³, których treść nie waloryzuje jednoznacznie negatywnie zjawisk patologicznych czy dewiacyjnych. Wskazane neologizmy związane są bliżej z oryginalnością, kontestacją czy odstępowaniem od normy. We współczesnych sposobach rozumienia „normy” wyróżnić można podejście kulturowo-relatywistyczne – „o normie i patologii myśleć należy na podstawie korelacji cech kultury pewnych grup społecznych (...). To, co normalne dla jednej grupy społecznej, dla innej będzie wyglądać jak patologia. Normalne jest to, co odpowiada poglądom kulturowym na temat normy” [Oleksandr i inni 2020: 98]. Łącząc przedrostek *pato-* ze słowem „sieć”, oznaczającym zbiór urządzeń połączonych ze sobą, powstaje termin, którego semantyka odsyła do zasobu werbalnych i niewerbalnych zachowań ujawnianych w Internecie, a odbiegających od przyjętych norm społeczno-kulturowych. Zachowania sprzeczne z wartościami społecznymi są jednakże stale implementowane na grunt Internetu, wszak każda z patologii społecznych znajduje swoje odzwierciedlenie w sieci. Przypadki pijaństwa i alkoholizmu są nagrywane, fotogra-

¹ Patointeligencja – grupa osób uczęszczających do prestiżowych warszawskich liceów, jednocześnie balujących i stosujących używki [Słownik slangu].

² Patotrap – nurt muzyczny zapoczątkowany na przełomie 2018 i 2019 roku. Pionierami tego gatunku są między innymi Salvador, Young Policja, Żaluzja Solonez i Kai [Słownik slangu].

³ Patoogłdacz – osoba oglądająca patostreamingi i pochodne tych treści [Słownik slangu].

fowane, opisywane i bezrefleksyjnie umieszczane w internecie, a tam odtwarzane w przez miliony. Granice tolerancji w internecie są stale przesuwane, jednakże te elementy sieci, które uznaje się za nieodpowiednie, można nazywać *patosiecią*. Tożsame z terminem tym jest hasło *patotreści*, wykreowane za sprawą posiedzenia Okrągłego Stołu do walki z patotreściami i raportu z badań przeprowadzonych przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę, a rozpowszechniane w dyskursach medialnych. Patotreści to materiały w postaci transmisji internetowej (*stream*), fragmentów transmisji (*shoty*), filmów, zdjęć i innych form przekazu, w których nadawca (lub grupa nadawców) prezentuje zachowania sprzeczne z normami społecznymi, niosące demoralizujący przekaz, obejmujący: przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną, libacje alkoholowe, poniżanie, zażywanie narkotyków i inne [zob. Raczyński 2019: 213].

Artykuły i prace badawcze, których przedmiotem jest patostreaming, kierują uwagę na istotny element kreacji patostreamera, jakim jest język, którym on się posługuje w trakcie transmisji i poza nią. Paweł Siedlanowski tłumaczy, że patotreści oglądane przez młodzież w Internecie są „niczym innym jak grą na najniższych instynktach, a przy okazji świetną <szkołą> przeklinania, patologii, o istnieniu których dorośli może nawet nie mają pojęcia” [Siedlanowski 2018: 52]. Agnieszka Kmieciak-Goławska podkreśla, że patostreamy to w większości filmy, „które wydają się zgoła niewinne, jeśli nie wsłuchać się w wulgarną treść, agresywne wypowiedzi czy zachowania ich twórców” [Kmieciak-Goławska 2019: 172]. Dominika Bek i Malwina Popiołek powtarzają w swojej pracy jedenaście razy, że język patostreamerów to język wulgarny [Bek, Popiołek 2019: 248]. Podążając za egzemplifikacją słownikową, wulgarny to tyle co (1) ordynarny i nieprzyzwoity; (2) pozbawiony subtelności, smaku (SJP PWN). Bek i Popiołek, wspominając o streamach Krzysztofa Kononowicza, wskazały, że przewijają się w nich łagodniejsze formy zachowań patologicznych: „kłótnie, wulgarnie wypowiedzi, stosowanie gróźb i wyzwisk wobec osób trzecich” [Bek, Popiołek 2019: 248]. Kierując uwagę na początki patostreamerskiej kariery Rafonixa i DanielaMagicala, piszą: „intensyfikowali natężenie wulgarnych komentarzy i kontrowersyjnych zachowań” (tamże: 250). Patryk Angielczyk podobnie scharakteryzował patostream:

Przed kamerą odgrywane są różne aktywności, np. rozmowy, monologi, <dyskusje> między uczestnikami – <gośćmi> patostreamera, bicie, kopanie, obrażanie rozmówców lub osób postronnych itp., wszystko okraszone wulgarnymi, obelgami, słowami obscenicznymi” [Angielczyk 2019: 50].

W artykule Kingi Bartkowiak znajduje się podobny opis zjawiska, którego językowa strona zostaje zredukowana do wulgaryzmów językowych i słów wykorzystywanych do znęcania się psychicznego i obrażania innych użytkowników sieci. Autorka artykułu zwróciła uwagę na rolę specyficznego stylu:

„dla części nastolatków (...) oglądanie tych materiałów [patostreamów] oznacza przynależność do grupy rówieśniczej – oglądają patotrześci w obawie przed wykluczeniem bądź poczuciem bycia gorszym niż reszta kolegów, zwłaszcza że niektóre charakterystyczne zwroty patostreamerów wchodzi na jakiś czas do potocznego języka, którym posługują się młodzi odbiorcy” [Bartkowiak 2019].

Łatwa adaptacyjność neologizmów (np. *kociołek menelixa*⁴, *goha*⁵, *jaca*⁶) i neosemantyzmów (np. *dymy*, *shot*, *baobab*⁷) charakterystycznych dla patostreamów sprawia, że pomimo wulgarnych konotacji przechodzą do mowy potocznej. Do patologicznych zachowań komunikacyjnych zaliczyć można: kłótnie pomiędzy partnerami, w tym wyzwiska i przekleństwa; publiczne obrażanie np. dziewczyny, matki, babci lub innych członków rodziny (*wypierdalaj skurwysynie; bierz tę łapę kurwo ode mnie bo Cię zabiję; Co myślisz kurwa, że ja się bić nie umiem?; Nawet chłopu dam radę* [Mata – Patoreakcja]); werbalizowane szykany na tle religijnym, rasowym, na tle orientacji seksualnej (*Jebać pedała, łapka w dół!* [Youtuber Gural]); grożenie innym, w tym groźby karalne: śmierć, kalectwo:

Grubasie ty się bój, że ja cię na żywo spotkam, o Jezu, ty się kurwa bój, że ja cię na żywo spotkam. Ja ci kurwa tak mordę opierdolę, ja ci kurwa tak, tak mordę rozpiardolę grubasie zajebany, nawet nie masz pojęcia. Nie masz kurwa pojęcia, uwierz mi że kurwa, że w pewnym okresie mojego życia, znudzi mi się moje dotychczasowe życie, polecę kurwa do tej Francji, polecę kurwa tam gdzie ty mieszkasz i ci tak mordę opierdolę. Rozumiesz, twoją kobietę zwiążę i rzucę w kąt. Ciebie napierdolę, twoją kobitę będę w dupę jebał na twoich oczach, ty będziesz płakał, że kurwa rżnę twoją babę i będę się cieszył kurwa, że na twoich oczach to robię. Rozumiesz? Ty kurwa gruba ruo jebana [Gural grozi polskiemu Januszowi].

Dalej, nakłanianie do przemocy, nielegalnych zachowań [Ośrodek Monitorowania], odbywania stosunków seksualnych, obnażania się przed kamerą [Patostreamy – patologiczne treści] (*Nie mam live’a teraz. Tak se siedzę prywatnie. No dawaj, rozkręcamy imprezę. Obróć się, muszę dupię zobaczyć.*

⁴ Kociołek Menelixa’ to tradycja DanielaMagicala, polegająca na wymieszaniu kilka rodzajów alkoholu w kociołku, a potem wypiciu go na wizji [DanielMagical].

⁵ ‘Gocha’ to przezwisko matki DanielaMagicala, Małgorzaty Zwierzyńskiej.

⁶ ‘Jaca’ to pseudonim konkubenta Małgorzaty Zwierzyńskiej, Jacka Marcinkowskiego.

⁷ ‘Seba Baobab’ to uczestnik patostreamów DanielaMagicala, którego charakteryzuje się następująco: *Seba to potężny baobab, trzeba go podlewać pizzą i piwem, wtedy urosnie zdrowy i silny baobabik, Danielu prawdziwy mężczyzna musi posadzić baobaba tak jak Ty posadziłeś Sebę na fotelu za trzy złote* [SJP].

Dupcię pokażesz, to się napalę. Stanie mi i ci pokażę. Mogą być i cycki nawet, jak tam chcesz [Youtuber Gural]).

Patostreamy przybierają formę monologu bądź dialogu między prowadzącymi i gośćmi, lecz często ulega to zmianie. W show mogą uczestniczyć także widzowie, zwłaszcza ci wspierający finansowo patostreamera. Podczas transmisji patooglądacze mają na ogół swobodny dostęp do czatu, z którego korzystają setki osób jednocześnie. Nad komunikacją czuwa moderator. Patostreamer nie odczytuje każdej wiadomości, a odnosi się tylko do wybranych komunikatów, a te oprócz przywitań i pozdrowień prezentują reakcje widzów na show (*no kulwa nalescie. Jazda kulwaa; banuj to kulwaaa, jest wódka czy nie ma?; znowu będzie siedział z telefonem w du.pie i grzebał w kompie, cały jego stream tak wygląda. Przynajmniej widzowie się nauczyli najpierw dymy potem donejty* – pisownia oryginalna) i najczęściej ubliżają patostreamerowi i innym patooglądaczom (*poczekaj az waldi debil przyjdzie; marszczy kite siebie z rybnika za kotarą Kulwa*).

Innym i skuteczniejszym sposobem komunikacji z patostreamerem są *donacje* ‘dobrowolne wpłaty’. *Donejt* ‘pojedyncza wpłata’ eksponowany jest w postaci komunikatu prezentującego wpłaconą na konto patostreamera kwotę, wskazanie nicku wpłacającego oraz wyróżnienie na ekranie treści krótkiej wiadomości od darczyńcy. Komentarze tego rodzaju także służą przekazaniu pozdrowień, wyrażeniu swoich odczuć na temat streamu i dziejącej się akcji, obrażeniu lub pochwaleniu patostreamera i współtworzących patologiczne widowisko osób. Treść donacji odczytywana jest automatycznie lektorem Iwoną, czemu najczęściej towarzyszy specjalna animacja, charakterystyczny dźwięk lub muzyka. *Donejty* są widoczne dla każdego uczestnika patostreamu. Wywołują reakcje u patostreamerów, którzy chętniej odnoszą się do płatnych wiadomości, dlatego też przez krótką chwilę widz staje się uczestnikiem patostreamu, wyraźnie zaznaczając swoją obecność w transmisji.

Zachowania językowe patostreamerów oraz wpisy na czatach i komunikaty *donejtowe* wskazują na następujące cechy: nacechowanie ekspresywne leksyki (wszechobecność wulgaryzmów); nasycenie neologizmami, zwykle w funkcji derywatów i kompozycji augmentatywnych; ekstremalne uproszczenia morfologiczno-składniowe, nierzadko uniemożliwiające zrozumienie wypowiedzi bez znajomości kontekstu i konsytuacji. Komentatorzy przejawiają tendencję do nadprodukcji semantycznej, wynikającej z kreatywno-ludyczno-instrumentalnego stosunku do języka. Celem operowania słowem nie jest wnoszenie wartościowej uwagi do dyskursu, lecz stworzenie wiadomości dla podkreślenia swojej aktywności. Kreowane twory są wulgarne i – w zamierzeniu – humorystyczne, służące rozrywce w trakcie patostreamu, wszak wymiana wypowiedzi znieważających rozmówcę wzbudza duże zainteresowanie. Język jest wyswobodzony nie tylko z obowiązku przestrzegania norm

i tabu – jako elementu chroniącego kulturową przyzwoitość – ale także sprowadzony do narzędzia ekspozycji wulgarnego, rubasznego i atawistycznego chichotu.

Ewa Kołodziejek słusznie zauważa, że „językowa swoboda, sprzężona z postępującą polaryzacją społeczeństwa, zniszczyła etykietalną fasadę wykluczającą publiczne zachowania niestosowne i niegrzeczne. W przestrzeni społecznej pojawiły się słowa złe, brutalne, pogardliwe, wrogie. Znakiem czasu stały się hejt i mowa nienawiści” [Kołodziejek 2021]. Patostreamerzy swą wulgarnością, obelżywością, frustracją i nienawiścią przyciągają uwagę i wzbudzają sensację wśród widzów. Ci drudzy, wchodząc do wulgarnego gry, stosują się do jej „zasad”. Wśród nich jest konieczność posługiwania się specyficznym słownictwem, które wyrasta wprawdzie na fundamencie potoczności, ale swą moc utożsamiającą zawdzięcza sięganiu do rejestrów językowego grubiaństwa. Ten specyficzny styl językowy, będący ważnym elementem rozgrywki, jest kodem wulgarnym, wyrażającym zainteresowanie patologiami indywidualnymi i życia społecznego, czyniącymi z nich przedmiot rozrywki. Sprzyja to kreowaniu postawy obojętności wobec hejtu, agresji i przemocy, a nawet jej „konwencjonalizowaniu” w ramach uczestnictwa w grze, która rządzi się innymi zasadami niż społeczno-kulturowa codzienność.

Zachowania obserwowalne podczas patostreamu można uznać za charakterystyczne dla podkultury przemocy, systemu norm przyzwalającego na stosowanie agresji [Krajewski 1987: 11]. Agresja słowna w postaci komentarzy przepelnionych mową nienawiści i groźbami, a także agresja fizyczna widoczna w bójkach i psychiczna – uwidaczniana np. w ubliżaniu matce – stanowią naturalny element transmisji patostreamingowej. Podstawową cechą specyficznego systemu wartości i norm, funkcjonującego w ramach podkultury przemocy, jest to, że stosowanie rozwiązań siłowych nie jest objęte zakazami, a osoba stosująca dowolną formę przemocy nie odczuwa z tego powodu poczucia winy [Błachut, Gaberle, Krajewski 2004: 289]. Koncepcja podkultury przemocy może być utożsamiona z systemem normatywnym, w ramach którego zachowania agresywne są oceniane pozytywnie, a także rozumiana szerzej, poprzez wiązanie koncepcji kultury (w tym podkultury) z istnieniem grupy społecznej. Krzysztof Krajewski twierdzi, że sama transmisja wzorców przemocnych może odbywać się w oderwaniu od bezpośrednich interakcji z grupą, jednakże dalsze etapy uczenia się zachowań społecznych nie mogą odbywać się bez niej [tamże: 38–39]. Patostreaming normalizuje manifestacje siły fizycznej i przemoc. Przewiduje się, że patooglądacz przejmie nieznane dotąd zachowania, dojdzie w jego przypadku do osłabienia hamulców powstrzymujących przed uzewnętrznianiem agresji, a emocje i motywacje obserwowanego patostreamera zostaną przyswojone przez widza [*Patostream*]. Jest to równoznaczne z przyjęciem wartości podkultury przemocy.

W grupach fanów patostreamerów następuje proces akwizycji wzorców poprzez wzmocnienia wewnętrzne, w postaci samozadowolenia wynikającego z postępowania zgodnie z własnymi przekonaniem, a także przez mechanizm konformizmu. Dla niektórych stosowanie przemocy nie łączy się z negatywnymi odczuciami, co jest wynikiem internalizacji określonych wartości i norm, składających się na podkulturę przemocy. Dla innych może być to wynik identyfikacji z grupą społeczną [Rode 2010: 101]. Przystawianie elementów podkultury przemocy może nastąpić także w przypadku warunkowania negatywnego, gdy motywacją działania jest np. chęć uniknięcia kary za niedostosowanie się do standardów otoczenia lub pragnienie uzyskania nagrody za prezentowanie określonych postaw. W tych przypadkach posługiwanie się przemocą nie musi sprawiać szczególnej satysfakcji.

W patostreamingu istotne są przede wszystkim trzy kwestie: 1) opłacalność zachowań agresywnych, 2) czynniki kształtujące postawy u widzów oraz 3) zobojętnienie na przejawy przemocy i agresji. W procesie warunkowania sprawczego dochodzi do skojarzenia zachowania z reakcją, która może mieć charakter wzmacniający bądź osłabiający wpływ bodźca [Bandura 2015: 99]. Dla patostreamerów głównymi nagrodami za prezentowane zachowania patologiczne są pieniądze z donacji oraz rozpoznawalność. Nagrodą może być także korzyść psychiczna: podwyższenie samooceny, poczucie dowartościowania, gdy w mediach pojawia się informacja o show, wzrasta liczba patooglądaczy czy udzielonych wywiadów. Patostreaming gwarantuje zarobki, nie wymagając przy tym kwalifikacji zawodowych [*Patostreamerzy z Gdańska; Rafonix pokazuje*].

Rozpoznawalność i sława to dla ludzi związanych z mediami społecznościowymi znaczna gratyfikacja. Wiele form aktywności podejmowanych w Internecie ma sprawić, aby autor danego materiału zyskał rozgłos, poczuł się istotny. Kanały patostreamerów gromadzą setki tysięcy subskrybentów, co dla osób pragnących wyróżnić się z pewnością byłoby znaczącym osiągnięciem. Oprócz korzyści finansowych i popularności, patostreamerzy odczuwają nierzadko dumę ze swojej działalności. Aktywność na portalach społecznościowych kształtuje poczucie tożsamości wielu internautów, uzależniając samoocenę od publicznej aprobaty [Flores 2017: 68]. Internetowa rozpoznawalność stanowi sposób na życie realne i internetowe, a kariera patostreamera czy patoyoutubera wydawać się może dla młodej części społeczeństwa alternatywą od tradycyjnej ścieżki zawodowej [Gawryszczak 2021].

Internet daje możliwość eksperymentowania ze sztucznie wykreowanym obrazem tożsamości. Znajduje to odzwierciedlenie w tłumaczeniach wielu patostreamerów, jakoby wszystkie „dymy” przeprowadzane były zgodnie z opracowanym uprzednio planem. Zainteresowanie produkcjami o nacechowaniu patologicznym to czytelny znak dla twórców, że powstała w sieci nisza,

którą można wypełnić kontrowersyjnym show. Dla potencjalnych twórców kontenta patotrześciowego to znak, że zachowania, których oczekuje wielu internautów, są postrzegane jako interesujące i rozrywkowe. Zważywszy na wykształcenie, styl życia i historie kariery czołowych patostreamerów, mało prawdopodobne jest, że udałoby im się zyskać rozgłos za pomocą przekazu pozbawionego znamion patologii. Agresja przejawiana podczas transmisji niekiedy stanowi mechanizm obronny przed hejtem i niepochlebny komentarzami ze strony odbiorców.

Zachowania pozostające w sprzeczności z normami społecznymi, noszące znamiona patologii realnie szkodliwej, stanowią obecnie popularny segment przemysłu rozrywkowego online. Patosieć jako termin związany ściśle z zasobem werbalnych i niewerbalnych zachowań internetowych służy określaniu materiałów noszących znamiona patologii społecznych i indywidualnych, które z łatwością rozprzestrzeniają się w sieci, a na które w Polsce istnieje znaczny popyt. Monetyzacja przemocy jest zaś problemem nagaśnianym w mediach z różnym natężeniem, zależnie od aktualnych wydarzeń na arenie patostreamerskiej.

LITERATURA

- Andronik, M. (2020), *Patostreamery są w Polsce popularniejsze niż w innych krajach*, benchmark.pl, URL: <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/polska-liderem-w-ogladaniu-patotresci.html> (14.07.2021).
- Angielczyk, P. (2019), *Homo crudelis w dobie internetu*, „Pareza” 2.2019 (12). 48–64.
- Bandura, A. (2015). Teoria społecznego uczenia się. Warszawa: PWN.
- Bandura, A., Ross, D., Ross, S. (1961). *Transmission of aggression through imitation of aggressive models*, „Journal of Abnormal and Social Psychology”, Vol. 63(3). 575–582.
- Bartkowiak, K. (2019), *Niebezpieczny patostreaming*, „Głos Pedagogiczny”, URL: <https://www.glospedagogiczny.pl/artukul/niebezpieczny-patostreaming> (10.04.2021).
- Bek, D., Popiołek, M. (2019). *Patostreaming – charakterystyka i prawne konteksty zjawiska*, „Zarządzanie mediami”, t. 7(4). 247–262.
- Bębas, S. (2012). *Patologie i zagrożenia w świecie wirtualnym*. [w:] S. Bębas, J. Pils, J. Bednarek, *Patologie w cyberświecie*. Radom: WSH.
- Błachut, J., Gabrele A., Krajewski, K. (2004). *Kryminologia*. Gdańsk: Arche.
- Farnicka, M., Liberska, H., Niewiedział, D. (2016). *Psychologia agresji. Wybrane problemy*. Warszawa: PWN.
- Flores, S.E. (2017). *Sfejsowani. Jak media społecznościowe wpływają na nasze życie, emocje i relacje z innymi*. Warszawa: Muza.
- Gawryszczak, A. (2021). *Patoświat*, „Dialog”, URL: <http://www.dialog-pismo.pl/w-numerach/patoswiat?fbclid=IwAR3QC20KzIA3D9MSv0AfhmmBpMisbK4DwSfCQ7LwgEY-EMy1LpwU9gUbdHg> (14.07.2021).

- Górski, P. (2019), *Rudzińska-Bluszcz: Patostreaming – polski fenomen*, Res Publica, URL: <https://publica.pl/teksty/rudzinska-bluszcz-patostreaming-polski-fenomen-66136.html> (14.07.2021).
- Grzelak M., Liedel, K. (2012), *Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu.* „Bezpieczeństwo narodowe” nr 22, II.125–139.
- Kim są patostreamerzy i co to są patostreamy? radiozet.pl, URL: <https://www.radiozet.pl/Co-gdzie-kiedy-jak/Kim-sa-patostreamerzy-i-co-to-sa-patostreamy> (10.12.2020).
- Kmieciak-Goławska, A. (2019). *Patostreaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy*, „Biuletyn PTK”, nr 25. 171–183.
- Kołodziejek, E. (2021). *Etyczność języka w komunikacji*, etykajęzyka.pl, URL: <https://etykajęzyka.pl/etyka-jezykowa-i-komunikacja-niedyskryminacyjna/> (10.04.2021).
- Krajewski, K. (1987). *Koncepcja podkultury przemocy a wyjaśnianie przestępczości agresywnej*, „Archiwum Kryminologii”, t. XIV. 7–42.
- Oleksandr, D., Radziejowska, M., Radziejowski, P., Knotowicz, J. (2020). Nowoczesne podejście do określenia „normy psychicznej i patologii”. Etyka ustalania diagnozy psychiatrycznej, URL: <http://wydawnictwo.wseit.edu.pl/wp-content/uploads/2020/06/Nowoczesne-podej%C5%9Bcie-do-okre%C5%9Blenia-%E2%80%99Normy-psychicznej-i-patologii%E2%80%9D.pdf> (27.03.2021).
- Ośrodek Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych, facebook, URL: <https://www.facebook.com/osrodek.monitorowania/posts/1022861437888989> (10.04.2021).
- Patologie społeczne*, w: Encyklopedia PWN, URL: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patologie-spo-leczne;3955029.html> (10.08.2020).
- Patostream*, w: Wikipedia, wolna encyklopedia, URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Patostream#cite_note-:0-3 (10.12.2020).
- Raczyński, P. (2019). *Młodzieżowa patosieć. Aspekty społeczno-kulturowe fascynacji marginesem*, „Zeszyty studenckiego ruchu naukowego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach”, nr 28. 211–224.
- Rode, D. (2010). *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie: charakterystyka sprawców*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Siedlanowski, P. (2018), Homo crudelis? Patostream – kolejna patologia w sieci, URL: https://www.kul.pl/files/819/2_2018/siedlanowski_bem_2_2018.pdf (14.07.2021).
- Wojtasik, Ł. (2009), Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie, URL: <https://www.dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/viewFile/725/579> (14.07.2021).
- Wojtyna M. (2019), *Nuda, dymy, podmiotowość: patostream jako gatunek*, „Tekstualia. Palimpsesty Literackie Artystyczne Naukowe”. 55–70.

Literatura źródłowa

- DanielMagical*. facebook.com, URL: <https://www.facebook.com/danielmagical> (10.01.2021).
- Gural grozi polskiemu Januszowi oraz jego rodzinie!!* YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f6s0g10sQAY> (10.04.2021).

- Mata – Patoreakcja*, YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t4O1LL-k6qly> (10.04.2021).
- Patostreamerzy z Gdańska usłyszą wyrok*, „Dziennik Bałtycki”, URL: <https://dziennik-baltycki.pl/patostreamerzy-z-gdanska-uslysza-wyrok-14012019-transmitowali-w-internecie-pobicie-prawie-60letniego-sasiada-ja-ci-k-dam-policje/ar/13789268> (10.12.2020).
- Patostreamy – patologiczne treści w Internecie*, dziendobry.tvn, URL: https://dziendobry.tvn.pl/a/patostreamy-patologiczne-tresci-internecie?utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=paste (10.04.2021).
- Rafonix pokazuje ile zarabia i mówi kto obecnie najwięcej zarabia*, YouTube, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FljV2Ldl3hg> (10.12.2020).
- SJP, URL: <https://sjp.pl/baobab> (10.04.2021).
- Słownik slangu Miejski.pl, URL: <https://www.miejski.pl> (10.08.2020).
- Youtuber Gural zatrzymany przez policję. Odpowie przed sądem za namawianie dziewczynek do obnażania się*, Dziennik.pl, URL: <https://technologia.dziennik.pl/internet/artykuly/571526,gural-youtuber-patostreamer-patologia-pedofilia.html> (10.04.2021).

Соцсети о проверочных испытаниях по русской словесности

ДАРЬЯ ЯШИНА

Студентка, Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого (Россия)

Abstract. The chapter provides materials published on social networks dedicated to final exams in Russian language. Most of the discussion takes place on the TikTok app. An analysis of the formal and substantive features of pre-examination and post-examination publications shows a predominantly negative attitude of schoolchildren towards the tasks of the Unified State Examination, the topics of final essays, requirements for the preparation of assignments and test procedures. The study confirms the assumption that preparing for and conducting screening tests negatively affects the level of education of the holder of a high school diploma.

Keywords: *Russian language USE, school essay, graduation essay, social media, Tik-Tok commentaries.*

Streszczenie. W rozdziale analizie poddane są materiały poświęcone egzaminom maturalnym z języka rosyjskiego publikowane na portalach społecznościowych. Większość dyskusji odbywa się w aplikacji TikTok. Analiza cech formalnych i merytorycznych publikacji przedegzaminacyjnych i poegzaminacyjnych wskazuje na dominujący negatywny stosunek uczniów do zadań Jednolitego Egzaminu Państwowego, tematyki wypracowań, wymagań dotyczących przygotowania zadań i procedur testowych. Badanie potwierdza przypuszczenie, że przygotowanie i przeprowadzenie badań przesiewowych negatywnie wpływa na poziom wykształcenia maturzystów.

Słowa kluczowe: *jednolity egzamin państwowy z języka rosyjskiego, esej szkolny, esej maturalny, sieci społecznościowe, komentarz tiktokera.*

Общие сведения о ЕГЭ

ЕГЭ – Единый государственный экзамен, служащий одновременно выпускным экзаменом из школы и вступительным экзаменом в вузы для российских школьников [Цыбулько 2020: 3]. Допуск к ЕГЭ по русскому осуществляется при успешной сдаче итогового сочинения (далее ИС), которое проводится в декабре того же учебного года [Мовнар 2014: 2]. Основной целью ЕГЭ по русскому языку является проверка состояния

практических умений учащихся, владение монологической речью и способность аргументированно излагать своё мнение. Также данный экзамен проверяет общее состояние культуры выпускника [Цыбулько 2020: 3].

Основными целями *итогового сочинения* является проверка широты кругозора учащихся, владение речью, а также «умение доказывать свою позицию с опорой на самостоятельно выбранные произведения отечественной и мировой литературы» [Мовнар 2014: 2]. Введение итогового сочинения помогает формированию самосознания выпускника, развивает его речевую и читательскую культуры.

Информация о ЕГЭ в соцсетях

Чтобы изучить точку зрения на ЕГЭ и ИС несконванного институцией школьника, мы обратились к наиболее популярным в России социальным сетям. Были рассмотрены сообщества «ВКонтакте» и «Facebook», каналы в «TikTok» и «Telegram», а также аккаунты в «Instagram», посвящённые ЕГЭ по русскому языку и итоговому сочинению.

«ВКонтакте» – социальная сеть с наибольшим количеством сообществ о ЕГЭ и ИС. По поисковому запросу «ЕГЭ русский» найдено более пяти тысяч групп, а по запросу «Итоговое сочинение» – почти 500 сообществ. Самыми популярными и многочисленными являются сообщества, предлагающие платные обучающие онлайн-курсы по подготовке к экзаменам. Заглавия таких групп обычно состоят из двух частей. Первая часть – название экзамена и год его сдачи, вторая – уникальное название онлайн-школы: «Русский язык ЕГЭ 2022 | Умскул», «Русский язык ЕГЭ 2022 | «ЗНАНИЕ», «Русский язык ЕГЭ 2022 | PARTA», «Русский язык | ЕГЭ 2022 | Вебиум», «Русский язык ЕГЭ 2022 | СОТКА» и др.

В шапках таких профилей часто содержится информация о платных курсах. Например:

«Умскул»». Готовим к ЕГЭ по русскому языку в режиме онлайн с преподавателями, знающими своё дело. Подготовили 853 стобалльника с 2016 года. Готовим к ЕГЭ по русскому языку на высокие баллы в режиме онлайн. Объясняем до тех пор, пока не станет понятно.

«PARTA». Онлайн школа подготовки к ЕГЭ и ОГЭ. Твой путь к результату. Привет! Меня зовут Майя. Я приготовила для тебя крутую теорию и практику для подготовки к ЕГЭ в 2022 году по русскому языку.

Добро пожаловать в Вебиум! Агния Розенталь и её верный кот-филолог Финик помогут разобраться в предмете на 100. В 2020 году мы подготовили 41 стобалльника, а каждый 5-ый ученик получил 90+! Ты с нами?

В разделе «Товары», также расположенном на главной странице сообществ, можно купить онлайн-курсы. Чаще предлагается несколько курсов по разным ценам в зависимости от количества занятий. В подобных сообществах, как правило, есть и бесплатный регулярно обновляющийся контент: небольшие посты с теорией для подготовки, мемы, посвящённые сдаче экзаменов, тестовые задания, вебинары. Нужно отметить, что комментарии к постам нередко закрыты. Таким образом, за последние пять лет из сообществ социальной сети «ВКонтакте» практически пропали «живые» обсуждения выпускников, отзывы об опыте сдачи экзамена. Большинство групп, посвящённых ЕГЭ и ИС, преследует коммерческие цели.

В социальной сети «Instagram» можно найти в общей сложности более двухсот профилей с названиями «ЕГЭ русский язык» и «Итоговое сочинение». Большая часть подобных аккаунтов – профили репетиторов, рекламирующих свои услуги. Зачастую в инстаграм-историях репетиторы делятся теорией для подготовки к экзаменам, некоторые из них проводят прямые эфиры, бесплатно консультируя подписчиков. Также в «Instagram» немало страниц, продвигающих различные онлайн-школы и онлайн-курсы по подготовке к экзаменам. Большинство таких школ имеет профили как минимум в двух соцсетях: «ВКонтакте» и в «Instagram» (например, школы «PARTA», «Умскул», «СОТКА»).

Немало инстаграм-профилей со следующими названиями: «ЕГЭ русский слив», «ЕГЭ ответы 2021», «Слив итогового сочинения». Все подобные аккаунты закрыты: просматривать такие сообщества можно только после одобрения владельцев страниц.

Небольшая часть аккаунтов в «Instagram» принадлежит школьникам, которые бесплатно делятся опытом подготовки к ЕГЭ и/или ИС. Будущие выпускники загружают в свои профили конспекты, теоретические сведения для подготовки, мотивирующие посты. Некоторые учащиеся проводят прямые эфиры, на которых вместе с подписчиками обсуждают особенности выполнения экзаменационных заданий и трудности в написании сочинений. В шапках подобных профилей чаще всего присутствуют глаголы, производные от *учить*. Например:

Маша, которая учится.

Выучим всё к ЕГЭ по русскому вместе.

Живу, творю, мечтаю, делюсь, учусь.

Распространенным в описаниях таких аккаунтов оказалось слово эстетика:

Эстетика, учёба, делюсь мотивацией в сторис.

Уют, эстетика и егэ.

Эстетика книжных полок и красивых конспектов.

В социальных сетях около пяти лет назад среди подростков из стран СНГ стали популярны слова *эстетика*, *эстетичный*, *эстетично*. Под словом *эстетика* юные пользователи интернета понимают красивые фотографии или видео. В 2021 году упомянутые слова стали встречаться значительно реже. Но по-прежнему их можно увидеть в описании инстаграм-профилей, посвящённых учёбе. Таким образом, в отличие от «ВКонтакте», в «Instagram» наблюдается разнообразие контента, посвящённого экзаменам. Однако «живые» обсуждения выпускников практически отсутствуют.

В мессенджере «**Telegram**» всего лишь около 30 каналов, посвящённых ЕГЭ по русскому языку и итоговому сочинению по литературе. Большую часть составляют аккаунты с бесплатными теоретическими сведениями для подготовки и тестами для самопроверки. Несколько страниц носят названия: «ЕГЭ 2021 ответы слив», «Итоговое слив» и т.п. Вход в подобные профили можно осуществить только с разрешения администратора. Каналов, преследующих коммерческие цели, по запросам «ЕГЭ русский» и «Итоговое сочинение» в «Telegram» не найдено.

В социальной сети «**Facebook**» не удалось найти сообщества, посвящённые ЕГЭ по русскому языку и ИС. Это связано с тем, что в России этой соцсетью пользуется старшее поколение, среди «Facebook» школьников не популярен. Согласно статистике, представленной на сайте br-analytics.ru, на июнь 2021 года среди российских пользователей «Facebook» лишь 0,02% профилей лиц младше 18 лет.

Анализ высказываний тиктокеров

Социальная сеть «**TikTok**» дала нам большое количество материала. Пользователи «TikTok» – в основном подростки и молодые люди до 24 лет [Трофимова 2021]. По поисковому запросу «ЕГЭ русский» на сервисе можно найти более семи тысяч видео, а по запросу «Итоговое сочинение» – почти 800 роликов. Мы рассмотрели около 200 видеороликов, а также почти 4 тысячи комментариев к исследуемым видеоматериалам. Самая многочисленная группа роликов – это видео, снятые выпускниками до экзаменов. Нередко школьники снимают видео, в которых демонстрируют большие ёмкости с водой. Таким образом они метафорически выражают смысл «лить воду в сочинении», то есть добавлять в текст много ненужной информации, чтобы увеличить объём слов. Нередко учащиеся снимают видео с названием «День до итогового сочинения». В таких «тиктоках» выпускники под музыку показывают, как они делают шпаргалки и куда их прячут.

В «тиктоках» часто фигурирует словосочетание «врождённая грамотность», под которым авторы видео понимают некое природное чувство языка, благодаря которому человек грамотно говорит и пишет, не зная при этом правила. Тиктокеры с «врождённой грамотностью» сетуют на то, что в ЕГЭ по русскому языку присутствуют задания, в которых проверяется знание теории. Например:

Я: с врождённой грамотностью пишу сочинения без единой ошибки. ЕГЭ по русскому: установите соответствие между грамматическими ошибками и предложениями, в которых они допущены... укажите варианты ответов, в которых во всех словах одного ряда содержится чередующаяся гласная корня.

Несколько меньше роликов, снятых школьниками после экзаменов. В таких видео авторы делятся впечатлениями о том, как прошли их ЕГЭ или ИС. Большая часть таких видео посвящена нетипичным примерам из художественной литературы для итогового сочинения. Выпускники снимают «тиктоки» о том, что упомянули в сочинении героев «Наруто», «Гарри Поттера», «Колобка» и теперь переживают о результатах.

Также часто можно увидеть видео-сравнения, в которых выпускники сопоставляют себя с другими школьниками, встретившимися им на экзамене. Такие видео обычно сопровождаются такими фразами:

1. [Первый кадр]: *Я на егэ по русскому сижу 30 минут и не могу понять проблему.* [Второй кадр]: *Какая-то телка просит уже 3 бланк для сочинения.*
2. [Первый кадр]: *Я на ЕГЭ по русскому страдаю с 8 заданием.* [Второй кадр]: *Какой то чел идёт сдавать работу.*

В некоторых роликах авторы жалуются на чрезмерное волнение на экзамене. Вероятно, из-за переживаний учащиеся путают имя автора и название произведения. Например:

*Сижу и думаю, кто написал Александра Пушкина.
Я на егэ: какую книгу написал Тарас Бульба?
А это я на итоговом вспоминаю что написал Евгений Онегин.*

Мы выделили немногочисленную группу роликов, которые содержат теоретические сведения, необходимые для сдачи ЕГЭ и написания ИС. Обычно подобные «тиктоки» снимают репетиторы или школьные учителя. Чаще они, не показывая лица, демонстрируют краткие конспекты для подготовки, при этом озвучивая правила. Учителя снимающие себя на видео – явление в «тиктоке» редкое. Это ролики с элементами юмора:

авторы «перевплощаются» в рэперов, рокеров, наносят яркий макияж, надевают эпатажную одежду. «Перевплотившись», учителя объясняют правила русского языка, делая это нетипичным образом, к примеру, читая рэп.

Общая оценочная картина тикток-роликов следующая: в большинстве случаев в до- и послеэкзаменационных публикациях авторы делятся негативным опытом подготовки к экзаменам или их сдачи. Выражение положительной оценки встречается преимущественно в роликах с теоретическими сведениями: авторы аккаунтов, посвящённых подготовке к экзаменам, преследуют коммерческие цели, в частности продвижение репетиторских услуг.

Наиболее интересными в аспекте выявления отношения к проверочным испытаниям являются комментарии пользователей «TikTok» к опубликованным видеороликам. В среднем под видеороликом можно встретить 300-350 откликов.

Прежде чем описывать материал, отметим, что комментарии разнообразны по содержанию и объёму. Кроме того, в одном комментарии может содержаться и вопрос, и сообщение, и оценка, и жалоба, и иные содержательные части. Поэтому строгая классификация сообщений затруднительна.

Большую часть комментариев составляют вопросы и просьбы. Данную группу так же можно разделить на две подгруппы: Вопросы о законном и Вопросы о незаконном.

Обычно до экзамена школьники интересуются у других пользователей соцсети, что нужно делать для успешной подготовки к ЕГЭ и ИС:

*Расскажите как лучше всего готовиться?
Какое направление ис лучше брать, помогите пожалуйста.
Какую теорию лучше повторить? хэлп.*

В послеэкзаменационных публикациях в комментариях выпускники ищут писавших ИС по той же, что и они, теме или тому же тексту ЕГЭ:

*У кого был текст Ю.Нагибина? Напишите.
У кого был текст Данила александровича гранина?про письмо с войны)
У кого был текст Яковлева? Про мать, которая хотела спасти своего сына от казни. В конце она сказала «они все мои дети».*

Самые распространённые «незаконные» вопросы – о шпаргалках (более 80 раз) и о том, куда можно спрятать телефон во время экзамена (около 70 раз):

*Куда прятать телефон??
Люди какие шпоры делать...
Что можно блин распечатать?*

Отметим, что подобные просьбы показывают уровень подготовки школьника к ЕГЭ. В большинстве таких обращений присутствуют орфографические и пунктуационные ошибки.

Во многих комментариях школьники делятся своим опытом сдачи ЕГЭ по русскому языку. В основном выпускники отмечают трудность экзамена:

*ЭТО ТАКАЯ ЖИЗА, матеша профиль изи зашла, а на русском чуть не подохла...
Оооо да тестовая у меня тоже дерьмовая и шпоры практически не помогли.
жизааа у меня был текст про австрийца я там чуть не заревела.*

Только в четверти рассматриваемых комментариев указано, что ЕГЭ был несложный:

*У меня относительно лёгкий варик был, хотя некоторые ноют после него. Нужно готовиться.
ЕГЭ по русскому самое лёгкое же, по нему проще всего набрать много баллов, у меня всё по лайту прошло.*

В отзывах распространены жалобы на сложности подготовки к экзамену. Чаще выпускники жалуются на трудности выполнения тестовой части ЕГЭ, в отличие от сочинения, которое учащиеся пишут без ошибок из-за упомянутой выше «врождённой грамотности»:

*пишу сочинения на 400-500 слов, а то и больше, без единой ошибки(как в пунктуации, так и в орфографии), а тесте полный риздец.
для кого этот убогий егэшный тест? какой палаумный его придумал?
лучше бы писали одно сочинение пусть и длинное, я пишу по врожденке, сдала бы на сотку.
я три года подряд участвую в олимпиаде по русскому языку и каждый год когда я готовлюсь попадаетея этот тест, а сочинения пишу по врожденной грамотности !!!*

Как видно из примеров, в значительной части комментариев носителей «врождёнки» присутствуют орфографические и пунктуационные ошибки.

Достаточно популярны сообщения, в которых экзаменуемые указывают и комментируют количество полученных баллов, при этом уточняется образовательное направление:

*Я технарь, у меня 70.
Гуманитарий, 98,
а также сообщается о достаточности баллов для бюджетной формы
обучения:
у меня тоже было 69 учусь на бюджете.
У меня 80, но на бюджет не хватает теперь.*

Распространены хвастливые сообщения о получении высоких баллов без затрат сил и времени на подготовку:

*94...взялась за подготовку за неделю.
Я, видимо, словила джекетт? 94 на русском без подготовки по сути.
Врожденная грамотность.
Врожденная грамотность – это пушка) сдала русский на 91, хотя
даже книжки по подготовке не открывала.*

Комментариев, посвящённых итоговому сочинению, значительно меньше. Однако можно так же выделить группу сообщений, авторы которых рассказывают о своих впечатлениях от сдачи экзамена. Большинство школьников пишет, что сочинение было трудным. Интересно, что в комментариях по поводу ИС не встречается упоминаний о «врождённой грамотности», которые распространены в отзывах о ЕГЭ:

*А у нас темы дерьмо попались, поэтому я и до, и после была в слезах.
Очень трудно далось сочинение, чувствую, много запятых лишних на-
ставила, и да...темы мрак.
думала изи будет по итогу говно, сижу реву, жду резов.*

В отличие от сообщений о ЕГЭ, среди комментариев об ИС можно выделить небольшую группу: о *незаконных действиях учителей*. Например:

*С нами в туалете ещё русичка была.
к нам прям учительница на сочинении пришла, прочитала темы и сказа-
ла какие произведения брать для аргументов.*

Скорее всего, появление подобных комментариев связано с тем, что ИС учащиеся пишут в своих школах. Многие учителя заинтересованы в том, чтобы их ученики получили зачёт, поэтому могут подсказать во время написания сочинения. Строгая процедура ЕГЭ такую помощь исключает

В значительной части комментариев пользователи «ТikТок» рассказывают о своей подготовке к ИС. В основном школьники пишут о том, что читают краткие содержания художественных произведений в интернете, чтобы потом использовать полученные знания на экзамене:

АХАХХАХАХАХ я блинб сейчас сидела и читала краткие содержания двух рассказов которые и так на 3 стр.

Прочитала краткие юшки, гранатового и грозы, на этом все, ЗАВТРА ПИШЕМ!

Некоторые учащиеся сообщают, что не готовятся к ИС вовсе и надеются лишь на телефон:

Я рассчитываю лишь на телефон.

Я, которая иду на итоговое сочинение с телефоном и без единой прочитанной книги в голове)))

Предметом обсуждения в комментариях школьников являются произведения литературы, которые они использовали или собираются использовать при написании ИС. Значительная часть комментариев посвящена «Грозе» А. Н. Островского и «Преступлению и наказанию» Ф. М. Достоевского:

гроза топ, везде пихаю ее))

Преступление и наказание. Боже, сколько же воды с ним я везде лила... и главное, почти под любую тему подходило.

Некоторые учащиеся иронизируют и обещают упоминать в сочинении сказку «Колобок» или фанфики:

Щас бы о колобке написать...

Это я иду сдавать итоговое сочинение, читая только Гейские фанфики.

Небольшое количество сообщений в «ТикТок» содержит советы пользователей, уже написавших ИС. Эти тиктокеры рекомендуют смотреть видео-пересказы художественных произведений на «YouTube» или же читать краткие содержания литературных текстов в интернете:

Смотрите пересказы на ютубе произведений (желательно коротких)! Все напишите!

Ребят, не парьтесь) все равно будет у всех зачет, кроме отбитых пацанов двоечников, которые в школу редко ходят, поэтому для успокоения души прочитайте пару кратких в инете и спите крепко).

В редких случаях школьники пересказывают советы учителей русского языка. По словам пользователей «ТикТок», наиболее часто школьные словесники советуют для успешной сдачи ИС не упоминать в сочинении современную литературу, а остановиться на классике:

нам сказали, что лучше не брать современную литературу. хах, у нас училка считает, что можно приводить аргументы только из пройденного материала, против манги только за русское топик.

Попутно отметим, что в критериях оценки итогового сочинения указано, что можно использовать любое художественное произведение русской или зарубежной литературы [Красовская 2017].

Относительно выражаемого тиктокерами отношения к проверочным испытаниям можно отметить следующее. Отзывов, выражающих явно отрицательное отношение к ЕГЭ и ИС, примерно в 5 раз больше, чем отзывов положительных. Чаще всего школьники недовольны тем, что для успешной сдачи ЕГЭ нужно учить много правил:

я грамотно, много и хорошо пишу, у меня никогда не возникало проблем с этим, но ЕГЭ..зачем давать тесты, смысл которых зазубрить правило. проверяют то, как мы можем следовать инструкциям. делают типичного раба капитализма.

Выражается отрицательное отношение к формальным требованиям к сочинениям ЕГЭ и ИС:

Я ненавижу шаблонные сочинения, всей душой. шли бы на хер эти схемы в егэином сочинении.

Экзаменуемые называют сочинение шаблонным из-за того, что, согласно критериям оценивания, при написании выпускных сочинений необходимо придерживаться определённой структуры.

Положительные отзывы об экзаменах и экзаменационных заданиях единичны. Обычно тиктоkerы пишут, что им нравится выполнять отдельные задания ЕГЭ или писать выпускные сочинения:

ребят...я обожаю 8-ое задание егэ и кайфую от него...зовите меня «мазохист».
Нормальные там задания, ничего лишнего, залипаю на выразительные средства особенно.
Сочинение норм, сжимать текст и емко передавать его идею – классный навык.

Итоговые замечания

Таким образом, наблюдение за обсуждением проверочных испытаний в социальных сетях. показывает, что за последние два года центр «живых»

обсуждений ЕГЭ и ИС переместился из «ВКонтакте» в «TikTok». Сообщения в социальных сетях «ВКонтакте», «Instagram», мессенджере «Telegram» носят преимущественно коммерческий характер, иногда содержат теоретические сведения и готовые ответы. Обсуждение разных сторон подготовки и проведения экзаменов происходит в социальной сети «TikTok».

Выпускники, как правило, негативно отзываются о заданиях ЕГЭ, темах ИС, о требованиях к подготовке выполнения заданий, о процедуре проведения ЕГЭ и ИС. Распространенным является возмущение бессмысленностью экзаменационных заданий. Подготовка к экзаменам, по словам большинства комментаторов, сводится к заучиванию правил и чтению кратких содержаний художественных произведений. Тиктоке-ры, описывая подготовку или результаты экзаменов, демонстрируют показную удалость, хвастаются «врожденной грамотностью», при этом допуская орфографические, пунктуационные, речевые и фактические ошибки. Описывая в комментариях особенности подготовки и проведения экзаменов, в том числе рекомендации и «помощь» учителей непосредственно на экзамене, выпускники демонстрируют теневую сторону образовательного процесса в средней школе, которая отчасти объясняет причины снижения уровня образованности выпускника. Общим местом в педагогических дискуссиях является утверждение о том, что преподавание словесности во многих российских школах сводится к подготовке ЕГЭ и ИС, а анализ материала – видеороликов и комментариев в социальной сети «TikTok» показывает, как подготовка к проверочным испытаниям и их проведение влияет на уровень образованности обладателя аттестата о среднем образовании.

ЛИТЕРАТУРА

- Красовская, С. И. (2017). Пишем школьное сочинение. По литературе? URL: http://www.prosv.ru/print.aspx?ob_no=43905 [20.07.2021].
- Мовнар, И. В. (2014). Методические рекомендации по алгоритму написания итогового сочинения (изложения) для учителей русского языка и литературы. Вологда.
- Трофимова, Д. (2021). Аудитория ТикТока: кто они, сколько им лет, чем интересуются. URL: <https://protraffic.com/baza-znaniy/auditoriya-tiktoka-kto-oni-skolko-im-let-chem-interesuyutsya-8296.html>. [25.07.2021].
- Цыбулько, И. П. (2020). Методические рекомендации обучающимся по организации индивидуальной подготовки к ЕГЭ 2020 года. Русский язык. Москва.

Press Coverage of the Law Changes in Oregon

MILENA BRYŁA

Doctoral student, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Abstract: The chapter aims to investigate the way changes in Oregonian law (Measures 109 and 110) are recounted in the popular press (the Guardian, Rolling Stone, ABC News), and in articles published by organizations popularizing knowledge about psychedelics (Double Blind, Lucid News, and Third Wave). Lakoff and Johnson's (1980) Conceptual Metaphor Theory comprises the theoretical foundation of the qualitative study. This chapter focuses on headlines, the classification of psychoactive substances, and the pervasive conceptual metaphors in ballot measures backers' and opposers' discourses. The analysis revealed two conceptual metaphors in the supporters' discourse: DRUG CRIMINALIZATION IS SOCIAL OPPRESSION and DRUG DECRIMINALIZATION IS ACTION FOR PUBLIC HEALTH, as well as one conceptual metaphor in the opponents' discourse: DRUG DECRIMINALIZATION IS AN ENEMY / A SOCIAL ENEMY.

Keywords: Conceptual Metaphor Theory, Oregonian law, press, psychoactive substances categorization.

Streszczenie: Celem rozdziału jest zbadanie, w jaki sposób zmiany prawa w Oregonie (Measure 109 i 110) są opisywane w prasie popularnej (The Guardian, Rolling Stone, ABC News) oraz w artykułach opublikowanych przez organizacje popularyzujące wiedzę o psychodelikach (Double Blind, Lucid News, Third Wave). Teoria metafory pojęciowej Lakoffa i Johnsona (1980) stanowi podstawę teoretyczną niniejszego badania o charakterze jakościowym. W tym rozdziale skupiono się na nagłówkach, klasyfikacji substancji psychoaktywnych oraz wszechobecnych metaforach pojęciowych w dyskursach zwolenników i przeciwników wspomnianych ustaw. Analiza ujawniła dwie metafory konceptualne w dyskursie zwolenników: KRYMINALIZACJA NARKOTYKÓW JEST OPRESJĄ SPOŁECZNĄ oraz DEKRYMINALIZACJA NARKOTYKÓW JEST DZIAŁANIEM NA RZECZ ZDROWIA PUBLICZNEGO, a także jedną metaforę konceptualną w dyskursie przeciwników: DEKRYMINALIZACJA NARKOTYKÓW TO WRÓG / WRÓG SPOŁECZNY.

Słowa kluczowe: Teoria Metafory Pojęciowej, prawo oregońskie, prasa, kategoryzacja substancji psychoaktywnych.

In November 2020 in Oregon, USA, Measures 109 and 110 regarding drug policy were voted on. According to Ballotpedia, "Measure 109 created a program for administering psilocybin products, such as psilocybin-producing mushrooms and fungi, to individuals aged 21 years or older. As of 2020, the

manufacturing and consumption of psilocybin was illegal under both federal law and state law”¹. 55,75% of voters said “Yes” to Measure 109 [November 3, 2020: 32]. Since the measure was approved, customers are now allowed “to purchase, possess, and consume psilocybin at a psilocybin service center and under the supervision of a psilocybin service facilitator [...] the Oregon Health Authority (OHA) determines who is eligible to be licensed as a facilitator, determine what qualifications, education, training, and exams are needed, and create a code of professional conduct for facilitators. OHA would set psilocybin dosage standards and labeling and packaging rules” [Oregon Votes, 2019a: 3–64].

Measure 110 was passed as 58.46% of voters supported the initiative [November 3, 2020: 33]. The measure introduces 4 main changes to Oregon’s law: drug reclassification, establishing drug addiction treatment centers, creating the Oversight and Accountability Council, and setting up the Drug Treatment and Recovery Services Fund.

The first one concerns drug reclassification and, therefore, penalties. Prior to the voting, possession of drugs schedules I-III (schedule I: LSD, heroin, mescaline, and peyote; schedule II: opium, cocaine, methadone, methamphetamines, and amphetamines; schedule III: hydrocodone, codeine, anabolic steroids, testosterone, ketamine, and some depressants) was charged as Class A misdemeanor and the maximum penalty was one year in jail and \$6,250 fine. Measure 110 reclassifies mentioned substances and their possession² is now charged as a Class E violation with a maximum penalty of \$100 fine or completed health assessment.

As stated in the full text of Measure 110, “Oregon ranks nearly last out of the 50 states in access to treatment, and the waiting lists to get treatment are too long. Every day, one or two Oregonians die because of drug overdoses. [...] One in every 11 Oregonians is addicted to drugs.” [Oregon Votes, 2019b: 1]. Measure 110 addresses the problem of widespread addiction to drugs by mandating the establishment of addiction recovery centers that “must be evidence-informed, trauma-informed, culturally responsive, patient-centered, non-judgmental, and centered on principles of harm reduc-

¹ Ballotpedia is the digital encyclopedia of American politics and elections, which aims to provide accurate and objective information based on work of professional researchers and elections analysts [The Encyclopedia of American Politics].

² The measure eliminates criminal penalties for possession of specified quantities of controlled substances by adults and juveniles involving: heroin (1 gram or less), cocaine (2 grams or less), methamphetamine (2 grams or less), MDMA (less than 1 gram or 5 pills), LSD (less than 40 user units), psilocybin (less than 12 grams), methadone (less than 40 user units) and oxycodone (less than 40 pills, tablets, or capsules) [cf. Oregon Votes, 2019b: 11-15].

tion.” [Oregon Votes, 2019b: 3]. Furthermore, the aim is to assemble “the Oversight and Accountability Council, [which] is responsible for overseeing the addiction recovery centers and grants awarded from the Drug Treatment and Recovery Services Fund.” [Oregon Votes, 2019b: 4].

The last objective of Measure 110 is to decide how to fund the addiction recovery centers, “the measure [...] redirects marijuana tax account balances above \$11,250,000 quarterly to the authority and dedicates to the authority any savings to the state from reductions in arrests, incarceration and supervision resulting from the measure.” [cf. Oregon Votes, 2019b: 5–9]. The paper aims to analyze selected articles covering the topic of law changes in Oregon, USA.

Theory and Methodology

Lakoff and Johnson’s (1980) Conceptual Metaphor Theory comprises the theoretical foundation of the following study. The research is based on manual analysis and involves rereading. It is an example of a qualitative study. The first step involves selecting representative articles and setting areas of particular interest: headlines, categorization of substances in question, conceptualizations of the law changes by supporters and opponents of Measures 109 and 110. The study aims to answer the following questions. What is the focus presented by the headlines of the articles? What standpoint do the headlines demonstrate? What characterizes the supporters’ and the opponents’ attitudes towards the changes in the law? What pervasive conceptual metaphors can be found in the chosen materials? Are there any differences in categorizing psychoactive substances by the authors, if so why and how does it affect the whole discourse?

Analysis and Discussion

DATA

Materials chosen for the analysis were published online in response to election results by popular magazines: the Guardian, Rolling Stone, ABC News, and by organizations popularizing knowledge about psychedelics: Double Blind, Lucid News, and Third Wave.

HEADLINES

The Guardian: *Oregon becomes first US state to decriminalize possession of hard drugs*

Rolling Stone: *Oregon Decriminalizes All Drugs, While D.C. Decriminalizes Psychedelics*

ABC News: *Oregon 1st state to decriminalize possession of drugs*

Double Blind: *Breaking News: Oregon Becomes the First State to Decriminalize All Drugs*

Third Wave: *Oregon Decriminalizes Drug Possession, Psilocybin Therapy Becomes Reality, and Five More States Legalize Cannabis*

Lucid News: *Groundbreaking Drug Policy Initiatives Pass in Oregon and DC*

Most of the headlines focus on Measure 110 and decriminalization of possession of drugs, defined in Merriam Webster as (1) a substance used as a medication or in the preparation of medication (2) a substance recognized in an official pharmacopoeia or formulary (3) a substance intended for use in the diagnosis, cure, mitigation, treatment, or prevention of disease prescription *drugs, drugs* for treating high blood pressure (4) a substance other than food intended to affect the structure or function of the body (5) a substance intended for use as a component of a medicine but not a device or a component, part, or accessory of a device (6) something and often an illegal substance that causes addiction, habituation, or a marked change in consciousness (7) a commodity that is not salable or for which there is no demand – used in the phrase *drug on the market* (8) *obsolete* : a substance used in dyeing or chemical operations; synonyms: cure, medicament, medication, medicinal, medicine, pharmaceutical, physic, remedy, specific; or hard drugs, defined most commonly as strong, addictive, illegal drugs (see Collins English Dictionary, Cambridge English Dictionary, Longman Dictionary, Macmillan Dictionary). As shown in the definitions, the use of the term drugs may imply neutral standpoint while adding the adjective hard seems to reflect authors' negative attitude towards changes in the Oregonian law.

The use of “breaking news” by Double Blind suggests the organization recognizes the importance of the changes in Oregon; the phrase may also bring to mind the unusual nature of the event. Lucid News comments on the drug policy initiatives employing the adjective “groundbreaking” which signifies that in the writer’s view, the measures break the ground, the foundation, meaning they change absolutely everything. Double Blind brings attention to Measure 110 whereas Lucid News mentions initiatives not only in Oregon but also in DC. Third Wave pays attention to both measures and law changes in other states. By writing “psilocybin therapy becomes reality,” the author implies it used to be a dream, something he would hope for, displaying, therefore, his positive attitude towards the election results. While the majority of the headlines seem to be neutral and objective, details, such as the use of “hard drugs” vs. “(all) drugs” or adding “breaking/groundbreaking news,” may be interpreted as an implication of the authors’ viewpoints.

CATEGORIZATION OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

Table 1. Citations from selected articles demonstrating how authors categorize psychoactive substances

Publishing agent	Quotations
The Guardian	<ul style="list-style-type: none"> – decriminalize possession of hard drugs including heroin, cocaine and LSD – legalize the therapeutic use of psychedelic mushrooms
Rolling Stone	<ul style="list-style-type: none"> – psychedelic drugs at “psilocybin service centers,” – decriminalized personal possession of drugs like heroin, methamphetamine, LSD and MDMA – Natalie Ginsberg, director of policy and advocacy at the Multidisciplinary Association for Psychedelic Studies (MAPS), [...], “Measure 110 is the first instance of the decriminalization of psychedelic substances MDMA and LSD in the country.”
ABC News	<ul style="list-style-type: none"> – Police in Oregon can no longer arrest someone for possession of small amounts of heroin, methamphetamine, LSD, oxycodone and other drugs
Double Blind	<ul style="list-style-type: none"> – Oregon voted yes on Measure 110 to decriminalize personal possession amounts of all drugs – from LSD and MDMA to meth and heroin – and thus treat drug use as a health matter, rather than a criminal justice issue. – synthetic psychedelics like MDMA, a drug far more people are busted for than shrooms or ayahuasca
Third Wave	<ul style="list-style-type: none"> – decriminalize the possession of small amounts of all drugs, including heroin, cocaine, and methamphetamine – the third wave of psychedelics is not about ‘dropping out’ or rejecting mainstream culture. It’s about integrating intentional, measured, and responsible psychedelic use into our everyday lives. It’s about co-creating a global movement to heal ourselves and our world. And it’s about paying tribute to the civilizations who paved this path, while making way for a future where psychedelics are decriminalized.
Lucid News	<ul style="list-style-type: none"> – small amounts of drugs including heroin, cocaine, and methamphetamines, – psilocybin-assisted psychotherapy – decriminalizing natural plant medicines – including magic mushrooms, ibogaine, DMT, mescaline, and peyote – making possession and usage of plant psychedelics the lowest enforcement priority for the Metropolitan Police Department.

As shown in the table above, in the case of the popular press (the Guardian, Rolling Stone, ABC News), substances such as heroin, cocaine, methamphetamine, and LSD (sometimes also MDMA or oxycodone) are classified under

one category, drugs or hard drugs. Interestingly, the author of the article for Rolling Stone puts LSD and MDMA in the broader category “drugs” while the quoted director of policy and advocacy at the MAPS makes a distinction and uses the term “psychedelic substances” to describe LSD and MDMA.

Double Blind implies some gradation writing “from LSD and MDMA to meth and heroin” which may mean that LSD and MDMA are examples of soft drugs, defined by Collins Dictionary as: “illegal drugs, such as cannabis, that some people take for pleasure, that are not considered very harmful or likely to cause addiction;” whereas methamphetamine and heroin could potentially be classified as hard drugs (defined earlier in this paper). In the next quote, MDMA is categorized as a “synthetic psychedelic,” a subcategory of a “drug” and compared to (mu)shrooms or ayahuasca (sometimes regarded as “natural” or “true” psychedelics).

Third Wave and Lucid News do not add LSD or MDMA to the same group as heroin, cocaine, and methamphetamine and also do not specify what these substances are in their views. Third Wave focuses on another group of substances, psychedelics, without designating what exactly constitutes this group according to the author. Nevertheless, he considers them to be “healing” not only individuals who consume them but also our world. Furthermore, Third Wave points out that psychedelics can be integrated responsibly into everyday lives and used as a tribute to ancestors, displaying once again a positive attitude towards these substances. The Guardian, Rolling Stone, and Lucid News also recognize the therapeutic potential of psilocybin/psychedelic mushrooms or psychedelic drugs in general, differentiating them from hard drugs; however, these authors do not mention everyday use nor “paying tribute to the civilisations who paved this path”. Lucid News also identifies another subcategory of substances, i.e., natural plant medicines which are synonymous with plant psychedelics.

Overall, the authors present many ways of categorizing psychoactive substances. It seems to me that the lack of knowledge and interest in drugs may result in viewing them as one, more or less homogenous group, and presenting a criticizing approach towards changes in the law such as in Measures 109 and 110. On the other hand, learning the details about drugs’ characteristics and functioning may lead to further diversification and building subcategories, and potentially understanding the situation regarding the mentioned changes in law in a very different light. Therefore, knowledge (or lack thereof) impacts the categorization process, which then constitutes a basis for an opinion. However, categorization may also be determined by the author’s opinion (based on his/her knowledge or not) and presented in order to evoke an anticipated reaction in readers. To validate these claims some further research involving a sizable corpus of data should be conducted.

CONCEPTUALIZATIONS OF THE LAW CHANGES BY SUPPORTERS
AND OPPONENTS OF THE MEASURES

Table 2. Conceptual metaphors found in supporters’ and opponents’ citations

Supporters’ conceptual metaphors:	Opponents’ conceptual metaphor:
DRUG CRIMINALIZATION IS SOCIAL OPPRESSION DRUG DECRIMINALIZATION IS AC- TION FOR PUBLIC HEALTH	DRUG DECRIMINALIZATION IS AN ENEMY / A SOCIAL ENEMY projections: the enemy attacks structures (such as school) the enemy against the society in general (without specifying arguments)

The table above summarizes the conceptual metaphors revealed in the study of excerpts containing arguments for and against Measures 109 and 110. The following part includes an analysis of the examples providing the supporters’ and the opponents’ reaction to changes in law.

CONCEPTUAL METAPHORS IN ‘SUPPORTERS’ DISCOURSE.

- DRUG CRIMINALIZATION IS SOCIAL OPPRESSION

Rolling Stone: *[Measure 110] removes one of the most common justifications for law enforcement to harass, arrest, prosecute, incarcerate, and deport people.* [Kassandra Frederique]

ABC News: *Besides facing the prospect of being locked up, having a criminal record makes it difficult to find housing and jobs and can haunt a person for a lifetime.*

Double Blind: *Under Measure 110, folks caught with small amounts of any drug will no longer face costly court battles, jail time, or smears on their criminal records.*

Double Blind: *Instead of mandating abstinence or shaming people who use drugs,..*

Lucid News: *A problematic element of the criminal justice system is the way treatment is forced on individuals, DPA’s Director of Media Relations Matt Sutton tells Lucid News. “It’s just criminalization disguised. It’s not effective,” says Sutton.*

As one may note, supporters of Measure 110 repeatedly connect law enforcement with antisocial behavior, such as harassment, causing impediment to further living, objectification, e.g., forcing treatment in fear of incarceration or shaming. From their perspective, the war on drugs is de facto the war on

people in need. While law enforcement seemingly focuses solely on substances and protecting the community not involved with drugs from being exposed to them, in reality they negatively impact lives of vulnerable people who may or may not be addicted and who simply made different choices than advertised by the government.

Rolling Stone: Measure 110 is arguably the biggest blow to the war on drugs to date. It shifts the focus where it belongs – on people and public health [Kassandra Frederique]

ABC News: Ballot Measure 110's backers said treatment needs to be the priority

Double Blind: A paradigm shift is about to happen regarding stigma – and even the self-stigma we put on ourselves.

Double Blind: These treatment hubs will make an assessment, and connect people to the services they need, whether that's housing, mental health care, drug education, naloxone, rehab, or – if the person so chooses – nothing at all. The goal is to get folks into a healthy relationship with substances by helping them, rather than punishing them.

Lucid News: In the framework set forth by the measure, an individual caught with a substance would meet with a counselor at an addiction recovery center, complete a health assessment, and then decide for themselves if they want to move forward with further treatment.

- DRUG DECRIMINALIZATION IS ACTION FOR PUBLIC HEALTH

Considering the examples above, it is revealed that 'public health' in relation to drug decriminalization is a very broad concept involving mental health, lack of stigma, physical well-being, education, and (personal) self-governance. Measure 110's supporters build a consistent narrative, where the system prior to the elections is portrayed as harmful and the one proposed by ballot measure 110 backers is to transform it to the benefit of the public. They focus on helping individuals on various levels (economic, social, psychological, medical, and educational) recognizing their autonomy. It is an example of a bottom-up initiative motivated by the needs of the Oregonian community.

CONCEPTUAL METAPHORS IN 'OPPONENTS' DISCOURSE.

- DRUG DECRIMINALIZATION IS AN ENEMY / A SOCIAL ENEMY

ABC News: Two dozen district attorneys had opposed the measure, saying it was reckless and would lead to an increase in the acceptability of dangerous drugs. [...] The addiction recovery centers will be funded by millions of dollars of tax revenue from Oregon's legalized marijuana industry. That diverts some funds from other programs and entities that already receive it, like schools.

Double Blind: [A] prominent Portland criminal defense attorney named James O'Rourke, who organized the opposition, and rehab facilities, who contend the current system does a better job of getting addicts treatment, since rehab is often part of plea deals. Critics also pointed out that the measure will divert tens of millions of marijuana tax dollars toward treatment that otherwise would have gone to fund schools.

Opponents of the changes in the law focus on material goods and by discussing financial issues they build the ideology of “a social enemy”, who is trying to damage schools, therefore, attack children, students, the societal structure and culture. In the citation above, *James O'Rourke* comments on the current situation (before the voting) idealizing the system, which (if statistics provided in the full text of Measure 110 are factual) was in force when approximately 9% of Oregonians were suffering from addiction to drugs and they did not have adequate access to treatment [cf. Oregon Votes, 2019b: 1].

Conclusions

The analyzed articles reflect the debate between ballot measure 110 backers and opposers by quoting community activists. However, there is a visible difference in the way the popular press and the organizations that spread knowledge on psychedelics comment implicitly or explicitly on the law changes. The headlines in the popular magazines focus solely on decriminalizing (hard) drugs, while the majority of organizations mention both Measure 110 and 109 and point out the importance of the law changes. Furthermore, the organization Third Wave demonstrates a positive outlook on psilocybin therapy. Psychoactive substances are classified diversely. The authors of articles published in the popular press classify all substances (apart from psychedelics, which are usually presented as therapeutic) as drugs or hard drugs, while organizations propose gradation of drugs or their subcategories (which may be correlated with extended knowledge and deeper understanding of the details regarding the functioning of particular substances by authors aiming to educate the public about psychedelics). The analysis revealed pervasive conceptual metaphors in the supporters' discourse: DRUG CRIMINALIZATION IS SOCIAL OPPRESSION and DRUG DECRIMINALIZATION IS ACTION FOR PUBLIC HEALTH as well as one major conceptual metaphor in the opposers' discourse: DRUG DECRIMINALIZATION IS AN ENEMY / A SOCIAL ENEMY.

In the majority of articles, the subject of racism has been brought up. Due to the limitations of this paper, I could not adequately analyze how racism is connected to Measures 109 and 110. My intent is to research this topic and publish a separate article since it is an extremely complex and interesting issue.

REFERENCES

- Capps, R. (2020), *Oregonians pass Measure 110 to decriminalize personal possession amounts of all drugs, from LSD and MDMA to meth and heroin*. Double Blind, URL: <https://doubleblindmag.com/breaking-news-oregon-becomes-the-first-state-to-decriminalize-all-drugs/> (04.05.2021).
- Kreps, D. (2020), *Oregon Decriminalizes All Drugs, While D.C. Decriminalizes Psychedelics*. Rolling Stone, URL: <https://www.rollingstone.com/culture/culture-news/oregon-decriminalizes-all-drugs-while-d-c-decriminalizes-psychedelics-1085109/> (07.07.2021).
- Lakoff, G. & M. Johnson. (1980), *Metaphors We Live By*. Chicago University Press.
- Levin, S. (2020), *Oregon becomes first US state to decriminalize possession of hard drugs*. The Guardian, URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/03/oregon-drugs-decriminalize-arizona-new-jersey-marijuana> (07.07.2021).
- November 3, 2020, General Election Abstract of Votes, URL: <https://sos.oregon.gov/elections/Documents/results/november-general-2020.pdf> (28.06.2021).
- Oregon Decriminalizes Drug Possession, Psilocybin Therapy Becomes Reality, and Five More States Legalize Cannabis*. 2020. Third Wave, URL: <https://thethird-wave.co/oregon-decriminalizes-drug-possession/> (04.05.2021).
- Oregon Votes*, (2019a) „Measure 109”, URL: <http://oregonvotes.org/irr/2020/034text.pdf> (14.07.2021).
- Oregon Votes*, (2019b) „Measure 110”, URL: <http://oregonvotes.org/irr/2020/044text.pdf> (14.07.2021).
- Sakellaridis, F. (2020), *Groundbreaking Drug Policy Initiatives Pass in Oregon and DC*. Lucid News, URL: <https://www.lucid.news/groundbreaking-drug-policy-initiatives-pass-in-oregon-and-dc/> (04.05.2021).
- Selsky, A. (2020), *Oregon 1st state to decriminalize possession of drugs*. ABC News, URL: <https://abcnews.go.com/Politics/wireStory/oregon-1st-state-decriminalize-possession-hard-drugs-75617078> (07.07.2021).

Online dictionaries

- Cambridge University Press 2021, <https://dictionary.cambridge.org/pl>.
- Collins English Dictionary 2021, <https://www.collinsdictionary.com>.
- Longman Dictionary of Contemporary English, <https://www.ldoceonline.com>.
- Macmillan Education Limited 2009-2021 <https://www.macmillandictionary.com>.
- Merriam-Webster online dictionary 2021, <https://www.merriam-webster.com>.
- The Encyclopedia of American Politics, URL: <https://ballotpedia.org/> (03.07.2021).

Особливості діяльності волонтерського руху в умовах військово-політичного конфлікту в Україні

ІРИНА ПОВЕРЖУК

Студентка, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка (Україна)

Abstract. The peculiarities of development and activity of the volunteer movement in the conditions of formation of the Ukrainian independent state are analyzed in the chapter. The essence of volunteering as a component of the functioning of civil society is determined. It is noted that volunteering has become an important core for domestic reforms. The historical retrospective of the origin of the volunteer movement and its activity during the Revolution of Dignity is described. The analysis of some volunteer organizations that played an important role in the moral and material support of the Ukrainian military, in particular: „Euromaidan.SOS”, „Maidan.Medic”, „Kharkiv Station”, etc.

Keywords: *civil society, volunteering, volunteer movement, volunteer organization.*

Streszczenie. W rozdziale przeanalizowano specyfikę rozwoju i działalności ruchu ochotniczego w warunkach formowania się niepodległego państwa ukraińskiego. Określona zostaje istota wolontariatu jako elementu funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Należy zauważyć, że wolontariat stał się ważnym rdzeniem reform krajowych. Przedstawiono historyczną retrospektywę genezy ruchu wolontariackiego i jego działalności w okresie rewolucji godności. Analiza poszczególnych organizacji ochotniczych, które odegrały ważną rolę w moralnym i materialnym wsparciu ukraińskiego wojska, w szczególności: „Євромайдан.SOS”, „Майдан.Медик”, „Станція Харків” etc.

Słowa kluczowe: *społeczeństwo obywatelskie, wolontariat, ruch wolontariacki, organizacja wolontariacka.*

Волонтерство як об'єкт дослідження

В умовах становлення та розвитку українського суспільства важливою темою для досліджень залишається проблема формування громадянського суспільства, адже воно відіграє важливу роль у розвитку демократичної держави.

Осмыслиючи історичну ретроспективу становлення та розвитку української державності, варто зазначити, що ціннісний вибір українців

завжди супроводжувався гострою дискусією. Аналіз «кричущих» подій (2004, 2014-2021 р.) на теренах України засвідчив високу готовність українців до боротьби за власні соціокультурні цінності, мотиваційного протистояння пропаганді та маніпуляціям.

Важливим у цьому плані є формування у молоді активних громадянських і соціально-значущих якостей, завдяки яким вона зможе стати активним суб'єктом розвитку громадянського суспільства.

Мета роботи полягає у тому, щоб проаналізувати особливості розвитку та діяльності волонтерського руху в Україні та дослідити його значимість в умовах військово-політичного конфлікту.

З метою аналізу діяльності волонтерського руху були використані праці та дослідження вітчизняних дослідників: Н.М. Бабич; Г.М. Міненко; А.Л. Ігнатуша; А.А. Прохорова; А.Л. Прилуцька; Г.Л. Лях тощо.

Специфіка волонтерства

Однією із важливих складових функціонування громадянського суспільства є волонтерство. Діяльність волонтерів втілює найшляхетніші прагнення людства – миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх. Варто розпочати із визначенням поняття волонтерства. Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги, як зазначається в Законі України «Про волонтерську діяльність» [Закон України]. Відповідно, волонтерський рух – це добровільна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбутковості, без заробітної плати, заради добробуту та процвітання суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в не простій життєвій ситуації, називають волонтером [Бабич 2017].

Діяльність ця характеризується як безкорислива дія, без винагород, зарплати тощо. Волонтери спрямовують свої дії саме на суспільство, вирішують проблеми, які виникають, а їхня головна винагорода – це визнання їхньої роботи громадою.

У Записці Генерального секретаря ООН, виділено найважливіші риси волонтерства. Серед них:

- турбота про людей;
- солідарність і гуманна корисливість;
- духовна якість і громадянські чесноти;
- багате джерело людського досвіду;
- нові інтелектуальні ресурси;

- активна громадянська позиція;
- етичний стандарт;
- забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми;
- нове бачення соціальної діяльності [Міненко, Ігнатуша 2017].

Таким чином, волонтерство – це безкорислива праця, яка спрямовує свою діяльність на суспільство.

Слід звернути увагу, що волонтерство буває різне, а дослідники виокремлюють три його типи, а саме:

- діяльність із затратами часу і зусиль;
- матеріальна і фінансова допомога;
- активність, спрямована на організації діяльності [Прохорова 2017].

Волонтерські організації як зареєстровані в установленому порядку неприбуткові об'єднання громадян [Закон України] під час провадження своєї діяльності мають право:

- 1) самостійно визначати конкретні напрями волонтерської діяльності;
- 2) затверджувати, використовувати та популяризувати власну назву і символіку;
- 3) отримувати та розпоряджатися грошовими коштами та іншими матеріальними цінностями, що надійшли як цільові пожертви;
- 4) вимагати від волонтерів звіту про виконану роботу;
- 5) надавати волонтерам можливість отримати додаткову освіту, необхідну для успішного провадження волонтерської діяльності;
- 6) отримувати на безоплатній основі від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для провадження волонтерської діяльності, у тому числі відомості про сферу, місце і потребу у наданні волонтерської допомоги;
- 7) інформувати органи державної влади та органи місцевого самоврядування про свою діяльність;
- 8) співпрацювати з підприємствами, установами, об'єднаннями громадян, благодійними та релігійними організаціями;
- 9) обмінюватися з волонтерськими організаціями іноземних держав інформацією і волонтерами;
- 10) відмовитися від послуг волонтерів у разі невиконання ними обов'язків щодо надання волонтерської допомоги та порушення трудової дисципліни;
- 11) користуватися іншими правами згідно із законом [Прилуцька 2015].

Історія сучасного українського волонтерства

Українське волонтерство виникло у 90-х роках ХХ століття після розпаду СРСР і набуттям статусу незалежної держави. У той час розпочала свою діяльність перша організація, яка мала назву «Телефон Довіри». Вона була створена із метою надання допомоги людям, які потрапили у важкі життєві обставини.

Відповідно до рейтингу World Giving Index, у 2010 році в Україні тільки 5% населення було залучено до волонтерської роботи. І за цим показником вона посідала лише 150 місце серед інших країн світу [Нагорнюк].

Варто відзначити, що саме Помаранчева революція у 2004 році стала поштовхом до активізації громадянського суспільства і варто зауважити, що у той час відбулося активне піднесення та розвиток волонтерства. Адже, громадяни відстоювали право на свободу вибору, яке повинно діяти у демократичній державі.

Наприкінці 2014 року на замовлення ООН компанія GfK Ukraine провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Вже тоді українці визнавали велику роль волонтерського руху в суспільних процесах.

Отже, найбільшим піднесенням волонтерського руху став початок Революції Гідності та анексії Криму Росією. Основним завданням волонтерського руху була допомога українським бійцям в отриманні сучасного уmundирування та технічних засобів. Також їхня допомога була спрямована на допомогу внутрішньо переміщеним особам, тим громадянам, які з об'єктивних причин втратили житло та потребували допомоги в отриманні першочергових матеріальних речей.

Відповідно до результатів дослідження, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 14 до 22 листопада в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей (усього було опитано 2009 респондентів віком від 18 років), волонтери у 2015 році витрачали значно більше часу на волонтерську діяльність порівняно з 2012 роком: Три роки тому кілька годин на тиждень подібній діяльності присвячували лише близько 6% волонтерів, тоді як у 2015 році щоденно цією діяльністю займалися близько 5% і ще близько 23% присвячували їй кілька годин на тиждень. Так само суттєво зросла частка тих, хто присвячував цьому типу діяльності кілька годин на місяць (з 10% в 2012 році до 35% в 2015 році). Чоловіки відводили такій діяльності дещо більше часу; серед них кілька годин на тиждень віддавали волонтерству 33%, тоді як серед жінок – 16%.

Помітна залежність рівня волонтерської активності й від віку респондентів: молодь витрачає на подібну діяльність більше часу [Бекешкіна 2015].

Саме у такий складний час для держави волонтерство сприяло зміцненню внутрішньої структури держави, об'єднанню різних груп суспільства задля досягнення однієї цілі – миру.

Беручи до уваги ситуацію у країні під час і відразу після Революції Гідності, неможливо уявити, яким чином би розгорталися події без активної діяльності волонтерських організацій. Дослідники і соціологи підкреслюють, що саме в цей час розпочалося велике піднесення волонтерської діяльності. Саме волонтерство стало важливим стрижнем для реформ всередині країни. Тоді громадяни без зайвих вагань вийшли на захист не лише державного суверенітету, але і людських цінностей. Саме вони облаштовували кухні, створювали умови для проживання та, головне, надавали допомогу пораненим під час сутичок. За лічені дні виникли десятки волонтерських ініціатив та інтернет-проектів: наприклад, «#єврохостел» (допомога по розміщенню протестувальників в квартирах киян), «Євромайдан.SOS», «Майдан.Медик» [Матяш 2017].

Варто проаналізувати особливості роботи окремих організацій. Наприклад, спілка «Євромайдан. SOS» була створена з метою захисту активістів, які зазнавали незаконних утисків. Вони допомагали не лише матеріально та надавали медичну допомогу, але й займалися збором первинної документації. Згодом з їхньої ініціативи була заснована «Волонтерська премія» як нагорода активним волонтерам [Євромайдан SOS].

Після кривавих подій на Майдані на Україну чекали нові, не менш важкі випробовування, а саме початок війни на Сході і анексія Криму. Для Української держави, яка зазнала великого потрясіння під час Революції Гідності та спровокованої «гібридної війни», розпочався новий етап випробовувань.

Неспроможність протистояти російській пропагандистській машині також сприяла загостренню відносин у соціально-політичній сфері життя суспільства, гальмуванні демократичних ринкових реформ, породженні в сучасному українському суспільстві відчуття невизначеності щодо майбутнього розвитку країни, відчуття небезпеки в умовах тривалого військово-політичного конфлікту з РФ, відчуття ризику в умовах відсутності стратегічного перспективного плану виходу з глибокої і затяжної соціально-політичної та економічної кризи.

На допомогу приходять волонтери, які взяли на себе велику частину роботи, а саме: допомогу армії у забезпеченні матеріальних ресурсів і надання медичної допомоги, переселення мирного населення, удосконалення техніки та забезпечення обороноздатності тощо.

Анексія Криму в лютому 2014 році також зумовила діяльність волонтерського руху. Волонтери допомагали переселенцям із Криму пошуком житла, матеріальними речами, здобуванням документів. Відомою волонтерською організацією стала «Крим.SOS», яка була створена 27 лютого 2014 року. Свою діяльність вона активно висвітлювала у мережі Facebook. Спершу вона виконувала лише інформаційну функцію, тобто висвітлювала події, а згодом розпочала надавати допомогу переселенцям із Криму та Сходу.

28 серпня 2014 року відбулася одна із найбільш кривавих подій на Сході України, що увійшла в історію як «Іловайський котел». У тій сутичці втрат та потрясінь зазнали не лише військові, але й волонтери, які їх супроводжували. Із спогадів Всеволода Стеблюка, який працював медиком у батальйоні «Миротворець», відомо, як він у день розстрілів забирав українських військових:

В першу ніч у мене було 17 важких. Таких, що лежачих. Ну ніяких. І чоловік 5-6 легких. Двоє до ранку не дожили. Приїжджав до росіян, на їхні позиції. Казав, що міжнародний «Червоний хрест» і з Путіним домовлено. Мовляв, ми вам воду привезли, а забираємо у вас поранених. Збираємо [Пагулич 2019].

Після відзначених подій волонтери активно надавали медичну допомогу та допомагали сім'ям зниклих у пошуку їх рідних. Саме такі події засвідчують єдність нації та вміння допомогти ближньому як суспільно-політичну цінність.

Серед волонтерських організацій, які допомагають українським військовим, найвідомішими та найпотужнішими є «Народний проєкт», «Народний тил», «Повернись живим», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Combat-UA», Волонтерська сотня «Україна — Світ», «Сестри перемоги», Центр «Миротворець», «Волонтерська група Романа Доніка» та низка інших.

Звичайно, що кожна з волонтерських організацій має різні напрями допомоги. До найвідоміших волонтерських організацій, які допомагають переселенцям, належить, наприклад, «Станція Харків» (м. Харків). Це громадська волонтерська ініціатива, створена з метою ефективного надання актуальної допомоги переселенцям із зони АТО. Станція «Харків» об'єднує і координує зусилля безлічі волонтерів та громадських організацій, що займаються допомогою переселенцям (евакуація, поселення, гуманітарна допомога, інформаційна підтримка, медичний, юридичний, соціальний супровід) [Прунь 2015].

Платформа «Україноформ» зазначила десятку найактивніших волонтерів країни: Тетяна Ричкова, Леся Литвинова, Сергій Притула, Давид

Арахамія, Юрій Бірюков, Армен Нікогосян, Дмитро Чичера, Георгій Тука, Людмила Савченко та Олена Білозерська [Коростельова, Мамчур 2015].

На сьогодні в Україні запустили онлайн Національну Волонтерську Платформу. Завдяки якій кожен українець по всій Україні може залучитися сидючи у себе вдома.

Як зазначає Міністр молоді та спорту Вадим Гутцайт:

Я вважаю, що волонтерство надихає. Саме тому, ми намагаємося показати молоді, що участь у волонтерській діяльності не тільки допомагає відчувати свою роль у розвитку країни, а й надає змогу отримати задоволення від допомоги іншим. Створення Волонтерської Платформи – гарна нагода знайти однодумців з різних куточків нашої країни та налагодити партнерські стосунки для реалізації спільних проєктів [цит. за: Міненко, Ігнатуша 2017].

Висновки

Аналізуючи описаний матеріал, можна зробити висновки, що в Українській державі зберігається тенденція до активного розвитку волонтерського руху та волонтерських організацій. Вони спрямовані не лише на вирішення проблем Сходу України, пов'язаних із військово-політичним конфліктом, але й з рядом інших питань. Це є важливим фактором у формуванні громадянського суспільства, якого країні бракувало від моменту незалежності України. Волонтерський рух, пов'язаний із війною на сході України, отримав велике суспільне та державне визнання, яке проявилось в високих рейтингах довіри, державних та недержавних нагородах, перейменуваннях вулиць тощо. Деякі волонтери сьогодні успішно співпрацюють з органами державної влади та місцевого самоврядування, намагаючись змінювати життя на краще.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич, Н. М. (2017). *Волонтерський рух в Україні та напрями його вдосконалення*. В: Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери. Київ. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/35167/1/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%87%20%D0%9D.PDF> [20.07.2021].
- Бекешкіна, І. (2015). *Постмайданна благодійність і волонтерство–2015: результати соцдослідження*. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/postmaydanna-blagodiynist-i-volonterstvo-2015-rezultati-sotsdoslidzhennya> [22.07.2021].

- Євромайдан SOS. URL: <http://maidanmuseum.org/storinka/yevromaydan-sos>. [25.07.2021].
- Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19 квітня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [20.07.2021].
- Коростельова, О., Мамчур, І. (2015). Хто такі волонтери. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1925476-hto-taki-ukrajinski-volonteri.html> [1.08.2021].
- Матяш, М. (2017). Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> [23.07.2021].
- Міненко, Г. М. Ігнатуша, А. Л. (2017). *Волонтерський рух: становлення та розвиток*. В: Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі. Лисичанськ. 133–137.
- Нагорнюк, О. Волонтерство як практика громадянського суспільства. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-ia-k-praktyka-hromadianskoho-suspilstva> [21.07.2021].
- Пагулич, Р. (2019). «Іловайський котел» у розповідях українських бійців і очевидців із того боку розмежування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-realii-ilovaysk/30140480.html>. [25.07.2021].
- Прилуцька, А.Л. (2015). Волонтерство в неурядовій організації «Телефон довіри», URL: https://keui.files.wordpress.com/2015/04/36_prylutska.pdf [26.07.2021].
- Прохорова, А.А. (2017). *Особливості волонтерської діяльності під час подій майдану 2013-2014 рр.* “Ukrainian socium”, № 4 (63). 45–58.
- Прунь, А. (2015). “Станція Харків” – перша зупинка допомоги внутрішньо переміщеним особам. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=stantsiya-harkiv-persha-zupynka-dopomohy-vnutrishno-peremischenym-osobam> [29.07.2021].

Інклюзія vs інтеграція: співвідношення понять

ОЛЕКСАНДРА ІВЛЕВА

Студентка, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, Харків (Україна)

Abstract. The chapter examines the changes taking place in the Ukrainian society and state in relation to people with disabilities through inclusive processes. Interpretations of the concepts of „inclusion” and „integration” are stated.

Keywords: *inclusion, integration, person with disabilities, society, scientific approach.*

Streszczenie. Rozdział porusza temat zmian zachodzących w społeczeństwie oraz państwie ukraińskim w stosunku do osób niepełnosprawnych poprzez procesy inkluzji. Podano interpretacje pojęć „włączenie” i „integracja”.

Słowa kluczowe: *inkluzja, integracja, osoba z niepełnosprawnością, społeczeństwo, naukowe podejście.*

Поняття «інклюзія» увійшло у наше життя порівняно нещодавно. Інклюзія (від inclusion – включення) – процес реального включення людей з інвалідністю в активне суспільне життя. Вона передбачає розробку та застосування конкретних рішень, які дозволять кожній людині рівноправно брати участь в суспільному житті та дає можливість відчувати себе його повноправною частиною.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів. Розпочався процес включення людей з інвалідністю в усі сфери суспільного життя, пов’язаний з переосмисленням підходу до цієї соціальної категорії, усвідомленням того, що всі люди мають рівні права та можливості. Сюди можна віднести і подолання дискримінації за статтю, віком, здоров’ям, етносом, національністю, мовою, релігією і т. д.

Ідеологія інклюзії передбачає істотно новий підхід до людей з обмеженими можливостями шляхом зміни поглядів суспільства та його соціальних інститутів так, щоб вони сприяли повноцінному включенню в свої процеси іншого. Ця ідеологія ґрунтується на принципах демократії та основах гуманізму, які надають право кожній людині брати активну участь в усіх сферах суспільного життя. Такий підхід до людей з інвалід-

ністю свідчить про зрілість суспільства, його політичну волю, соціальну свідомість та відповідальність, а головне, здатність та бажання взяти на себе рішення проблем цієї категорії людей шляхом створення безбар'єрного середовища.

Оскільки інклюзія в наше життя увійшла нещодавно, то в наукових колах ще нема єдиної думки про досліджуваний предмет. Існують істотні розбіжності щодо розуміння інклюзії, її впровадження, поширення та застосування в соціальній практиці. Наукове співтовариство досі не прийшло до консенсусу через безліч підходів (концепцій) до досліджуваного явища теми. Це пов'язано з тим, що одні фахівці розуміють його в вузькому сенсі та вважають, що воно повинно застосовуватися тільки в системі освіти, шляхом впровадження інноваційних проектів в освітній процес та створення умов для дітей з особливими потребами. Підставою для цього вони вважають те, що поняття «інклюзія» вперше було вжито в Саламанкській декларації, в якій проголошені принципи інклюзивної освіти. Після чого новий термін і був введений в педагогіку. Інші ж вважають, що інклюзія в нашому суспільстві можлива лише у тому соціальному середовищі, яке готове до сприйняття саме цієї ідеї, та розглядають її як соціальний процес в широкому розумінні, а не тільки як нову форму освіти. Вони бачать її «багатовимірним явищем, яке не може бути породженим та розвиватися в окремо взятій підсистемі або підсистемах суспільства: економічній, політичній, соціальній, територіальній та символічній» [Farrington, 2002]. Науковці розуміють інклюзію як трансформацію, яка повинна докорінно змінити ставлення до різноманіття людської спільноти. Це різноманіття необхідно розглядати не як джерело проблем, а навпаки, як атрибут реальності, який варто не тільки приймати, а й цінувати [Аванесова, 2000].

Для інклюзивного процесу в соціумі найкращим є симбіоз цих підходів і понять щодо розуміння інклюзії, де до людини з особливими потребами адаптується соціальне середовище, включаючи освітній процес. Інклюзія як своєрідна філософія задовольняє потреби в освіті, розкриває і розвиває індивідуальні здібності, підтримує і надає впевненість, сприяє адаптації, соціалізації, самореалізації, придбанню досвіду (комунікативного, соціального, психологічного). Гармонійно розвинена особистість не дистанціюється від суспільства і не відчуває відчуження, здатна до самостійного і повноправного життя в суспільстві [Ахметова, 2013].

Багато науковців вважає, що інклюзія є логічним продовженням інтеграції людей з обмеженими можливостями у суспільне життя, особливо в освітній процес. Уперше поняття «інтеграція» (лат. *integratio* – відновлення, заповнення, від *integer* – цілий) було введено англійським філософом і соціологом Г. Спенсером, для визначення еволюції – інтеграції,

процесу з'єднання раніше роз'єднаних через різні обставини частин в єдине ціле. Лише повнота та цілісність дає якісне уявлення про процес або явище. І саме тому філософія

(...) розглядає інтеграцію, як багатоаспектне наукове поняття, що відображає глобальні процеси розвитку навколишнього світу в усіх формах його прояву: фізичному простору, психіці як особливій формі життя людини, соціальному середовищі як людській спільноті [Маслиева, 2014].

У сучасній науковій літературі термін *інтеграція* в широкому сенсі визначають як надання людині з особливими потребами прав і можливостей брати участь у всіх видах соціального життя разом з іншими членами суспільства. Вченими виділяються такі види інтеграції – освітня та соціальна. Освітня інтеграція передбачає надання дітям і молоді з особливими потребами можливості спільного навчання в одній школі або класі з однолітками, нормального розвитку. Соціальна інтеграція – це процес і, одночасно, система включення індивіда в різні соціальні групи і відносини через організацію спільної діяльності (освітньої, трудової, дозвілля і т. д.), тобто, як кінцеву мету спеціального навчання, спрямованого на залучення індивідуума в життя суспільства [Елькина, 2013].

Постає питання, чи терміни *інклюзія* і *інтеграція*, які часто використовуються в науковому та практичному дискурсі, є синонімами, чи відмінними категоріями. На думку одних науковців, *інтеграція* та *інклюзія* термінологічно ідентичні, тому що в процесі інтеграції, як і в процесі інклюзії, соціальне середовище необхідно зробити більш пристосованим до вимог різних соціальних категорій, зокрема людей з особливими потребами. Відмінність термінів, як вважають інші, полягає в тому, що *інтеграція* – це процес, який відбувається з індивідом (групою), а *інклюзія* – процес, який відбувається в самому суспільстві [Дименштейн, 2016]. Це пов'язано з тим, що при інтеграції людина повинна сама пристосовуватися до вже наявної системи, наприклад, процесу навчання, робочого процесу, дозвілля тощо, і повинна бути готова до того, щоб приймати діючі правила. При інклюзії ж навпаки – соціальне середовище пристосовується до людини з обмеженими можливостями та створює для неї комфортні умови, за яких вона не відчуває свою «несхожість» порівняно з іншими. Таким чином, можливо зробити висновок, що інклюзія – це значно більше ніж інтеграція. Це світ, де суспільство сприймає відмінності як норму.

Методологічне вивчення інклюзії представлено сукупністю наукових підходів, які взаємодоповнюють один одного: філософський, системний, технологічний і антропологічний.

Філософський підхід включає в себе вчення про цінності, розуміння того, що важлива кожна людина, незалежно від будь-яких відмінностей, а також пошук сенсу, важливий для кожного в інклюзивному процесі. Важливе розуміння, що наш світ – це світ цілісної людини, тому слід навчитися приймати не тільки загальне, що об'єднує людство, але й відмінне, що характеризує кожную людину зокрема. Отже, філософською основою інклюзії виступає ідея інтеграції разом з ідеєю єдності загального, приватного та особливого; ідеї того, що кожна людина вільна, має можливості для розвитку, здатна для пошуку свого покликання, осмислення свого буття, до самовизначення (індивідуальним вибором), самореалізації, прийняті сьогодні як методологічні основи інклюзивної педагогіки [Коджаспирова, 2005].

Системний підхід дозволяє завдяки трансформації (реформації) суспільства сформувати особливе розуміння інклюзивних процесів у ньому у вигляді впорядкованої логічної системи (ланцюжка). Також може статися хаос або дезорганізація системи, внаслідок вибору системою неадекватного інклюзивним процесам упорядкованого шляху [Музыка 2020].

Технологічний підхід розглядає інклюзію як чітко сконструйовану систему послідовних операцій для успішного втілення її у всі сфери суспільного життя. На цьому етапі найуспішніше це відбувається в сфері освіти.

Антропологічний підхід виходить з того, що людина з обмеженими можливостями більшою мірою потребує освіти, яка дає їй імпульс до саморозвитку, самореалізації в плані тілесного і духовного розвитку. Інклюзія сприяє соціалізації учня завдяки діалогу та активній взаємодії із соціокультурним оточенням протягом усього життя.

Але для того, щоб теоретичні напрацювання були втілені в життя, необхідне формування інклюзивної культури всіх учасників суспільного життя. Інклюзивна культура – це основа для створення нового, толерантного та гуманного суспільства, де культивуються інклюзивні цінності, в якому різноманіття особливостей, відмінностей вітається та підтримується.

ЛІТЕРАТУРА

- Аванесова, Т.П. (2000). Педагогическое обеспечение компьютерной поддержки запоминания материала в процессе обучения. Диссертация ... канд. пед. наук. Краснодар.
- Ахметова, Д.З., Нигматов, З.Г., Челнокова, Т.А., Юсупова, Г.В. и др. (2013). Педагогика и психология инклюзивного образования: учеб. пособие. Казань.

- Дименштейн, Р. Интеграция или инклюзия? Спор о словах и нерешенных проблемах образования «особых» детей. URL: www.osobedetstvo.ru/rights/idprav/files/integr_kratk5_pravl.doc [29.08.2021].
- Елькина, О.Ю. (2013). *Содержание и методическое обеспечение внеурочной работы в начальной школе в соответствии с требованиями ФГОС (на примере курса «Путешествие в мир профессий»*. «Начальная школа плюс. ДО и После», №2. 57–60.
- Коджаспирова, Г.М. (2005). Педагогическая антропология. Москва: Гардарики.
- Маслиева, С.Н. (2014). *Интеграция и инклюзия: парадигмальная характеристика*. «Историческая и социально-образовательная мысль», №2 (24). 159–165.
- Музыка, О.А. (2020). Системно-синергетический подход к познанию инклюзивных процессов. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemno-sinergeticheskiy-podhod-k-poznaniyu-inklyuzivnyh-protssesov/viewer>. [29.08.2021].
- Farrington, F. (2002). Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of Social Exclusion. Geo View. URL: <http://www.socsci.flinders.edu> [29.08.2021].

Macro Units of Integration in Vegan Discourse Communities – a Comparative Study of Polish and International Facebook Groups

MICHAŁ ROBAK

Doctoral student, Jan Kochanowski University in Kielce (Poland)

Abstract. This chapter is concerned with reconstructing macro units of integration in online vegan discourse communities of Polish and international origin. The material consists of two Facebook groups which are verified according to the criteria of discourse community provided by Swales and categorized in terms of matrix categories of discourse using the CGA approach to discourse studies. This chapter aims to provide sustainable and holistic discourse categories that may be used to differentiate varied aspects of posts. The achieved typology facilitates the comparison of both communities, highlights their differences, and provides a unified ground for further studies.

Keywords: *discourse community; integration; vegan discourse; multimodal studies.*

Streszczenie: Niniejszy rozdział dotyczy rekonstrukcji makro jednostek integracji w internetowych wegańskich społecznościach dyskursywnych o polskim i międzynarodowym rodowdzie. Materiał stanowią dwie grupy na Facebooku, które są weryfikowane według kryteriów społeczności dyskursywnej podanych przez Swalesa i kategoryzowane pod względem matrycowych kategorii dyskursu przy użyciu podejścia CGA do badań dyskursu. Rozdział ten ma na celu dostarczenie trwałych i holistycznych kategorii dyskursu, które mogą być wykorzystane do zróżnicowania różnych aspektów postów. Uzyskana typologia ułatwia porównanie obu społeczności, uwypukla ich różnice i stanowi jednolitą podstawę do dalszych badań.

Słowa kluczowe: *społeczności dyskursywne; integracja; dyskurs wegan; studia multimodalne.*

Introduction

With the current development of technology and new ways of communicating via the Internet, as well as using a multitude of different verbal and non-verbal channels of communication such as images, videos, and links, there is a significant growth in the formation of discourse communities. Different approaches to studying these groups become apparent within discourse linguistics, a field that aims at understanding complex mechanisms and contexts of producing

multimodal communication. The object of this research is to analyse two vegan groups available on Facebook. The material for the study consists of messages collected from both groups within their normal activities. The database of the Polish vegan discourse community is represented by 103 posts collected between 7 and 21 January, 2019 <https://www.facebook.com/groups/warzywko/>, while the international database consists of 149 posts, produced within one week (10-17 March 2020) <https://pl-pl.facebook.com/vegancom/>. The selection of timeframes and therefore the number of messages for both cases is not accidental. Both discourse communities represent themselves through themes and discourse categories which are not increased with time, they rather supply the main threads providing a slight variation. However, what is different in both cases is how participants use conceptual and visual tools to represent their idea on the social level. Thus, the subject matter of the present chapter refers to the discourse categories of referential (informative) and cortege (interactive) types. The goal of the chapter is to reconstruct major discourse categories regarding integration for both discourse communities. These categories would be considered as the matrix categories for an online integration as such. The methods used for this research involve reconstructing the discourse categories based on types of posts in which communities actualize their meaning, Casual-Genetic Approach [Oukhvanova 2017] to justify the choice of the elements and their performance. The database of messages is verified using 8 rules of a discourse community [Swales 2016], which not only proves the Facebook groups to be discourse communities but also facilitates the comprehension of the messages themselves.

Online vegan groups as discourse communities

The term discourse community was introduced to linguistics by Swales [1990] and has been operational for many linguists who have followed this concept since. Swales defines discourse communities as groups with common goals (purposes) achieved through communication. The groups whose aims are the same or similar is, in turn, a basic principle for the formation of a particular community, yet these aims must be addressed within their discussions and then further developed. It is not clear, however, if these aims are achieved through communication only, for talking about the problem may ease comprehension but does not solve the problem itself. Therefore, it must involve some kind of action where we can observe the implementation of the discussed solutions or progression of some sort. At first, the criteria that define a group as a discourse community encompassed six rules, however, from more recent publications we learn that the author added two more [Swales 2016]. Before

the term is used in our research the eight rules as well as their applications to our vegan communities will be discussed.

Swales discusses three possible types of discourse communities *local*, *focal*, and *folocal*, which is a combination of the former two. The *local* discourse community is characterized by people who either live in the same place, perform the same profession, or simply are tied together working in the same organization. We can see that the description is rather limited to professional relations, with occasional bonding beyond the work premises. The *focal* discourse communities, on the other hand, are ascribed to regional or international research groups, each type having its hierarchy and membership. This type of community has specific rules and is not limited to formal aspects of research, as well as very concise language sometimes even full of abbreviations and acronyms that ease communication. Swales highlights the professional aspects of the community rather than becoming part of it for entertainment purposes. The word *focal* ascribes a specific purpose to being a member in such discourse communities as well as defines the focus of all activities conducted in order to complete or develop the prior assumptions (aims) of the community. The last type, *folocal*, is an acronym or combination of both previous terms. The combination is not accidental since this type reflects features of both local and focal discourse communities i.e., it is a mixed environment. Swales writes about hybrid groups in which members are connected through common goals, hierarchy, as well as integral sub-groups within the main one. The formation of such sub-groups is based on similarity of beliefs, interests (mostly business and professional discourse) and sometimes regional proximity. Once the discourse community is formed, the participants start to build a mutual understanding of how the group should perceive the world outside the community. They create socially accepted categories which make the process of assimilating new members and sharing the same themes possible. Having in mind that our Facebook groups could also be subjected to one of these three types of discourse communities we need to rethink the basic eight principles suggested by Swales. The approach to compare each element of the discourse community (henceforth DC) to carry out expertise whether the group could be regarded as DC I have taken from the research carried out by Oukhvanova [2020].

A DC HAS A BROADLY AGREED SET OF GOALS

The communities of vegans have two layers of goals: general and inherent. The goals which are general to all vegans (surface level) include changing people's mindset about both animals which people kill and veganism, propagating healthy life, influencing decisions about nutrition, stopping the development of

some animal-based businesses, and fighting for animal rights. Yet, when we delve into the database itself we learn that other inherent goals appear within the specific group and the discussion contexts. Among such goals, we can enumerate involving the community members to form bonds, encouraging others to understand the problems in an alike manner and to use the same discourse categories as the rest of the community, to freely express oneself on a particular topic, to integrate the personal vegan experiences with the socially accepted ones. We also have goals that are situationally derived and sometimes purposefully ascribed as vegan issues. It is especially clear with law enforcement and pandemic situations where the international community member states: „*We have to let the non-vegans know where their decisions led us to*”, the post appears in the context regulations that are aimed at limiting the number of infected people, at the same time actively blaming people for the emergence of the virus. In another example we can see a purposeful encouragement to actions against animal cruelty „*Stop feeling horrible do something*”, a post that appears within discussion about brutalized animals. Thus, another inherent goal is to encourage specific actions and behaviour due to the accepted ideology.

A DC HAS MECHANISMS OF INTERCOMMUNICATION AMONG ITS MEMBERS

After the analysis of both communities, it can be observed that:

- there are certain aspects of vegan reality that are considered as positive or negative, especially when it comes to describing vegan actions as positive and meat-eater actions in a diminutive way. This element of forming identities is an integral part of vegan ideology, otherwise, we would not see the difference between vegans and their opposition. This opposition is visible in both Polish and English-speaking communities, for participants tend to see themselves as somehow better (superior) than meat-eaters.
- at the same time, the communities have a set of rules: formal - defined in the ‘group info’ (written rules, specified in special section of the community) which limit the unfavoured behaviour such as self-promoting and spam. If any post goes beyond this specification it is eliminated.
- informal – based on socially defined doxas; this type is implicit and visible only after we analyse participants messages. Each member brings his/her contribution to the agenda, yet he/she must follow the overall ‘group comprehension’. Connecting the individually set reality and posting it within a socially defined environment is part of participant’s communicative practice. People with the most posts introduced seem to dominate this field (mediators), while new members still need to develop the way of creating the posts to communicate successfully.

- groups present interactive patterns that are repeated such as speaking about meat-eaters in a diminutive way, showing their negative practices, or illuminating the good sides of vegan activities. This is connected to the very beginning of group formation [Van Dijk 2006], where the group specifies behavioural patterns for their understanding of reality. Interactive patterns go beyond the premises of verbal communication since there are instances where participants utilize non-verbal communication successfully to provide the community with their thoughts. The same theory is viewed in the AGIL model of integration [Parsons 1970] where all the patterns are finally repeated to keep people together, and (in practice) messages can be different but the same patterns are applied, multiplying the types of similar posts throughout the discussion.

A DC USES ITS PARTICIPATORY MECHANISMS TO PROVIDE INFORMATION AND FEEDBACK

Vegan groups are based on every but spoken communication, i.e., written (textual), images (with captions that frame the context sometimes different from what the picture is presenting), videos, and links. Each of the types represents their attitudes, opinion, and describe both actions they perform alone (personal experiences) and social actions (protests, events, etc.). We can also see that vegan reality as a general one is sometimes different from what both communities represent in their communication. As the discussion on the particular topic progresses, we can see the involvement not only of people who created the message but also regular members who sometimes stray away from the main point to create a secondary theme. A perfect example of this assumption would be the English-speaking community, where regular participants took the provocative posts about the meat-eating community and developed them within the discourse category of sabotage. Although the mediators introduced the provocation as a discourse category, mainly to passively attack the meat-eaters community and to support the vegan ideology represented in the agenda of the community, the participants use it as a starting point for promoting illegal activities. Such activities are represented by promoting activists who illegally go to farms, recording and taking pictures of the animals which are kept/bred in terrible conditions. All of the discussions in the internet groups fulfil the third criterion for DC since there is no other way to communicate than to interact with others and provide one's thoughts in online discussions. So not only participants provide a constant flow of information, based primarily on the group ideology (vegans, football fans, movie critics) but also give them (information) an individual perspective. The only aspect of this DC criteria is the conditional feedback. To involve people in the dis-

cussion or commenting one must utilize a specific type of message (or copy the one used by mediators) to be heard, otherwise, such post is purposefully omitted or ignored by the community members.

A DC UTILIZES AND HENCE POSSESSES ONE OR MORE GENRES IN THE COMMUNICATIVE FURTHERANCE OF ITS AIMS

The database of both communities shows a variety of different personally tailored types of progressing the themes or topics. Such an individual approach is visible in interactive messages, where one attempts to convince new members. In other cases, the individuality appears as power orientation of mediators over the agenda, and sharing private realities and experiences with others. This is what each mediator and participant brings from an individual reality to the socially defined one. There are genres specific to each participant as he/she progresses with the introduction of the theme to the wider audience, as well as types that are unified for all discussing members, usually within one thread of discussion. The progression of some aspects of vegan reality such as recruitment of a new member and encouragement to freely share controversial content with others express a multitude of different lexical and conceptual tools to convince the person. The moment the mediator who leads the discussion notices his/her arguments are pointless or not sufficient a new tool is introduced.

IN ADDITION TO OWNING GENRES, IT HAS ACQUIRED SOME SPECIFIC LEXIS

The Polish community represents this instance better than the English one, for they have closer relations with other members and thus use specific phrases more, abbreviations as well as positive and negative connotations in accordance to the vegan and meat-eaters values. Another point to consider is that both communities are closed, where one must proceed through a questionnaire for verification purposes before he/she can become a member. The criteria of DC are possible only because we consider communities as limited or closed, where we refer to them as certain types of people or groups. Otherwise, in an open environment, we cannot use specific language (if it is not technical or professional discourse) because other members would lose the meaning. On the other hand, in a closed environment, the number of active members is framed in not only the context of the discussion but also in interpersonal relations (corteges) which alter the way they communicate with each other. The instances where English speaking community fulfils these criteria are less common than the Polish community, but still, we can highlight a specific use of language, as well as concepts existing only within the community.

A DC HAS A THRESHOLD OF MEMBERS WITH A SUITABLE DEGREE OF RELEVANT CONTENT AND DISCOURSAL EXPERTISE

Any time a member strays away from the community agenda he/she is corrected either by mediators or by the lack of response from other members, even if it means not replying to his/her posts until he/she meets certain group standards. The same is referred to in the rules of the community and how the mediators introduce their messages (thus teach). The techniques are copied by newcomers so they can meet the group standards in representing their ideas firmly and communicating effectively. As it has been mentioned before the closed groups always have a certain number of active members who contribute to the ideology and express their concerns in their messages. Thus, we can talk about a threshold of members who possess a particular level of understanding of both how the community works and in what categories one can express oneself in the social environment (i.e., discursal expertise). The aspect of DC criteria with relevant content is kept by the moderators, who limit irrelevant content and ignore unruly behaviours of other active members during communication.

A DC DEVELOPS A SENSE OF “SILENTIAL RELATIONS” [BECKER 1995]

The whole idea of being a community member, especially as regards the vegan group, is represents this criterion. Of course, the examples are evident in their messages for their use of abbreviations occasionally skipping the whole word or explanation because the community should have already known the basic realizations of the vegan ideology represented in messages and their hierarchy (agenda). But here, we would rather point out that it is crucial what they do not mention in their discussions, and what aspects of vegan realities remain unspoken. The only question is whether they do not speak about certain aspects because these problems are solely unsuitable for this type of community or maybe they all know them already and repetition is not needed. In the basic criteria for identity building [Van Dijk 2006; Tajfel 1981; Mazid 2014] we read that the formation of the communities and thus ideology is based on a binary opposition, yet both negative aspects of vegan reality and positive aspects of the meat-eater community are omitted or rarely mentioned. This illustrates the point of obvious assumptions about vegan regarded as positive and good and meat-eating communities as malpractice and wrong.

A DC DEVELOPS HORIZONS OF EXPECTATION

Both communities have their own pace of discussion, moving from one theme to the related one or changing the discussion completely. Hitherto, the general

vegan themes are repeated with slight variations on how to present the issue. At the same time, studying our mediators and regular members has shown that each of them is still an individual, bringing individualized content. Only if we analyse and put them together can we see their roles and inseparable nature that they bring to the community. Each member is focused in the period given in our database on very specific activities such as:

- questioning others about their experiences
- discussing both individual comprehension of the given problem and socially (vegan) defined one
- sharing their private life with others (only if the group develops such relationships), otherwise the member is focused only on sharing similar themes and conceptualizing them in an alike manner
- practicing their vegan ideology in communication with others
- encouraging others to transit to veganism
- protecting animals and their rights
- helping newcomers to take their first step in the group as some discussion topics are new to them and go beyond their comprehension, successfully engaging others in communication, or simply sharing multimodal content

Both discourse communities represent all eight criteria, thus we can say with all confidence that they are indeed representatives of discourse communities focused on veganism and its popularization.

Methodology

The concept of integration has been already mentioned in sociology with the introduction of the AGIL model of integration [Parsons 1970], a model that involves four integral parts of adaptation, goal attainment, integration, and latent pattern maintenance. Yet, the model is operational only in the formation processes of the groups (approximately 3 to 4 years of its activities) otherwise we can see only the later aspect of maintaining the already established patterns [Robak 2018]. If we take a look at the definition of integration, Oxford English Dictionary defines it as „the act or process of combining two or more things so that they work together.” The combination process, however, as well as how exactly all the integral elements are to work together are not specified here. If we apply this definition to the context of our two discourse communities, we can speculate that those discussions and themes shape such ‘combination of elements’ so that people and topics of the discussion could be unified in some way. On the other hand, Merriam-Webster Dictionary suggests two aspects of the definition, „coordination of mental processes into a normal effective personality or with the environment” or „an incorporation as equals into society or an or-

ganization of individuals of different groups.” Immediately we can see a much broader perspective as it refers to mental processes which mould the collective as personality (identity in terms of communities) or environment, which is in a way a specification of a socially defined occurrence with specific ideology, goals, rules, hierarchy, and integral parts (participants). The second suggestion addresses participants who are equals, or whose organization is based on sub-groups or hierarchy. Equality in discourse communities relates to the level of comprehension of the DC agenda and the contribution to the discussion, namely people who mediate the group and can engage the community successfully in the discussion are equals. However, we cannot say the same about the newcomers who try how to build effective posts and still are in the process of learning the communicative strategies. The definition suggests that if they fail to unify as a community, they remain at least an organization of individuals (hierarchy).

The analysis begins with a comparison of discourse categories provided by both communities and reconstructing a typology of integrative elements. In this research, the focus is on the way of how people interact inside the group, specifically their representation of themselves and social events in posts. Thus, the typical aspects of vegan integration are reconstructed in a form of a model which will constitute a basis for our discourse category comparison. At the same time, we are checking the differences between the local (Polish) and global (English-speaking) communities, to see if the integration itself is comparable. With the use of the Casual-Genetic Approach, we differentiate the messages which are based on information (referential) content from those which constitute cortege (interactional) content. The distinction between referential and interactive posts enables us to see which aspects of vegan reality are used to supply the ideology, thus providing non-interactive information (referential), while others involve human interaction aimed at promoting discussions (interactive).

Results

The types of posts provided by the community members do not involve the themes only but also the individualized discourse categories. If we attempt to reconstruct the model of integration based on themes both discourse communities would appear the same since they represent the vegan ideology clearly and concisely. Among such common themes, we can enumerate fighting for animal rights and promoting vegan lifestyle. The themes which go beyond the commonly known patterns are based on the socio-political situation in the world at the time of data collection i.e., compulsory boar extermination,

the assassination of the mayor of Gdańsk, sabotaging meat-eater community by exposing them to an uneasy content, vegan protests, and blaming meat-eaters for the pandemic situation. All of the listed social problems are immediately discussed as vegan topics, except for the assassination of the mayor of Gdańsk which was introduced as a personally-driven issue.

Posts in vegan discourse communities, represented in our database, are spread among one of four realities/aspects i.e., *individual*, *social*, *interactive*, and *integrative*, yet there are instances where one message belongs to two or more types. Such a possibility appears due to multimodal aspects of represented messages, through the medium of pictures, captions, links, or the intertextuality itself allowing one to conjoin multiple themes and realities in one message. The four aspects or realities of the messages constitute our matrix categories, which are holistic for both communities, and go far beyond the theme of veganism. The matrix categories are the base of integration in any kind of online environment that involves discourse communities since it entails all possible elements of the participants' representation, themes discussed, and specific variations of the posts provided by the communities.

Individuality represented in cortege-driven posts

The first aspect we need to consider while talking about communities is the aspect of individuality (*individual*). Since every social gathering consists of many individuals who share similar goals and beliefs, it is safe to assume that at least a portion of posts would represent such an aspect. Within this domain, some posts represent personal values i.e., beliefs, attitudes, judgments, choices, personal activities discussed, etc. Such an approach may be criticized since all posts are supposed to be individual, created by a single person hence representing the aspect of personally-driven reality. Though, the aspect of individuality, considered here, is visible textually and visually, or the combination of both. Below we can see instances of posts representing this aspect. All of them are written in the first person, clearly indicating that participants are not afraid to speak their minds. The possibilities of representation in the aspect of individuality are highlighted by the use of sentence markers, such as personal and possessive pronouns. To maintain the authenticity of the posts all grammar and punctuation mistakes are left as they appear in original text on the Facebook webpage.

*Ja jako pracownik robię sobie własne kompozycje gdy menago nie patrzy ale
ćśśś 😊😊
jednak wybiorę pierwsza opcje, ale dziękować*

Achtung mysi rodzice! Od wczoraj mam na wychowaniu mysz, co się z nią robi? Jakież porady i typy? Za dzieciaka miałam szczura, ale to co innego.

W sumie też tego nie rozumiem

Też nie rozumiem lasek, które biorą chłopów bez psów i kitków. Jasne, że może się zwierzątko podobać ale po co faceta sobie bez zwierzątek brać

Ja idę zabijać 😊 za dużo tego wokół mnie się zrobiło kiedyś ich nie było 😊

Trzeba przywrócić stan przed lat: p'

To mój ostatni post na ten temat na Warzywku. Prezydenta Adamowicza widziałam, znalazłam, nie raz miałam okazję z nim rozmawiać. Dla mnie to wielka strata. Ale nie będę tutaj pisać kolejnych postów na ten temat, bo nie chce zasmiecać tablicy.

Też zawsze szybkim krokiem do przodu 😊

Ja to się plezę jak ślimak ... ogólnie jak ktoś idzie szybko to tak samo szybko mi z oczu znika 😊 jak to robicie 😊

There is a clear distinction of individuality in these posts since all of them come from the Polish community of vegans, where interpersonal relations are on a very high level, allowing one to freely speak his/her mind. Such a possibility may be influenced by the closed nature of the community because there is no opposition within the group premises to criticize it. The well-developed discourse communities act correspondingly to micro-societies that appear in small towns or villages. People know all of the participants, freely discuss everything, create bonds, and form sub-groups based on small differences among members. The main ideology of the community remains intact, as there are always mediators (people with the most contribution to the discussion) to lead others. The level of closeness within the Polish community is specific since it indicates long-term relations, a notion that is supported by the use of strong language, abbreviations, and sometimes vulgar language. In normal circumstances, one could get offended by such harsh language, but there is no evidence to support this claim in the Polish discourse community. Every use of negative attitude towards other members is proclaimed as natural and as a sign of affection, for only among close friends people can tease each other using names. In the instance below we can see that in normal circumstances other than close relationship the comment would be regarded as unacceptable and negative.

twoja sprawa kurczakersie ?

co ta ściera jeszcze robi na jakiegokolwiek grupie... :

In the first instance, we can see the nickname that one of the mediators received, it is not negative without the context of the person being partially vegan, who still eats chicken. In the second example, however, the comment went to very negative as the participant is referred to as „ściera”, which in the

Polish language means a cloth used to clean dirty things out of the floor, something redundant that is thrown away after the work is completed. The post may be an attack on the person, yet when we study the database, we understand that the two express their bonds in a form of teasing or trolling each other, thus it is completely normal and without any negativity towards one another. The two posts could be regarded as an example that connects multiple aspects of our integration model. The aspect of sociality, because the mediator addresses other people in a form of a question, at the same time teasing the person to reply in some way, it is also a representation of individual aspect since the author frames himself in the post, stating her attitude towards the other mediator. The comment is answered a couple of days later in a form of teasing the author, stating that vegan food which she purchased was cooked on water which previously was used to cook sausages.

The representation of an individual aspect of a message in the English-speaking community is less frequent, with its most contribution ascribed to self-quotation, where a participant signs her thoughts with her actual name as it appears on Facebook, and encouragement, where the author is convincing a newcomer to promote vegan ideology, even if it means to stray away from her family and friends. The type of individuality achieved here depends on the participants. While the first two examples show personal insight proven by the actual name of one of the mediators, the remaining examples indicate the first-hand relation of past experiences. Along with the specific language and connotation, there are also some elements of personal discourse such as capitalization of certain keywords, or conceptualization of specific beliefs through the private realities of the participants. The notion of openly stating one's thoughts could be problematic since the M1 is the only participant throughout the database who uses such practices.

*1. Vegan Voice: People used to quote the Bible to support slavery Now it is quoted to support meat eating Humanity inevitably finds its own moral compass **Faye Nagyivan***

*2. Vegan Voice: People resist Vegans because we disturb their emotional security Meat eating carries with it feelings of "The Good Old Days" Change is emotionally uncomfortable **Faye Nagyivan***

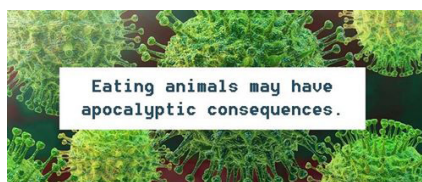
3. I had people upset about my posts, but being the animals voice is ALWAYS more important than allowing someone to be comfortable supporting murder.

4. People actually starting respecting my courage and dedication to JUSTICE.

5. This is my family, my siblings. I can't do that. I'm already bumping heads with them and I've been so careful.

The small number of posts representing the aspect of individuality may suggest that the community is not yet developed enough to clearly state their

minds, or that it is a female-dominated group. As various research proved that females are more cautious about what they say on the Internet [Bujala 2012; Fallows 2005]. The interesting fact, however, appears in the discourse category of attitude, where participants of the English-speaking community found a way of hiding their identity behind someone's words. It is actualized in the form of quotations or introducing their attitude as purely informational without any personal input. Participants not only add attitudinal posts to the forum limiting the aspect of individuality but also do it in a form of pictures with captions.

There is a limited number of possible interpretations of the captioned picture. Although the biased pictures (negative conotation of the tank and virus cell) alone may be used for various purposes, the caption adds the context of globality to the problems that vegans discuss every day. This practice however is limited to this particular English-speaking community of vegans.

Interactivity in the participants' messages

The second aspect/reality we are to discuss is *interactive*. This category of posts entails attempts to engage (interact with) others in the discussion. As with the previous case, the Polish discourse community has the upper hand here over the English-speaking one. Participants openly engage others in communication, using names to tease others and make a sort of friendly atmosphere within the community. The language used for questioning is also direct, something we rarely see in everyday conversation. The participants of the Polish community express themselves in the aspect of interactivity with ease, showing their relationships among other members. This type of cortege behavior and closeness is highlighted by the sentence markers „dears” or direct question without any prior explanation of the context.

ryje polecicie jakąś fajną gierkę dla dwóch osób, co bym mógł sobie w z chłopcem pyknąć byleby nie totalna strategia i wieczna strzelanka może być super śmiesznie SPASIBA

Co najbardziej gejowskiego zrobiliście?

'kochani co myślicie??'

'kochane Warzywka, na koślawe zwierzaki, nowy post. Będę wdzięczyny za lajki i udostępnienia.'

'kobietki i panowie, co robicie?'

'Co szykujecie na obiad?'

'Co poprawia ci samopoczucie, gdy masz zły nastrój?'

'Co Was ostatnio ucieszyło?'

A Warzywka czego, kogo nie rozumieją we współczesnym świecie?

The reality represented in the examples considers mainly personally driven issues. Despite the above-mentioned questions being social, the topics are framed in the private lives of other participants. It tells us that the community is focused on the routine of everyday life rather than typical social or topical vegan problems. Simultaneously, in some of the examples, we can notice the duality of individual and interactive aspects of the message. Once again, we have proof that the Polish community is a closed micro-community, dealing with their problems, discussing them with others, focusing on themes that sometimes stray away from what is considered vegan.

The English-speaking community is not as much developed in the aspect of interactivity. Open questions to other members of the community are scarce, and if they do appear they represent interactivity vaguely. The first post with such aspect represents general information about animal abuse in dairy farms; the situation is clearly specified, and only at the end of the post, can we see the question to other participants in the group. The represented reality from the perspective of an irritated vegan depicts the least proximate location of the event, the conditions under which the situation happens, and the action of people who abuse the animal.

See how this dairy farmer laughing at a hungry baby cow can't drink from the bucket because he should drink milk from his mother breast like any other baby. And yet this lady mocking him about that you took away his mother to sell her milk 😊 .Are u ok with that? #Vegan

Similarly to the Polish-speaking community, we have only one instance where the participant uses spontaneous language and calls others using names (mocking others). During the emergence of the global pandemic, the participant introduces a picture of a five-litre sanitizer with the caption: „*Be jealous bitches... be very jealous*”. We can see that for this particular member the community is integrated enough to him/her to use this kind of language in a teasing manner, and no one gets offended.

The greatest contribution to the aspect of interaction can be seen in posts that represent encouragement of new members to be an active member of the community. The English-speaking community is the only case in both

research corpora to provide us with the elements of encouragement. Contrary to the Polish community, participants comfort and encourage new members in achieving the comprehension needed to promote vegan beliefs. If the understanding of vegan beliefs is achieved new participants can openly share difficult content of animal abuse, without worrying of criticism. Below we can see a fully drawn conversation between one of the mediators (M2) and newcomer (P1) who is unsure about posting controversial posts because her family and friends criticize such posts. The exchange of messages is cortege-biased, creating a specific bond among the speakers. The discussion begins with P1 explaining the situation about the negative attitude of relatives, difficulties in explaining, and suppression of vegan-themed topics that the participant is trying to share.

P1: This is my family, my siblings. I can't do that. I'm already bumping heads with them and I've been so careful. But one of them- they are so angry with me. I try to be kind and explain things simply but they treat me terribly over it as if I were over stepping boundaries but I haven't. I haven't posted bad things at all. Only positives. And they are still so angry towards me for „pushing”

M2: yes you can. So are mine.

M2: Let them unfriend you. So what? Explain to them its your moral obligation

M2: You are not forcing them to follow you. Its simple. You have to pick a side. Silence helps the tormentor NOT the tormented.

P1: I'm not silent. There is a huge expanse between an image of a live dog being butchered and silence. It doesn't matter what I say.

M2: People actually starting respecting my courage and dedication to JUSTICE. Took a little while, but change doesn't happen overnight

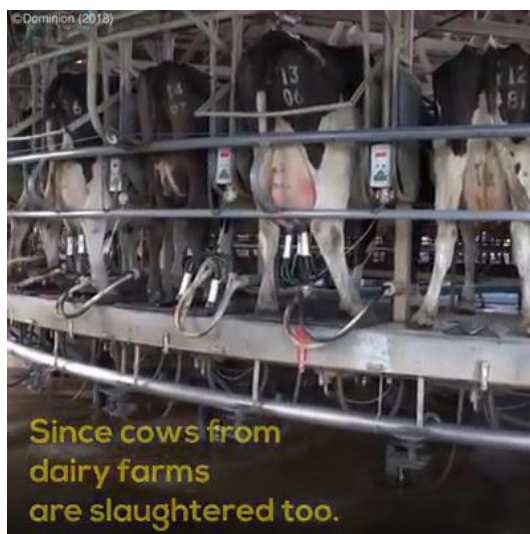
M2: You hang tough. Hold your head high. Because your gut tells you its wrong...these atrocities. Just share your stuff and remember... If non vegans would stop supporting these meat markets of violence, you wouldn't need to post these moral crimes. And say I won't stop until they stop killing babies.

M2: what are you afraid of? That they won't speak to you? That means you are making them think in your absence. Don't betray YOURSELF.

The encouragement of M2 is developed in stages that represent general knowledge, moral obligation, sense of justice, and binary opposition where P1 must pick a side. Also, the language of the M2 changes through the development of the discussion, we can notice capitalization of certain words, representation personally driven sense of justice to the discussed issues. The encouragement itself, exemplified above shows the dedication of M2 to convince the new member to act the same, using different tools to achieve this goal. If one argument is not enough it is immediately changed to another, which can be the effect of years of experience in promoting vegan content and personal involvement in the cause.

Referential content in its integrative aspect

The aspect of the matrix (macro) categories, regarded as *integrative* deals with the purely informational form of the posts. In this category, the community members provide general or specified knowledge, yet, their posts are stripped out of any interactive aspects. The information given is aimed at strengthening the ideology of the community by sharing comparable content. This form of communication is a method of integrating the beliefs and ideas, which also constitute integration in general. By sharing alike content, the members create an artificial (or conceptual) integration where participants mention the same themes without going deeper into a conversation about them. Such practices generate a sense of conceptual unity, making the community think in the same way and creating the discourse picture of the world specific to vegans. In the first example, we can see the participant representing the attitude which no one reacted to. Despite the connection of the picture of dairy farm and cows in the process of acquiring milk with its caption representing the idea of slaughtering, we do not have elements that may be labelled to other than referential category.

On her way to the slaughterhouse, Brianna the pregnant cow manages to do the impossible – to escape slaughter and save her baby’s life. All the mothers love their babies and they will do anything for them. #Vegan #WednesdayWisdom

Even after reading the description of the situation, provided under the picture, there are no interactive elements that may engage people in conversation. The information given depicts an animal-based reality where animal by-prod-

ucts are used for profit, and a connection to the theme of motherhood, which frames the emotional association to love and compassion. Although we have a reference to the actual place of dairy farms, the represented misconduct over animals is not so obvious. The overall connotation of the caption is negative, changing the context ever further with the description of the situation.

The integrative aspect of ideas is also seen in the context of the pandemic. Due to the outbreak of the virus emerging at Chinese markets, there are many posts in our data that refer to this event, immediately accepted as a vegan topic, nevertheless, since all of them represent the same virus-oriented issues we focus only on the posts that represent different approaches to the pandemic. In the aspect of purely referential posts, we can enumerate the following posts that address the issue.

Both the new coronavirus and SARS outbreaks likely started in Chinese wet markets. Photos show what the markets look like.

China has banned the trade of wild animals. The coronavirus likely jumped to people in a wet market where meat, seafood, and live animals were sold.

Global coronavirus death toll tops 5,000

The global death toll of the coronavirus pandemic has jumped to 5,043, according to a tally by Agence France-Presse based on official sources. Since the novel virus was first detected in December

Journalist goes undercover at „wet markets”, where the Coronavirus started | 60 Minutes Australia

Subscribe here: <http://9Soci.al/chmP50wA97J> Full Episodes here <http://9Soci.al/sImy50wNiXL> | World of Pain (2020) The predictions about the coronavirus catastrophe

In the first instance, we can see that not only the outbreak is labelled as a vegan theme but also it is linked to other viruses, localizing it in Chinese wet markets, adding the context of legal restriction due to pandemic. The news itself is added only to inform the community about certain conditions, at the same time to provoke a specific vision of the pandemic and the meat-eaters part in its emergence. On the other hand, the manipulation here is not addressed openly, since there are no questions or interactions with other members of the community as such. The theme of provocation is continued in the third example, where we can see a journalist investigating the food markets that are considered a starting point for the virus.

The second example depicts the same purely referential content that provides support for other pandemic-based discussions. By creating references, also general information, the community enhances the ideology and a general view that the opposition (meat-eating community) is bad, forcing the perspective on the readers. The process is common in not only the formation of the

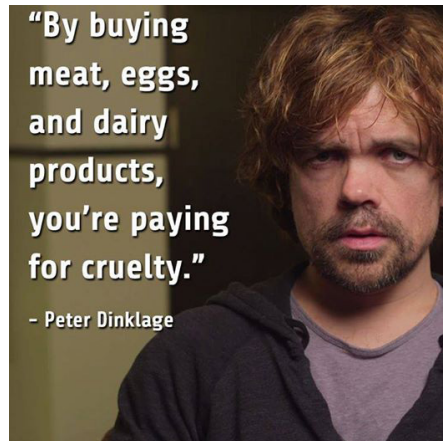
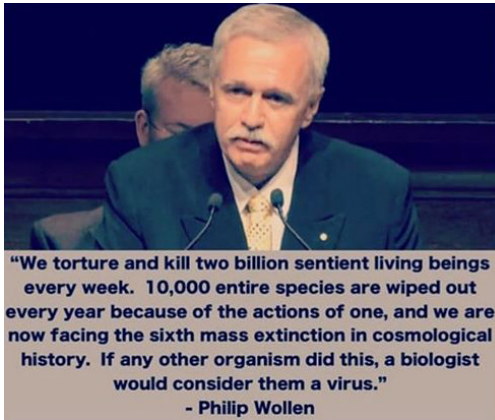
community but also in maintaining the already established beliefs. These beliefs represent the tendency of vegans to think about their actions favourably and constructively while all actions of the opposition are degraded, immediately labelled as a pejorative action against the animals or the earth itself. Because the process of adding new members to the community is continuous also the already established binary oppositions (meat-eaters vs vegans) must be repeated [Mazid 2014]. The constant reminding of these opposing communities is represented with the use of referential content in the community discussion, regarded in our matrix categories as an integrative aspect.

The Polish vegan community does not represent this type of posts. Throughout the whole database there was not a single message that is purely referential, and without addressing other members of the community. This may suggest that the Polish community does not need constant reminders of what is considered a vegan ideology and that the integrative aspect of messages (concepts) is redundant. All participants, however, use referential content, among other tools, only to specify the events or private actions, by giving them context. Two of such examples are discussed below, in social context, where referential content is dominating the posts concerning two social events.

Social aspects of referential content

The category of posts regarded as *social*, deals with real, tangible realities. All posts that are ascribed to this particular type provide the reader with anchoring to real (social) life. It can be manifested in the form of social events, not necessarily vegan-based, celebrities, actual places, social actions, and elements of reality that can be easily verified. Contrary to the individual aspect, here the events and real places have the social character i.e., defined by commonly shared social space, not the individual actions of the participant. The possibility to represent one's thoughts with the use of social aspects frames the community in real life, thus justifying the very existence of the vegan groups since the posts are represented as vegan issues. The upper hand in this category goes to the English-speaking community since it is a frequent practice to quote famous people speaking in the context of veganism and animal abuse. In the first example, one of the participants uses Philip Wollen's quote to represent the ideas as his/her own. The use of famous vegan activists is crucial in convincing other, sometimes new members, that the cause is right. It also provides the participants with a substantial manipulative tool. The nature of such social posts depends strongly on the limitation of responsibility for the beliefs that are represented here as quotes. If participants want to express their dissatisfaction with the given vegan reality, they shift the responsibility to others

who are never questioned or verified. The thoughts represented here are taken for granted because the quoted people are famous, thus viewed as an authority.

It is important to note that such social posts are always represented in some kind of contrast. Either the font and the identifying celebrity name varies, or the representation of the colour where typical and non-violent vegan beliefs are represented in light colours. A variety of different tools to enhance the meaning in the quotes are used purposefully to highlight certain aspects. For instance, the smaller font size in providing the celebrity names suggests that it is not important whether we can identify the famous person or not, it only serves as a decoy to freely represent participants' thoughts which sometimes could be uneasy.

Another reference representing our discourse category of *social*, is addressed in posts connected with a demonstration in Israel, where vegans protested against animal abuse. The demonstration as a social event is strongly

connected with veganism, among other examples, it stands as a tangible vegan theme without any effort put to make the issue vegan. The opposite situation appears with the example representing the pandemic situation and the revenge of abused animals. The context of the global pandemic immediately is identified as a vegan problem because the outbreak appeared due to animal violence. Simultaneously, the issue depicts a strong binary opposition of people who oppressed animals who now stand behind the bars (i.e., locked down in homes due to quarantine) and the animals which deliver their revenge. We can see that people (non-vegans) in the cage are represented in rather dark, shady colours while animal variety is represented as full of dye.

The last two examples, represented in the English-speaking vegan community, address the same issue of limiting the population of kangaroos for they jeopardize the crops and thus are regarded as pests. Those two posts approach the issue from different angles since the first represents a choice of living animals over the cut-off kangaroo's paws, a representation that manipulates the choice, and the referential post that informs the readers about their taxes paying for the cruelty. The second post openly frames the reader in some sort of responsibility for the government actions and the dead kangaroo represented in the photo. The emotional manipulation seems to be frequent in the referential content that is added to the discussion, making the comprehension specifically tailored by the author to invoke a specific perception of the problem.

In the Polish discourse community of vegans, there are only three instances that represent the discourse category of *social*, namely post connected with personal connections to the assassinated mayor of Gdańsk (one post), which is a socio-political issue, and the compulsory regulation to limit the population of boars due to swine fever (two posts). The instance associated with the mayor of Gdańsk is also connected to the aspect of individuality since the participant exposes herself in the post telling others about her reflections. The decision about placing this post in the discourse category of *social* posts seems more reasonable because the main idea of the post is the mayor himself, a person who exists. The same goes for the event of assassination.

To mój ostatni post na ten temat na Warzywku. Prezydenta Adamowicza widziałam, znalazłam, nie raz miałam okazję z nim rozmawiać. Dla mnie to wielka strata. Ale nie będę tutaj pisać kolejnych postów na ten temat, bo nie chce zasmiecać tablicy.

Chce tylko, żebyście zobaczyli, że są ludzie, którzy się cieszą z tej śmierci i wcale nie smieszkuje. Jprd...

*„Ja idę zabijać 😊 za dużo tego wokół mnie się zrobiło kiedyś ich nie było 😊
Trzeba przywrócić stan przed lat: p”*

Dunkeld
Do we want

Your Taxes Paid for this!

In the second example, we can see the approach of one of the mediators who joke about killing boars himself, a joke which normally is not placed in a vegan group. This time though, similar to harsh comments directed to other participants which we discussed in the discourse category of *interactive* posts, the post is comprehended as a joke. The intention of the participant to eliminate the population changes with time as we can see in another post regarded the topic of the compulsory killing of animals.

„Gdzie były wtedy krzyki z miasta? Niektórzy ludzie zostali zlicytowani nie mając na utrzymanie gospodarstwa...”

The approach and understanding of the problem changed, as the participant connects the two events of similar nature, the first one being compulsory boar killing and the second one an event of compulsory extermination of farmed

pigs to prevent an earlier outbreak of the swine flu. The connection is given here in the context of public opinion where citizens are furious about limiting the population of boars while in a similar event regarding farm animals, they remained silent. There is also another meaning to this post, which comes from the fact that farm animals and breeding them are considered misconduct and interference with nature while saving wild animals from extermination is regarded as normal vegan practice.

Conclusion

Vegan communities represented in the research verbalize themselves across different realities. These realities are the individually perceived life of each participant (individual), and the social reality that comes with rules, real places, and commonly shared beliefs. Additionally, they use a variety of different referential and cortege-biased content. The Polish discourse community is based more on social relationships within the participants, individual realities that they discuss, and forming bonds while discussing vegan issues. The English-speaking community is more referential in the content they provide, using a multitude of picture-oriented posts that aim at highlighting certain vegan beliefs, yet deformed by individually perceived reality. In regards to Swales criteria, both communities have proven to be discourse communities since they fulfil their communication purposes in specified timeframes, address a different array of themes that are developed within a set of beliefs that the community accepts, and common goals. The goals themselves have a double-fold nature since they contain both general vegan aims to protect animals from violence, propagate vegan life which is considered healthy, and represent actions of the opposition negatively. Other more personally-oriented goals involve forming bonds among the members, encouraging others, and maintaining a sense of unity among both themes represented and the participants that form the discussion. The discussion in both vegan communities represents different features such as the formal and practical set of rules that govern the discussion, creating connotations to certain binary oppositions about what is considered good practice and what is not, as well as a variety of interactive and associative patterns that are copied by other members of the community. By communicating within the community there are many different mechanisms for one to provide information and feedback, not only using the dichotomic approach to the representation of vegan reality but also creating multiple themes and discussions at the same time. The development of the themes varies in length and way of progressing the issues, usually personally adjusted for the better-intended outcome. As the language is concerned vegan

discourse communities represented in the research provide separate types of conversing with one another, the type, however, which is unifying is addressing each other in a teasing manner, found in both communities.

The differences between communication in the Polish and English-speaking communities is substantial since the Polish community is focused on individual realities that are brought together in an interactive aspect with other participants (localizing the discussion) while the English-speaking one is focused on social events, and providing the community with information that is stripped off any form of interactive aspects. The only instance where the English-speaking community is representing interactiveness is while encouraging others to openly share vegan beliefs. The analysis of the posts in both communities provided us with four macro-categories of integration i.e. *individual* – where each participant represented himself or herself as a central unit of the message, *social* – messages that entail real places, celebrities, events, and social actions, *interactive* –forming conversations, bonds, engaging others to speak and also encouraging them to be an active member of the community, and lastly *integrative* – where purely referential content is depicted, only to support the group ideology or to manipulate the perception of the discussed issues in some way. Yet, to fully understand the differences between the Polish vegan discourse community and the English-speaking one we need to proceed with the study of individual discourse categories that may reveal the real purpose of referential and cortege-driven posts.

REFERENCES

- Becker, A. L. (2000). *Beyond translation: Essays toward a modern philology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Brown, J. (2021). *Integration*. In E. M. Sanchez (Ed.), Merriam-Webster. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/integration>
- Bujala, A. (2012). *Gender differences in Internet usage*. Acta Universitatis Lodzian-sis. Folia Sociologica, 43. January 01,
- Fallows, D., & Pew Internet & American Life Project. (2005). How women and men use the internet: Women are catching up to men in most measures of online life; men like the internet for the experiences it offers, while women like it for the human connections it promotes. Washington, D.C: Pew Internet & American Life Project.
- Mazid, B. a.-D. M. (2014) *CDA and PDA made simple: Language, ideology and power in politics and media*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- Oukhvanova, I. (2017). *Discourse viewed from a complex system perspective: Casual-genetic approach as an integral discourse theory*. Discourse linguistics and beyond, Volume 2: Current Approaches in Eastern Europe.

- Oukhvanova, I., & Yelsukova, N. (2020). *Integrative methodological platform to reconstruct macrounits of discourse in functioning: Belarusian case study*. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 11, 2, 343-355.
- Oxford University Press. (2002). *Oxford English Dictionary Online*. [Oxford, England], Oxford University Press. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/integration
- Parsons, T. (1970) *The Social System*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Robak, M. (2018). *Vegan group integration model represented in multimodal discourse: internet analysis*. *Studia Methodologica*, 49–58.
- Swales, J. M. 1990. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swales, J.M. (2016). *Reflections on the concept of discourse community*. *ASp*, 69 | 2016, 7-19
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: studies in social psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. URL: <https://library.dctabudhabi.ae/sirsi/detail/34753>.
- Van Dijk, T. (2006). *Politics, Ideology, and Discourse*.

II. Społeczno-polityczne wartości w aspekcie historyczno-kulturowym

Консерватори vs. реформатори: українська преса про вдосконалення (зміну) політичного ладу Російської імперії на початку ХХ століття

МАКСИМ СЛЪОЗКІН

Магістрант, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Україна)

Abstract: In the chapter through the prism of magazines a political situation which going at the beginning of XX century in the Russian empire is reflected. Using the archived documents and scientific labours which did, an author probed a socio-political situation in the state in eve First Russian revolution and in stormy revolutionary years.

Keywords: Naddnipyanschina, First Russian revolution, political parties, periodic press.

Streszczenie: Rozdział obejmuje ogląd sytuacji politycznej w Imperium Rosyjskim na początku XX wieku przez pryzmat czasopism. Korzystając z dokumentów archiwalnych i prac naukowych, autor podjął także próbę zbadania sytuacji społeczno-politycznej w kraju w przededniu i podczas I rewolucji rosyjskiej.

Słowa kluczowe: obwód naddnieprzański, pierwsza rewolucja rosyjska, partie polityczne, czasopisma.

Вступ

На початку ХХ ст. прискорився процес суспільно-політичної трансформації Російської імперії. Перебуваючи у стані гострої політичної та соціально-економічної кризи, монархія Романових опинилася на порозі революційних подій. Кінець «довгого ХІХ ст.» ознаменувався непевною ситуацією для монархічного ладу Росії; в країні відбувалися виступи робітників і селян, терористичні акти, наростало загальне невдоволення політичним режимом.

Створені на рубежі ХІХ-ХХ ст. політичні партії стали висувати власні вимоги, які в підсумку відображувалися в програмових документах та популяризувалися у періодичних органах. Росія поступово ставала на рейки політичного життя, що в умовах цілковитого контролю політичної

поліції та надмірного тиску на представників опозиції абсолютистській системі невпинно рухав імперію до революції. Західноукраїнський соціал-демократ, публіцист Юліан Бачинський називав боротьбу за політичну самостійність *conditio sine qua non* соціально-культурного та економічного поступу будь-якого народу [Бачинський 1924: 1].

Мета даної роботи полягає у тому, щоб на основі періодичних видань, архівних джерел та історичних праць з'ясувати основні моменти суспільно-політичного дискурсу стосовно зміни політичного ладу Російської імперії, що відбувався на початку ХХ ст.

У контексті досягнення мети дослідження можна говорити про наступні завдання:

- визначити основні ідейно-політичні вектори політичних партій, що діяли на поч. ХХ ст. на території Наддніпрянської України;
- з'ясувати принципові відмінності у вирішенні політичними партіями питання зміни ладу Російської імперії;
- простежити роль періодичної преси в агітаційній діяльності партій та боротьбі за політичні впливи й електоральні симпатії.

Суспільно-політична проблематика поч. ХХ ст. віднайшла відображення у вітчизняній та еміграційній історіографії. Крізь парадигму традиціоналізму це питання вивчали В. Антонович та М. Грушевський. З позицій марксизму кризу абсолютизму вивчали радянські вчені М. Покровський і М. Рожков. Значний внесок у дослідження функціонування політичних партій в Наддніпрянській Україні зробили сучасні дослідники Т. Бевз, Я. Грицак, С. Кульчицький, О. Голобуцький, В. Головченко, І. Гирич, М. Кармазіна, Г. Касьянов, В. Колесник, Ю. Лавров, Л. Могильний, А. Павко, В. Стрілець, О. Федьков, В. Яремчук та інші.

Початок ХХ ст. в Російській імперії позначився активізацією процесу створення політичних партій. У цьому контексті перед національною інтелігенцією постало непросте насущне питання: визначити перспективи розвитку суспільства у всіх сферах його життя (політичному, соціальному, культурному, економічному, аграрному тощо) та сформулювати відповіді на ці питання.

Аналіз політичного дискурсу

Тенденції європейського соціалізму на поч. ХХ ст. активно поширювалися територією Російської імперії. Не залишалися осторонь й представники української інтелігенції, котрі активно долучилися до процесу створення політичних організацій. Однією з них була Революційна українська партія (РУП), яка виникла в 1900 р. та вже на початку сто-

ліття розгорнула активну діяльність. Щоправда, налагодити на території Наддніпрянщини друк легальних періодичних видань представники партії не змогли. Це було обумовлено функціонуванням Валувського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р. Тому, видавничу справу було розгорнуто на території Буковини, а саме – в друкарні Л. Когута в Чернівцях [Животко 1999; Ігнатієнко 1930: 174].

Провідними виданнями РУП стали «Гасло», «Праця», «Селянин». Власні програмні засади та різноманітні політичні статті представники РУП друкували в журналі «Гасло». Основним політичним гаслом, на початках діяльності партії був відомий слоган провідника «рупівців» Миколи Міхновського – «Україна для українців» [Українське суспільство... 2014: 31].

Пошуки соціальної опори, що проявлялися в поширенні агітаційно-інформаційних матеріалів діячами РУП, були орієнтовані на українське село. Це було закономірним, адже практично міський «робітничий пролетаріат» схилявся до підтримки переважно Російської соціал-демократичної робітничої партії та Загального єврейського робітничого союзу у Литві, Польщі та Росії (Бунду). У цьому контексті й виникли вимоги щодо першочерговості «аграрного питання» Росії як такого, котре необхідно вирішити в найближчій перспективі [Федьков, Дубінський 2010: 115–116].

Саме Революційна українська партія відзначилася тим, що її представники були найпершими на території Наддніпрянської України, котрі активно агітували українською народною мовою та вперше висловилися за українізацію робітничих колективів і міської інтелігенції [У двадцять п'яти роковини... 1925: 2].

На одному ідеологічному полі з РУП працювали представники Української соціалістичної партії (УСП), заснованої у Львові в 1900 р. Як зазначають дослідники, ця політсила не сформувала чіткої програми. З одного боку, відстоюючи необхідність існування незалежної Української республіки «без чужого деспота», партійці УСП стояли на принципах націоналізму. З іншого ж – виступали проти «соціального гніту», що по суті є поєднанням рис націоналізму та соціалізму [Голобуцький, Кулик 1996: 31].

Видавничу діяльність УСП характеризується поширенням серед селянства газети «Добра новина», що не мало значних успіхів. Слабкість позицій цієї організації зумовлювалася також відсутністю партійної мережі. Зважаючи на те, що соціалісти так і не змогли скласти власну політичну програму, вони почали шукати співпраці з іншими партіями. Загальним чином це зводилося до початку перемовин із Польською соціалістичною партією (PPS) та РУП, до якої й примкнули в 1903 р. [Федьков, Дубінський 2010: 118].

Щодо РУП, то зі слів сучасного дослідника політичних процесів поч. ХХ ст., професора А. Павка, концепт програми РУП з'явився на поч. 1903 р. Авторами документу стали представники Київської вільної громади (*місцевого осередку РУП – М.С.*). Текст програми було викладено в одному з номерів часопису «Гасло» під назвою «Нарис програми Революційної української партії». У ньому йшлося про необхідність зміни самодержавства федеративним устроєм та надання усім областям права автономії [Павко 1999: 73].

Проте, сформована єдина ідеологічна лінія не об'єднала представників РУП. У 1904 р. дискусії з приводу реалізації намічених цілей переросли в політичну боротьбу. По суті партія розкололася на три різних напрямки: «автономістський», «федералістський» та третій, представників якого в історичній літературі називають «незалежниками». Перші два агітували за спільну діяльність із російськими еседеками, не вбачаючи перспектив для розвитку українського соціал-демократичного руху, третій – наполегливо переконував на необхідності продовження його функціонування [Федьков 2017б: 115-116].

Щоправда, єдність «рупівців» похитнулася дещо раніше. Незадовго до розколу партії колишні представники УСП вийшли з РУП та доєдналися до PPS. Б. Ярошевський обґрунтовував цей крок тим, що у поляків, на відмінну від українських революціонерів, він простежував політичну перспективу [Голобуцький, Кулик 1996: 31].

Цього ж року частина представників РУП сформувала Українську соціал-демократичну спілку (УСДС або Спілку), що вже на 1905 р. на засадах автономії діяла у складі Російської соціал-демократичної робітничої партії, здебільшого її меншовицького крила. Членами Спілки стали такі маститі рупівці, як М. Галаган, М. Меленевський О. Скоропис-Йолтуховський та інші [Федьков 2007: 36].

Тоді члени РУП переформатували партію в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та стали послідовно сповідувати ідеологію марксизму. Еседеки пропонували об'єднати всі революційні сили довкола РСДРП. Поряд із цим, провідник УСДРП М. Порш висловлювався на користь визнання центром «національних автономій», у тому числі – української, що було неоднозначно сприйнято російськими соціал-демократами. У підсумку, входження УСДРП до РСДРП було заблоковано [Федьков 2017а: 129-130].

Члени Спілки займалися активною видавничою діяльністю. Найперше, вони поширювали марксистські ідеї на шпальтах власних друкованих органів – газет «Правда» та «Листок правди», видання яких розпочалося на початку Першої російської революції. Для широкої політичної агітації УСДС продукувала різноманітні брошури, відоз-

ви та листівки, що ширилися, насамперед, серед українських селян. Спліччани домагалися безкоштовної передачі усієї землі селянам, а також – підвищення заробітної плати, покращення умов праці тощо [Федьков 2017б: 122].

УСДС широко пропагувала так звані «мирні» методи боротьби. На шпальтах партійних видань можна зустріти заклики до страйків: Нам треба змовитися скрізь... Проте, так здається тільки на перший погляд. Насправді, час від часу в «Правді» та «Листку Правди» закликали до збройного постановня (детальніше про це див.: [Федьков 2007: 39]).

Революційний соціалістичний напрям репрезентували представники Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Діяльність «загонів» есерів на Полтавщині та Харківщині відома ще з 1903 р. Увесь час їхні дії яскраво вирізнялися серед революційних організацій характерними рисами терористичної боротьби. Організація українських есерів пройшла перші серйозні політичні випробування в Наддніпрянщині в часи революції 1905–1907 рр. Подальшу перспективу есери вбачали головним чином в революційній боротьбі українського селянства [Бевз 2008: 87–88]. Наприкінці революції, в 1907 р., у м. Києві відбувся перший установчий з'їзд [Висоцький 2004: 39-40]. Проте, на поч. ХХ ст. представники УПСР фактично не вдавалися до політичної агітації та не поширювали власні ідеї на широкий загал та так і не встигли конституюватися (*тобто – виокремитися в окрему політичну силу* – М.С.). Значною мірою це було зумовлено наступом реакції [там же: 40-41].

Лівочентристський ідеологічний вектор відстоювали представники ліберально-демократичного руху українського політикуму. Це відобразалося у тому, що, критикуючи ідею «загальної революції», тероризму й інших методів революційної боротьби, ліберали пропонували демократичний шлях зміни ладу в Російській імперії – реформування усіх суспільно-політичних сфер країни. Першою партією демократичного спрямування стала Українська демократична партія (УДП), що виникла восени 1904 р. [Павко 1999: 92].

Інформація про ідейно-теоретичні засади цієї партії відбивалася в періодиці. Так, у відозві «От Полтавской «громады» УДП», що була опублікована в «Прибавлении» до газети «Полтавщина», йшлося про необхідність заміщення самодержавства «строем конституционным» і наголошувалося на тому, що найбільш правильним державним устроєм для Росії є федеративна республіка, громадяни якої будуть наділені низкою демократичних прав і свобод [От полтавской «Громады» 1905: 32]. Отже, на відміну від російської Конституційно-демократичної партії, яка обстоювала вимоги запровадження конституційної монархії, українські ліберали виступали за створення демократичної федеративної республіки.

Основними завданнями російських демократів були законодавчі ініціативи, насамперед ті, які забезпечили б створення конституційної монархії та гарантування особистої свободи, недоторканості, вільного друку, зборів, страйків, віросповідання та ін. Від центральної влади вимагали негайно скасувати смертну кару та звільнити політичних в'язнів [От полтавской «Громады» 1905: 32].

Окремим пунктом політичної програми було функціонування загальноукраїнської автономії та забезпечення прав національних меншин – поляків та євреїв, котрі на рівні з українцями мали право на удовлетворение своих национальных, культурных и экономических нужд [От полтавской «Громады» 1905: 33].

У інших документах демократи детальніше розглядали механізми впровадження реформ у суспільно-політичне життя Російської імперії. Так, в «Платформі Української демократичної партії» пропонувалося центральне управління державою передати двопалатному парламенту, де основні питання внутрішньої та зовнішньої політики держави мали б вирішувати дві палати – «народних» та «федеральних представників» [Платформа... 1905: 34].

Для широкої агітаційної роботи серед населення Наддніпрянщини представники УДП друкували різноманітні листівки, зміст яких був орієнтований на селянство. У них демократи пояснювали необхідність реформування Росії, проведення виборів, тлумачили суть та важливість демократичних свобод тощо [Чого нам треба домагатися? 1905: 1–8].

Інші ідеологічні переконання сповідували представники монархічно-консервативного, або, як ще його називають, охоронного напрямку. Одним із найбільш консервативних політичних проєктів із яскраво вираженими шовіністичними поглядами був «Союз русского народа», котрий заснували 8 листопада 1905 р. Діячі «союзу» з неприязню прийняли Маніфест 17 жовтня. Представники партії запевняли в тому, що «...маніфест жодної сили та ніякого значення не має» [Крупський 2006]. Таким чином, вони з правого боку критикували дії уряду, спрямовані на запровадження конституційного ладу. Консерватори закликали до боротьби за необмежену владу царя, тобто, були прихильниками абсолютної монархії. Ці об'єднання мали певні переваги, адже лише російська мова була державною, тому деякі з них, завдяки друкованій періодиці, станом на початок ХХ ст. певною мірою набули статусу «лідерів думок», а їхні погляди мали попит у населення підросійської України [Крупський 2006].

Особливу групу видань становила консервативно-монархічна преса як провідник російських націоналістичних і шовіністичних ідей на території Наддніпрянщини. Найпомітнішим органом цього напрямку був реак-

ційно-монархічний «Киевлянин», одна з найтиражніших газет краю. За своєю ідеологічною специфікою вона вирізнялася яскраво шовіністичними матеріалами, що виражалося у редакційній політиці, спрямованій на цькування будь-яких проявів українського національного руху [Левчук 2007: 41]. До 1905 р. редакційна колегія «Киевлянина» не надавала великого значення суспільно-політичним процесам, що відбувалися всередині українського населення Росії. Проте, з початком революції 1905-1907 рр. будь-яка діяльність української інтелігенції розглядалася як сепаратизм та загроза самодержавству. Поряд із цим в публікаціях часто згадувалися такі дефініції, як «польська» та «єврейська загроза». Подібні характеристики надавалися фінському визвольному руху. Редакційна колегія докладала максимум зусиль задля того, щоб дискредитувати національні рухи та сконструювати «імаготип ворога» відносно «великоросійського народу» в образі українців, євреїв та поляків [Половинчак 2007]. Газета обстоювала постулати «єдиної, неподільної Росії». Про це свідчить той факт, що досить широкого значення надавали терміну *руський*, що передбачало його застосування як до власне російського народу, так і до представників українства, білорусів. Газета, за допомогою широкого використання зворотів (типу *руское дело, русские силы, русский ум, свое родное русское*), нав'язувала читачам думку, що всі вони є вірними Російській імперії та готовими до самопожертви [Мартинюк 2016: 49].

Закономірно, що «Киевлянин» усіяко підтримував «лінію» Київського клубу російських націоналістів (ККРН), пріоритетним завданням якого була боротьба з українським національним рухом. Відтак, коли М. Грушевський разом із своїми колегами з Галичини робив спроби читати лекції українською мовою, вслід за обуренням ККРН, газета «Киевлянин» опублікувала декілька дописів професора Т. Флоринського – одного із провідників ККРН. Ці полемічно-іронічні матеріали мали суто провокативну мету. Згодом у «Киевлянине» опублікували брошуру «Малоруський язык, или «українсько-руський» літературний сепаратизм», у якій, не зважаючи на Маніфест від 17 жовтня 1905 р., засуджувалися будь-які намагання друкувати українською мовою [Мартинюк 2016: 127].

Ці монархічні організації були здатні лише ідеологічно боротися з революційним рухом. Під гаслами *самодержавие, православие, народность* учасники цих «клубів» – російська інтелігенція, сановники та відставні чиновники та військові ставили за мету «охорону головних засад російського монархічного ладу, культури та мови» у національних територіях імперії. Насправді ж і ККРН, і інші подібні йому організації усіяко боролися з будь-яким проявом революційних настроїв, протистояли всім намаганням дійти до національної самостійності України [Волковинський 1999: 64].

Про діяльність ККРН промовисто свідчить діяльність одного із його учасників, члена Київського тимчасового комітету в справах друку, С. Щоголева, який неодноразово розповідав про стан «українського сепаратизму», зазначаючи про нагальну необхідність повернення імперської системи антиукраїнських заборон (тобто, Валуєвського циркуляра й Емського указу). Полемізуючи з ним, С. Петлюра зауважував на нерозсудливості, необдуманості та невваженості підходів, про які писав цензор С. Щоголев. Відтак, вішаючи «усіх дохлих собак» на професора М. Грушевського, цензор ставив під сумнів фаховість та компетентність представників таких центрів імперської академічної науки, як Харківський університет та Академія наук. Знову ж, як зазначав С. Петлюра:

Це свідчить про безсилля наших «ідейних» противників. Вичерпавши у боротьбі з нами убогі «ідейні аргументи», вони гарячково хапаються за «залізну руку закону» і під звуки лайки і галасу, сердитого гримання та іронічних вигуків, усіма засобами намагаються зупинити те, що стихійно рухається і стихійно змете з свого шляху всі загородження, поставлені руками панів Щоголевих [цит. за: Коляда 2012: 360–361].

Схожа риторика озвучувалася на шпальтах іншого російського видання, яке, хоч і не друкувалося на території краю, все ж мало велику кількість читачів у підросійській Україні, відтак мало значний вплив на формування свідомості частини населення. Йдеться про «Новое время» – щоденну політичну газету, яка друкувалася в Санкт-Петербурзі й активно поширювалася російськими націоналістами на території Наддніпрянщини [Листи... 2007: 316].

Про погляди «Нового времени» досить влучно та дотепно свого часу висловився відомий російський вчений-юрист, член ради Головного управління у справах друку, доктор економічного права Е. Берендтс. Він зазначав, що ця газета:

(...) буває ліберальною на першій сторінці, консервативною – на другій, та клерикальною на третій». Аналізуючи контент видання, він визначив, що «головна мета» редакційної колегії «Нового времени» – «привернути до себе якомога більшу увагу [Патрикєва 2013: 16].

Важливим елементом у характеристиці консервативно-монархічних видань було висвітлення єврейського питання, яке стало насущним на початку ХХ ст. Дослідники наголошують на тому, що всі консервативні видання, значною мірою, сповідували єдину ідеологію в питанні надання прав єврейському населенню. Так, редакційна колегія газети «Киевлянин», подібно до редакції «Нового времени», жодним чином не

засуджувала погромницькі дії чорносотенців. Навпаки, певною мірою «інтереси» видання перепліталися із прагненнями чорносотенних органів. Так, у прагненні скомпрометувати есерів, «Киевлянин» уподібнювався до «Почаївського листка», який спровокував соціалістів-революціонерів підірвати друкарню Почаївської лаври [Щур 2016: 27].

Симпатії «Киевлянина» до чорносотенців помітили українські видання. Так, газета «Громадська думка» повідомляла про те, що низка видань, серед яких «Киевлянин» та «Новое время» «за кошти, що виділяються з державної казни намагаються затуманити народ», адже ці видання поширювали інформацію про те, що «все бідкування в Росії – від жидів, поляків, армян, грузин... та інших чужородців» [Про чорносотенні... 1906: 2].

Висновки

Отже, розв'язання поставлених у науковій роботі завдань у контексті досягнення мети дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

На межі XIX та XX ст. у Російській імперії розпочався процес зародження політичних партій, які обстоювали різні принципи та мали відмінні погляди на державний лад та суспільно-політичне життя держави. Проте «найбільш відмінних» ідейно-політичних доктрин було три: соціалістичний, ліберально-демократичний та консервативний напрями.

Представники соціалістично-революційного руху вбачали подальший розвиток монархії Романових виключно крізь призму революції. Вони вважали, що лише збройною боротьбою можна змістити самодержавство та встановити «диктатуру пролетаріату». Демократи наполягали на тому, що найкращим шляхом для перетворення імперії є поступові реформи у всіх галузях: економіці, соціальному та політичному житті. Консерватори ж, наперекір своїм опонентам, вбачали стабільність Російської держави у контексті відомої тріади – «самодержавіе, православіе, народность», тому всіляко захищали існуючий лад.

Значну роль у політичній агітації відіграла партійна періодика, що виконувала роль «зв'язуючого» елементу між політиками та їхніми прихильниками. Друковані видання часто були «важелями впливу» на суспільну свідомість. Значною мірою це простежується при аналізі агітаційної роботи на селі. Населення Наддніпрянщини, особливо у масі своїй неграмотне та політично неосвічене селянство Російської імперії, легко піддавалося агітації політичних діячів, упадаючи під їхній вплив.

ЛІТЕРАТУРА

- Базанова, О.В. (2005). *Черносотенное движение и православное духовенство Омской епархии 1908–1914 гг.: личностный аспект*. В: Политические партии России: прошлое и настоящее: Сборник статей. Санкт-Петербург: Изд-во СПбУ.
- Бачинський, Ю. (1924). *Україна irredenta*. 3-тє вид. Берлін: Видавництво української молоді.
- Бевз, Т.А. (2008). *Партія соціальних перспектив і національних інтересів (Політична історія УПСР)*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса.
- Висоцький, О.Ю. (2004). *Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок*. Київ: Основні цінності.
- Волковинський, В.М. (1999). *Організації великоросійських шовіністів в Україні*. «Український історичний журнал», № 3. Київ.
- Гайдалемівський, П. (1919). *Українські політичні партії. Їх розвиток і програми*. Зальцведель. Наклад Української військової місії.
- Голобуцький, О., Кулик В. (1996). *Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття*. Київ: Смолоскип.
- Грушевський, М. (1906). *З Біжучої хвилі*. Статі й замітки на теми дня. 1905–06 р. Київ: Друкарня С.В. Кульженка.
- Дорошенко, В. (1921). *Револуційна Українська Партія (РУП). (1900–1905 рр.)*. Нарис з історії української соціалдемократичної партії. Львів: Видання ЦК УСДРП.
- Ерыгина, В.И. (2013). *Политические партии как институт парламентаризма (из истории политико-правовой мысли России конца XIX – начала XX вв.)*. Белгород.
- Животко, А. (1999). *Історія української преси*. Київ: Наша культура і наука.
- Ігнатієнко, В. (1930). *Бібліографія української преси, 1816–1916*. Харків: Укр. НДІ книгознавства; Київ: Держ. вид-во України.
- Коляда, І.А. (2012). «*Благородный осведомитель*»: *штрихи до портрета кївського цензора Сергія Никиторовича Щоголева*. В: Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: 36. наук. пр., вип. 20. Київ.
- Крупський, І.В. (2006). *Російська революція 1905 р.: передумови виникнення, її вплив на становлення української преси*. В: «Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник». Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1620> [19.07.2021].
- Левчук, О.В. (2007). *Газетна періодика Києва як джерело дослідження міського повсякдення (1905–1914 рр.)*. Дисертація кандидата наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ.
- Листи Михайла Комарова до Євгена Чикаленка* (2007). В: Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія, т. 3. Київ.
- Мартинюк, О.В. (2016). *Російський націоналізм як соціально-політичний феномен у виборчому процесі Правобережної України (1906–1912 рр.)*. Дис-

- ертація ... канд. істор. наук. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ.
- От полтавской «Громады» Украинской Демократической Партии (1905).* В: Прибавление к Газете «Полтавщина», 27 ноября.
- Павко, А. (1999). Політичні партії, організації в Україні: наприкінці XIX- початок XX століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Київ: Видавництво «Іван Федоров».
- Патрикеева, О.А. (2013). *Газета «Новое время» о проблеме революционного террора в России (1905–1907 гг.)*. «Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина». Санкт-Петербург.
- Половинчак, Ю.М. (2007). Боротьба газети «Киевлянин» з українством XIX – початку XX століття. Автореферат дисертації ... канд. істор. наук. Київ. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Про чорносотенні писання (1906)*. «Громадська Думка». № 59. 14 березня. Київ.
- У двадцять п'яти роковини оснування РУП (1925)*. «Діло», №29, 8 лютого.
- Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність: колективна монографія (1914). Київ.
- Федьков, О.М. (2017а). Українська соціал-демократична спілка в суспільному житті Наддніпрянської України початку XX ст. Дисертація докт. іст. наук. Інститут історії України НАН України. Київ.
- Федьков, О.М. (2017б). Українська соціал-демократична спілка на початку XX ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
- Федьков, О.М., Дубінський, В.А. (2010). *Формування аграрних програм українських соціалістичних партій Наддніпрянщини на початку XX ст.* В: Політологічні студії. Кам'янець-Подільський.
- Федьков, О. (2007). Політичні партії і селянство в 1905 – 1907 роки: (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА.
- Чернов, В.М. (2007), В партії социалистов-революционеров: Воспоминания о восьми лидерах. Санкт-Петербург.
- Щур, С.А. (2016), Проблема насилля в суспільно-політичній думці та політичних практиках Наддніпрянської України в 1870-х рр. – на початку XX ст. Дисертація ... канд. іст. наук. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський.

Архівні документи та джерела

- Платформа Украинской демократической партии.* (1905). В: Фонд 442. Оп. 856. Спр. 185. Київ: Центральний державний історичний архів України в місті Києві.
- Чого нам треба домагатися?* (1905). В: Фонд 1741. Оп. 2. Ед. хран. 5589. Москва: Государственный Архив Российской Федерации.

Культурно-цивилизационные проявления в казахском этнолингвистическом пространстве

АНАСТАСИЯ СТАРОДУБЦЕВА

Аспирант, Университет им. Яна Кохановского в Кельце (Польша)

Abstract. This chapter aims to define the cultural and civilizational features of the Kazakh ethnos and their representation in the language. The work reflects the historical, national, and socio-psychological factors that influenced the formation of Kazakh's identity. The article attempts to assign the features of the national character, which do not change significantly throughout history and have an impact on the modern worldview of Kazakhs.

Keywords: ethnolinguistics, identity, cultural and civilizational features, worldview, nomadic civilization.

Streszczenie. Rozdział ma na celu określenie kulturowo-cywilizacyjnych cech etnosu kazachskiego oraz ich reprezentacji w języku. Praca odzwierciedla czynniki historyczne, narodowe i społeczno-psychologiczne, które wpłynęły na kształtowanie się tożsamości ludności Kazachstanu. W artykule podjęto próbę przypisania cech charakteru narodowego, które nie zmieniają się znacząco na przestrzeni dziejów i mają wpływ na współczesny światopogląd Kazachów.

Słowa kluczowe: etnolingwistyka, tożsamość, cechy kulturowo-cywilizacyjne, światopogląd, cywilizacja nomadyczna.

Введение

В настоящее время, несмотря на эпоху глобализационных процессов и возрастающей универсализации, мы можем наблюдать распространение тенденций к самоидентификации. При этом возникает потребность к выявлению общечеловеческого содержания национальных культур и единых мировоззренческих оснований, с целью установления диалога между культурами и цивилизациями.

Говоря о терминологической базе исследования, хотелось бы отметить, что на сегодняшний день в научной литературе представлено несколько определений термина цивилизация и культура. Первопричиной этому являются различные подходы и методы. Значительный вклад в теоретическое обоснование данных понятий принадлежит О. Шпенглеру

(1993), Э. Дюркгейму (1924), М. Веберу (1991), А. Дж. Тойнби (1998), Н. Данилевскому (2011) и многим др.

Однако, не представляя обширного анализа терминологии, а также обоснованности синонимизации и противопоставления вышеупомянутых терминов, отметим, что в данном исследовании мы обращаемся к определению цивилизации, представленному казахстанским ученым М. Шайкемелевым, который понимает ее «как продукт культуры, детерминированный её развитием и предполагающий определенную стадиальность в её развертывании» [Шайкемелев 2010: 139].

В связи с этим интерес представляет цивилизационная картина Казахстана, поскольку эта страна и казахский этнос неотделимы от феномена номадической (кочевой) культуры, заключающей в себе самобытность и уникальность.

Казахстан по праву можно считать центром конно-кочевой цивилизации, которая сыграла значимую роль не только в евразийском регионе, но и внесла огромный вклад в историю человечества. Для казахской цивилизации и номадов характерен мировоззренческий синкретизм, определивший развитие и явившийся причиной исторического пути и генезиса казахов.

Отличительные черты кочевых культур находят свое отражение, как в материальной (быт, особенности экономического уклада), так и в духовной культуре (религия, музыкальное и изобразительное искусство, литература и язык). Для нашего исследования наибольший интерес представляет языковой материал, отражающий особенности культурно-цивилизационных элементов казахского народа. Перед нами стояла задача рассмотреть пространственно-временные и морально-этические представления кочевников, а также определить их влияние на современных казахов.

Таким образом, цель нашего исследования – изучить картину мира казахов и ее отражение в языке через структуру их культурно-цивилизационных проявлений, исходя из предположения, что кочевой образ жизни сыграл значительную роль в формировании мировоззрения исследуемой этнической группы.

Казахская культура пережила сложные периоды в своем становлении и развитии и сумела сохранить свою самобытность не только в составе Российской империи и в период советской власти, но во время формирования независимого Казахстана в условиях глобализации.

Социально-экономические, правовые, политические и культурные преобразования, осуществляемые после 1991 года в Республике Казахстан, сопровождаются комплексными процессами в трансформации сознания граждан с целью мобилизовать, задать вектор цивилизацион-

ного развития страны, формирования национальной идентичности и подъема национального самосознания.

Отдельно хотелось бы осветить изученность рассматриваемых вопросов. Советский философ и историк религии М.С. Орынбеков характеризует казахскую цивилизацию как особый мир, «значительно отличающийся от привычной, дихотомичной противопоставленности запада и востока» [Орынбеков 1995: 29]. Основой анализа казахской культуры, по его мнению, должны стать «ценностные начала казахской культуры и понятия самобытности» [там же].

Похожие взгляды обнаруживаются в трудах известного казахстанского историка Ж.О. Артыкбаева, который подчеркивает необходимость смены методологической парадигмы в исследовании особенностей казахской кочевой цивилизации.

В фокусе исторического исследования должна выступить этносоциальная организация (...) необходимо вывести на первый план не экономические, а социальные процессы, формы социальных связей. Дело в том, что в казахском обществе место отдельного человека определяется не экономическими, а родственными связями [Артыкбаев 2005: 195].

Ключевой задачей казахской этнолингвистики, основателем которой является академик А.Т. Кайдаров, выступает описание особенностей казахского этноса, отраженных в языке, а также исследование вопросов национальной и культурной самоидентификации. Результатом данного исследования является трехтомный фундаментальный труд Қазақтар ана тілі элементінде: этнолингвистикалық сөздік (Казахи в мире родного языка: этнолингвистический словарь) который представляет собой описание ключевых концептов казахского менталитета [Кайдаров 2009].

Тем самым представленный обзор подтверждает актуальность проведения подобного рода исследований с привлечением языкового материала.

Кочевая цивилизация казахов

Кочевой образ жизни стал основным видом хозяйственно-культурного развития народов Евразии, «как минимум, с середины I тыс. до н. э.» [Пиков 2009: 5]. По мнению ученых-историков оседлые цивилизации – это «историческое явление», в то время как кочевая евразийская цивилизация представляет собой «археологическое и филологическое», основанное на данных современников номадической цивилизации [там же].

Кочевая цивилизация представляет собой целостный, но в то же время замкнутый мир. Главный принцип ее функционирования заключается

«в сфере родоплеменных взаимоотношений и внутриродовых регулятивов», которые в свою очередь проникали в социальную сферу, регламентируя отношения между объединениями, межличностные и внутрисемейные связи, тем самым определяя особенности мировоззрения кочевников [Шайкемелев 2010: 144].

Говоря о культурно-цивилизационном пространстве Казахстана, важно понимать, что оно длительное время формировалось под сильным влиянием кочевого (номадического) образа жизни. Лишь в XIX–XX веках «небольшие группы казахского населения инкорпорировались в оседлые многонаселенные поселения» [Масанов 2000: 115], что способствовало развитию новых культурных аспектов, однако именно номадический образ жизни оказал значительное влияние на духовный мир, взаимодействие с соседними государствами и народами, мировоззрение, обычаи и традиции казахов [там же].

Казахское общество можно охарактеризовать как традиционное, что обусловлено особым почитанием традиций, обычаев, религии и верований. Хотелось бы отметить, что кочевой образ жизни сформировал особое мировоззрение, характеризующееся философичностью и демократичностью.

Обращаясь к исследованиям казахстанских ученых, обнаруживается определение, которое характеризует современный Казахстан как «локальное взаимодействие двух разных цивилизаций – западной и восточной» [Узакова 2014: 5]. Данное явление определяется как «цивилизационный дуализм современности» [там же: 8].

Отражение западной цивилизации, отличительными чертами которой являются «либеральные ценности, космополитичная культура, научное мировоззрение, свободно устанавливаемые социальные связи, межнациональные браки», ярко представлено в столице, крупных областных центрах, промышленных городах и районах механизированного сельского хозяйства [там же: 58]. В то время как восточная часть – аграрная (доиндустриальная) – занимает всю остальную территорию страны и представляет собой традиционное патриархальное пространство «с кровнородственными социальными связями и религиозным мировосприятием» [там же].

Основными факторами, оказавшими влияние на формирование казахской культуры, можно считать: природные условия, кочевой образ жизни, влияние тенгрианства и ислама, исторические события и полиэтничность.

Таким образом, можно говорить о концептуальной основе казахской культуры. На концептуальный подход к различным аспектам жизни номадов и их объединение в единое целое кочевого культуры во многом повлияли геофизические условия, в которых формировалась евразийская

кочевая культура. Степные просторы, климатические особенности и дефицит водных ресурсов предопределяли «преимущественно экстенсивные формы хозяйствования и рассредоточенность номадов в степях из-за ограниченности пищевых ресурсов для скота и необходимости перекочевки небольшими домохозяйственными группами» [Васютин 2019: 167].

Следует подчеркнуть, что период кочевого образа жизни характеризуется культурной и этнической идентичностью казахского этноса, однако при этом отсутствовало влияние инокультур, что в свою очередь «четко разграничивало окружающий мир на своих и чужих» [Шайкемелев 2013: 61].

Согласно историческим данным территория Казахстана была исконной для многих тюркских племен, таких как тюргеши, карлуки, дулаты, шигила, ягма, болаты [Ламажаа 2013: 101], в связи с чем возникает вопрос, что могло объединить в единую систему с общим мировоззрением различные тюркские этносы.

Объяснение причин их объединения довольно долгое время сводилось к мнению, что первопричиной стал этнический принцип. Однако, как отмечает казахстанский ученый, историк Ю. П. Зуев в своем исследовании: «народы, скорее всего, были объединены более сильным побуждением – принципом единой идеологии» [Зуев 2002: 338]. Соглашаясь с данным утверждением, хотелось бы добавить, что, по мнению исследователей, дополнительную роль в процессе объединения сыграли единство языка и архетипов духовного опыта, историческая память, единство мифологии и фольклора.

Однако, к сожалению, казахская культура еще мало изучена и мало описана как с точки зрения ее организации, так и с точки зрения взаимодействия с другими культурами. В настоящее время возросла необходимость оценить достижения, определить уровень и место национальной культуры в иерархической системе мировой цивилизации.

Казахская культура – это не отдельные факты, явления и формы общественной жизни, а единый организм, социальная целостность. Важным свойством культуры как системы является ее «организационная пластичность», означающая подвижный, гибкий характер связей комплекса, простоту и скорость перегруппировки его элементов.

Традиционализм и «семипокоренная экзогамная структура» – это характерные черты, которые позволяют отличать казахскую культуру от других цивилизационных систем [Алимбай 2009: 317]. Эти качества указывают на высокий уровень организационной системы кочевников.

Еще одна важная черта казахской культуры – ее толерантность, о которой говорят как о самом немаловажном качестве всех культур на современном этапе. Способность быть терпимыми к проявлениям других

культур, уметь их воспринимать, теперь становится ключом к существованию всего человечества.

Среди пятнадцати национальных республик, составлявших Советский Союз, Казахстан был одной из самых «многонациональных». В послевоенные годы его провозгласили «планетой ста национальностей» и «лабораторией дружбы народов». Однако это была единственная советская республика, в которой титульная этническая группа (казахи) не составляла большинства вплоть до обретения независимости в 1991 году. В то же время президент Нурсултан Назарбаев определял Казахстан как тюркоязычное «евразийское» государство, которое объединяет славянские и «европейские» этнические группы [Касымбеков 2011: 328]. и в этой связи казахский народ дает возможность на собственном опыте увидеть реальную реализацию принципов толерантного отношения ко всем соседним народам. Таким образом, толерантность, желание понять иную культуру всегда были отличительной чертой казахов.

Изучение культуры казахского народа может способствовать выявлению и лучшему пониманию духовных, нравственных и этических ценностей, которые формировались у кочевников на протяжении нескольких тысячелетий, а также определить пути их сохранения. Более того, детальное изучение казахской культуры поможет найти эффективные пути решения многих насущных проблем, возникающих в казахстанском обществе, таких как возрождение традиций и национальной идентичности.

Кочевник – дитя природы

Культ природы всегда играл важную роль в жизни кочевых народов. Это повлияло на преобладание духовной культуры над материальной, кроме того ключевым отличием от оседлых культур является сохранение окружающей среды и стремление оставлять как можно меньше свидетельств своего существования.

Символизм культуры кочевников выражал «философическое отношение к миру», основанное на единстве человека и природы, что в свою очередь было связью, в том числе и с культом предков [Нысанбаев 1998]. Номады воспринимали окружающий их мир целостно, представляя человека лишь ограниченной частью самой природы, что нашло отражение не только в культуре, но и языке:

*Жер – ана, ел – бала (Земля – мать, дитя – народ),
Сулы жер нулы жер, бұлақты жер – тұрақты жер (Где вода, там и лес,
где родник, там можно осесть),*

Жер ырыстың кіндігі, еңбек – ырыстың қазығы (Земля источник изобилия, труд – источник радости) [Адамбаев 1997: 26].

Кочевой образ жизни был средством адаптации его жителей к природным условиям и особенностям резко континентального климата в до-технологическую эпоху. Природно-географические условия, отсутствие воды и ирригационных сооружений сделали кочевое скотоводство единственной доступной формой сельского хозяйства. Скот был главным богатствомномада, что так же отразилось в ценностной картине мира и получило обозначение төрт түлік (четыре вида домашнего скота): жылқы (лошадь), сиыр (корова), түйе (верблюды), қой (овца):

*Бірінші байлық – денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық, үшінші байлық – бес саулық (Первое богатство – здоровье, второе богатство – белый платок (т. е. жена), третье богатство – пять овец),
Малы бірдің жаны бір (У кого обичий скот, у того и душа едина),
Мал ашуы – жан ашуы (Боль за скот – боль души),
Ағайын аңы, мал тұңы (Родственники – горечь, скот – сладость)* [Адамбаев 1997: 22].

Поскольку казахи-кочевники не проживали постоянно в пределах одной и той же территории, а периодически перемещались, нередко на достаточно дальние расстояния, это подразумевало полное изменение среды обитания. Но в то же время кочевой образ жизни не предполагает неограниченного и нерегулируемого переселения; скорее, он основан на временных остановках, стабильность которых зависит от наличия продовольствия, пастбищ, водных ресурсов и сезонных особенностей: қыстау (зимние), көктеу (весенние), жайлау (летние), күзеу (осенние) [Мухатова 2013: 86].

Подтверждение необходимости кочевков для ведения скотоводства нашло отражение в казахских пословицах:

*Мал өсірсең, өрісін тап (Если развел скот, находи пастбище),
Қой семізі қоишыдан (Жирность овец зависит от пастуха),
Тогышардың қойы қысыр қалады (У лодыря овца останется яловой)* [Адамбаев 1997: 23].

Кроме того, анализируя паремиологический материал, мы можем отметить особое почитание лошади, которая в жизниномада выполняла не только функцию транспорта, источника пищи, материала для изготовления одежды, но и наделялась магическими силами:

Арыстан – аң патшасы, жылқы мал – патшасы (Лев царь зверей, конь – царь домашнего скота),

*Ер қанаты – ат (Крылья батыра – конь),
Жігіттің сорлысын, аттың жолдысы теңейді (Самого несчастного жи-
гита удачливый конь выручает)* (Адамбаев 1997: 25).

Анализируя лингвистический материал, можно предположить, что именно конь обеспечивал не только функционирование, но и само существование кочевой цивилизации, поскольку именно этот вид домашнего скота позволял осуществлять кочевки, поддерживать связь с соседними жузами и ру, что позволяло минимизировать разногласия и сохранять общую картину мира.

Таким образом, особенности кочевой культуры и роль кочевников в истории не только Казахстана, но и соседних оседлых народов, позволяют говорить о кочевой цивилизации, характеризующейся бережным отношением к природе, высокой адаптированностью к окружающей среде, а также одушевлением и сакрализацией природных явлений и объектов.

Поскольку образ жизни кочевников, особенно в суровых климатических условиях, требовал поддержания баланса между доступными водными ресурсами, это обусловило низкую плотность населения, особенно в центральной и западной части Казахстана. Данный постулат подтверждается в исследовании Н. Масанова, где отмечается, что «в девятнадцатом веке (плотность расселения) составляла чуть более одного человека на квадратный километр» [Масанов 1995: 22].

Поскольку вышеперечисленные факторы определяли трудности и высокие риски для ведения кочевого скотоводства, это способствовало установлению тесных родственных связей:

...каждый казах, наученный горьким опытом неустойчивости своего хозяйства, заблаговременно, хотя бы и бессознательно заручается известными связями. В первую очередь последние устанавливаются в направлении родства (...) [Сарыбаева 1991: 14].

Значимую роль в жизни кочевников играли объединения, основанные на общем происхождении и имеющие генеалогическую информацию для определения принадлежности.

В данном исследовании мы рассмотрим два вида объединений, присущих казахской цивилизации – ру и жуз.

Ру представляет собой род поколений, «происходящих от общего предка по отцовской линии, что связано с патриархальным укладом жизни кочевников» [Вахитова 2018: 67].

Подобная принадлежность к определенному роду обеспечивала взаимопомощь и позиционирование людей в системе властно-статусных отношений. Подобное объединение способствовало формированию осо-

бого мировоззрения кочевников, которые могли рассчитывать на защиту и поддержку рода.

Жеті ата

Одним из значимых элементов национальной культуры и проявлением казахского менталитета в системе ру является семипокленная экзогамная структура жеті ата (семь предков). Данное понятие может быть охарактеризовано как «культурологический феномен, характерный для национальной языковой картины мира казахского народа» [Вахитова 2018: 70]. Его смысл заключается в сохранении памяти о семи предках по отцовской линии. Одна из причин возникновения данной традиции, заключается не только в особом почитании предыдущих поколений, но и в обеспечении этнобиологической и этнокультурной целостности.

Таким образом, знание жеті ата не допускало заключения браков между родственниками до седьмого поколения, как по мужской, так и по материнской линиям, и тем самым снижало риск генетических мутаций и кровосмешения. Кроме того, знание своих корней позволяло аккумулировать информацию об исторических событиях и тем самым передавать их из поколения в поколения.

Рассматривая паремиологические единицы казахского языка с концептом жеті ата обнаруживаем следующее:

Жеті атасын білген ұл жеті жұрттың қамын білер, жеті атасын білмеген құлағы мен жағын жер (Знающий имена семи своих предков уважает свой народ),

Жеті атасын білмеген жетесіз (Незнающий предков до седьмого колена – неуч),

Жеті атасын білген ер (Знающий имена семерых своих дедов – мужчина),

Жеті атасын білмеген – жетесіздік (Незнание семи поколений предков – бездуховность),

Түбін білмеген түгін білмейді (Незнающий своих истоков не знает ничего) [Тасибеков 2015: 12].

Мы видим, что историческая память и почитание предков занимают значимое место в картине мира казахского этноса. Они представляли собой социальный ресурс для выживания в суровых климатических условиях степи и нестабильного кочевого скотоводства, а также выступали важным инструментом защиты интересов членов объединения.

В то же время на сегодняшний день понятие жеті ата является инструментом возрождения духовных ценностей, сохранения национальной

идентичности и самобытных черт казахского народа в условиях глобализации и формировании патриотического понимания сквозь его эволюционное историческое прошлое.

Жуз

Как отмечают казахстанские ученые, несмотря на то, что основой государственности кочевого периода оставался родовой принцип организации населения, циклический характер кочевого скотоводства и кочевнический образ жизни «не могли обеспечить стабильность ханской власти, а казахскому обществу – всеобщей целостности» [Аллаярова 2009: 185].

Современные источники показывают, что ко второй половине XVIII века в казахском обществе существовало три жуза, представляющих собой клановую конфедерацию и именовались (с востока на запад) Средний, Старший и Младший жузы [Сарсембаев 2015: 35]. Время их формирования и особенности функционирования по-прежнему остаются малоизученными. Однако исследователи считают, что представители каждого жуза были сгруппированы общим экономическим интересом и изолированы в пределах своих границ.

В основе этого разделения, по мнению казахского историка и этнографа Шокана Уалиханова, лежит принцип «генеалогического старшинства – старшие, средние и младшие братья» [Уалиханов 1985: 151]. Согласно этой сложной и разветвленной системе каждый жуз делится на ру (племенные группы), которые, в свою очередь, делятся на более мелкие кланы и так далее, вплоть до конкретного человека.

Согласно вековым традициям, как было рассмотрено выше, казах должен знать семь поколений своих предков, что связано с нормами экзогамии, имущественными притязаниями и левиратическими нормами (согласно которым вдова должна была или имела право на вступление в брак с ближайшими родственниками умершего мужа, чаще всего с братьями), основанными на степени генеалогического родства:

Аға өлсе жеңге мұра, іні өлсе – келін мұра (Умрет старший брат – его жена достанется младшему, умрет младший брат – его жена достанется старшему) [Адамбаев 1997: 55].

Однако в случае если среди родственников не оказывалось потенциальных претендентов, то женщине предоставлялось право выбора, но вступать в брак с женщиной из другого рода, как и покинуть родственников покойного мужа было запрещено:

Әйел ерден кетсе де, елден кетпейді (Женщина может покинуть мужа, но не его род) (Адамбаев 1997: 55).

Обращаясь к отражению клановости в языке приведем высказывание Майкы-би (1105-1225), предка некоторых казахских племен:

Кіші жүзге найза беріп жауға қой, Орта жүзге қалам беріп дауға қой, Ұлы жүзге таяқ беріп малға қой (Старшему жузу дай посох и поставь смотреть за скотом. Среднему жузу дай перо и поставь судить. Младшему жузу дай копье и отправь воевать с врагами).

Проводя анализ, можно предположить, что в данном высказывании известного оратора и судьи контроль над домашними животными может означать государственное управление, т.е. Казахское ханство, основу которого составляли кочевой образ жизни и соответственно кочевое скотоводство.

В этом контексте интересен тот факт, что с момента становления независимого Казахстана большинство находящихся у власти – представители именно Старшего жуза, в том числе действующий президент Касым-Жомарт Токаев и экс-президент и «Лидер нации» Нурсултан Назарбаев. По мнению казахстанского политолога и журналиста Данияра Ашимбаева на сегодняшний день «каждый второй высокопоставленный из Старшего жуза, каждый десятый – из рода шапрашты» [Ашимбаев 2020].

Таким образом, в очередной раз прослеживается значимость происхождения и роль родства по линии жуза и ру в современном казахском социуме.

Отдельно хотелось бы отметить, что в медиа пространстве периодически можно обнаружить понятие четвертый жуз, подразумевающий казахстанцев русской национальности. В первую очередь это связано с большой русской диаспорой, проживающей в Казахстане и играющей важную роль в общественной и политической жизни страны. Она позиционируется в качестве связующего элемента казахстанского общества, предотвращающего разногласия между представителями жузов и ру:

они, как раствор при кирпичной кладке, сами не ведая об этом, цементируют своих сограждан казахской национальности. Такой «раствор» пока не дает развиваться межжузовским центробежным силам [Жапаров 2009].

Однако в случае резкого уменьшения численности русского населения вполне возможно усиление раздробленности титульной нации и тогда станет крайне актуальным изречение:

*Үш қазақ жиналса жузге бөлінеді (Если встретятся три казаха, они начинают делиться на жузы),
Жарылғанды жау алады, бөлінгенді бөрі алады (Разделившиеся становятся добычей врагов, разбежавшиеся – добычей волков)* [Тасибеков 2015: 84].

Кроме того, особую связь двух этносов можно также обнаружить при анализе паремического корпуса казахского языка:

Қара Қытай келсе, сары орыс Әкендей көрінеді (Если придет черный китаец, рыжий русский покажется отцом).

Ру и жузы – это, скорее, образ мышления, способ интерпретации происходящих процессов через призму генеалогии отдельного человека или группы. Таким образом, они представляют собой продукт традиционного казахского менталитета, который в силу специфики передачи информации (как нечто секретное, только свое) и собственности (от отца к сыну, от сына к внуку и т.д.), способствует клановой идентификации социального пространства индивида.

На сегодняшний день принадлежность к определенному ру и жузу является важной (но не единственной) призмой для интерпретации и классификации социальных и политических процессов, происходящих в Казахстане. Принадлежность к определенному жузу по-прежнему важна для казахов, поэтому не стоит переоценивать внутриэтническую конкуренцию.

Этот фактор находит применение, в том числе, и при трудоустройстве и карьерном росте. Клановый фактор лежит в основе легитимности притязаний человека на ту или иную государственную должность, питает его надежды и определяет его способность играть самостоятельную роль в политической жизни. Именно клановый фактор во многом определяет степень власти чиновника, его перспективы продвижения в государственной службе, границы социального пространства и продолжительность пребывания у власти.

Заключение

В заключении следует отметить, что на протяжении нескольких тысячелетий в связи с аридным климатом, казахстанские земли стали территорией, на которой традиционно доминировали номады. Это сыграло ключевую роль в формировании культурно-цивилизационного облика и особенностей исторического развития казахского этноса вплоть до обретения Казахстаном независимости.

Казахская кочевая цивилизация – это уникальный социокультурный феномен, представляющий собой социальную, политическую и экономическую структурированность общества, в основе которой лежат регламентированные родоплеменные отношения (ру, жуз).

Несмотря на значительное влияние ислама на казахский этнос, мы можем предположить, что традиционное мировоззрение основывается на синкретичности сознания, язычестве и политеизме.

Проведенный анализ позволил определить этническое мировоззрение и сделать вывод о том, что современная казахская культура представляет собой синтез многочисленных элементов различных культур, что предопределяет экзогенность традиционного казахского мировоззрения. Кроме того, казахская культура может быть характеризована как «тюркско-евразийская», представляющая собой мост между различными культурами и цивилизациями евразийского континента, но при этом сумевшая сохранить свою цивилизационную идентичность.

Дуализм и синкретичность казахского народа, имеющие древние цивилизационные основания, ярко отражены в этнолингвистическом пространстве. Специфические особенности мировосприятия этноса удалось показать сквозь призму языковых единиц, а именно благодаря паремическому корпусу казахского языка, который был задействован в данном исследовании.

Анализ языкового материала позволил обнаружить закрепившиеся осмысления концептов родства, клановости, природы и кочевого скотоводства, сложившиеся на протяжении длительного времени и оставшиеся неизменными.

Казахское культурно-цивилизационное пространство, которому присущи открытость, толерантность и культурно-историческая многовекторность – наследие кочевой цивилизации – играет важную роль в скреплении множества этнокультурных элементов полиэтничного евразийского региона в пределах страны. Однако современная казахская культура сегодня все еще находится в стадии становления и преодоления внутренней неопределенности, что в первую очередь связано с социокультурной дифференцированностью и разобщенностью.

Распад СССР повлек за собой кризис идентичности казахского этноса, но в то же время дал старт пробуждению национального самосознания. На сегодняшний день государственная политика Казахстана основывается на духовно-нравственном приоритете, о чем свидетельствуют общереспубликанские проекты, такие как «Рухани жаңғыру». В первую очередь это связано с потребностью обозначить ценностные приоритеты культурного развития, поскольку культура обладает интегральным качеством общественной и индивидуальной жизни.

Таким образом, перед социумом стоит задача переосмыслить роль ценностей национальной культуры в условиях глобализации, а перед исследователями – определить социальные архетипы, составляющие основы национальной психологии, с целью их интеграции в общественное развитие, формирования национальной идентичности и предотвращения духовного кризиса.

ЛИТЕРАТУРА

- Адамбаев, Б. (1997). Казахское народное ораторское искусство. Алматы: Ана тілі.
- Алимбай, Н. (2009). *Кочевая община казахов: проблемы этносоциологической реконструкции*. «Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена», № 96. 317–326.
- Аллаярова, А.Х. (2009). *Ханская власть в традиционном казахском обществе*. «Вестник КазНУ», № 4. 185–187.
- Артыкбаев, Ж.О. (2005). Кочевники Евразии (в калейдоскопе веков и тысячелетий). Санкт-Петербург.
- Ашимбаев, Д. (2020). Клановость и трайбализм – часть культурного кода казахов. URL: <https://ia-centr.ru/experts/marsel-khamitov/d-ashimbaev-kazhdyyvtoroy-vysokopostavlennyy-iz-starshego-zhuza-kazhdyy-desyatyy-shaprashty/> [10.06.2021].
- Вахитова, Т. Ф. Лексические лакуны как фрагмент национальной языковой картины мира (на материале казахского и русского языков). Диссертация ... канд. филол. наук. Уфа: БГПУ им. М. Акмуллы.
- Жапаров, А. (2009). Горизонтальный и вертикальный срез казахстанского общества. URL: <https://zonakz.net/2009/08/20/горизонтальный-и-вертикальный-срез-к/> [19.06.2021].
- Зуев Ю.А. (2002). Ранние тюрки: очерки истории и идеологии. Алматы: Дайк-пресс.
- Касымбеков, М.Б. (2011). Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев. Хроника деятельности. 1994–1995 годы. Астана.
- Қайдаров, Ә. (2009). Қазақтар ана тілі әлемінде: этнолингвистикалық сөздік. Алматы: Дайк-Пресс.
- Ламажаа, Ч.К. (2013). *К вопросу о национальном характере народов Центральной Азии*. «Знание. Понимание. Умение», № 3. 99–108.
- Масанов, Н. Э. (1995). Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевничества. Алматы: Социнвест.
- Масанов, Н.Э. (2000). История Казахстана: народы и культуры. Алматы: Дайк-Пресс. URL: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/02/Kazakhstan_history_people_and_culture.pdf [20.06.2021].
- Мухатова, О. (2013). *Бытовые нравы жителей Казахского Ханства*. «Balcanica Posnaniensia. Acta et studia». Poznań. 85–94.

- Нысанбаев, Ә. (1998). Казахстан: Национальная энциклопедия. Алматы.
- Орынбеков, М.С. Философские воззрения Абая. Алматы 1995.
- Пиков, Г. Г. (2009). *О «кочевой цивилизации» и «кочевой империи» статья первая: «кочевая цивилизация»*. «Вестник НГУ. Серия: История, филология», № 8. (1). 4–10.
- Сарсембаев, М.А. (2015). Казахстанское ханство как суверенное государство средневековой эпохи. Астана: ГУ Институт законодательства Республики Казахстан.
- Сарыбаева, М.Ш. (1991). Система обозначения родства в английском, русском и казахском языках. Автореферат диссертации. Алма-Ата.
- Тасибеков, К. (2015). Ситуативный казахский. Мир казахов. Алматы.
- Уалиханов, Ш. (1985). Собрание сочинений в пяти томах. Том 2. Алма-Ата.
- Узакова, С. А. (2014). *Особенности культурной самоидентификации в этнических казахских семьях*. «Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Социология. Политология», № 14 (2). 57–60.
- Шайкемелев, М. С. (2010). *Культурно-цивилизационные аспекты казахской идентичности*. «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук», № 10. 139–145.
- Шайкемелев, М.С. (2013). Казахская идентичность. Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК.

Izrael i jego działania polityczne na arenie regionalnej i międzynarodowej

PATRYK JARZĄBEK

Magister nauk społecznych, Kielce (Polska)

Abstract. The chapter describes the political situation of Israel both regionally and globally. It presents the historical and contemporary activities of the Jewish state in order to prevent an attack on its sovereignty by neighbouring Arab states and Iran.

Keywords: *Israel, Middle East, Regional policy, International politics.*

Streszczenie. Rozdział opisuje sytuację polityczną Izraela w obszarze tak regionalnym, jak ogólnosiwiatowym. Przedstawione są w nim działania, jakie podejmowało/podejmuje państwo żydowskie w czasie przeszłym oraz współcześnie, których celem było/jest niedopuszczenie do zamachu na suwerenność tego państwa ze strony sąsiednich państw arabskich i Iranu.

Słowa kluczowe: *Izrael, Bliski Wschód, polityka regionalna, polityka międzynarodowa.*

Izrael i jego działania polityczne na arenie regionalnej

Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi od początku istnienia państwa Izrael należały do niezwykle trudnych. Zdecydowana większość państw deklarowała wsparcie dla Palestyńczyków i uważała, że powstanie państwa Izrael jest dla tej społeczności krzywdzące. Rozpoczęcie konfliktu sięga już początków XX wieku, kiedy to rosnąca liczba żydowskich imigrantów zaczęła osiedlać się na terenie Palestyny. Wywołało to ogromne napięcie w regionie. Dochodziło do licznych powstań arabskich przeciwko Wielkiej Brytanii, ale także i przeciwko Żydom. Wszystko to sprawiło, że wraz z ogłoszeniem niepodległości Izraela 14 maja 1948 roku wiele bliskowschodnich rządów chciało, aby to państwo przestało istnieć. Faktycznie tak się stało. Tuż po ogłoszeniu deklaracji niepodległości państwa sąsiadujące z Izraelem, ale i inne państwa arabskie przysięgły atak. Konflikt pomimo problemów został wygrany przez państwo żydowskie. W trakcie jego trwania dochodziło kilkakrotnie do zawieszenia broni. Głównymi mediatorami

w tej kwestii były państwa zachodnie oraz ZSRR. Rozejm pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi musiał następować kilkakrotnie, ponieważ każde z tych państw mimo wspólnego frontu samodzielnie prowadziło swoją politykę zagraniczną i, w dużym stopniu, działania wojenne. Do pierwszego rozejmu doszło z Egiptem 24 lutego 1949 roku na greckiej wyspie Rodos. Były to pierwsze działania dyplomatyczne Izraela w kontekście współpracy regionalnej. Po podpisaniu porozumienia z Egiptem przyszedł czas, aby rozpocząć dialog z kolejnymi państwami. Były nimi rozmowy prowadzone z Libanem. Rozpoczęły się one 1 marca 1949 roku, a przebiegały na granicy obu państw. Według obserwatorów, negocjacje te przebiegały w bardzo dobrej atmosferze. Ustalono, że granica będzie przebiegać wzdłuż granicy libańskiej oraz dawnego Mandatu Palestyny. Porozumienie zostało podpisane 23 marca. Stworzono linię demarkacyjną, wzdłuż której miały zostać w ciągu 10 dni wycofane wojska obu sił. Doszło również do wymiany jeńców [Peres 2013: 41–47].

Działania polityczne Izraela można uznać za połowiczny sukces, ponieważ udało się powiększyć terytorium kraju, jednakże strona libańska nie zgodziła się na podpisanie trwałego pokoju, a także zaakceptowanie istnienia państwa żydowskiego. Kolejnym krajem, z którym Izrael rozpoczął negocjacje, była Jordania. Rozmowy rozpoczęły się 4 marca 1949 roku na wyspie Rodos i były kontynuowane aż do 3 kwietnia. Jednakże w przypadku obu tych państw rozmowy były ciężkie. Wynikało to z faktu, że toczono negocjacje w sprawie Jerozolimy – świętego miasta dla obu stron. Mimo to, udało się dojść do porozumienia, które znów było połowicznym sukcesem Izraela. Stworzono linię demarkacyjną, a Żydzi uzyskali dostęp do świętych miejsc w Jerozolimie, jednakże Jordania nie potwierdziła istnienia Izraela oraz nie podpisała trwałego pokoju, lecz tylko zawieszenie broni [Jadwiszczok 2010, 93-103].

Rozmowy izraelsko-syryjskie były najdłuższe oraz najtrudniejsze. Ówczesny prezydent Syrii Husni az-Zaim chciał udowodnić swoim obywatelom, że jest w stanie utrzymać tereny ówczesnego Mandatu Palestyny. Jednakże, dzięki naciskom międzynarodowym, udało się podpisać porozumienie. Obowiązywało ono od 20 lipca 1949 roku i podobnie jak w przypadku wcześniej wymienionych krajów, było to tylko zawieszenie broni, nie trwałe porozumienie kształtujące pokój na terenie Bliskiego Wschodu. Stworzono linię demarkacyjną oraz przystąpiono do wymiany jeńców, co należy uznawać za częściowy sukces izraelskich polityków. Sytuacja pomimo podpisania porozumień nadal była niezwykle skomplikowana. Wszystkie kraje arabskie rozpoczynając negocjacje, nie zgadzały się na potwierdzenie istnienia państwa Izrael. Dodatkowo ich porażka sprawiła, że w krajach tych rozwijały się ruchy radykalne. Obywatele państw arabskich uważali porażkę za kompletną katastrofę zarówno pod względem militarnym, jak i politycznym. W Egipcie, Syrii oraz Jordanii doszło do zmian we władzach państwowych. Jeszcze w 1949

roku zamordowano ówczesnego premiera, a kilka lat później obalono króla, nadając Egipcjom status republiki. W Syrii doszło do obalenia ówczesnego prezydenta przez zbuntowanych wojskowych. Taka sytuacja w Syrii powtarzała się kilkakrotnie. W Jordanii w 1951 roku doszło do zamachu, którego celem był ówczesny władca tego kraju. Wygrana przez Izrael wojna miała ogromny wpływ na sytuację społeczną i polityczną na Bliski Wschód. Co warto jeszcze raz podkreślić, żadne z państw w tym regionie nie zaakceptowało istnienia Izraela, a ponadto radykalizujące się społeczeństwo nawoływało do zrównania tego kraju z ziemią.

Wraz z narastającą radykalizacją społeczeństw w państwach arabskich, władze tych krajów wprowadzały wobec Izraela blokadę morską na Morzu Czerwonym. Były to działania mające na celu osłabienie gospodarcze żydowskiego państwa. Dodatkowo, pomimo zawieszenia broni, coraz częstszym widokiem były ataki ze strony arabskich bojówek na przygraniczne izraelskie cele. Prowadziło to do zwiększenia napięcia w regionie. Siły izraelskie starały się odpowiadać na ataki i wraz z ich unowocześnianiem coraz częściej kończyły się one ich sukcesem. Wynikiem tego stały się rozmowy pomiędzy Izraelem a Francją i Wielką Brytanią, których celem było wspólne ustalenie ofensywy na Egipt. Wraz z rozwojem sytuacji państwa wcześniej wymienione przeprowadziły ofensywę w celu zajęcia kanału sueskiego. Jednakże reakcja społeczności międzynarodowej była gwałtowna i niekorzystna dla Izraela. Ofensywa państwa żydowskiego tylko umocniła społeczeństwo arabskie w myśli, że państwo żydowskie powinno zostać zniszczone.

W latach 60-tych zakładano, że państwa arabskie przeprowadzą ofensywę na pozycje Izraela. Politycy głoszący takie hasła cieszyli się dużą popularnością w swoich państwach. Starcia graniczne przybierały na sile, a władze państw arabskich ponosiły coraz większe nakłady, aby przygraniczny konflikt eskalował. Politycy Izraela, zdając sobie sprawę z nieuniknionego konfliktu, rozpoczęli wojnę nazwaną potem „wojną sześciodniową”. Porażka sił arabskich w tym konflikcie po raz kolejny spowodowała kryzysy wewnętrzne w krajach arabskich. Izrael w trakcie tego konfliktu zajął terytoria, takie jak Wzgórza Golan, Półwysep Synaj oraz Zachodni Brzeg, powiększając ponad dwukrotnie terytorium swojego państwa. Działania arabskich polityków po przegranej konfliktu były niezwykle agresywne. 17 czerwca 1967 roku trzynastcie państw arabskich podpisało w Kuwejcie porozumienie, którego idea była utworzenie wspólnego planu działania przeciwko Izraelowi. Głównym celem była izolacja Izraela, zarówno w kontekście politycznym, jak i gospodarczym. Starano się, aby jak najmniejsza ilość towarów docierała do państwa żydowskiego [Dustan 2010: 56–68].

Porozumienie zakładało także, że żadne z państw nie rozpocznie negocjacji, a tym bardziej, nie podpisze traktatu pokojowego, który miałyby potwierdzić

istnienie Izraela. Zdecydowano również, aby wspierać, a nawet uczestniczyć w przeprowadzaniu licznych operacji terrorystycznych, których celem miało być osłabienie gospodarcze państwa żydowskiego, które na skutek ciągłego zagrożenia musiało utrzymywać w stałej gotowości duże zasoby wojskowe. Niniejszy okres został nazwany „wojną na wyczerpanie”. Działania te miały posłużyć jako element osłabienia Izraela przed atakiem strony arabskiej.

Dodatkowym problemem dla strony żydowskiej stały się arabskie organizacje wyzwolenie, z posiadającą największy potencjał Organizacją Wyzwolenia Palestyny. Założyciel tej organizacji Jasir Arafat, dążył do utworzenia niepodległego państwa palestyńskiego. Stosunki pomiędzy OWP a Izraelem od samego początku były trudne, ponieważ Jasir Arafat stawiał na terror (polityka *hard*), aniżeli na negocjacje (polityka *soft*). Jednakże sytuacja w Izraelu stopniowo się polepszała. Wynikało to z faktu, że coraz większa liczba imigrantów pochodzenia żydowskiego postanowiła osiedlać się na terytorium Izraela. Jednakże, pomimo lepszej sytuacji gospodarczej, polityka lokalna stawała się coraz trudniejsza. Państwa arabskie nieustannie nawoływały do wojny, a przygraniczne rejony stały się areną coraz to nowych potyczek. Kraje arabskie, chcąc odzyskać tereny utracone w trakcie wojny sześciodniowej w 1973 roku, rozpoczęły działania militarne nazwane później „wojną Yom Kippur”. Po początkowych sukcesach Arabów, strona żydowska zaczęła przeważać na tyle, że udało jej się wyjść obronną ręką z tego trudnego pojedynku. W wyniku kolejnej militarnej porażki wiele państw arabskich postanowiło wybrać inny wariant walki. Była nim wojna gospodarcza. Jednym z najważniejszych surowców dla gospodarek świata jest ropa. Państwa arabskie zdecydowały o narzuceniu embarga na wysyłkę swoich surowców do Izraela. Państwo żydowskie, mając świadomość coraz trudniejszej sytuacji oraz widma kryzysu, zdecydowało o rozpoczęciu tajnych negocjacji z Egiptem. Do oficjalnego porozumienia doszło w roku 1975 i był to przełom w kontekście polityki Bliskiego Wschodu. Izrael zdecydował się wycofać swoje siły z Półwyspu Synaj, natomiast Egipt umożliwił ponowną żeglugę przez Morze Czerwone oraz złagodził embargo gospodarcze narzucone na Izrael. Był to niewątpliwy sukces polityków izraelskich. Następnym porozumieniem z 1975 roku stały się rozpoczęte dwa lata później negocjacje w sprawie pokoju pomiędzy Izraelem a Egiptem. W kontekście polityki regionalnej i światowej był to niebywały sukces, ponieważ kraj uznawany za jednego z największych wrogów Izraela, zaakceptował jego istnienie [Zdanowski 2010: 23–32].

Dzięki mediacji ze strony władz amerykańskich takie porozumienie weszło w życie 26 marca 1979 roku, co kompletnie odmieniło dotychczasową politykę Bliskiego Wschodu. Izrael nie poprzestawał tylko i wyłącznie na działaniach związanych z relacjami z Egiptem. Coraz trudniejsza sytuacja wewnętrzna w Libanie spowodowała, że władze Izraela zdecydowały się wes-

przec chrześcijan walczących z muzułmanami o władzę w kraju. Działanie to było niewątpliwie trudne do przyjęcia dla arabskich sąsiadów, ponieważ ci wspierali siły powiązane z ruchem islamistycznym.

Konflikt ten spowodował wiele napięć w regionie. Dodatkowym problemem stała się sytuacja związana z Jerozolimą. Ponieważ pod koniec 1980 roku Izrael postanowił wcielić to miasto do swojego terytorium. Spotkało się to z licznymi protestami ze strony państw arabskich, jednakże nie mogli oni wywrzeć bezpośredniego wpływu na dużo lepiej wyposażony militarnie Izrael. Wciąż niegasnącym problemem była sytuacja Palestyny. Jej arabscy mieszkańcy coraz intensywniej działali na rzecz niepodległości. Doprowadziło to w 1987 roku do wybuchu masowego powstania w Strefie Gazy oraz na Zachodnim Brzegu. Dzięki coraz większej presji Izrael postanowił rozpocząć rozmowy pokojowe, które mogłyby przyczynić się do pokoju w tym regionie, gdyż przeciągający się konflikt obciążał budżet tego kraju. Przełomem stała się konferencja w Madrycie, która odbyła się w 1991 roku. Wtedy to państwa arabskie mogły na forum publicznym postulować, a także argumentować powstanie niepodległej Palestyny. Owocne rozmowy sprawiły, że do takowych spotkań dochodziło coraz częściej. Do jednego z najważniejszych doszło w styczniu 1993 roku w Oslo. Wtedy to obie strony, przy mediacji Stanów Zjednoczonych, wypracowały wstępne porozumienie. Opierało się ono na tym, że w zamian za utworzenie Autonomii Palestyńskiej, Organizacja Wyzwolenia Palestyny zaprzestanie ataków na terytorium Izraela. Do podpisania traktatu pokojowego doszło 13 września 1993 roku w Waszyngtonie. Izrael reprezentowany był przez Icchaka Rabina, natomiast strona Palestyńska przez Jasira Arafata. Był to ważny krok kształtujący sytuację na Bliskim Wschodzie. Liga Państw Arabskich z uznaniem zaakceptowała porozumienie, które zmieniało dotychczasową politykę w regionie.

Kolejnym istotnym elementem było rozpoczęcie działań pokojowych z pozostałymi krajami arabskimi. Dzięki wcześniej wspomnianej konferencji w Madrycie, rządy Izraela oraz Jordanii rozpoczęły negocjacje. Trwały one blisko trzy lata. Trudność tych rozmów wynikała z faktu, iż wiele stref przygranicznych takich jak Jerozolima oraz Zachodni Brzeg Jordanu pozostawały kwestiami spornymi dla obu państw. Jednakże, dzięki poprawnym stosunkom, już od zakończenia konfliktu Yom Kippur, udało się dojść obu krajom do porozumienia. Zostało ono zawarte 26 października 1994 roku, kończąc w ten sposób 46-letni okres trwania konfliktu. Mimo tych sukcesów, sytuacja w regionie nadal należy do najbardziej skomplikowanych na świecie. Słabnąca pozycja Jasira Arafata sprawiła, że dominującą organizacją w Palestynie stał się Hamas [Czajkowska 2013: 17–28].

Organizacja ta stosuje radykalne metody walki ze stroną izraelską, powodując, że wcześniej zawarte porozumienia w praktyce nie mają miejsca. Wy-

nika to z faktu, że Hamas dzięki swoim radykalnym metodom zaskarbił sobie sympatie Palestyńczyków. Wraz z coraz większą władzą rozpoczęli działania wymierzone w kierunku Izraela, takie jak zamachy terrorystyczne czy porwania. Spowodowało to zaostrzenie sytuacji pomiędzy Izraelem a Palestyną, które trwa do tej pory. Kolejnym aspektem jest sprawa Libanu. Kraj ten nękanym przez liczne wojny domowe nadal stanowi zagrożenie dla Izraela, ponieważ niestabilność polityczna oraz gospodarcza wykorzystywana jest przez organizację Hezbollah, która stara się siłą walczyć z państwem żydowskim. Współcześnie, niestabilna sytuacja w Syrii również zagraża bezpieczeństwu Izraela i w całym regionie. Najważniejsze zagrożenie płynie jednak z Iranu. Kraj ten, po rewolucji islamskiej w 1979 roku, stawał się coraz istotniejszym graczem na mapie geopolitycznej Bliskiego Wschodu. Dodatkowo wspiera on wymieniony wyżej Hezbollah. Jest to partia islamistyczna, która powstała w 1982 roku w Libanie, w trakcie wojny domowej. Grupa ta cechuje się niezwykle radykalnymi poglądami. Głównym celem Hezbollahu jest właśnie unicestwienie państwa Izrael, a także wprowadzenie w Libanie republiki islamskiej opartej na prawie szariatu. Organizacja ta jest niezwykle radykalna i posiada wpływy również w sąsiadującej Syrii. Siły militarne tej organizacji posiadają niezwykle złą reputację, ponieważ przeprowadzają zamachy na wojska Izraela, a także jednostki ONZ, stąd uznanie tego ruchu za organizację terrorystyczną. Hezbollah posiada własne siły wojskowe określane jako Al-Muqawama al-Islamiyya, które niejednokrotnie sprawiały trudności siłom Izraela. Iran dzięki wykorzystaniu tego typu organizacji stara się rywalizować z Izraelem na zasadzie działań asymetrycznych.

Wartym uwagi jest też irański plan nuklearny, który zakłada stworzenie bomby atomowej. Izrael w obawie przed tym zagrożeniem, stara się w bardzo aktywny sposób niwelować to niebezpieczeństwo przez działania na arenie międzynarodowej, a także poprzez wywiad i siły specjalne, których celem jest ograniczanie rozwoju tegoż programu. Dzisiejszy konflikt w Syrii pokazuje jak silne wpływy Iran posiada w państwach ościennych i jak dużym zagrożeniem może on być dla Izraela w przyszłości.

Izrael i jego działania polityczne na arenie międzynarodowej

Politycy Izraela od początku istnienia państwa mieli świadomość, że aby ich kraj mógł przetrwać, muszą brać czynny udział w polityce międzynarodowej. Podstawowym czynnikiem tego myślenia stała się sytuacja na Bliskim Wschodzie. Wraz z rezolucją Organizacji Narodów Zjednoczonych, która umożliwiała podział Palestyny, po samo proklamowanie państwa Izrael, państwo żydowskie nie było akceptowane przez władze krajów arabskich.

Starania Izraela o przystąpienie do ONZ popierały państwa takie, jak Stany Zjednoczone i inne państwa zachodnie, które dopiero co odbudowywały się po II wojnie światowej. Pierwszym ważnym celem Izraela w polityce międzynarodowej po odzyskaniu niepodległości, było zostanie członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych. Cel ten został osiągnięty 11 maja 1949 roku, kiedy to Zgromadzenie Ogólne ONZ przegłosowało rezolucję nr 273, oficjalnie przyjmując Izrael do grona swych członków. Pierwszym reprezentantem pracującym przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, jako ambasador państwa żydowskiego, został Abba Eban, który to w 1952 roku został wybrany vice-przewodniczącym Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Dzięki akcesji do największej organizacji na świecie, Izrael uzyskał dostęp do większej społeczności międzynarodowej, a także mógł przedstawiać swoje racje na forum tej organizacji. Liczne konflikty pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi powodowały, że ONZ bardzo często zajmował się sprawą Bliskiego Wschodu. Dzięki tej organizacji mogło dojść do mediacji pomiędzy zwaśnionymi stronami. Wraz z upływem czasu, Izrael zaczął dołączać do kolejnych organizacji międzynarodowych, które umożliwiały nie tylko bycie pełnoprawnym podmiotem politycznym na scenie międzynarodowej, ale również na scenie gospodarczej, kulturalnej, sportu, itd.

Poniżej znajdują się organizacje międzynarodowe, do których Izrael należy:

- Bank Rozrachunków Międzynarodowych – od 14 września 2003 roku;
- Bank Światowy – od 12 lipca 1954 roku;
- Europejska Organizacja Badań Jądrowych – od 6 stycznia 2014 roku;
- Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju – od 28 marca 1991 roku;
- Interpol – od 15 października 1949 roku;
- Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej – od 29 lipca 1957 roku;
- Międzynarodowa Organizacja Pracy – od 10 maja 1949 roku;
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy – od 12 lipca 1954 roku;
- Międzynarodowy Komitet Olimpijski – od 1 stycznia 1952 roku;
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (współpraca) – od 21 stycznia 1994 roku;
- Organizacja Narodów Zjednoczonych – od 11 maja 1949 roku;
- Organizacja NZ do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury – od 16 września 1949 roku;
- Organizacja NZ do spraw Rozwoju Przemysłowego – od 21 czerwca 1985 roku;
- Organizacja NZ do spraw Wyżywienia i Rolnictwa – od 23 listopada 1949 roku;
- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – od 7 września 2010;
- Światowa Organizacja Handlu – od 21 kwietnia 1995 roku;

- Światowa Organizacja Meteorologiczna – od 30 września 1949 roku;
- Światowa Organizacja Własności Intelektualnej – od 1 września 2010 roku.

Izrael dzięki obecności w tych organizacjach stał się jednym z ważniejszych państw na świecie. Jest to kraj niezwykle aktywny na forach międzynarodowych. Wcześniej rozpoczęto działanie w strukturach ONZ, aniżeli proklamowano istnienie Izraela. Żydowski politycy, dzięki działaniom polityki *soft*, przekonali ówczesne największe mocarstwa o potrzebie stworzenia państwa Izrael, co finalnie się udało i można uznawać za jeden z pierwszych sukcesów Izraela na arenie międzynarodowej.

Kolejnym działaniem Izraela była szeroko pojęta polityka, mająca na celu wsparcie Izraela na arenie międzynarodowej w walce z państwami arabskimi. Jednakże Izrael ze względu na specyfikę swoich działań niejednokrotnie musiał tłumaczyć się ze swoich działań względem państw i ludności arabskiej, głównie Palestyny. Wynikało to z faktu, że społeczność międzynarodowa nie zwykła pobłażliwie traktować akty agresji wymierzone w inne społeczności, nawet kosztem obrony własnych interesów. Powodowało to wiele kontrowersyjnych zapisów, negatywnie odnoszących się do działań Izraela [Marshall 2020: 88–101]. Jednakże sam fakt aktywnego działania Izraela w tej organizacji, oraz fakt, że pomimo prowadzenia agresywnej polityki są oni w stanie prowadzić negocjacje, wskazuje, że dla Izraela model polityki *soft* jest niezwykle istotny.

Kolejnym przykładem współpracy na arenie międzynarodowej może być działanie na forum Światowej Organizacji Zdrowia (WHO). Izrael, świadomy rosnącego ze strony pandemii koronowirusa (COVID-19) niebezpieczeństwa, był państwem niezwykle udzielającym się na arenie międzynarodowej. Bardzo poważnie reagował na kryzys epidemiologiczny na świecie i czynnie stosował wszelkie zalecenia, jakie WHO wydawało względem tej niebezpiecznej choroby.

Kolejnym aspektem wartym zauważenia jest współpraca Izraela z państwami europejskimi. Izrael, pomimo prowadzenia polityki *hard*, jest państwem niezwykle cenionym na Starym Kontynencie, ze względu na swoje rozwinięcie w zakresie technologii, jak i gospodarki.

Państwa europejskie niejednokrotnie pracują nad badaniami, których celem jest stworzenie lepszych technik nawadniania w rolnictwie. Państwo żydowskie jest niezwykle doświadczone w tym zakresie i bardzo często współpracuje z innymi na rzecz wypracowania wspólnych projektów. Kolejnym przykładem, niezwykle intrygującym dla europejskiej opinii publicznej, było zaproszenie Izraela do udziału w konkursie Eurowizji oraz do europejskiego związku piłkarskiego UEFA. To tylko wskazuje na elementy współpracy państw z obu kontynentów w sferze polityki *soft*.

Kolejnym przykładem działań Izraela na arenie międzynarodowej, jest aktywność tego państwa na rzecz walki z przestępczością. Izrael, od 1949 roku, należy do organizacji Interpol. Sprawia to, że od wielu lat państwo żydowskie współpracuje z innymi na rzecz niwelowania przestępczości. Izrael jest krajem, dla którego bezpieczeństwo jest priorytetem. Posiada niezwykle wykwalifikowane jednostki zwalczające przestępczość zorganizowaną. Wyszukanie służb Izraela niejednokrotnie było niezwykle pomocne dla Interpolu, który za pomocą listów gończych poszukiwał bardzo niebezpiecznych przestępców. Niewątpliwie w sferze bezpieczeństwa zarówno Izrael, jak i Interpol bardzo dużo zyskują dzięki wspólnej kooperacji.

Kolejnym ważnym elementem świadczącym o działaniach Izraela w sferach międzynarodowych jest handel. Izrael jako państwo, będące jednym z ważniejszych graczy na arenie gospodarczej świata, prężnie działa w organizacjach takich jak: Światowa Organizacja Handlu (WTO) czy Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Przynależność do nich pozwala skuteczniej prowadzić handel międzynarodowy pomiędzy państwem żydowskim a innymi krajami.

Głównymi gospodarczymi partnerami Izraela są takie państwa jak: Stany Zjednoczone, Belgia, Niemcy, Chiny, Szwajcaria, Wielka Brytania, Włochy, dzięki czemu rozwija się współpraca bilateralna. Gospodarka izraelska opiera się przede wszystkim na usługach, jakimi są *high tech* oraz technologia wojskowa. Poprzez duże inwestycje poczynione w tych sektorach, Izrael jest jednym z przodowników rozwoju technologii, wykorzystywanej do celów cywilnych i wojskowych. Co więcej, z powodu deficytu terenów uprawnych oraz braku surowców naturalnych, współpraca zagraniczna jest niezwykle ważnym sektorem gospodarki Izraela, który z roku na rok staje się coraz istotniejszy dla społeczności międzynarodowej. Izrael kładzie ogromny nacisk na rozwój oraz handel z zagranicznymi partnerami, co pozwala wnioskować, że również w tej materii polityka *soft* jest dla tego państwa niezwykle istotna.

Kolejnym ważnym aspektem funkcjonowania na arenie międzynarodowej jest możliwość nawiązania kontaktów dyplomatycznych. Umożliwiają one lepszą współpracę, wymianę handlową, a także wpływają na bezpieczeństwo kraju i całego regionu. Izrael pomimo faktu, że jest państwem o dość młodej historii, potrafił ugruntować swoją pozycję zarówno na arenie Bliskiego Wschodu, jak i całego świata. Jest to państwo niezwykle wysoko rozwinięte zarówno w kontekście gospodarczym, ale i militarnym.

Za największego sojusznika Izraela uznaje się Stany Zjednoczone, które co roku wpłacają duże sumy pieniężne na rzecz rozwoju tego bliskowschodniego państwa. Oba państwa realizują zbliżoną politykę, a USA jest gwarantem bezpieczeństwa dla państwa żydowskiego.

Istotnym aspektem działalności Izraela na arenie międzynarodowej są stosunki z państwami arabskimi. Powszechnie wiadomo, że Izrael nie jest uznawany przez większość członków Ligi Arabskiej. Wpływa na to sytuacja Autonomii Palestyńskiej. Państwa te uważają, że Palestyna jest regionem, do którego prawo mają Palestyńczycy, i tylko oni mogą stworzyć na tym terenie państwo. Jednakże, Liga Arabska niezwykle liczy się z Izraelem, co często powoduje podejmowanie współpracy, mimo wzajemnej niechęci, a nawet wrogości. Przykładem może być tutaj ich wspólna walka z Państwem Islamskim.

LITERATURA

- Czajkowska, K. (2013). *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*. Warszawa.
- Dunstan, S. (2010). *Wielkie bitwy historii. Wojna sześciodniowa*. Poznań.
- Jadwiszczok, M. (2010). *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 roku i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*. Poznań.
- Marshall, T. (2020). *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce i geopolityce*. Poznań.
- Peres, S., Landau, D. (2013). *Ben Gurion. Żywoć Polityczny*. Kraków.
- Zdanowski, J. (2010). *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*. Wrocław.

Феномен казачества в истории России (на основании материалов о донском и кубанском казачестве)

ТАТЬЯНА УТКИНА

Студентка, Университет имени Яна Кохановского в Кельце (Польша)

Abstract: The chapter examines the phenomenon of the Cossack movement in the history of Russia and in Russian political society. The author considers two versions of the origin of the Cossacks, their basic activities, a form of a military and political association of Cossacks, what role they played in the history of Russia, what different periods of transformational processes of the Cossacks movement are distinguished by contemporary historians, namely: 1) *The period of free brotherhoods or male paramilitary communities*; 2) *The period of military service*, during which ethnic groups are formed; 3) The collapse of the Cossacks movement and the transformation of ethnicity, *decossackization*; 4) *The revival of the Cossack movement*. The chapter also draws attention to the contemporary Cossacks and political aspects of the revival of the Cossack movement in Russia.

Keywords: Cossack, phenomenon, history of Russia, decossackization, contemporary Cossacks.

Streszczenie: W rozdziale analizowane jest zjawisko kozackiego ruchu w historii Rosji oraz w rosyjskim społeczeństwie politycznym. Autor rozważa dwie wersje pochodzenia Kozaków, ich podstawowe zajęcia, formę wojskowo-politycznego stowarzyszenia kozactwa, jaką rolę odegrali Kozacy w historii Rosji oraz jakie okresy procesów transformacyjnych ruchu kozackiego wyróżniają współcześni historycy, a mianowicie: 1) *Etap wolnych bractw lub męskich wspólnot paramilitarnych*; 2) *Etap służby wojskowej*, podczas którego powstają grupy etnicznej; 3) *Krach ruchu kozackiego i transformacji etnicznej, rozkozaczanie*; 4) *Odrodzenie ruchu kozackiego*. Autor też zwraca uwagę na współczesnych kozaków oraz polityczne aspekty odradzającego się ruchu kozackiego w Rosji.

Słowa kluczowe: Kozacy, zjawisko, historia Rosji, rozkozaczanie, współczesne kozactwo.

Введение

Казачество как исторический феномен России играло огромную роль заселения окраин Российской империи и защиты её границ, представляя собой военно-земледельческую общину вольных поселенцев и особое воинское сословие. История Казачества любопытна

(...) самобытностью образования вольного общественного и политического строя народоправства – единственного в своем роде. Захватывающе интересна душевностью романтизма и мужества людей, рожденных этим строем. Поучительна – простотой и динамичностью своей системы, гарантирующей всем и каждому и личную свободу, и равенство возможностей, а также создающей духовно-моральную основу братства – круговой ответственности [Улитин].

Представление о том, что казачество характеризуется личной свободой и вольной жизнью отразилось в пословицах и поговорках: *Казаки никому не кланяются, Степь и воля – казацкая доля*. Также известен широко используемый фразеологизм, прочно укоренившийся в русском языке, – *вольный казак*. С.И.Ожегов толкует его как *свободный, ни от кого не зависящий человек* или *неженатый человек*, свободный в смысле социального статуса.

В Большой российской энциклопедии *казачество* (от тюрк. *Казак – удалец, вольный человек*) определяется, как этно-социальная и историческая общность (группа) людей, сложившаяся на южных окраинах русских земель в XIV в. [Большая российская энциклопедия].

Две версии зарождения казачества

Согласно Энциклопедии «Всемирная история», первые казаки разделялись на украинских и русских, а также на вольных и служивых. В состав казачества входили также группы белорусов, южных славян, татар, мордвы, башкир, калмыков, ногайцев, кумыков, чеченцев, армян, туркмен, бурят и др. Вольное казачество появилось на побережьях крупных рек, таких как Днепр, Дон, позднее – Яик, Терек, Волга, и на степных просторах, что во многом определяло жизненный уклад казаков. Первая известная община русских вольных казаков появилась на Дону [Энциклопедия].

В Украине вольное казачество образовало Запорожскую Сечь. Это была

(...) военная и общественно-политическая организация украинского казачества в 16–18 вв. в низовьях р. Днепр, за порогами. Название происходит от украинского слова *січ* и имеет тот же смысл, что и русское *засака*, т.е. оборонительное укрепление, построенное с помощью лесных завалов, для чего деревья срубались не полностью, а подсекались на высоте 1,5–2 м и валились верхушками в сторону противника. Возникла в связи со стремлением украинского населения уйти в незаселённые юго-восточные степные районы Украины от экономического, национального и религиозного гнёта (...), нападений крымских татар и турок [Большая российская энциклопедия].

Мурат Абдиров в научном исследовании «Завоевание Казахстана Царской Россией» рассматривает процессы появления не только этнонима, но и непосредственно славянского казачества:

Начало народа казаков или алач, как казаков, предание это определяет довольно положительно: если Тамерлан, в первый свой поход в 1392 г. на Тохтамыш, убил детей Алача и первого хана казачьего, то приблизительно можно полагать, что сам Алач мог жить в середине XIV столетия. Нет сомнения, что казачество началось и развилось в Азии и перешло к русским от татар; в русских летописях (в Псковской) рязанские казаки упоминаются в 1444 году, когда они пришли на помощь к Москве и [сражались] против татар, а в Украине 1517, по свидетельству ... [историка] Окольского, они ходили тогда на Белгород (Аккерман) под начальством гетмана своего Предислава Ланцкоронского (см. Карамзина. Прим. 411 к V т. и IV гл.). У татар они должны были развиваться ранее. Привольные и обширные степи киргизские, как Украина для Руси, сделались местом стечения удалцов и батыров, искавших свободу и богатство в добычах. Если русские казаки, запорожские и донские, очень скоро составили отдельную и характерную народность, более или менее различную от великорусского населения, то нет сомнения, что смутные времена междоусобий орды, выгоняя не отдельные личности, как на Руси, а целые племена, способствовали к образованию отдельной казачьей общины из разнородных племен; – как русское казачество составилось из союза только разнородных и разноплеменных личностей [Абдиров 2000: 148–166].

Абдиров считает, что казачество зародилось в Азии, и племена, убежавшие из Орды, перемещались на русские земли и образовывали первые казачьи вольницы.

Н.С. Борисов пишет, что *Битва на Листани* – сражение, состоявшееся зимой 1443–1444 гг., в котором московское войско князя Василия II, подкреплённое мордвой и рязанскими казаками, уничтожило татарское войско ордынского царевича Мустафы. По мнению исследователя, это первое упоминание казачества в источниках.

О донских казаках впервые появляется информация в грамоте ногайского князя Юсуфа царю Ивану Грозному в 1549 г.:

В нынешнем (1549) году наши люди в Москву шли до торгу, а осенью, как шли они назад, ваши казаки севрюки, которые на Дону стоят, пришли на них (...) и куны их взяли [цит. по: Дюкарев 2018:107].

В следующей грамоте Юсуф объясняет проблемы на торговом пути в Москву:

(...) которые на Дону стоят русь наших гостей, в Москву едущих и возвращающихся оттоль забирают. Если ты тех разбойников, что на Дону живут, к нам пришлѣшь или изведѣшь, то будет знаком дружбы; а нет, то не будешь союзник [цит. по: Дюкарев: 2018: 107–108].

Из ответа царя Ивана Грозного можно сделать вывод, что в те времена казачьи общины были свободными поселениями, неподконтрольными власти царя:

Те разбойники, что гостей ваших забирают, живут на Дону без нашего ведома, от нас бегают. Мы не один раз посылали, чтобы их переловить, да наши люди добыть их не могут. Вы бы сами велели их переловить и к нам прислали, а мы приказали бы их показнить. Гостию ваших в земле своей мы бережѣм, а дорогою береглися бы они сами [цит. по: Дюкарев 2018: 108].

Однако в 1550 г., князь Юсуф пишет, что ему не только не удалось истребить *разбойников*, но они, наоборот, укрепились и построили свои населѣнные пункты:

Холопи твои, нехто Сарыязман словет, на Дону в трёх и в четырёх местах городы поделали, да наших послов и людей наших, которые ходят к тебе и назад, стерегут, да забирают, иных до смерти бьют... Этого же году люди наши, исторговав в Руси, назад шли, и на Воронеже твои люди – Сарыязманом зовут – разбойник твой пришѣл и взял их сами [цит. по: Дюкарев 2018: 108].

Из переписки турецкого султана Солимана ногайскому мурзе Измаилу известно, что казаки были уже необыкновенно сильны и захватили Поле, Азов-город, Астрахань, Дон и другие реки. С жителей Азова они брали дань. Кроме того, турецкий султан называл их – *царя Ивана казаками* [Дюкарев 2018]. О союзе казачества с царѣм пишет и генерал Ригельман в своём труде «История или повествование о Донских казаках». Царские войска вместе с казаками завоевали непреступную крепость Казань, за что царь наградил казаков землями у реки Дон, запечатлев это с нерушимой клятвой в специальной грамоте [Дюкарев 2018].

Российские историки на примере донского казачества демонстрируют различные периоды трансформационных процессов, применимых ко всему российскому казачеству:

1. Этап вольных братств или мужских военизированных сообществ: XVI–XVII вв.
2. Военно-служилый этап, во время которого формируются этносословия: XVIII–начало XX в.

3. Крах сословности и трансформации этничности, расказачивание: первая четверть – конец XX в.
4. Возрождение казачества: конец XX – начало XXI вв. [Дюкарев 2018: 29].

Первоначально основными хозяйственными занятиями вольных казаков были охота, рыболовство, животноводство (лошади, овцы). В это трудно поверить, но у донских казаков до начала XVIII в. хлебопашество было запрещено под страхом смертной казни. Казаки постоянно противостояли военным набегам соседей-кочевников, поэтому война имела для них огромное значение. Казаки существовали преимущественно благодаря военной добыче, получаемой в результате походов «за зипунами и ясырем» (т.е. за добычей и пленниками) в Крым, Турцию, Персию, на Кавказ [Энциклопедия].

Войско было формой военно-политического объединения независимых казачьих поселений. Войсковой круг – орган самоуправления и символ суверенитета казачества характеризовался демократическими порядками: каждый имел право голоса, решение принималось большинством голосов. Во время созыва войскового круга решались важные вопросы войны и мира, жалования, прием послов, производились выборы всех должностных лиц (войсковых и станичных атаманов, есаулов, дьяков, атаманов зимовых и легких станиц), суд над провинившимися. Со 2-й трети XVI в. и до начала XVIII в. казачьи республики являлись значительной военной силой, они успешно сдерживали турецко-крымскую экспансию на русские земли. Назначенные атаманы зимовых и легких станиц поддерживали регулярные отношения с российским правительством. Первоначально взаимоотношения строились по принципу независимых республик, воевавших в союзе против общего врага – Османской империи и Крымского ханства. Однако, император был недоволен оттоком предприимчивых и смелых людей из Российской империи в независимые общины казаков. Но правительство учитывало важнейшие функции казачьей военной силы в пограничных районах, проявляло долготерпение и старалось подчинить себе эти формирования. К концу XVII в. все казачьи Войска согласились на принятие присяги на верность российскому престолу. В 1671, после подавления восстания под руководством Разина и утверждения России в Приазовья, последним присягнуло Войско Донское [Энциклопедия]. Предположительно с этого времени казачество характеризуется высокой степенью патриотизма и верным служением российскому престолу.

Казаки обладали многовековым военным опытом, владели самой разнообразной тактикой ведения боевых действий (в конном и в пешем строю, на суше, на море). Они совершали дерзкие набеги, штурмовали

и обороняли города и крепости. Военные специалисты разных стран считали, что казачья конница была лучшей в мире легкой кавалерией. Казачество подтвердило это мнение в сражениях Северной войны 1700–1721 гг., Семилетней войны 1756–1763 гг., во время Итальянского похода А.В. Суворова 1799 г. и Швейцарского похода А.В. Суворова 1799 г. Под руководством донского атамана М.И. Платова иррегулярное войнство стало одной из главных причин гибели наполеоновской армии в России в кампании 1812 г., а после Заграничных походов русской армии 1813–1814 гг., по словам генерала А.П. Ермолова, «казаки стали удивлением Европы». «Без казаков не обошлись ни одна русско-турецкая война XVIII–XIX вв., ни Кавказские войны, ни присоединения Казахстана и Средней Азии, ни освоение Сибири и Дальнего Востока» [Энциклопедия].

До первой половины XX в. казачье сословие динамично развивалось и разрасталось:

Накануне Первой мировой войны в Российской империи насчитывалось 11 казачьих Войск: Донское (1,6 млн человек), Кубанское (1,3 млн), Терское (260 тыс.), Астраханское (40 тыс.), Уральское (174 тыс.), Оренбургское (533 тыс.), Сибирское (172 тыс.), Семиреченское (45 тыс.), Забайкальское (264 тыс.), Амурское (50 тыс.), Уссурийское (35 тыс.) и 2 отдельных казачьих полка. Они занимали 65 млн десятин земли с населением 4,4 млн человек (2,4 % всего населения империи), в том числе 480 тыс. служивого состава [Энциклопедия].

Что касается владения землями, то к концу XV в. В России сформировалась поместная форма землевладения, т.е. поместья предоставлялись только за службу и при условии службы без права распоряжения ими. В 17 веке примерно 80 % всех земель Русского государства занимали поместья [Иванова, Желтова 2009: 741]. В Соборном уложении 1649 г. (гл. XVI ст. 8) появились новые положения права владения помещьем: за помещиком сохранялось право на часть земли после его отставки и в случае смерти, т.е. поместье приобретало наследственный характер, сближаясь с вотчиной (наследственным земельным владением) [Соборное уложение 1649]. Казаки также получали земли за службу, сохраняли свои права на владение землёй, в случае прекращения службы или смерти, передавая землю своим потомкам по наследству. Простым людям получить землю от государства было практически невозможно. Крестьянам давались наделы в длительное, фактически бессрочное пользование; формально они являлись собственностью помещиков, государства или удельного ведомства. Размеры наделов обеспечивали потребности хозяйства, но они не были в собственности у крестьян, потому что за них за них нужно было исполнить крестьянские повинности (например, уплатить оброк).

Только в результате Столыпинской аграрной реформы 1906 года наделы стали являться частной собственностью крестьян [Беловинский 1999: 279–280].

Кроме землевладения, существовали и другие привилегии казачества:

- особый порядок отбывания воинской повинности,
- освобождение от подушной подати,
- освобождение от рекрутской повинности,
- освобождение от государственного земского сбора,
- право беспошлинной торговли в пределах войсковых территорий,
- особые права на пользование государственными землями и разными другими угодьями, как то: рыбными ловлями, добыванием соли и т. п. [Донское казачье войско].

Несмотря на всю силу и развитие казачьего сословия, Октябрьская революция и гражданская война трагически повлияли на казачество. В 1917 г. Декретом Всероссийского Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров от 17 ноября казачьи формирования были ликвидированы. В гражданскую войну многие казаки примкнули к Белой армии (особенно Дон, Кубань, Терек, Урал) и вели самые ожесточенные бои. Казачьи части были основной военной силой белогвардейцев в борьбе с большевиками. Казаки восставали против проводимой красными политики расказачивания (массовых расстрелов, взятия заложников, сожжения станиц, реквизиции) [Большая российская энциклопедия].

О.Н. Лобов в статье «Расказачивание» пишет о том, что Донской край, цветущий и славившийся богатством, в течение короткого времени обезлюдел из-за массовых расстрелов казаков. В то время как население Дона сократилось более чем в два раза, на Дон по указанию новой власти стали переезжать российские переселенцы, которые заполнили казачьи хутора и станицы. Оставшиеся в живых казаки потеряли не только членов своих семей и нажитое имущество, но и почти утратили устоявшиеся веками традиции и культуру. По словам О.Н. Лобова, в то время расстреливали каждого, кто хотел сохранить оружие предков, старые фотографии, казачью одежду, залуженные в боях награды. Даже буйный чуб и гордый казачий взгляд могли стать поводом для расстрела. Это было не только физическое, но и духовное уничтожение целого сословия. Даже люди, симпатизирующие Октябрьской революции и новому строю были шокированы и встревожены этими ужасными событиями. Автор «Расказачивания» приводит цитату директивы ЦК РКПб, которую 24 января 1919 г. подписал председатель ВЦИК Я. Свердлов:

(...) Необходимо, учитывая опыт года гражданской войны с казачеством, признать единственно правильным самую беспощадную борьбу со всеми

верхами казачества путем поголовного их истребления. Никакие компромиссы, никакая половинчатость пути недопустимы. Поэтому необходимо:

1. Провести массовый террор против богатых казаков, истребив их поголовно; провести беспощадный массовый террор по отношению ко всем вообще казакам, принимавшим какое-либо прямое или косвенное участие в борьбе с советской властью. К среднему казачеству необходимо применять все те меры, которые дают гарантию от каких-либо попыток с его стороны к новым выступлениям против советской власти.
2. Конфисковать хлеб и излишки с/х продуктов (...).
3. Оказывать помощь переселяющейся пришлой бедноте (...).
4. Уравнивать пришлых «иногородних» к казакам (...).
5. Провести полное разоружение, расстреливать каждого, у кого будет обнаружено оружие (...).
6. Выдавать оружие только надежным элементам из «иногородних». Всем комиссарам в казачьих поселениях проявлять максимальную твердость (...) и проводить директиву в жизнь (...) [Цит. по: Лобов].

Несмотря на отчаянное сопротивление, казачество потерпело крах. Отдав оружие, часто лишившись своих коней, земель и потеряв в Гражданской войне и репрессиях своих родных, казачество как сословие в России перестало существовать.

В Красной армии казачьи подразделения составляли менее 10 %. После поражения в Гражданской войне большое количество казаков (около 100 тыс. человек) эмигрировало. В советское время казаки считались *непролетарским элементом* и ограничивались в правах, например, им запрещалось служить в рядах Красной армии до 1936 г., когда были созданы несколько казачьих кавалерийских дивизий (а затем и корпусов), отлично воевавших во время Великой Отечественной войны [Большая российская энциклопедия].

Современное казачество

В 1988–1989 гг. современное казачество появилось как историко-культурное движение, возрождающее культурные традиции и историческую память потомков казаков (по подсчетам около 5 млн человек). К 1990 г. движение не ограничилось культурно-этнографическими рамками и стало политизироваться. Организовалось множество казачьих организаций и союзов как на исторических местах проживания казаков, так и в крупных городах, в которых за советский период поселились потомки насильно переселённых казаков либо потомки спасавшихся от политических репрессий. Казачьи организации массово разрастались,

а также военизированные отряды начали участвовать в боевых действиях в Югославии, Приднестровье, Южной Осетии, Абхазии, Чечне, что обратило на себя внимание правительственных структур и местных властей. Росту казачьего движения способствовало постановление Верховного Совета РФ от 16 июня 1992 «О реабилитации казачества» и издание ряда других законов. Данный документ означает полную реабилитацию казачества, отменяя все акты, принятые с 1918 года, в отношении применения к казакам репрессивных мер, признание за казачеством права на возрождение традиционного социально-хозяйственного уклада жизни и культурных традиций, а также признавая право на создание общественных казачьих объединений с исторически сложившимися названиями. При президенте РФ было создано Главное управление казачьих войск, силовые министерства (министерство внутренних дел, погранвойска, министерство обороны) предприняли попытки создания регулярных казачьих частей [Энциклопедия].

Постановление Правительства РФ № 355 от 22 апреля 1994 года «О концепции государственной политики по отношению к казачеству», установило «Основные положения концепции государственной политики по отношению к казачеству» и утвердило проект об оказании государственной помощи казакам, расселяющимся в приграничных районах; предоставление льгот; с 1 июля 1994 г. был введён государственный регистр казачьих обществ на территории Российской Федерации; также было постановлено разработать и утвердить нормативные акты, регламентирующие прохождение представителями казачества службы в Вооруженных Силах, в пограничных и иных войсках Российской Федерации, их участие в охране государственной границы и общественного порядка [О концепции].

Позднее 12 января 1996 года в свет выходит Федеральный закон «О некоммерческих организациях» N 7-ФЗ, именно с этого момента казачьи общества стали полноценными субъектами Российского права, и их правовая деятельность регламентируется законом. В 2005 году принимается Федеральный закон *О государственной службе российского казачества*, в котором оговаривается порядок оказания казачеством содействия государственным органам в организации и ведении воинского учета членов казачьих обществ, организации военно-патриотического воспитания призывников, их подготовку к военной службе и вневойсковую подготовку членов казачьих обществ во время их пребывания в запасе; участие в мероприятиях по предупреждению и ликвидации чрезвычайных ситуаций и ликвидации последствий стихийных бедствий, участие казачества в гражданской и территориальной обороне, в природоохранных мероприятиях; участие казачьих сообществ в охране общественного по-

рядка, обеспечении экологической и пожарной безопасности, в охране Государственной границы Российской Федерации, борьбе с терроризмом; осуществление иной деятельности на основе договоров (соглашений) казачьих обществ с органами военного управления, органами исполнительной власти в соответствии с законодательством Российской Федерации [Федеральный закон 2005].

Отношение к современному казачеству в российском обществе неоднозначное в следствие участия казаков в боевых действиях в Югославии, Приднестровье, Южной Осетии, Абхазии, Чечне, Украине.

Изучая информацию, доступную в открытом доступе, очевидно, что казачество приняло участие в конфликте в Украине, также как и в других военных конфликтах. В 2014 г. казаки вовлеклись в военные действия за так называемую Новороссию, поддерживая ополченцев Донбасских республик под началом атамана Николая Козицына и образовав Казачью Национальную Гвардию ВВД (Великого войска Донского).

Первое официальное подтверждение о донских казаках, воюющих на стороне самопровозглашенных республик на востоке Украины, появилось в начале июня этого года (2014 - Т. У.). Служба безопасности Украины обнародовала запись телефонного разговора между главой российского объединения Международный союз общественных организаций «Всеукраинское войско Донское» Николаем Козицыным и несколькими его подчиненными, приехавшими воевать в Донбасс. Из этого разговора явствует, что казачий атаман Козицын финансирует сепаратистское движение в Донбассе, поставяет туда оружие и координирует действия ополченцев [*Время свободы*].

По материалам Всероссийской научной конференции, казачество предпринимало активные действия в этом вооружённом конфликте:

(...) донские казаки, во главе с атаманом генерал-майором КНГ ВВД Павлом Дрёмовым вместе с частями бригады «Призрак» удерживали треугольник Лисичанск-Рубежное-Северодонецк (Центральный фронт КНГ ВВД). После отступления они закрепились в районе Стаханов-Первомайск (1 казачий имени М. Платова полк во главе с Дрёмовым) и Антрацит (части Козицына). Начало 2015 года было отмечено активным участием казаков в штурме г. Дебальцево. Сам Козицын ещё в ноябре 2014 отбыл в Россию, его отряды были переформированы в территориальные батальоны ЛНР. Полк Дрёмова стал 6 мотострелковым казачьим полком Народной Милиции ЛНР, сам Дрёмов был произведен в полковники ЛНР, позднее погиб в результате покушения [Федоровский: 2016].

Новостные порталы делились различной противоречивой информацией насчёт участия казачьих формирований на Донбассе. В какой-то момент, ещё в 1 декабря 2014 года появились новости о том, что

самопровозглашенная Луганская народная республика лишилась одного из наиболее влиятельных полевых командиров – командующего казачьей гвардией Николая Козицына (...) он покинул Донбасс и находится в России. Отъезд атамана сопровождался стычками в казачьей вотчине – городе Антрацит, где, по некоторым данным, с подопечными Козицына устроили перестрелку бойцы ЛНР (...) сомнительной представлялась и версия, что Луганскую область Козицын покинул по собственной воле. «Насколько я знаю подоплеку всех крупных уходов из Новороссии, никто сам добровольно не уходил, всем в той или иной степени помогли *уйти*», – отмечал ранее Рожин после отстранения Безлера (Беса). Казачьи формирования под командованием Николая Козицына в последние месяцы контролировали основную часть самопровозглашенной Луганской республики (по данным на конец ноября – около 80 процентов). Их численность составляла более 17 тысяч бойцов (примерно столько же, как утверждалось, готовы «стать под ружье») [*Удаление атамана*].

Такие события как отстранение Козицына, уход Стрелкова и Безлера некоторые трактуют с точки зрения интересов Москвы, рассуждая, что Россия не заинтересована в некоторых полевых командирах. Считается, в частности, что казаки являются препятствием на пути возможного мирного урегулирования конфликта (например атаман Козицын заявлял, что мирных соглашений, подписанных в Минске, не признает). С этой версией согласны в украинском штабе ООС (операции объединённых сил, как официально именуются военные действия против сторонников отделения Донбасса с 2018 года). Там считают, что к уходу казаков из Донбасса имеют отношения российские войска (наличие которых на территории Украины Москва отрицает) [см. *Удаление атамана*].

Пока невозможно с уверенностью сказать, действительно ли казаки подконтрольны российским силовым ведомствам, или же в зоны военных конфликтов их влекут поколениями сложившиеся культурно-цивилизационные черты, которые явно просматриваются и в казачьих пословицах: *Где тревога, туда казаку и дорога; Казак в бою, как орёл в небе; Где враг, там и казак; Мужик врага ждет, казак врага ищет.*

Заключение

Изучая феномен казачества, становится очевидно, что казакам присущи такие турано-номадические цивилизационные качества, как: мужественность, культ физической силы, воинственность, ценность братства,

обостренные чувства справедливости и патриотизма (выражающиеся, например, в уверенности, что необходимо защищать «своих», где бы они не находились), верность главе Отечества как вождю, чьё задание нужно обязательно выполнить и многие другие.

ЛИТЕРАТУРА

- Абдиров, М. (2000). Завоевание Казахстана Царской Россией: из истории военно-казачьей колонизации края в конце XVI - начале XX веков. Алма-Ата.
- Беловинский, Л.В. (1999). Российский историко-бытовой словарь. Москва: ТРИТЭ. Российский архив.
- Борисов, Н.С. (2017). Иван III. Отец русского самодержавия. Москва: Академический проект.
- Большая российская энциклопедия. URL: https://bigenc.ru/military_science/text/2033458, [01.06.2021].
- Донское казачье войско. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/905669>
- Дюкарев, А. (2018). Кодекс чести казака. Москва: Рипол Классик.
- Иванова, Н.А., Желтова, В.П. (2009). Сословное общество Российской Империи (VIII – XX века). Москва: Новый Хронограф.
- Лобов, О.Н., *Расказачивание*. Новочеркасск.net – Энциклопедия Новочеркаска. URL: <https://novocherkassk.net/wiki/novo-2005/raskazachivanie/> [07.07.2021].
- О концепции государственной политики по отношению к казачеству*. pravo.gov.ru. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102409171&backlink=1&&nd=102029651> [17.07.2021].
- Ожегов, С. И. (1988). Словарь русского языка. Москва.
- Время свободы. Казачий донбасский мир* (2014). Радио Свобода. URL: <https://www.svoboda.org/a/25425522.html>, [18.07.2021].
- Соборное уложение. Гл. XVI–XVII (1649). URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/16.htm>, [17.07.2021].
- Удаление атамана. Командующий казачьего войска покинул Донбасс*. Lenta.ru, <https://lenta.ru/articles/2014/12/01/cossacks/> [05.06.2021].
- Улитин, В.Г. Казачество в славном прошлом России, URL: <http://www.xx13.ru/kadeti/kazaki.htm> [17.07.2021].
- Федеральный закон N 7-ФЗ «О некоммерческих организациях»* (1996). pravo.gov.ru. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/8742/page/2> [17.07.2021].
- Федеральный закон «О государственной службе российского казачества»* (2005). pravo.gov.ru. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102103268>, [17.07.2021].
- Федоровский, Ю. Р. (2016). *Современное казачество и его участие в войне в Новороссии*. В: Юг России и сопредельные страны в войнах и вооруженных конфликтах. Материалы Всероссийской научной конференции. Ростов: Издательство ЮНЦ РАН. 396–403.
- Энциклопедия. Всемирная история. URL: <https://w.histrf.ru/articles/article/show/kazachiestvo> [03.06.2021].

III. Społeczno-polityczne wartości w aspekcie artystycznym

Женщина в песнях С. Слепакова: современные стереотипы

ЛИЛИЯ ФЕДОРОВА

Студентка, Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого
(Россия)

Abstract: In this chapter special attention is paid to the problem of constructing gender stereotypes, which in a certain historical period are perceived as something natural and something that can't cause any contradictions. Based on the material of Semyon Slepakov's songs the features of the existing worldview in relation to the sexes are considered, in particular, the social position of a woman in modern Russian society is determined.

Keywords: *woman, femininity, masculinity, sex, gender, stereotype, gender stereotypes, songs, Slepakov.*

Streszczenie: W rozdziale szczególna uwaga zwrócona na problem konstruowania stereotypów genderowych, które w pewnym okresie historycznym postrzegane są jako coś naturalnego. Na materiale piosenek Siemiona Slepakowa autor analizuje osobliwości panującego światopoglądu w odniesieniu do płci, w szczególności określa się pozycję społeczną kobiet we współczesnym społeczeństwie rosyjskim.

Słowa kluczowe: *kobieta, kobiecość, męskość, płęć, gender, stereotyp, stereotypy genderowe, piosenki, Slepakov.*

Одной из центральных оппозиций человеческой культуры является оппозиция «мужское – женское», которая берет свое начало еще с древних времен. Несмотря на главенствующую позицию маскулинности, уходящую своими корнями вглубь патриархальной культуры, понимание женской природы никогда не было однозначным. Так, существует две тенденции ее понимания: первая, наиболее распространенная, рассматривает женщину как нечто неполноценное, своего рода, второстепенное звено, единственное назначение которого – деторождение; вторая тенденция закрепляет за женщиной высокий социальный статус.

В настоящей работе мы остановимся подробнее на первой тенденции, которая, повторимся, делает акцент на том, что женщина – физически неполноценное, по сравнению с мужчиной, существо.

На протяжении многих веков большинство мыслителей отводят женщине второстепенную роль, объясняя ее неполноценность биологической природой, игнорируя при этом моральную сторону, т.е. человеческий фактор. Данная проблема была обозначена уже в книге Бытия: здесь женщина трактуется как помощник, соответствующий мужчине, но не равный ему (Бт. 2: 18). И если, в иудеохристианской традиции, человек был создан по образу Божию, то женщина, в свою очередь, создавалась уже по подобию человека-мужчины. За непослушание Богу и сотворенный грех на женщине лежит клеймо преступницы, ставшей причиной разрыва человека с небом. В наказание за это женщина обречена на вечное повиновение мужчине, ее удел – терпеть и подчиняться (Бт. 3: 16).

Большинство известных нам культур – культуры патриархальные. Формирование патриархальных традиций связывалось уже с именами древнегреческих философов: Платона и Аристотеля. Начиная с Античности, женщине отводится второстепенное место в обществе, подчеркивается изначальная доминанта мужского над женским, причем власть мужчины над женщиной рассматривается как само собой разумеющееся. Платон считает женщину низменным существом, неспособным к высокому философствованию. Платон утверждал, что если женщину воспитывать в тех же условиях, в которых воспитывается и мужчина, то она вполне может быть равной ему. Только в силу своих физических возможностей женщина будет уступать мужчине [Платон 1999: 187]. Существует даже мнение, что Платон – основоположник феминизма, поскольку именно в его труде «Государство» дана развернутая трактовка вопроса о равноправии мужчин и женщин. Аристотель же считал, что ни при каких условиях женщина не может быть равна мужчине, т.к. они имеют разную природу, вследствие чего мужчина по своей природе выше, женщина – ниже, поэтому первый властвует, вторая находится в подчинении [Аристотель: 8]. Аристотель видит в женщине только зло, он считает, что она – низшее презренное существо, помеха для мужчины. Свои представления о понимании полов Аристотель выразил в трактате «Политика».

В эпоху Средневековья развиваются идеи, высказанные когда-то Аристотелем, продолжает формироваться установка, названная антифеминизмом. Цель женского существования Фома Аквинский видит в беспрекословном повиновении мужчине как высшему существу. В Средневековье женщина начинает восприниматься не просто как носительница зла, но и как само воплощение этого зла. Так, Марбод Реннский в трактате «Книга десяти глав» обвиняет женщину чуть ли не во всех человеческих пороках, называя ее при этом корнем всех бед и стволom порока, и нет такого «зла на всем белом свете, в котором женщина быть не могла хотя бы отчасти виновной» [Марбод Реннский 1972: 230].

Женщина, по его мнению, – искусительница, она не способна на настоящую любовь, т.к. ее любовь грешна изначально:

*Женщина – сладкое зло, одновременно мед и отрав,
В совах скрывая свой меч, она им пронзает и мудрых.
Кто ведь запретным плодом соблазнил впервые супруга?
Женщина... Только женщина, нежно ласкаясь...[Там же]*

В средневековом христианстве женщины считались грязными существами, грешными изначально. Так, некоторых женщин даже сжигали на костре, оправдывая это тем, что они ведьмы, от них – одни несчастья. Стоит отметить, что в средневековье на костре сжигали и мужчин, обвиненных в ереси, однако доказать чье-то отклонение от веры было гораздо труднее, чем обвинить женщину в колдовстве. Девушек после мастерски проведенного допроса инквизиции, в результате которого они признавались во всем, что требовалось, приговаривали к смертной казни.

В эпоху Просвещения полемика в вопросе о социальной роли женщины продолжает развиваться.

Так, у Ж.Ж. Руссо были амбивалентные взгляды на данную проблему: с одной стороны, философ выступал за равенство и свободу, с другой – придерживался точки зрения Аристотеля касательно женщины. Руссо считал, что женщине не место в политической структуре, поскольку женщины – «существа целиком и полностью природные и потому не могут подняться над своей сущностью, укрепить природное бытие интеллектом», а политика – это область разума, но не страсти. Руссо придерживался мнения, что природа по-разному определила назначение полов: мужчина – сильный и активный, женщина – слабая и пассивная [Руссо 1961: 547]. Руссо, как и его предшественники, выдвигал на передний план биологический вопрос, и здесь вряд ли кто-то станет спорить с тем, что мужчина по своей природе сильнее женщины и активнее ее, т.к. ему не приходится испытывать на себе все проблемы, с которыми сталкивается женщина.

Несколько иной точки зрения придерживается Иммануил Кант: он начинает выдвигать собственно понятие «человек» на передний план, сводя при этом различие полов не к сфере философии, как это делали многие мыслители до него, а именно к физиологии. Если раньше единственной функцией женщины считали деторождение, то Кант уже говорит о том, что, помимо этого, у женщины есть и другое предназначение, однако сводит его только к развитию культуры общества [Кант 1965: 261–262].

Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что многие мыслители, начиная с древних времен, приписывают всем женщинам и мужчинам те свойства, которыми обладали (условно) мужчины и женщи-

ны их эпохи. При этом, такие свойства считаются естественными. Так, мужское начало выступает как начало аполлоновское, т.е. духовное, образец гармонии, порядка и рассудочности. За мужчиной закреплена ответственность, власть, абстрактное мышление и разум. Женское начало – дионисийское (природное), воплощающее буйство стихии. Женщину характеризует инстинктивность, чувственность и бессознательность.

Окончательно к выводу о том, что рассматривать категории пола исключительно с биологической точки зрения недостаточно, ученые пришли лишь к 20 веку. Стало понятно, что разграничения на мужское и женское – это не только биологические различия между полами, связанные со свойствами их психики, но и социокультурные различия. Таким образом, наряду с термином «пол» в научный оборот был введен новый термин – «гендер», который рассматривается как явление культуры и связан с разграничением на маскулинное и фемининное с социокультурной точки зрения.

Однако значительные предпосылки к этому появились уже в 19 веке. Наряду с философами, писателями и учеными, которые продолжали настаивать на том, что роль женщины вторична, выступали и философы, настаивающие на равноправии мужчин и женщин. Позитивист Дж.С. Милль одним из первых начал говорить о том, что естественное превосходство мужчины над женщиной ошибочно, он же заговорил и о том, что женщина имеет право голоса и право на конкуренцию с мужчиной в любых областях [Цит. по: Потехина 2017].

Главным женоненавистником 20 века по праву считается Отто Вейнингер, который в труде «Пол и характер» выразил такое презрение к женщине, которого, казалось бы, не может испытывать 20-летний юноша, еще не успевший уловить суть жизни. По словам Вейнингера, каждая женщина изначально лишена личности, а ее импульсы сводятся лишь к половому влечению. Так, единственная потребность женщины заключается в том, «чтобы ее желали как тело, чтобы она находилась в обладании чужих рук, как их собственность» [Вейнингер 2012: 169].

Согласно теории Зигмунда Фрейда, на жизнь человека в большей степени влияет его пол. Мужчина все так же активен, женщина – пассивна, только теперь ей приписывают роль завистника, который всю жизнь находится в погоне за мужским началом, постоянно проигрывая в этой гонке и оставаясь при этом лишь тенью мужчины.

Эрих Фромм же рассматривает человека не как принадлежность к определенному полу, а именно как человека с определенными моральными ценностями. Так, в работе «Мужчина и женщина» Фромм отмечает, что «в патриархальном обществе существуют типичные идеологические стереотипы и предрассудки, которые постоянно развиваются

господствующей группой» [Фромм 1998: 2]. Стереотипы, о которых здесь упоминает Фромм, и представляют собственно основной интерес нашей работы.

* * *

Всё, о чем пойдет речь далее, – это лишь распространенный бытовой образ женщины, построенный на стереотипах, перенятых христианами из традиции маскулинности и доведенных до крайности.

Под стереотипом мы понимаем некий распространенный упрощенный, образ какого-то явления, фиксирующий лишь некоторые черты этого явления. Причем главное в стереотипе не столько истина этого образа, сколько его привычность и убежденность в нем.

Помимо научного освещения «женская» проблема в 21 веке получает разнообразное эстетическое воплощение. Так, мы рассматриваем специфику функционирования гендерных стереотипов в песенном жанре, при этом помним, что песня – это авторское произведение, поэтому необходимо учитывать особенности позиции самого автора.

Материалом нашего исследования послужили песенные тексты Семена Слепакова, в которых автор, на наш взгляд, в характерной для него манере (манере стёба) рисует карикатурный бытовой образ русской женщины, сложившийся на основе стереотипов, которые, как мы выяснили, берут свое начало с момента описания сотворения мира.

Стоит отметить, что образ женщины в песнях Слепакова не основной. Поскольку повествование ведется от лица мужчины, то и первый образ, который складывается у слушающего, – это именно мужской образ. Какой же он, лирический герой песен Слепакова?

Изначально может сложиться впечатление, что мужчина, которому так не повезло в этой жизни, – это сам Слепаков, в одной из песен даже есть такая строчка: *Ох, где бы взять Семёну бабу молодую*. Таким образом Слепаков сам создает условие для того, чтобы слушающий отождествлял образ автора и лирического героя. В таком случае правильнее будет говорить не о лирическом герое, а о сценическом персонаже Слепакова. Как актеры проживают десятки жизней, отдаваясь полностью новому образу, так и любому артисту приходится проживать жизнь своего сценического персонажа. И обычно для того, чтобы зритель не ставил знак равенства между автором и его героем, исполнитель дает имя своему персонажу. Так, например, коллеги Слепакова по сцене создали образы, значительно отличающиеся от образа самих авторов или актеров, и дали им имена: *Гарик Харламов – Эдуард Суровый*, *Александр Ревва – Артур Пирожков*. Почему же Слепаков не дал имя своему герою? Счи-

таем, что ответ прост: Слепаков, не ограничивая себя никакими рамками, на основе стереотипов, складывает общий образ среднестатистического русского мужчины, имя которому каждый слушатель сможет подобрать самостоятельно.

Подробно останавливаться на мужском персонаже мы не будем, скажем только, что это бедный рабочий с завода, которого обидела жизнь, ведь он не зарабатывает столько, сколько ему хотелось бы, к тому же, все деньги у него забирает государство. И что же ему остается? Обсуждать с друзьями, какая у них плохая жизнь, запивать свое горе водкой, жаловаться на жен, вечно орущих и уже так давно им наскучивших, и сходить с ума от прелести тех женщин, которые существуют где-то рядом, но в то же время отдельно от них.

Значительно интереснее, на наш взгляд, вырисовывается образ женщины. Если мужской образ у слушателя формируется напрямую через описание конкретных деталей портрета в тексте, то образ женщины складывается опосредованно, через восприятие женщины лирическим героем.

Для того, чтобы ответить на вопрос, какая она, женщина песен Слепакова, мы обратились к текстам песен, в которых так или иначе упоминается женщина. Отметим, что наиболее частотной лексемой, с помощью которой реализуется концепт «женщина», является лексема *баба*, встречающаяся 31 раз в сравнительно небольшом объеме текста (в 3-х песнях из отобранных 10-ти).

Проведенный анализ помог нам выделить следующие типы женщин:

- жена,
- любовница или женщина-идеал,
- женщина-«кукла»,
- «ненужная» женщина.

Остановимся подробнее на каждом из типов описываемых женщин.

Для того, чтобы лучше понять образ женщины-жены, обратимся к тексту песни «Круглосуточно красивая женщина», которая стоит особняком среди остальных произведений Слепакова. Так, вошедшая в альбом 2003-2007 годов, данная песня значительно отличается от всего, что будет написано Слепаковым позже.

Можно предположить, что образ женщины, описываемый здесь, это образ «до замужества», к тому же, Слепаков (хоть мы и договорились не отождествлять его и его сценический образ) на момент написания этой песни еще не был женат:

*Твой взгляд — это солнце, только ярче и ближе,
Я греюсь под ним, словно кот на крыше,*

*Твои внешние данные — это музей,
Хранящий тайные взгляды моих друзей...
Круглосуточно красивая женщина,
Ты круглосуточно красивая женщина моя,
Моя половина.*

Женщина, как это обычно говорят, расцветает рядом с любящим мужчиной. А потом они женятся. А когда наступает привыкание, просыпается стереотипное мышление: мужчина, уже женившись, вспоминает, что женщина после свадьбы совсем перестает за собой ухаживать, а женщина теперь уверена в том, что мужчина перестает ухаживать за ней, потому что смысла этого делать уже нет: он ее добился, она с ним. В итоге, мы наблюдаем, какого невысокого мнения теперь придерживается мужчина о жене:

*А ты сама – козёл,
А ты сама – дурак,
Сама зачем привел
В дом алкашей, мудака.
Сама ты импотент,
И ты сама дебил,
Сама собачий хрен,
Сама мне жизнь сгубил.*

*<...>
А ты сама – свинья,
А ты сама – подлец,
Сама ты полный ноль,
Сама как твой отец.
Сама ты не мужик
И ты сама олень.*

Здесь выражается не столько недовольство мужа своей женой, сколько его обида на нее. Благодаря словам а ты сама мы понимаем, что все эти оскорбления придумал не он, он же просто устал терпеть оскорбления со стороны жены. Все эти слова, типа козел, дурак, мудака, импотент, дебил, собачий хрен, свинья, подлец, полный ноль, не мужик, олень – мужские номинации, которые в данном случае обращены к женщине, правда, не столько с целью унижить ее, сколько – защитить себя. Ни о каком уважении между членами созданной воображением Слепакова (основанном на стереотипах) семьи не может идти и речи.

Это можно заметить и в следующей песне, где наблюдается абсолютно аналогичная ситуация: жена, недовольная мужем, высказывает ему все, что думает о нем, но об этом, как и в первой песне, мы слышим из уст лирического героя:

*Ты твердишь, что я – безнадежная свинья, беспринципная, бесперспективная,
Неспортивная, примитивная, беспричинно позитивная свинья.
Неопрятная и противная, сексуально слабо активная.*

Но есть такой праздник, о котором женщина помнит так же хорошо, как и о собственном дне рождения, и делает всё, чтобы ее мужчина случайно об этом празднике не забыл, – 8 марта. Слепаков, описывая российскую семью, возводит этот праздник на вершину пьедестала, отмечая, что 8 марта – единственный день в календаре, когда мужчина должен выглядеть как сказочный герой. Отметим, что для того, чтобы быть похожим на сказочного героя, мужчине оказалось достаточно сменить уже привычные майку и трусы на золотую куртку, взятую напрокат, и трендовые секонд-хендовые брюки, дополнить свой образ новой стрижкой, прихватить с собой плюшевую игрушку, цветы и открытку.

*Теперь посмотрим, как женщина реагирует на такого принца:
Дверь ты отперла, сразу обмерла, в шоке замерла как сомнамбула.
Платье сорвала, на меня пошла и в прихожей на полу меня взяла.*

Женщина так отвыкла видеть перед собой настоящего мужчину, а не его подобие, что от безысходности готова броситься на любого человека, обратившего на нее внимание. К счастью, здесь это и есть муж, которого под золотой курткой и трендовыми секонд-хендовыми брюками она и не признала.

Таким образом, жена – потерявшая свою привлекательность женщина, ставшая после свадьбы чужой для мужчины, вечно недовольная и не стесняющаяся открыто это демонстрировать, уже давно не вызывающая у мужчины желания, т.к. с друзьями или просто с бутылкой перед телевизором ему гораздо интереснее. Таковы элементы образа, основанные на стереотипе.

Совершенно другим в песнях Слепакова рисуется образ женщины-любовницы. Правда, любовница здесь остается только мечтой для женатого мужчины, и мечта эта, как мы понимаем, недостижима.

Прежде чем перейти к образу собственно любовницы, отметим ситуацию из песни, где мужчина, понимая, что измена с его стороны в скором времени неизбежна (а может даже уже свершилась), обращается к жене, причем не столько из-за того, что он уже чувствует вину перед женой, сколько из-за того, что боится последствий, если вдруг та о чем-то догадается.

*Чисто гипотетически представь себе ситуацию,
Что в бане теоретически с друзьями могу оказаться я.*

Дальше в тексте говорится о том, что (чисто гипотетически) там может оказаться женщина профессии древней, классической, вследствие чего лирический герой, скорее всего, не сможет сохранить верность своей супруге физически.

На что ответ жены не заставляет себя ждать. Опять же, чисто гипотетически, она предлагает мужу представить ситуацию, где для начала ему в голову летит тяжелая кастрюля, затем электрический утюг, дальше жена не забывает упомянуть и его новенькую Audi, которую теоретически не так уж сложно было бы превратить и в старую.

В этой песне, как мы видим, показан не образ любовницы, а сам факт измены, точнее – мыслей о ней. Возможно, Слепаков апеллирует к якобы установленным фактам, что все мужчины изменяют своим женам (стереотип), о чем он ненавязчиво сообщает в одной из своих песен.

Теперь, собственно, сам образ любовницы, точнее – женщины (здесь – бабы), о которой мечтает мужчина и с которой мысли об измене, выраженные в первой песне, точно перестали бы быть только мыслями. Но такой женщины не существует, это можно судить по словам одной из песен: *где бы взять мне бабу*, т.е. такая женщина нереальна, лирический герой ее нигде не встречал, она – иллюзия, мечта. В идеальной женщине должны сочетаться: бескорыстное сердце, чуткая душа, тонкий интеллект, скромность, красивая внешность, при этом она должна оставаться вечно молодой.

Но вот незадача: мужик в трусах и в майке, сидящий на диване перед телевизором с банкой пива и мечтающий о такой любовнице – это не совсем тот мужчина, рядом с которым захочется быть подобной девушке. Лирического героя это не останавливает, он продолжает мечтать:

*Чтоб у бабы папа был бы олигархом – Чтоб была у бабы мама космонавтом –
В Лондоне скрывался, но деньги Чтобы раз в полгода приходил сигнал.
присылал.*

И еще, лирический герой даже знает, как исправить в идеальной женщине то, что так сильно раздражает его в своей жене (та громкость, с которой она обычно учиняет скандалы):

*А еще чтоб к бабе пульт бы прилагался,
Чтобы громкость бабы мог я убавлять.*

Ну и проблема, о которой, как, наверное, показалось Слепакову, нельзя не упомянуть:

*Чтобы парковалась баба как не баба,
А как очень старый, опытный таксист.*

Стереотипу о том, что женщине не место за рулем, Слепаков даже посвятил отдельную песню, в которой женщина – уже даже не *баба*, а просто *курица*. Конечно, это уже не образ любовницы, а всё та же жена.

Слепаков очень красочно рассказывает, почему женщину нельзя пускать за руль:

*Крутится, руль медленно крутится, вправо покрутится, влево покрутится.
Курится, пол пачки курится, пока под окном паркуется курица.*

Женщина в первый же день, несомненно, попадет в автомобильную катастрофу, но перед этим напугает всех во дворе, пока будет выезжать на своем новом Hyundai Accent, который ей подарил муж. И права, разумеется, купил ей тоже он:

*Кто тебе купил твои права? Я тебе купил твои права.
Чем тогда я думал, угадай? Ж*ною я думал, не гадай.
А кто отстать навеки обещал? Кто оральный праздник мне сулил?*

В этих же строчках тонкий намек на то, что «все бабы – дуры», а значит, мозгов на то, чтобы получить эти права самой, у девушки нет. У нее есть только тело, которым она и может воспользоваться в том случае, если ей что-то нужно. А мужчина, исходя из стереотипов, ведется на это, ведь в такие моменты он думает только одним местом, и не тем, о котором сказано в этих строчках.

Здесь стоит упомянуть статистику, в которой зафиксировано, что женщины попадают в ДТП на 28% чаще мужчин. Но это, наверное, было бы избыточно, поскольку любой мужчина и без статистики об этом знает, но о том, что аварии с летальным исходом обычно случаются по вине мужчин-водителей, знает только статистика.

Итак, возвращаясь к образу любовницы, отметим еще раз ее основные характеристики: красивая (обязательно!), дама с формами, интеллектом, богатым отцом и вечно отсутствующей мамой, скромная, но всегда находящаяся в восторге от того, что делает ее мужчина, неболтливая (мужчина от этого настрадается и дома), если проследить дальше по тексту – должна не то что закрывать глаза на измены, а поощрять их (*Чтобы поощряла частые измены / и презервативы мне клала в пиджак*), ну и обязательно должна любить лирического героя, но так любить, чтобы жена об этом не узнала. В формируемом образе Слепаков использует иного рода стереотип.

Перейдем к следующему образу, более реальному – женщина – «кукла». Исключаем интеллект, скромность, маму-космонавта и, в принципе, получается та же девушка, которую мы только что описали. Но такую девушку лирический герой Слепакова не видит в качестве своей любовницы. И не видит, скорее всего, потому, что она реальна. Он ведь думал, что это только мечта, и грезил этой мечтой.

а оказалось, что такие существуют, опять же, ненадолго отбросив критерии ума и интеллекта, которые, в принципе, могут оказаться не такими уж и важными.

Обратимся к тексту:

*Женщина, женщина в Лексусе,
В пробке на Волоколамке
подводит губки.
Я, я сижу рядом, я сижу рядом,
Но только в соседней маршрутке.
Из черного кожзаменителя.*

*Женщина в шубе из соболя,
Так органична в шубе
и восхитительна.
Я органичен в ГАЗеле
в порванной куртке*

Слепаков, играя на контрастах (лексус – газель, шуба из соболя – куртка из кожзаменителя), подчеркивает очевидную разницу между лирическим героем, среднестатистическим российским мужчиной и этой новой дамочкой, которая так не похожа на жену лирического героя (т.е. среднестатистическую российскую женщину). Уже с древних времен мужчина не мог смириться с тем, что женщина в чем-то превосходит его. Но если раньше мужчина пытался устранить так называемую помеху в лице женщины, обвиняя ее, например, в том, что она ведьма, то сейчас это делать вовсе не обязательно, т.к. можно просто оправдать себя, ответив на вопрос: почему ее жизнь сложилась чуть более удачно, чем твоя. Ответ находится моментально, и формулируется он, исходя из общих убеждений о том, что на все женщина зарабатывает своим телом:

*На, смотри не неё.
Со, не, ну все ж тут понятно
Са, нашла себе лоха.
Ла, ла-ла-ла-ла-ла.*

Другие варианты даже не рассматриваются, т.к. в этой же песне Слепаков подчеркивает, что мужчине гораздо легче думать, что автомобиль был получен именно таким способом, поскольку мысли о том, что женщина сама могла заработать на машину, в герое окончательно уничтожают мужчину.

Таким образом, женщина-«кукла» – это далеко не отражение среднестатистической русской женщины, это новый образ, возможно, навеянный впечатлением от своего зрителя. В зале, как правило, сидят именно такие женщины, ну или те, кто очень хочет оказаться на их месте, быть похожими на них.

И, наконец, последний тип женщины – «ненужная» женщина. На «куклу» она очень непохожа, образ «жены козла» ей ближе, но ведь она и не жена, или жена, но к счастью лирического героя, не его. Так, в одной из

песен, когда речь идет о соседе, лирический герой не забывает затронуть и жену соседа, причем не самым деликатным способом:

*И как твоя супруга, Зинаида Пална,
Та, что в одиночку занимает лифт,
Может обеспечить этот регулярный,
С*ка, еженощный сил твоих прилив?*

Мы видим оскорбление, мотивированное телосложением. Лирический герой решил, что он вправе сделать замечание женщине по поводу ее внешнего вида. Здесь не забываем про внешний вид самого лирического героя. Сначала он удивляется, что не устраивает жену: та хочет видеть возле себя принца (помним и о том, что принц в секон-хендовых штанах ее вполне устраивает), потом оказывается, что и ему нужна принцесса с маленьким бонусом в виде отца олигарха.

Фактору веса женщины Слепаков уделяет большое внимание, так, в песне «Встала баба на весы» женщина вновь показана глазами мужчины. И, по мнению мужчины, если женщина толстая, то это, несомненно, самая большая трагедия в ее жизни:

*Ох, весы, весы, весы, горите вы в аду.
Больше жить мне не зачем, утоплюсь пойду.*

Очень ярко образ «ненужной» женщины прослеживается еще в одной песне:

*Ветер облачко несёт через небо синее,
А во дворе у нас живёт баба некрасивая.*

Дальше говорится о всех тех последствиях, которые ждут женщину, если вдруг она не подходит под представления мужчины о том, как должна выглядеть женщина: у нее не будет друзей, ею будут пугать детей, все обязательно разбегутся по сторонам при виде нее, в особенности – мужчины. И ее-то жизнь не сложилась бы, если бы не одно «но»:

*Ведь рядом алкомаркет, там есть любые марки,
А баба в нём товаровед.
Хоп!
Лай-лай-лала!*

Опять же, возвращаемся к тому, что лучший друг мужчины (разумеется, среднестатистического русского) – бутылка. С ней, определенно, он готов мириться даже с такой сложной жизнью:

*А я всё время пьяный, мне всё по барабану,
Ты скрипи, скрипи кровать...
Хона!
А я всё время пьяный, мне всё по барабану.*

Стоит отметить, что мера стереотипов в каждом созданном образе – разная. Больше всего стереотипизации подвергнуты два абсолютно противоположных друг другу образа: образ жены и образ женщины-«куклы», где первая – давно забывшая о своей привлекательности женщина, которая живет для того, чтобы обслуживать мужа, никогда не замечающего ее стараний, вторая – девушка, которая живет только для себя, знает цену себе и всем своим услугам, которые она может оказать мужчине ради того, чтобы в дальнейшем ни в чем себе не отказывать.

Два оставшихся образа можно назвать производными от уже перечисленных. Так, «ненужная» женщина – это всё та же жена, но жена либо чужая, постоянно мозолящая глаза одним своим присутствием, либо своя, та, на которую страшно даже смотреть. Любовница же – это идеальная женщина, внешне напоминающая женщину-«куклу», при этом сочетающая в себе только самые лучшие качества.

Таким образом, Семен Слепаков в песнях в свойственной ему манере отобразил бытовое стереотипное представление о русской женщине, которая, будь то жена, любовница или просто идеальная женщина, всегда занимает второстепенную позицию, позицию «за мужчиной», поскольку он – глава, а она – его помощник.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотель, *Политика*. Электронная библиотека Гражданское общество в России. URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Aristotel_Politika.pdf[21.07.2021].
- Вейнингер, О. (2012). Пол и характер: Принцип. Исследование. Москва: Изд. центр «Астрель».
- Кант, И. (1965). *Метафизика нравов*. В: Кант, И. Сочинения в шести томах, т 4, ч. 2. Москва: Мысль.
- Милль, Дж. С. (1896). Подчиненность женщины. Санкт-Петербург: Издание книгопродавца С.В.Звонарева.
- Платон (1999). Диалоги. Харьков: Изд. «Фолио».
- Потехина, Е.А. (2017). *Эволюция взглядов на проблему женского в западноевропейской философско-антропологической мысли*. В: Царскосельские чтения. Санкт-Петербург. 234–238.
- Марбод Реннский (1972). *Из «Книги десяти глав»*. В: Памятники средневековой латинской литературы X–XII вв., отв. ред. М. Е. Грабарь-Пассек, М. Л. Гаспаров. Москва. 230–232.

Руссо, Ж.Ж. (1961). *Эмиль, или о воспитании*. В: Руссо, Ж.Ж. Избранные сочинения: в 3 т. Москва, т. 1, кн. V. София, или Женщина.

Фромм, Э. (1998). Мужчина и женщина. Москва: Изд. «АСТ». URL: <https://libking.ru/books/sci-/sci-psychology/387813-erih-fromm-muzhchina-i-zhenshchina.html> [21.07.2021].

Речевой этикет в XIX в.
(на материале пьес А.В. Сухово-Кобылина
«Свадьба Кречинского» и А.Н. Островского
«Свои люди-сочтемся»)

ДАРЬЯ ВОРОНОВА

Студентка, Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого

Abstract. The chapter deals with the issue of speech etiquette, which distribution is depicted in the plays of the XIX century in Russia. Particular qualities of the implementation of the rules of politeness are shown on the example of two speech genres: address and compliment. Various nuances of their use have been identified. The work also lists phenomena, except for etiquette genres, the study of which is essential for obtaining a more complete picture of the implementation of politeness in the 19th century, as well as for studying the image of a character, depicting his behavior through the prism of the category of politeness.

Keywords: etiquette, speech etiquette, politeness, address, compliment, speech, interlocutor, sincerity, remark.

Streszczenie. Rozdział poświęcony kwestiom etykiety mowy, której rozpowszechnienie w XIX wieku w Rosji jest przedstawione w sztukach teatralnych. Specyfikę realizacji reguł grzeczności pokazano na przykładzie dwóch gatunków mowy: zwrotu i komplementu, ujawniły różne niuanse ich użycia. W pracy wymieniono także inne zjawiska, poza gatunkami etykiety, których badanie jest niezbędne do uzyskania pełniejszego obrazu realizacji grzeczności w XIX wieku, a także do badania wizerunku postaci, ukazującego jej zachowanie przez pryzmat kategorii grzeczności.

Słowa kluczowe: etykieta, etykieta mowy, uprzejmość, zwrot, komplement, replika, rozmówca, szczerłość, didaskalia.

Ежедневно каждый человек многократно совершает некие речевые «ритуалы»: здоровается, сочувствует, делает комплименты, советует, просит и т.п. Различные речевые стратегии, тактики, формулы настолько глубоко усваиваются носителем языка, что представляются как «часть естественного и закономерного поведения людей» [Ефремов 2009: 53].

Речевые ритуалы входят в более широкое понятие – «речевой этикет», который является «неотъемлемым элементом культуры народа, его фо-

новых знаний, важной частью цивилизованного поведения и общения» [Булыгина 2017: 19].

В исследовании обращений В.А. Ефремов пишет, что «под речевым этикетом традиционно понимают национально-специфические правила речевого поведения и систему определенных формул общения, регулирующие взаимоотношения людей» [Ефремов 2009: 53]. Эти правила речевого поведения могут быть приняты «национальным коллективом носителей языка, а также малыми социальными группами в зависимости от возраста, социальной принадлежности, обстановки общения и т.д.» [Акишина, Формановская 1978: 3]. Соответственно, речевой этикет бывает двух видов: 1) этикет, который принят официально и прописан как норма, и 2) этикет, норм которого придерживаются ограниченные группы людей.

Значительный интерес современной лингвистики к речевому этикету, детальное исследование системы общения, языковой ментальности, стереотипов общения и поведения – это свидетельство развития антропоцентрического подхода в этой области знания [Булыгина 2017: 21]. Актуален антропоцентрический подход в исследованиях межкультурной коммуникации, которая определяется «не только социальными факторами, но и стереотипно-поведенческими условиями культур коммуникантов». Успешная межкультурная коммуникация требует понимания не только языковой составляющей, но и «стереотипов поведения, содержащихся в национальных традициях и их восприятии» [Булыгина 2017: 21]. Проблема речевого этикета является междисциплинарной и рассматривается в рамках лингвистики, психологии, культурологии. Рассматривая речевой этикет в культурологическом аспекте, как нечто, связанное с картиной мира, национальными традициям, нормами и правилами, речевой этикет определяют как *этическую ценность*.

В основе норм речевого этикета лежит вежливость – моральное качество, характеризующее поведение человека, для которого уважение к людям стало повседневной нормой поведения и привычным способом обращения с окружающими [Кон 1975: 38]. Первым, кто обратился к категории вежливости, как к применению определенной максимы, правила, используемого коммуникантами, был Герберт Пол Грайс: «Будь вежлив». Робин Лакофф, взяв за основу эту максиму, попыталась описать ее основные принципы: «не навязывай свое мнение, будь дружелюбным и приятным, предоставляй выбор собеседнику» [цит. по: Новикова 2013]. Далее изучением категории вежливости занялся Джеффри Лич. Так, ученый выделил 6 максим вежливости: «максиму такта, выраженную в увеличении выгоды и уменьшении затрат слушающего; максиму великодушия, подразумевающую уменьшение своей выгоды и увели-

чение выгоды собеседника; максимум одобрения, означающую похвалу собеседника; максимум скромности, предполагающую преуменьшение собственной значимости; максимум согласия с собеседником и максимум симпатии» [Новикова 2013].

Речевой этикет как предмет научного рассмотрения весьма «молод». Однако его значимость и ценность в коммуникации осознавалась ещё в далеком прошлом. На Руси первым письменным сводом правил поведения и общения была книга «Поучение», составленная Владимиром Мономахом. В ней рекомендовалось, например, следующее:

Куда не пойдете по своей земле, нигде не позволяйте ни своим, ни чужим отрокам обижать жителей ни в селениях, ни в полях... где остановитесь в пути, везде напоите и накормите всякого просящего... Больного посетайте, мертвого пойдите проводить... Не пройдите мимо человека, не приветствуя его, а скажите всякому при встрече доброе слово (...).

В первой половине XVI века, в России появился «Домострой», который «содержит в себе полезные сведения, поучение и наставление всякому христианину – и мужу, и жене, и детям, и слугам, и служанкам». В 1717 г. по приказу Петра I была издана книга «Юности честное зерцало...», в которой заключались «советы молодым дворянам, как вести себя в светском обществе и в обычных житейских ситуациях» [Аитова 2003]. Нужно отметить, что в этом руководстве о правильном поведении вежливость является ключевым понятием: например, рекомендуется говорить с людьми *благочинно учтиво, вежливо*, если нужно что-то оспорить, то сделать это следует *с учтивостью и вежливыми словами*, детям бранить кого-либо запрещается, *а ежели то надобно, и оное они должни учинить вежливо и учтиво* [«Юности честное зерцало». В XVIII и XIX веках книга многократно переиздавалась, она долгое время оставалась единственным пособием по этикету. В этот период для обозначения совокупности правил хорошего тона существовал термин *политес*. Это неупотребительное в современной речи слово толкуется только в двух словарях в значении «правила хорошего тона; вежливость, учтивость» [Кузнецов 1998; Ефремова 2000]. Если вежливость – это моральное качество, отвлеченный признак человека, который соблюдает правила приличия, то политес – это о определенная совокупность правил, предписаний, выполняя которые человек считается вежливым.

Для составления представления о политесе в XIX веке, мы обратились к драматическим произведениям середины века А.Н. Островского «Свои люди – сочтемся» и А.В. Сухово-Кобылина «Свадьба Кречинского». Эти комедии имеют определенную сюжетную общность (матримониальные проблемы), в обеих пьесах центральными персонажами являются моло-

дые девушки на выданье, желающие будущего мужа непременно благородного, из дворян, а также женихи, имеющие корыстные намерения.

Персонажи пьес реализуют политес в таких этикетных речевых жанрах, как обращение, комплимент и, значительно реже, – приветствие, прощание, извинение, просьба. (В тексте пьесы А.Н.Островского одно употребление *извини* и три употребления *прости*, из которых два в сочетании *Прости Господи*; а также четыре употребления слова *пожалуйста*, из которых два в сочетании *Скажите пожалуйста*, выражающем негодование. В пьесе Сухово-Кобылина только одна реплика с глаголом *прости*, а выражение вежливости словом *пожалуйста* в пяти репликах.)

Материалом исследования являются более 100 реплик, характеризующих персонажей разных социальных слоев в аспекте политеса.

Специфика драматического произведения определяет значительную частотность и разнообразие реализации жанра обращения. Ссылаясь на И.Г.Брадецкую, В.А. Ефремов пишет о том, что именно обращение «зачастую определяют ход общения» [Ефремов 2009: 53]. Он считает, что в обращении сосуществуют «номинация – название адресата» и «предикация – речевое действие зова, призыва адресата для последующего общения». Особенное положение среди речевых жанров отмечает и А. Балакай:

Обращение занимает важное место в системе речевого этикета. Оно помогает устанавливать и поддерживать речевой контакт с собеседником, регулировать представления о ролевых и статусных позициях коммуникантов, их социальных и личных взаимоотношениях, о ситуации общения в целом [Балакай 2018].

Выбор обращения зависит от множества факторов: обстановка общения, возраст, пол коммуникантов и т.д. От них зависит мера вежливости в высказывании. Рассмотрим примеры.

(1) *Муромский. Ну вот оно! как гора с плеч... (Отворяет дверь на лестницу.) Эй, ты, Тишка! епанча! пономарь пустой колокольни! поди сюда!.. (Сухово-Кобылин).*

(2) *Нелькин. Да что тут, Петр Константиныч! начистоту так начистоту: милостивый государь! мы говорим о солитере. (Сухово-Кобылин).*

В (1) говорящий не придерживается правил вежливости. Во-первых, обращение начинается с междометия «Эй» – возгласа, которым подзывают кого-то. Эта единица имеет оттенок пренебрежения, неуважения. Во-вторых, само обращение к действующему лицу – «Тишка» свидетельствует о сниженной значимости этого лица для говорящего.

Примечательны иронические названия Тишки. *Епанча* – это длинный плащ без рукавов, с одной стороны, это название персонажа по его внешнему виду: Тишка одет в эту самую епанчу. Муромский говорит: «Тишку, башмачника, произвели в швейцары, надели на него епанчу какую-то». Но с другой – применение этой лексемы обусловлено коммуникативной ситуацией: нетрезвый Тишка вешает колокольчик у двери, все это заканчивается падением его с лестницы вместе с этим колокольчиком. Так, обращение «епанча» (метонимия) становится неким ругательством, оскорблением, связанным с неловкостью Тишки.

Второе ироническое обращение (перифраза) *пономарь пустой колокольни* представляет оценку Тишки Муромским как человека, делающего пустое, ненужное дело. Пономарь – это служитель православной церкви, задачей которого является звонить в колокол. Но так как колокольня пустая, то если в ней нет колокола, то и звонить не во что. Заканчивается реплика неформальным приказом *поди сюда!*

Фрагмент (2) содержит два обращения. Первое – это имя и отчество героя – *Петр Константиныч*. Примечательна здесь именно редуцированная форма отчества. С одной стороны, это можно рассматривать как стремление автора приблизить речь действующих лиц к реальной, но с другой – такая редукция придает обращению непринужденный характер, так как и Нелькин, и Муромский являются помещиками. Однако второе обращение – *милостивый государь* указывает на то, что все же Нелькин осознает, что Муромский по социальному статусу выше, чем он.

Для обращения также существенен такой фактор, как степень близости, взаимоотношения между коммуникантами. В этом случае обращения могут быть *теплыми*, как называет их Т. В. Нестерова «вокативы-экспрессивы», «представляющие собой адресованные выражения эмоций», и *холодными*, то есть те, которые используются в ситуации, когда коммуниканты не связаны какими-то близкими отношениями [Фирдевс 2017].

(3) *Тишка. Принес, сударыня; он его принес.* (Сухово-Кобылин).

(4) *Муромский (повеселев). Ну вот и она. Кралечка ты моя! (Берет ее за голову и целует.) Баловница!* (Сухово-Кобылин).

В примере (3) швейцар Тишка обращается к тете хозяина дома. Обращение «сударыня» свидетельствует о том, что коммуниканты имеют разные социальные статусы и отправитель вынужден обращаться к получателю почтительно, уважительно, но сдержанно. В примере (4) отец обращается к дочери. В данном случае в первую очередь функцией обращения является не привлечение внимания собеседника, а выражение личного отношения к нему (любовь к дочери).

Именно любовью к дочери обусловлены обращения матери, которая успокаивает расстроенную и раздраженную Липочку, наряженную для встречи с потенциальным женихом:

(5) *Аграфена Кондратьевна. ... Ах ты, дитяtko моя заброшенная, стоишь, словно какая сиротинушка, приклонивши головушку. Отступишь от тебя, да и знать не хотят; Присядь, Липочка, присядь, душечка, ненаглядная моя сокровища! (Усаживает.)* (Островский).

Ряд эмоциональных обращений в развернутой реплике Аграфены Кондратьевны выполняет функцию не призыва адресата, а выражения отношения к нему, с целью регуляции его (адресата) эмоционального состояния.

Отдельно необходимо обратиться к терминам родства, которые употребляются в качестве обращений: *брат, отец, матушка* и т.д., которые в XIX в. имели значительное распространение по сравнению с современной обиходной коммуникацией.

М.М. Бурас и М.А. Кронгауз пишут о том, что термины родства в коммуникации имеют первичное и вторичное употребление. Первичное употребление – использование терминов родства по отношению к реальным родственникам.

(6) *Липочка. Как, маменька, я и чай пила, и ватрушку скушала. По-смотрите-ка, хорошо? Раз, два, три... раз... два...* (Островский).

Вторичное употребление – по отношению к получателю, который не имеет родственных связей с отправителем [Бурас, Кронгауз 2013: 122]:

(7) *Рисположенский. Здравствуйте, батюшка Самсон Силыч! Здравствуйте, матушка Аграфена Кондратьевна! Олимпиада Самсоновна, здравствуйте!* (Островский).

Заметим, что в пьесе Островского термин родства *маменька* в качестве обращения употребляется только в отношении к реальной матери, а термин родства *матушка*, к теще, а также для выражения почтительности не родственникам.

(8) *Атуева. И, мой отец, всего не переслушаешь. Это ваши все Нелькин жуужжит* (Сухово-Кобылин).

(9) *Большов.... Да и самому-то, братец ты мой, отдохнуть пора; про-клажались бы мы лежа на боку, и торговлю всю эту к черту* (Островский).

Участники коммуникации не являются родственниками, но в данном случае употребление терминов родства свидетельствует о доброжелательных отношениях между коммуникантами.

(10) *Большов. Здравствуй, братец, здравствуй! Садисья милости просим! Садись и ты, Лазарь!* (Островский)

В примере (10) различие в обращениях показывает принципиально разное отношение говорящего к разным адресатам

Термины родства употребляются в сочетании с собственным именем, что подчеркивает вежливость, усиливает выражение доброжелательности.

(11) *Фоминишна. Уж не финти, где не спрашивают! а я, матушка Аграфена Кондратьевна, вот что думаю: не пригожее ли будет подать бальсаницу с селедочкой* (Островский).

(12) *Рисположенский (входя). А я к вам, матушка Аграфена Кондратьевна...* (Островский).

Впрочем, в рассмотренных пьесах такие конструкции употребляются по отношению только к одному адресату, разными адресантами, что говорит о семейном обычае обращения к хозяйке

Собственные имена употребляются и в сочетании с иными средствами:

(13) *Липочка. Ах, голубушка, Устинья Наумовна, зайди ужко ко мне в комнату: мне нужно поговорить с тобой* (Островский).

О доброжелательном отношении вторичное употребление терминов родства свидетельствует, однако, далеко не всегда.

(14) *Атуева. Что вы, батюшка, кричите? Я не глухая. Вы мне скажите, Петр Константиныч, чего вам-то хочется?.. Богатства, что ли?* (Сухо-во-Кобылин).

Здесь обращение посредством термина родства употреблено в высказывании, которое является упреком.

(15) *Липочка. Подите вы с своими советами! Что ж мне делать, по-вашему! Самой, что ли, хворать прикажете? Вот другой манер, кабы я была докторша! Ух! Что это у вас за отвратительные понятия! Ах! Какие вы, маменька, ей-богу! Право, мне иногда краснеть приходится от ваших глупостей!* (Островский).

В (15) в грубой реплике несдержанной дочери обращение *маменька* является своего рода нейтрализатором или компенсатором невежливого

в целом высказывания. Благодаря этому обращению, говорящий держит высказывание в рамках приличия, это своего рода оглядка на политес.

Характерным в отношении употребления обращений является сваха Устинья Наумовна, персонаж пьесы «Свои люди – сочтемся». Репертуар ее обращений богат за счет употребления разнообразных эпитетов, производных от названий драгоценных камней и металлов.

(16) *Устинья Наумовна. ...Здравствуй, Аграфена Кондратьевна, как встала-ночевала, все ли жива, бралиянтовая?*

(17) *(Целуясь с Липочкой.) Вот и до тебя очередь дошла. Что это ты словно потолстела, изумрудная?*

(18) *Что это ты, яхонтовый, похудел словно? Аль увечье какое напало?*

(19) *Сама все это разумею, серебряная, да нешто за мной дело стало.*

(20) *(входя). Здравствуйте, золотые! Что вы невеселы – носы повесили?*

(21) *До вечера не дожить; ты, алмазный, либо пьян, либо вовсе с ума свихнул (Островский).*

Различия в семантике обращений из репертуара свахи, связанные с особенностями адресата или содержанием высказывания, установить не удалось. Разнообразие обращений в речи Устиньи Наумовны соотносится с большим количеством выразительных средств, которые характерны для языка человека, занимающегося устройством браков.

Жанром, функция которого – собственно проявлением вежливости, является комплимент – высказывание, которое выражает искреннее восхищения положительными качествами адресата или их ритуальную положительную оценку, чтобы убедить собеседника в своем уважении [Трофимова 2008:131].

(22) *Устинья Наумовна (целуясь). Что это ты, как будто похорошела, поприухла? (Островский)*

(23) *Рисположенский. Какое же может произойти, Самсон Силыч, от меня науцение? Да и что я за учитель такой, когда вы сами, может быть, в десять раз меня умнее? Меня что попросят, я сделаю. Что ж не сделать! Я бы свинья был, когда б не сделал, потому что я, можно сказать, благодетельствован вами и с ребятишками. А я еще довольно глуп, чтобы вам советовать: вы свое дело сами лучше всякого знаете (Островский).*

Комплименты в обоих примерах являются проявлением вежливости и сделаны с целью убедить собеседника в своем уважении, однако наличие их существенные различия. Категория вежливости не столь однозначна. Н.А. Карабань, ссылаясь на [P. Brown, S. Levinson 1987; Scollon & Scollon 1981], выделяют два вида вежливости. Первый вид – это «вежливость со-

лидарности» или «позитивная вежливость» – «признание равенства говорящего и адресата, стремление к сокращению социальной дистанции между коммуникантами». Вторая – «вежливость почтения» («негативная вежливость») – заключается в «подчёркивании адресантом более высокого статуса партнёра по коммуникации и намеренном снижении своего положения, что, несомненно, приводит к увеличению социальной дистанции между ними, разрушает паритетность общающихся и при этом увеличивает степень вежливости высказывания» [Карабань 2009].

В (22) Устинья Наумовна делает комплимент Липочке (оценивает ее новое положение) с целью расположить ее к беседе. Сваха стремится сократить, как пишет Карабань, дистанцию между собой и невестой. О равенстве коммуникантов здесь свидетельствует и выбранная отправителем «ты-форма».

В (23) мы видим обратную ситуацию. Стряпчий Рисположенский делает комплимент Самсону Силычу, в котором дискредитирует свою личность «...вы сами, может быть, в десять раз меня умнее?», «А я еще довольно глуп, чтобы вам советовать...», тем самым подчеркивая социальное неравенство между ним и получателем.

(24) *Атуева. Как он всегда мило отвечает! Какой, право, милый человек... Знаете что, Михайло Васильич? Я об одном жалею.*

Кречинский (вежливо). О чем это, Анна Антоновна?

Атуева. Что я не молода: право, я бы в вас влюбилась (Сухово-Кобылин).

(25) *Кречинский. Анна Антоновна! Кто вас не оценит, кто не оценит воспитания, какое вы дали Лидии Петровне? (Сухово-Кобылин).*

(26) *Кречинский (продолжая). Да какая жена? (Смотрит на Лидочку.) Стройная, белокурая, хозяйка тихая, безгневная. Пришел, взял ее за голову, поцеловал в обе щеки... „Здравствуй, мол, жена! давай, жена, чаю!..“ (Сухово-Кобылин).*

(27) *Кречинский. Ха, ха, ха!.. хорош, очень хорош. Смотри, пожалуй! а? целая персона стала. (Повертывает его.) (Сухово-Кобылин).*

Зрителю (или читателю) в контексте нетрудно распознать в комплиментах (24) и (25) значительную долю ритуальности, соответственно, неискренности. Построены по стандартным моделям: хвалить педагогические способности родителей (здесь – тетушки), чтобы расположить к себе для принятия положительного решения о женитьбе (25), выражать восхищение женихом сожалением невозможности влюбиться в силу своего возраста (24). Похвала в (26) – это явная ирония по поводу внешнего вида Расплюева, надевшего старый сюртук Кречинского.

Много комплиментов в пьесе Островского делает приказчик Подхалюзин купцу Самсону Силычу Большову, пока не становится его зятем.

(28) *Подхалюзин. Да как же не любить-с! Сами извольте рассудить: день думаю, ночь думаю... то бишь, известное дело, Алимпияда Самсоновна барышня, каких в свете нет... Да нет, этого нельзя-с. Где же нам-с!..*

(29) *Подхалюзин. Да как же можно, Самсон Сильч? Как знавши я вас, как отца родного, и Алимпияду Самсоновну-с, и опять знавши себя, что я такое значу,— где же мне с суконным-то рылом-с?*

В последнем действии пьесы Подхалюзин унижает тестя: отказывает освободить из долговой ямы, при этом выражаясь исключительно вежливо (*Тяженька, здравствуйте, наше почтение!.. Вот вы, тяженька, изволите говорить, куда я деньги дел? Как же-с? Рассудите сами: торговать начинаем...*). Как видим, комплименты характеризуются неискренностью. Ссылаясь на работу Х.Хаферланда, Н.А. Трофимова пишет о том, что этикет может быть 3 типов. Во-первых, искренним, т.е. «искренним выражением расположения к адресату (положительные чувства и эмоции)». Также он может быть формальным – «формальное исполнение ритуала (вне чувств и эмоций). И в-третьих, – «маскировкой, манипулятивным поведением (при возможных отрицательных чувствах и эмоциях)» [Трофимова 2008].

Именно третий тип речевого этикета (манипулятивное поведение) характерен для главных героев рассматриваемых пьес Михаила Васильевича Кречинского и Лазаря Елизарыча Подхалюзина. Неискренность речевого этикета обусловлена корыстными намерениями героев и их мошеннической деятельностью. Манипулятивными у этих персонажей являются не только комплименты, но и некоторые обращения. Вежливое обращение с собеседником они используют как инструмент расположения адресата к себе. Например, Кречинский обращается к своей невесте Лидочке и ее тете следующим образом:

(30) *Кречинский. Mesdames, мы сейчас (Сухово-Кобылин).*

Персонаж выбирает популярное в XIX веке обращение к дамам на французском языке, тем самым демонстрируя свои знания светского речевого этикета, свои «хорошие манеры». Но в разговоре со своим подельником Расплюевым он называет их иначе:

(31) *Кречинский. Ну, хорошо, хорошо... <...> а я останусь с бабами и сверну эту свадьбу в два дня. Да ты, смотри, не наври чего (Сухово-Кобылин).*

Уничижительное *бабы* раскрывает истинное отношение к жертвам планируемого мошенничества.

Завершая рассмотрение материала, отметим, что описанные особенности изображения только двух жанров политеса уже показывают множество нюансов вежливости. Обнаружение связи этих нюансов с особенностями отношений коммуникантов, уточнение стереотипов общения, деталей языковой картины мира и др. – это проявление антропоцентризма. Исследование материала показало, что для получения более полной картины реализации политеса в XIX веке необходимо включить в сферу исследования многие явления в тексте драматического произведения: использование словоерсов в репликах (частиц -с, выражающих почтительность, например, *Можно-с. Что-то не припомню-с.*), реализацию жанров, в которых вежливость факультативна (например, требование). Также существенным явлением, имеющим отношение к созданию общей картины реализации политеса, является выражение персонажами отношение к самому политесу, «размещение» политеса в системе ценностей персонажа и общества в целом (см. весьма информативную самую первую развернутую реплику Липочки в пьесе «Свои люди – сочтемся»), оценка (мелиоративная или пейоративная) иных персонажей с точки зрения их «манер»:

(32) *Атуева (указывая на уходящего Кречинского). Вот что называется, Владимир Дмитрич, светский человек!.. Charmant, charmant.*

(33) *Атуева. А вот вам Нелькин дался! Вы бы его в свете посмотрели, так, думаю, другое бы сказали. Ведь это просто срамота! (Сухово-Кобылин)*

(34) *Липочка. Я совсем, маменька, не воображала, что Лазарь Елизарыч такой учтивый кавалер! а теперь вдруг вижу, что он гораздо почтительнее других (Островский)*

Также важен учет такого элемента драматического текста, как ремарки – «пояснения автора к тексту пьесы, не включенные в реплики персонажей, синтаксически и локально разнородные, содержащие краткую характеристику обстановки действия и раскрывающие психологию поведения персонажей» [Чалова 2010: 124]. Уважительное отношение связано не только с речевыми, но и с физическими действиями. Некоторые этикетные реплики героев сопровождаются этикетными действиями по отношению к коммуниканту. Об этих действиях сообщается в ремарках. Заметим, что разные авторы используют это средство с разной интенсивностью. Так, ремарок, в том числе и описывающих этикетные действия, в пьесе Сухово-Кобылина несоизмеримо больше, чем в пьесе Островского.

(35) *Кречинский. Петр Константиныч, доброе утро! (Поворачивается к дамам и раскланивается.) Mesdames! (Идет, жмет им руки.) (Сухово-Кобылин)*

Анализ сочетания ремарка-реплика существенен и для выяснения искренности вежливого высказывания. Уже тот факт, что даже без авторских ремарок современный читатель видит и понимает в аспекте политеса коммуникацию, изображенную в пьесах XIX века, говорит о консервативном характере правил вежливости.

Применительно к художественным текстам нужно сказать, что проявления политеса в поведении персонажа является существенным элементом образа этого персонажа, изображенного сквозь призму категории вежливости.

ЛИТЕРАТУРА

- Аитова, Х.Р. (2003). Речевые этикетные формулы обращения к собеседнику (на материале русского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тюмень.
- Акиншина, А.А., Формановская Н.И. (1978), Русский речевой этикет. Учеб. пособие для студентов-иностранцев. Москва: Русский язык.
- Балакай, А. (2018). *Прагматический компонент как идентификатор этикетности русских обращений*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, 1. 201–208.
- Булыгина, В. (2017). Речевой этикет в социолингвистическом аспекте (на материале марийской и эстонской коммуникативных культур): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тарту.
- Бурас, М.М., Кронгауз М.А. (2013). *Обращения в русском семейном этикете: семантика и прагматика*, «Вопросы языкознания», №2. 121–131.
- Ефремов, В.А. (2009). *Речевой этикет: обращения в современной речи*. В: Культура речи. Санкт-Петербург. 53–59.
- Ефремова, Т. Ф. (2000). Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык, URL: <https://lexicography.online/explanatory/efremova/п/политес> [30.05.2021].
- Карабань, Н.А. (2009). *Содержание и структура коммуникативной категории вежливости*, «Грани познания». №1(2). Волгоград. URL: http://grani.vspu.ru/files/publics/143_st.pdf [03.06.2021].
- Кон. И. С. (ред.) (1975). Словарь по этике. Москва: Политиздат.
- Кузнецов, С. А. (ред.) (1998). Большой толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург: Норинт, URL: <https://gufo.me/dict/kuznetsov/политес> [21.06.2021].
- Новикова, М.С. (2013). *Нормы речевого этикета в современной лингвистике*. В: Молодежь и наука. Красноярск. URL: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/11452> [05.06.2021].
- Трофимова, Н.А. (2008), Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография. Санкт-Петербург: Изд-во ВВМ.

- Фирдевс, Б.К. (2017), *Обращение в современном русском языке: виды и функции*, «Вестник Воронежского государственного университета», №4. 74–76.
- Чалова, Л.В. (2010), *Стилистические ремарки в пьесах Б. Шоу*, «Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация», №2. 123–128.
- Юности честное зеркало, или Показание к житейскому обхождению, собранное от разных авторов. Санкт-Петербург 1717. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Юности_честное_зерцало/1717_\(ДО\)/1](https://ru.wikisource.org/wiki/Юности_честное_зерцало/1717_(ДО)/1) [08.06.2021].

Источники материала

- Островский, А.Н. Свои люди – сочтемся. URL: <https://ilibrary.ru/text/2399/p.1/index.html>. [25.05.2021].
- Сухова-Кобылин, А.В. Свадьба Кречинского. URL: http://az.lib.ru/s/suhowokobylin_a_w/text_0020.shtml [25.05.2021].

IV. Opinie ekspertów

(Nie)oczywiste oczywistości w czarno-białej polityce, czyli o wybranych stałych połączeniach wyrazowych wywodzących się z wypowiedzi Jarosława Kaczyńskiego

AGNIESZKA ROSIŃSKA-MAMEJ
DOROTA POŁOWNIAK-WAWRZONEK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Abstract: Our considerations were based on the assumptions of syntactic phraseology. Its author is Andrzej Maria Lewicki. As the researcher, we recognize that phrasemes and winged words are not fossilized units of language. This resource includes variants, derivatives, whereas the texts record various modifications of these connections. Many phrasemes and winged words were influenced by the language of politics. Today it seems to be a particularly attractive source of constant expressive connections. This is undoubtedly caused by the fact that it uses many measures to increase the attractiveness of the message and the power of its impact on the audience. The language of the politician – Jarosław Kaczyński known both in Poland and in the world - includes such verbal connections that have become established in contemporary Polish, as the worst sort (of Poles); treacherous murders or obvious obviousness; white is white and black is black; the rude rabble. In this article, the object of the analysis relates to the last three units as they seem representative of the Kaczyński language, therefore they are also often quoted, and they are an example of interesting semantic phenomena. In the collected research material, there are both canonical forms of the discussed permanent word connections and their modifications. Innovations strengthen the invariant. The article contains information on the circumstances in which Kaczyński's statements appeared, to become the source of the analyzed expressions, an analysis of the meaning of the discussed units, and a discussion of their functions.

Keywords: phraseology; winged words; modification; Kaczyński.

Streszczenie: Podstawą dla naszych rozważań były założenia frazeologii syntaktycznej. Jej autorem jest Andrzej Maria Lewicki. Podobnie jak badacz uznajemy, że frazeologizmy i skrzydlate słowa nie są skostniałymi jednostkami języka. W tym zasobie występują warianty, deriwaty, w tekstach zaś rejestruje się różne modyfikacje tych połączeń. Wiele frazeologizmów i skrzydlatych słów powstało pod wpływem języka polityki. Wydaje się on dziś szczególnie atrakcyjnym źródłem stałych połączeń wyrazowych. Jest to spowodowane bez wątpienia tym, że stosuje się w nim wiele zabiegów mających zwiększyć atrakcyjność przekazu i moc jego oddziaływania na odbiorców. Z języka znanego zarówno w Polsce, jak i na świecie polityka – Jarosława Kaczyńskiego – pochodzą między innymi takie połączenia słowne, które utrwa-

liły się we współczesnej polszczyźnie, jak: najgorszy sort (Polaków); zdradzieckie mordy czy oczywista oczywistość; białe jest białe, a czarne jest czarne; chamska hołota. W niniejszym artykule przedmiotem analizy uczyniono trzy ostatnie jednostki, ponieważ wydają się reprezentatywne dla języka Kaczyńskiego, są też często przytaczane, poza tym stanowią przykład interesujących zjawisk semantycznych. W zebranych materiale badawczym występują zarówno postaci kanoniczne omawianych stałych połączeń wyrazowych, jak i ich modyfikacje. Innowacje wzmacniają inwariant. Artykuł zawiera informacje dotyczące okoliczności, w których pojawiły się wypowiedzi Kaczyńskiego stanowiące źródło analizowanych związków wyrazowych, analizę znaczenia omawianych jednostek oraz omówienie ich funkcji.

Słowa kluczowe: frazeologizm; skrzydlate słowa; modyfikacja; język polityki; Jarosław Kaczyński.

*language and politics are closely interconnected (...).
Language does shape politics, but politics shapes language as
well*

[Richard Primus 1999]

Skrzydlate słowa i frazeologizmy

Przedmiotem badań w niniejszym tekście są skrzydlate słowa i frazeologizmy, które pochodzą z wypowiedzi publicznych Jarosława Kaczyńskiego. Za Andrzejem M. Lewickim przyjmujemy, że „skrzydlate słowa” (gr. *épea pterónta*; niem. *Geflügelte Worte*) to:

(...) powtarzalne w tekstach wyrażenia, które (...) pochodzą z określonego tekstu, w najszerszym rozumieniu tego terminu, więc też z przekazów ustnych: anegdoty, pieśni czy baśni i wtórnie dopiero utrwalonych. (...) Jedynym wyróżniającym aspektem tych wyrażen jest ich powtarzalność w wypowiedziach różnych ludzi i ustalony filologicznie związek z określonym tekstem lub wypowiedzią określonej osoby [Lewicki 2003: 301].

Ważną cechą omawianych jednostek jest więc możliwość ustalenia ich autorstwa [Chlebda 2005: 146–163; Smoleń-Wawrzusiszyn 2016: 265–266; Tarsa 2017: 172] – por. choćby ang. *Brave New World*; *All You Need is Love*; *I Have a Dream*; *Star Wars*; niem. *Im Anfang war die Tat*; *Jenseits von Gut und Böse*; *Mein Kampf*; fr. *Tiers monde*; *Les liaisons dangereuses*; ros. *Герои нашего времени*; *Гопе от ума*; pol. *Jestem za, a nawet przeciw*; *Chłopaki nie płaczą*; pol.-ang. [napis na transparencie niesionym podczas protestów kobiet przeciw decyzji Trybunału Konstytucyjnego dotyczącej aborcji] *No woman, no kraj*.

Skrzydlate słowa odróżnia się jednak od cytatów: stosujący je użytkownik języka może – inaczej niż w wypadku cytatów – nie wiedzieć, z którego

dokładnie tekstu pochodzą, kto jest ich autorem, choć ma świadomość tego, że przytacza cudzy tekst [Lewicki 2003: 302]. Skrzydlate słowa uznaje się za element narodowej pamięci zbiorowej i kodu kulturowego [Tarsa 2017: 172–179], są dobrem wspólnym danej społeczności [Chlebda 2005: 158; por. Smoleń-Wawrzusiszyn 2016: 265].

Warto zwrócić uwagę na to, że o ile w XX w. źródłem omawianych jednostek (a także czynnikiem sprzyjającym utrwalaniu się ich w pamięci użytkowników języka) były literatura piękna, w tym lektury szkolne, o tyle w wieku XXI stały się nim filmy, seriale, piosenki, wypowiedzi polityków, reklamy [por. Tarsa 2017: 173–174].

Jednostki skrzydlate mogą mieć postać pojedynczych wyrazów, połączeń słownych, a nawet całych wypowiedzi. Najczęściej składają się jednak z 1–4 komponentów. Są obrazowe, barwne oraz aluzyjne [Tarsa 1995: 102].

Skrzydlate słowa utrwalają się dzięki częstemu przytaczaniu. Trudno jednak ocenić, dlaczego pewne jednostki stabilizują się w języku, a inne nie pozostają w nim na dłużej, nie są kopiowane. Można wskazać czynniki sprzyjające „uskrzydleniu się” słów, jak choćby schemat rytmiczny danej jednostki, który ułatwia jej zapamiętanie (np. rym), istotne – na przykład inicjalne – miejsce w powszechnie znanym utworze („Litwo, ojczyzna moja”), efekt zaskoczenia, np. łączenie wykluczających się treści [zob. Tarsa 2017: 172], powtarzalność w obrębie tekstu źródłowego (np. „W co się bawić?”). Do listy tej można dołączyć, jak się zdaje, szeroko pojętą atrakcyjność źródła, na przykład znaczenie danego przekazu dla kultury czy wykorzystane w nim interesujące zabiegi stylistyczne albo istotne, specyficzne cechy jego autora lub – jak choćby w wypadku piosenek – jego wykonawcy: talent, cechy osobowości, styl bycia itd. [zob. Rosińska-Mamej, Połowniak-Wawrzonek 2019: 33]. Można w tym miejscu odwołać się do koncepcji „lepkości” pewnych pomysłów, zachowań, produktów czy idei, których „nie da się wyrzucić z głowy”, które rozprzestrzeniają się jak wirus, czemu sprzyjają takie ich cechy, jak choćby prostota, konkretność, emocjonalność oraz to, że są nieoczekiwane [Sigelman, McGuire 2010].

„Skrzydlate słowa” nie zawsze są stosowane w postaci kanonicznej, czyli takiej, jaką miały w źródle (por. tytuł piosenki zespołu The Beatles *All You Need is Love*), ale często są, w różny sposób, przekształcane, modyfikowane, jak w przykładach: *Join our global community and Let's Run Together in The Biggest Half Marathon Event Ever! Because all you need is... RUNNING!*; *All You Need Is Kill* (tytuł komiksu); *All You Need is Red* (nazwa koloru pomadki do ust); *All You Need is Less: Minimalist Living for Maximum Happiness* (tytuł książki Vicki Vrint).

Przedmiotem naszego zainteresowania są, oprócz skrzydlatych słów, również frazeologizmy, czyli – zgodnie z koncepcją A.M. Lewickiego [zob. Le-

wicki, Pajdzińska 2001: 315] – utrwalone społecznie połączenia wyrazowe, które wykazują pewne nieregularności, na przykład w płaszczyźnie semantycznej (całe połączenie może mieć znaczenie metaforyczne, jak w wypadku jednostki *biały kruk*, albo tylko jeden z komponentów, co obserwujemy choćby we frazeologizmie *czarna rozpacz*) bądź w obrębie fleksji (por. *ktoś wyszedł za mąż*) czy składni (np. *ktoś ma głos*). Zdarza się, że w składzie frazeologizmu występują wyrazy nieużywane dziś w połączeniach luźnych (por. *ktoś wszedł a. wstąpił z kimś w szranki*, *ktoś staje z kimś w szranki a. w szrankach*). W artykule niniejszym przyjmuje się, iż frazeologizmy nie są skostniałymi jednostkami języka, lecz stanowią stałe połączenia, które mogą mieć warianty i derywaty; w tekstach ulegają różnego rodzaju modyfikacjom [por. np. Salieva, Konopleva, Mirgalimova 2016: 58–59], por. przykłady pochodzące z reklam: *Góry tętnią Żywcem*; *Masz świat w zasięgu karty*. Przekształcenia tego typu (świadome, uzasadnione modyfikacje frazeologizmów, także skrzydlatych słów czy przysłów) polegają na zmianie struktury formalnej związku, jego łączliwości albo znaczenia. Obserwujemy na przykład wymianę komponentów połączenia wyrazowego (to tzw. modyfikacje wymieniane). Rejestruje się również modyfikacje ilościowe, zazwyczaj dodające (uzupełnianie związku dodatkowymi komponentami), rzadziej skracające (redukcja jakiegoś fragmentu ustabilizowanego połączenia wyrazowego).

Modyfikacje są przejawem kreatywności językowej.

Oryginalne formy leksykalne, zaskakujące aluzje, nietypowe połączenia frazeologiczne, sięganie po niekonwencjonalne skojarzenia, łamanie zasad łączliwości wyrazów to elementy szeroko pojmowanej gry językowej mającej za zadanie wzbudzenie zainteresowania, zatrzymanie odbiorcy choć przez chwilę przy sobie, czasem nawet szokowanie, a co za tym idzie – dotarcie do wyznaczonej grupy docelowej [Burska 2014: 28].

Uważamy, że „skrzydlatych słów” nie należy zaliczać do frazeologii. Jednostki te mogą jednak być punktem wyjścia do tworzenia związków frazeologicznych.

Język polityki

Jak wspomniano wyżej, język polityki, który można – biorąc pod uwagę aspekt podmiotowy omawianego zjawiska – zdefiniować jako język używany przez ludzi mówiących lub piszących o polityce, a więc przez polityków i ludzi z nimi związanych (między innymi przez doradców, rzeczników prasowych, specjalistów z zakresu socjotechniki czy reklamy), a także na przykład przez politologów czy dziennikarzy, często wyspecjalizowanych w pisaniu o polityce

(zob. Jakubowska 2011: 129), wydaje się dziś szczególnie atrakcyjnym źródłem stałych połączeń wyrazowych [por. Połowniak-Wawrzonek 2010: 227–310; Połowniak-Wawrzonek 2020]. Jest to spowodowane bez wątpienia tym, że stosuje się w nim wiele zabiegów mających zwiększyć atrakcyjność przekazu i moc jego oddziaływania na odbiorców. Można zgodzić się ze stwierdzeniem, iż „współczesne komunikowanie polityczne polega na umiejętnym kokietowaniu słuchaczy. (...) Współcześnie polityk (...) [p]róbuje »upersonalizować swoje usługi«. Indywidualizuje swoją wypowiedź, nadaje jej silnej ekspresji, eksponuje stronę pragmatyczną” [Bancerz 2003: 174–176]. Polityk musi być elokwentny i kompetentny, powinien także odznaczać się pewnością siebie i umiejętnością budowania odpowiedniej relacji z odbiorcami.

Mimo że mamy dziś do czynienia ze zjawiskiem indywidualizacji „języka polityki”, można wskazać pewien zbiór jego cech charakterystycznych, wśród których wymienia się: normatywny charakter terminów, narzucanie wymagań, roszczeń, formułowanie nakazów, zakazów, rygoryzm, nawet represywność, silny ładunek emocji, wysoki poziom stronnictwość i tendencyjności, również wieloznaczności, obciążonej zręcznością pragmatyczną i hipokryzją [zob. Jakubowska 2011: 130]. Niektóre z przywołanych wyżej cech odnajdujemy w wypowiedziach Jarosława Kaczyńskiego.

Wypowiedzi J. Kaczyńskiego jako źródło frazeologizmów i skrzydlatych słów

Z języka prezesa PiS-u pochodzą między innymi takie połączenia słowne, które utrwaliły się we współczesnej polszczyźnie, jak: *najgorszy sort (Pola-ków)*; *zdradzieckie mordy* czy *oczywista oczywistość*; *białe jest białe, a czarne jest czarne*; *chamska hołota*¹. Trzy ostatnie jednostki uczynimy przedmiotem analizy w dalszej części tekstu, ponieważ wydają się reprezentatywne dla języka Kaczyńskiego, są też często przytaczane, poza tym stanowią przykład interesujących zjawisk semantycznych.

W tekstach współczesnej polszczyzny występują także modyfikacje wskazanych wyżej połączeń słownych, co świadczy o statusie tych jednostek, o tym, że stały się one frazeologizmami i/lub skrzydlatymi słowami, utrwalo-

¹ J. Kaczyński jest autorem wielu innych połączeń wyrazowych, por. choćby następujące: *jesteśmy ludzkimi panami, bo jesteśmy panami w przeciwieństwie do niektórych*; *Stała tutaj do walki w zwartym oryngalu lże-elita III Rzeczypospolitej*; *Otóż rząd, posługując się sprostywowanymi prawnikami, próbuje przekonać Wysoką Izbę, że konstytucja nie obowiązuje* [zob. na przykład: Jarosław Kaczyński. Wikicytaty; Jarosław Kaczyński. Cytatybaza]; „Chamska hołota”, „zdradzieckie mordy”, „kanalie”, czyli nieparlamentarne wypowiedzi prezesa PiS, fakty.tvn24.pl.

nymi w pamięci użytkowników języka. W zebranych materiale (który pochodzi głównie z różnych tekstów internetowych), odnotowano na przykład modyfikację rozszerzającą *Oczywistość wcale nie oczywista*; fleksyjną *Oczywiste oczywistości*; modyfikacje skracające *białe jest białe oraz czarne jest czarne*; *Czarne jest czarne, a białe – białe*; innowację zawierającą negację *Białe nie jest białe, a czarne nie jest czarne*; innowację ze zmienionym szykiem komponentów *czarne jest czarne, a białe jest białe* czy modyfikacje rozszerzające typu *chamska hołota z Wiejskiej*; *chamska hołota 2020*.

Przejdźmy do analizy wyrażenia *oczywista oczywistość*, które pochodzi z komentarza J. Kaczyńskiego dotyczącego wypowiedzi Lecha Wałęsy (byłego prezydenta Polski, oponenta braci Kaczyńskich) na temat prezydenta Lecha Kaczyńskiego: „Trzeba pamiętać, że jeśli jakaś osoba nieustannie obraża urzędującą głowę państwa, (...) no to nie może liczyć na to, że będzie następnie przyjmowana. To jest chyba *oczywista oczywistość*” [PR 1, *Sygnaly Dnia*, 05.06.2007].

O genezie, a także o znaczeniu analizowanej jednostki czytamy w następującym tekście internetowym:

(1) To jest *oczywista oczywistość*... A może nie jest? [tytuł] Benjamin Franklin powiedział, że w życiu pewne są tylko dwie rzeczy – śmierć i podatki. W życiu byłego premiera Jarosława Kaczyńskiego takich pewników jest więcej. Określa się je jako „*oczywiste oczywistości*”. Sformułowanie „*oczywista oczywistość*” szerszej publiczności zostało zaprezentowane przy okazji kolejnej odsłony sporu, jaki bracia Lech i Jarosław Kaczyńscy toczą z byłym prezydentem Lechem Wałęsą. W czerwcu, kilka dni przed wizytą w Polsce George’a W. Busha, „*Dziennik*” napisał, że amerykański prezydent chciał, aby na lotnisku w Gdańsku powitał go Lech Wałęsa (...). Polskie władze miały się jednak nie zgodzić. Pytany w radiowych „*Sygnalach Dnia*” o sprawę premier stwierdził, że nic na ten temat nie wie. (...) W pamięci narodowej została przede wszystkim „*oczywista oczywistość*”, która od tego dnia ((...) 5 czerwca 2007 roku) zaczęła żyć własnym życiem. (...) Zgodnie z zamysłem Jarosława Kaczyńskiego, jeśli coś jest *oczywiście oczywiste*, no to po prostu jest i kropka. „*Oczywista oczywistość*” ma być zatem określeniem tego, co niepodważalne, bo rozumiane w lot, jasne jak to, że słońce świeci, dwa plus dwa daje cztery [To jest *oczywista oczywistość*...].

Na upowszechnienie się omawianego wyrażenia wpłynęła niewątpliwie debata telewizyjna z 1.10.2007 r. (TVP 2), w której wzięli udział J. Kaczyński, piastujący w tym czasie urząd premiera, oraz były prezydent Aleksander Kwaśniewski. Ten ostatni stwierdził wówczas: „Jarosław Kaczyński (...) formułuje tezę, w którą następnie wierzy i ją udowadnia”, „jak (...) mówi *oczywista oczywistość* to tak, jakby Kopernik powiedział o obrotach ciał niebieskich” [To jest *oczywista oczywistość*...].

W dalszej części debaty Kwaśniewski (A.K.) pointował wypowiedzi Kaczyńskiego (J.K.) stworzonym przez niego wyrażeniem:

(2) J.K. – (...) Sądzę, że po tych dwóch latach (...) dla bardzo wielu Polaków będzie zupełnie *oczywiste*...

A.K. – ... *oczywista oczywistość*...

J.K. – ... że opcja, która jest reprezentowana przez Prawo i Sprawiedliwość, to jest ta opcja na rzeczywistą zmianę. To, że Pan nie chce nic zmienić, to jest *oczywiste*, tak, *oczywiste*...

A.K. – ... *oczywista oczywistość*...

J.K. – ... obawiam się, że PO też nie chce nic zmienić...

A.K. – ... i to też jest *oczywiste*...

J.K. – Proszę się nie przedrzeźniać! [Kaczyński vs Kwaśniewski]

Omawiane połączenie przywoływali następnie inni politycy, reprezentujący najróżniejsze nurty ideologiczne, na przykład Wojciech Olejniczak (Sojusz Lewicy Demokratycznej) czy Krzysztof Putra (Prawo i Sprawiedliwość). Interesujący nas związek wyrazowy stał się wkrótce bardzo popularny, używano go między innymi w przekazach internetowych – na różnych forach, w komentarzach internautów zamieszczanych na stronach poświęconych książkom, muzyce, grom, filmom, w serwisach politycznych, plotkarskich, religijnych, fotograficznych itd. Pod koniec 2007 roku po wpisaniu wyrażenia w wyszukiwarce Google uzyskiwało się ponad 11.000 wyników (zob. Żelazowski, 2007). Internauci uznali, że omawiane połączenie jest „hitem na forach” [To jest *oczywista oczywistość*...].

W jednym z numerów luksusowego magazynu dla kobiet „Elle” [2008, nr 1: 64] omawiane wyrażenie zostało użyte w funkcji tytułu artykułu prasowego poświęconego połączeniom słownym, które weszły do języka potocznego ze słownika polityków. Przykład ten udowadnia, że badane wyrażenie jest postrzegane jako reprezentatywny przykład związku wyrazowego utrwalonego w polszczyźnie wskutek oddziaływania języka polityki.

Wyrażenie *oczywista oczywistość* pozostało w języku – odnajdujemy je w kolejnych latach, także dzisiaj, w różnych tekstach (m.in. artykułach prasowych, wpisach na blogach, recenzjach, wypowiedziach osób publicznych), dotyczących najróżniejszych sfer działań ludzkich, często bardzo odległych od polityki, jak choćby sfera kultury, nauki, motoryzacji, rozrywki czy życia duchowego, wiary. Wydaje się wszakże, iż w wypadku analizowanego frazeologizmu skojarzenia z domeną POLITYKI i z określonym twórcą połączenia są wciąż żywe.

Przywołajmy kilka przykładów, w których analizowane połączenie pełni funkcję tytułu tekstu:

(3) *Oczywista oczywistość* [tytuł recenzji polskiej premiery opery „Stiffelio” G. Verdiego] (...) Zastanawia już otwarcie. Przez dużą część uwertury (...) patrzmy na kurtynę. A gdy już na ostatnim temacie odsłania się przed nami scena, nieciekawy obrazek dopełniają inne „oczywiste oczywistości”. (...) („Gazeta Wyborcza. Poznań” 2007, nr 235)

(4) *Oczywista... oczywistość* [tytuł artykułu poświęconego najbardziej oczywistym wynikom badań naukowych] Fajtlapy nie są lubiane w szkole. Sen i kawa zwalczają senność. *Oczywiste?* Nie dla wszystkich, skoro wielu naukowców przeprowadziło mnóstwo testów, żeby dojść do tak banalnych wniosków. [lid] [*Oczywista... oczywistość*].

(5) *Oczywista oczywistość* [tytuł wpisu na blogu poświęconym procesom zachodzącym w Internecie] (...) tłumaczenie branżowych pojęć jest opowieścią o *oczywistościach*, pewnie dlatego sam gdy piszę o Internecie, mam nieustanne uczucie, że przecież to wszyscy wiedzą. Całe szczęście wkrótce potem uznaję, że (...) warto o tym napisać (...) dla (...) przyprowadzonego przez Google'a specjalisty z innej branży, który chce poczytać moje *oczywistości* [*Oczywista oczywistość*. Monopol]).

(6) *Oczywista oczywistość*: Będzie PES 2012 [tytuł] Mimo że nikt tej gry oficjalnie nie zapowiedział, to dziś wyszło na jaw, że nowa odsłona piłki nożnej Konami: Pro Evolution Soccer 2012 jest w produkcji. Co w zasadzie nie powinno być większym zaskoczeniem, bo wyobrażacie sobie żeby FIFA nie miała w tym roku żadnego rywala? (wpis z 28.04.2011 [*Oczywista oczywistość*: Będzie PES]).

(7) *Oczywista oczywistość*: uwagi do artykułu o kryteriach przypisania skutku [tytuł artykułu z czasopisma internetowego poświęconego polskiemu prawu karnemu] (1.11.2013 [*Oczywista oczywistość*: uwagi]).

(8) Volvo XC40. „*Oczywista oczywistość*” [tytuł] Było, cytując klasyka, „*oczywistą oczywistością*”, że po budzącym powszechny podziw flagowym XC90 i bardzo ciepło przyjętym XC60, Volvo pójdzie za ciosem i szybko przedstawi kolejnego kandydata do samochodowej listy przebojów. Stał się nim pierwszy kompaktowy SUV (...) XC40 (7.12.2017; [VOLVO XC40]).

(9) *Oczywista oczywistość*. Czyli o tym, dlaczego „produkt 100% oryginalny” lub „ubezpieczona przesyłka”, to wprowadzająca w błąd reklama *oczywista*. [tytuł] (...) Często jednak takie reklamy są niedozwolone, ponieważ stanowią reklamy *oczywiste*. Poniżej dowiesz się, jakie wymogi prawne muszą być przestrzegane w przypadku reklamy. [lid] (1.09.2020 [*Oczywista oczywistość*. Czyli o tym...]).

(10) *Oczywista oczywistość?* [tytuł komentarza księdza do fragmentu *Ewangelii*] (...) Jeżeli Jezus mówi o takich *oczywistościach*, to może znaczyć, że my, ludzie, czasem miewamy z nimi problem. Potrafimy się dziś specjalizować w najróżniejszych dziedzinach życia. Ale czy nadal wiemy, do czego służy życie? Tak, przecież to *oczywiste*. Czyżby...? (30.01.2020; [profeto.pl]).

W analizowanym połączeniu występuje redundancja semantyczna, czyli nadmiar znaczenia. Wyrażenie to jest pleonazmem, w którym człon adnomi-

nalny powtarza pewne elementy znaczeniowe zawarte w komponencie nominalnym, staje się zatem komponentem zbędnym, nadmiarowym: *oczywistość* (jaka?) *oczywista* (por. inne przykłady pleonazmów, jak *akwen wodny*, *czworonożny wilczur*). Pleonazmy są na ogół wartościowane negatywnie – uznaje się je za błędy leksykalne, a dokładniej wyrazowe [Markowski 2005: 57]. Wartościowanie takie – zdaniem Agnieszki Małochy-Krupy – „pomija jego [pleonazmu] ogólnokomunikacyjną funkcjonalność oraz szeroki zasięg występowania” [2003: 9]. Połączenia pleonastyczne bowiem są stosowane nie tylko – na ogół bezrefleksyjnie – w codziennych wypowiedziach przeciętnych użytkowników polszczyzny (por. *cofnąć się do tyłu*, *wracać z powrotem*, *młoda dziewczyna*), ale także – na ogół celowo – w tekstach literatury pięknej, w przemówieniach, w publicystyce itd. Pleonazmy mogą być świadomie stosowanymi środkami retorycznymi, które mają w określony sposób wpłynąć na odbiorców.

Ewa Kołodziejek pisze o „kostnieniu” takich połączeń (autorka nazywa je połączeniami tautologicznymi – por. [Zdunkiewicz-Jedynak 2008: 41–42]), o tym, że stają się one powszechnie aprobowanymi związkami frazeologicznymi. Wśród przykładów frazeologizmów tego typu wymienia między innymi połączenia: *tylko i wyłącznie czy oczywista oczywistość*. Badaczka dodaje, że

nadmiar znaczenia jest w nich zamierzony, zwiększa bowiem ekspresję wyrażenia, ich retoryczną moc. Z tego powodu są używane zawsze z jakąś intencją: żartobliwie (itp. *masło maślane*, *oczywista oczywistość*), celowo nieostro (itp. *tu i ówdzie*, *ten i ów*), wzmacniająco (*najprawdziwsza prawda*) itp. [Kołodziejek: 2019: 423].

Można zgodzić się z Agnieszka Małochą-Krupą, która twierdzi, że każdy z pleonazmów może być wartościowany komunikacyjnie. Na wartościowanie to wpływają

(...) rozmaite parametry: sytuacja komunikacyjna, styl, w jakim przebiega dyskurs, omawiana tematyka, kompetencja komunikacyjna interlokutorów, stopień leksykalizacji pleonazmu oraz inne czynniki natury psycho- i socjolingwistycznej. (...) Redundancja składników znaczenia danej syntagmy (...) może służyć precyzowaniu, wzmacnianiu, eksplikowaniu istotnych w danej sytuacji komunikacyjnej znaczeń [Małocha-Krupa 2003:10–11].

W wypadku cytowanych wypowiedzi Kaczyńskiego i Kwaśniewskiego, a także przywołanych wyżej tytułów należy wziąć pod uwagę przede wszystkim dwa ostatnie aspekty, tj. wzmacnianie wypowiedzi i eksplikowanie ważnych znaczeń. Nie można wykluczyć, zwłaszcza podczas analizy wypowiedzi mówionych, także innych, równie prawdopodobnych czynników wpływających na użycie pleonazmu, takich jak pośpiech, brak refleksji czy emocje,

które niekiedy dochodzą do głosu w sytuacjach oficjalnych czy w tekstach dziennikarskich. Warto zwrócić uwagę na to, że na przykład:

(...) w publicystyce informacyjno-komentarzowej bardzo często informacje są przekazywane w sposób emocjonalny. Ekspresyjne frazeologizmy sygnalizują postawę mówiącego wobec oznaczonych zjawisk rzeczywistości, są wyrazem jego uczuć, sądów, woli. (...) Dość często frazeologizm jest swoistym ekspresyjnym naddaniem, pełni funkcję wzmacniającą. (...) Takie dublowanie się informacji ma na celu podkreślenie stanowiska nadawcy, rozwianie ewentualnych wątpliwości odbiorcy [Jachimowska 2001: 95].

Wymienione tu funkcje połączenia *oczywista oczywistość*, jak wyrażanie uczuć nadawcy, wzmacnianie jego wypowiedzi, podkreślanie prezentowanego przez niego stanowiska, eliminowanie wątpliwości odbiorcy, przypisać można zarówno wypowiedziom Kaczyńskiego i Kwaśniewskiego zawierającym omawiane wyrażenie, jak i tytułom z przykładów 3-10. Nie są to jedyne funkcje, które analizowane połączenie pełni w cytowanych tekstach. Do listy można by dodać choćby uatrakcyjnianie przekazu (dzięki odwoływaniu się do znanego połączenia, stworzonego przez kontrowersyjnego i wpływowego polityka), przyciąganie uwagi odbiorcy (o funkcji tej decydują przywołane wyżej czynniki), sugerowanie ocen, wprowadzanie komentarza, pobudzenie do refleksji. Według niektórych badaczy użycie pleonastycznego frazeologizmu decyduje również o lepszym utrwalaniu się przekazu w pamięci odbiorcy [zob. Jachimowska 2001: 95].

Dodajmy, że z realizacją wyrażenia *oczywista oczywistość* w wypowiedzi mówionej łączą się niekiedy określone elementy pozawerbalne, jak uśmiech czy „puszczanie oka” do rozmówcy, które naprowadzają odbiorców na właściwe, zamierzone znaczenie połączenia i całej wypowiedzi.

Na stronie „Muzeum IV RP”, czyli multimedialnego zbioru informacji na temat nowego okresu rozwoju Polski – tzw. *IV RP* [zob. *IV Rzeczpospolita*; *IV RP* to puste zakłęcie] odnajdujemy stwierdzenie, że frazeologizm *oczywista oczywistość* to składnik nowomowy [Oczywista oczywistość], ang. *newspeak* [por. Markowski, 2005: 87]. Zdaniem twórców „Muzeum IV RP” *oczywista oczywistość* to określenie używane wtedy, kiedy nic nie jest oczywiste. Paradoksalnie ma ono jednak przekonać odbiorców, że to, co mówi nadawca, jest absolutną, niepodważalną prawdą i powinno być przyjęte bez sprzeciwu i bez dyskusji. Używanie omawianego frazeologizmu wiąże się zatem z najważniejszą cechą nowomowy, tj. z kreowaniem rzeczywistości za pomocą języka, a także z takimi charakterystycznymi funkcjami nowomowy, jak: funkcja perswazyjna, czyli wpajanie odbiorcy określonych ocen, przekonań, postaw, czy funkcja dystorsyjna (zakłócająca), polegająca na dezorientowaniu odbiorców, przy zachowaniu pozorów ich informowania [Markowski 2005: 88–90].

Z wymienionymi cechami nowomowy łączyć można również kolejny związek wyrazowy pochodzący z języka J. Kaczyńskiego, czyli połączenie *Białe jest białe, a czarne jest czarne*, które pojawiło się w jego exposé (Kaczyński obejmował wówczas urząd premiera), wygłoszonym w Warszawie 19.07.2006 r. Polityk użył go w części wystąpienia poświęconej oświacie:

(11) (...) Pewne mechanizmy proponowane przez nowoczesną pedagogikę w istocie budują opresję dla uczniów kulturalnych, zdolnych, chcących się uczyć. Taka jest prawda. I żadne krzyki i płacze nas nie przekonają, że *białe jest białe, a czarne jest czarne*. Przepraszam bardzo, że białe jest czarne, a czarne jest białe. Przepraszam bardzo. Nie przekonają nas zresztą i w tym pierwszym względzie [Exposé Jarosława Kaczyńskiego]

Jak pokazuje cytat (zastosowanie przeproszeń i autokorekty), analizowane połączenie uznać można za przykład przejęzyczenia, definiowanego jako pewien rodzaj czynności niezamierzonej, pomyłki, jaka może wystąpić w procesie wytwarzania mowy, polegającej na przykład na przedstawianiu słów we frazie albo dźwięków w wyrazie [zob. Dąbrowska, Pasieka 2015: 23; Gleason, Bernstein 2005: 337–347, 517]. W psycholingwistyce przejęzyczenie jest traktowane jako źródło informacji na temat jednostek oraz stadiów wytwarzania mowy, a także związanego z nim procesu przetwarzania poznawczego. Przejęzyczenie, nazywane również lapsusem językowym, zazwyczaj nadaje wypowiedzi nowy sens [*Przejęzyczenie*].

Wypowiedź ówczesnego premiera oddziałuje nie tylko na język – za pomocą połączenia *białe jest białe, a czarne jest czarne* określa się różne byty w rzeczywistości pozajęzykowej. Analizowany związek wyrazowy pełnił na przykład funkcję nazwy wystawy zaprezentowanej w 2015 r. w poznańskiej Galerii Piekary. Na stronie ww. galerii sztuki, w opisie wystawy, w której najważniejszą rolę odgrywają biel i czerń, znajdujemy interesującą interpretację znaczenia omawianej jednostki języka:

(12) Ta wypowiedź przytaczana wielokrotnie jako językowy lapsus, wydaje się jednak bardziej interesująca z innych względów – po pierwsze, można ją odczytywać jako pozytywne twierdzenie, a nie jako przejęzyczenie, po drugie, można też postawić tezę, że nie jest to tylko kwestia kolorystycznego pozorów, lecz również symptom pewnego głębszego mechanizmu charakteryzującego życie polityczne. Mechanizm ten można nazwać polityczną achromatopsją – utratą zdolności widzenia barw. Polityczna achromatopsja skutkuje redukcją spektrum barwnego do bezbarwnej opozycji bieli i czerni. (...) Opozycja czerni i bieli jest najradzykalniejsza (...), zapewne z tego względu jest tak użyteczna dla wyrażania przeciwieństwa politycznego, które jest przeciwieństwem najmocniejszym. (...) Istota polityczności jest określona zaś zdaniem Carla Schmitta przez zdolność do rozróżnienia przyjaciela i wroga. (...) Jednocześnie jednak

w praktyce politycznej, zwłaszcza polskiej, widoczne jest utożsamienie przyjaciela z tym, co dobre, piękne i korzystne. Słynne zdanie, mimo że wydaje się być oczywistym lapsusem, może też być interpretowane inaczej – polityczna intensywność tak nasila achromatopsję, że dochodzi do ostatecznego pomieszania, w którym nawet najjaskrawsze przeciwieństwo przestaje być wyraźne – w końcu nie wiadomo, czy *białe jest białe, a czarne jest czarne*, czy też *białe jest czarne, a czarne jest białe*. W tym stanie sama polityczność zostaje zakwestionowana, nie sposób rozróżnić, kto jest wrogiem, a kto przyjacielem. Wypowiadając to zdanie, Kaczyński chciał podkreślić, że nie ulegnie żadnym naciskom i zawsze będzie umiał odróżnić dobro od zła, prawdę od kłamstwa, przyjaciela od wroga – zawsze będzie wiedział, co jest *białe*, a co *czarne*. Jego przejęzyczenie umożliwia jednak jeszcze jedną interpretację – a co jeśli *białe* nie jest tak naprawdę *białe*, a *czarne* nie jest *czarne*? (...) Sama ta wątpliwość stanowi zachętę nie tylko do podejrzliwości, ale również do gry posługującej się różnymi strategiami [Białe jest białe, a czarne jest czarne].

W cytowanym tekście pada stwierdzenie, że sformułowanie użyte przez Kaczyńskiego można odczytywać nie jako przejęzyczenie, ale jako twierdzenie pozytywne. Interpretację taką dopuszcza sam Kaczyński, który chwilę po poprawieniu się, skorygowaniu przejęzyczenia dodaje, neutralizując tym samym autokorektę: „Nie przekonają nas zresztą i w tym pierwszym względzie”. Jego wypowiedź można zatem rozumieć jako oświadczenie, iż ani jego, ani członków jego partii oraz utworzonego przez niego rządu nie można przekonać do czegoś, co jest niezgodne z wyznawanymi przez nich poglądami (= ‘żadne krzyki i płacze nie przekonają nas, że *białe jest białe, a czarne jest czarne*’).

W tym kontekście zarówno sam ówczesny premier, jak i ludzie stanowiący jego zaplecze polityczne jawią się jako politycy wysoce dogmatyczni, zamknięci na innych ludzi, na dialog z nimi; nieprzejednani, uparci [por. Turska-Kawa 2014: 162]. O tej cesze Kaczyńskiego pisała Agnieszka Jakubowska, która badała język publicznych wypowiedzi polityka z lat 2007-2010, czyli z czasów, gdy reprezentował on opozycję antyrządową:

Nie stronił [J. Kaczyński] od wypowiadania sądów kategorycznych, niepodlegających jakoby dyskusji (np. „Jak boi się, to jest winny”). Często stosował wyrażanie sugerujące, tak, jakby jego sposób widzenia świata był wyjątkowo trafny, a nawet jedynie słuszny. (...) Ton, jakim wypowiadał stwierdzenia, wskazywał, że pewien jest swych racji, co często skutkowało arbitralnymi opisaniami rzeczywistości i mieszaniem zasad ze stanem faktycznym [Jakubowska 2011: 134–135, 138].

Z taką interpretacją analizowanej wypowiedzi Kaczyńskiego mamy do czynienia między innymi w poniższych przykładach:

(13) A jednak *białe jest białe* [tytuł] Jarosław Kaczyński powiedział kiedyś w Sejmie, że „nikt nas nie przekona, że *białe jest białe, a czarne jest czarne*”. To nie był lapsus. To strategia PiS – odwrócić kota ogonem. [lid] (...) Politycy PiS twierdzą, że nigdy nie mówili, iż Polska jest w ruinie, choć dziennikarze przypominają masę cytatów. Prezydent Duda obiecywał powrót do starego wieku emerytalnego, dziś się z tego wycofuje, a jego ludzie twierdzą, że nie oszukiwał wyborców (13.08.2015 [A jednak białe jest białe]).

(14) [komentarze pod powyższym artykułem] [komentarz użytkownika *lo-okret*] # To nie był lapsus. To strategia PiS – odwrócić kota ogonem. To banalnie oczywiste od wielu lat, kiedy to prezes wychodzi do ludzi i beznamytnie ogłasza: Donald Tusk jest największym szkodnikiem Polski, Polska to kondominium, Polska to kraj w ruinie. (...) [komentarz użytkownika *demetria11*] P. Karczewski kłamie, jak to w PiS-ie. To taki lud impregnowany na prawdę. Nasz Najdroższy (5 tys. dziennie na samą ochronę) Prezes wcale się nie przejęczył – to jedyny, konsekwentnie realizowany program Naszej Najukochańszej Jedyńsuszej Partii Pis [A jednak białe jest białe].

(15) Nikt nas nie przekona, że *białe jest białe, a czarne – czarne* [tytuł] (...) W tytule tego felietonu trawestowałem jedną z bardziej znanych wypowiedzi przywódcy aktualnie rządzącej siły. W oryginale brzmiała: ...Żadne krzyki i płacze, nas nie przekonają, że *białe jest białe, a czarne jest czarne...* (...). O dziwo ta „zasada” do bólu realizowana jest obecnie. Nikt nie może przekonać rządzących o tym, że łamią Konstytucję, zasady, dobre obyczaje. Wiele osób to mówi, ale oni wiedzą lepiej... (4.01.2016; [Nikt nas nie przekona...])

Jak zasugerowano w tekście zamieszczonym na stronie Galerii Piekary, u odbiorców, członków społeczeństwa może zrodzić się wątpliwość dotycząca tego, czy treści przekazywane przez polityków, rząd, samego prezesa PiS są prawdziwe, czy głoszone przez nich idee, koncepcje są słuszne, słowem: czy *białe* rzeczywiście jest, jak mówią rządzący, *białe*, a *czarne – czarne*. Przekonanie społeczeństwa do prowadzonej polityki, sposobu zarządzania państwem, głoszonych opinii lub wzmacnianie wiary obywateli w słuszność działań podejmowanych przez rządzących wymaga ciągłego powtarzania pewnych sformułowań (aż staną się – również według odbiorców – prawdziwe), stosowania wobec odbiorców różnych technik wpływu – po to, by przyjęli głoszone idee jako swoje (por. ‘białe jest czarne i nikt nas nie przekona, że jest białe, czarne jest białe i nikt nas nie przekona, że jest czarne, za to my przekonany wszystkich/wmówimy wszystkim, że białe jest czarne, a czarne jest białe’).

Opisane działania wiążą się z dezinformowaniem społeczeństwa oraz z kreowaniem rzeczywistości za pomocą słów – zjawiskami charakterystycznymi dla nowomowy, której funkcje

(...) służą wytwarzaniu niereczywistego, postulowanego świata i językowego obrazu takiego świata. Świata, w którym to, co powiedziane, staje się realne

na mocy magicznej funkcji słowa pochodzącego od władzy (...). Najważniejszą cechą nowomowy jest bowiem magiczne pojmowanie języka – kreowanie rzeczywistości za pomocą słów. (...) Ażeby wykreować rzeczywistość w kształcie pożądanym dla twórców nowomowy, dokonuje się manipulacji semantycznych i pragmatycznych na wyrazach i wyrażeniach [Markowski 2005: 90, 91].

W cytowanej wypowiedzi Kaczyńskiego ujawnia się jeszcze inna cecha nowomowy, a także ogólna cecha świata polityki, tj. widzenie rzeczywistości w czarno-białym kolorze – „polityczna achromatopsja”, która przejawia się w tworzeniu dychotomii: świat „biały”, czyli to, co dobre, słuszne, właściwe, to „nasz świat”, to MY i nasi przyjaciele, oraz świat „czarny”, a zatem to, co złe, niesłuszne, niewłaściwe, to „ich świat”, to (jacyś) ONI, wrogowie. Taką wizję rzeczywistości tworzy nowomowa – „świat czarno-biały, dwuwartościowy i bardzo prosty. Jest on podzielony według schematu *my – oni*. *My* jesteśmy oceniani wyłącznie pozytywnie” [Markowski 2005: 94], *oni* zaś negatywnie.

Warto wspomnieć o tym, że opozycja biel – czerń jest podstawową opozycją kolorystyczną w języku i kulturze. Barwa biała ma konotacje pozytywne, oznacza m.in. ‘czystość’, ‘niewinność’, ‘dobro’, natomiast kolor czarny ma zazwyczaj konotacje negatywne, łączy się z nim takie znaczenia, jak ‘zło’, ‘brzydota’, ‘śmierć’ [zob. Tokarski 1995: 43–54, Kopaliński 2001: 17–18, 48–49; Bonar 2016: 111–115].

W świecie polityki, w którym najważniejsza jest władza, dochodzi jednak do skrajnej postaci „achromatopsji”: początkowe widzenie opozycyjnych barw, tj. bieli i czerni (dzielenie ludzi na przyjaciół i wrogów), może przejść w całkowitą ślepotę barw – politycy zachowują się tak, jakby utracili zdolność odróżniania bieli (czyli tego, kto jest przyjacielem) od czerni (tj. tego, kto jest wrogiem). To powoduje, że możliwe stają się przymierza dotychczasowych antagonistów politycznych: biali bratają się z czarnymi, tworzą z nimi koalicje, o czym czytamy w poniższym przykładzie, w którym wykorzystano frazeologizm stworzony przez Kaczyńskiego:

(16) Na stronie – *Białe jest czarne* [tytuł] „Nikt nam nie wmówi, że *białe jest białe, a czarne jest czarne*” – proroczo pomylił się Jarosław Kaczyński. Polska polityka funkcjonuje wedle zasady: chcecie, żeby było *białe*, to będzie *czarne*. Jeśli kogoś dziwi najnowsza medialna koalicja PiS-SLD, jest naiwny. [lid] Żadne podziały – historyczne, ideologiczne, biograficzne, estetyczne – nie mają już w naszym kraju znaczenia. Im bardziej się partie różnią, tym większe jest prawdopodobieństwo, że się dogadają w sprawie wspólnego rządu (2.08.2009 [Na stronie – *Białe jest czarne*]).

Jeżeli jednak uznamy, że cytowana wypowiedź prezesa PiS jest zwykłym przejęzczeniem, że Kaczyński zamierzał powiedzieć: „Nikt nam nie wmó-

wi, że *białe jest czarne, a czarne jest białe*”, prezes PiS będzie się nam jawił prawdopodobnie jako osoba konsekwentna, niezłomna, która nie ulega żadnym naciskom i która zawsze będzie umiała odróżnić dobro (biel) od zła (czerni), prawdę od kłamstwa, przyjaciela od wroga.

Znakomita większość przykładów składających się na materiał badawczy udowadnia, że omawiane połączenie wyrazowe najczęściej stosowane jest w tekstach dotyczących polityki. Niewielka grupa (kilka przykładów) odnalezionych tekstów świadczy jednak o tym, że znaczenie analizowanej jednostki uniwersalizuje się, uogólnia, tj. odłącza od domeny POLITYKI. Interesujące nas połączenie zaczyna być stosowane w innych kontekstach, jak ma to miejsce w cytowanym niżej fragmencie wpisu na stronie firmy zajmującej się importem i sprzedażą ekskluzywnych artykułów dekoracyjnych (w analizowanym wyrażeniu przedstawiono kolejność komponentów):

(17) Nikt nam nie powie, że *czarne jest czarne, a białe jest białe* [tytuł] Czerni i biel to dwa bardzo wyraziste i najbardziej kontrastujące ze sobą kolory. W czasach gdy czarno białe fotografie pozostały już tylko w zakurzonych albumach te dwa kolory powracają coraz częściej w wyposażeniu i wystroju wnętrz. Mądrze zestawione ze sobą stworzą niepowtarzalny klimat. (...) Wychodzimy naprzeciw tym, którzy urządzając swój dom lub mieszkanie poszukują wyrazistych dodatków. Do pokazanej kolekcji białych i czarnych ceramicznych lamp oraz świeczników dodajemy ceramiczne wazony i figurki wykonane z portugalskiej ceramiki. Wszystkie nowe propozycje widoczne są w naszym sklepie internetowym (10.10.2016 [NIKT NAM NIE POWIE...])

Kolejnym połączeniem słownym, które pochodzi z wypowiedzi J. Kaczyńskiego, jest negatywnie nacechowane, obraźliwe wyrażenie *chamska hołota*. Padło ono z ust polityka 4 czerwca 2020 r., na sali sejmowej, podczas debaty nad wnioskiem opozycji dotyczącym odwołania ówczesnego ministra zdrowia Łukasza Szumowskiego. Kaczyński zza ław rządowych krzyknął wówczas do posłów opozycji: „Takiej *hołoty chamskiej* to jeszcze nikt nie widział w tym Sejmie!” [„Chamska hołota!”: Kaczyński obraził...].

Sposób wartościowania połączenia, a także jego oddziaływania wynika ze znaczenia i z nacechowania jego komponentów. Wyraz *cham* to dawne, pogardliwe, określenie chłopca, czyli (początkowo) niewolnika, jeńca; sługi, poddanego [zob. Kłosińska 2005: 20], (później) osoby należącej do niższej warstwy społecznej, która zamieszkuje tereny wiejskie i zajmuje się produkcją rolną [zob. Szymczak 1988: 249]. Słowo to pochodzi od imienia biblijnego Chama, jednego z synów Noego, który został przez ojca wyklęty za sprośność [Brückner 1985: 176]. We współczesnej polszczyźnie wyraz ten stanowi obelżywe określenie człowieka ordynarnego, grubiańskiego, nieokrzesanego; prostaka. Przymiotnik *chamski*, używany z dezaprobata,

ma zatem znaczenie: ‘ordynarny, grubiański’, ‘charakterystyczny dla osoby niekulturalnej i nie liczącej się z uczuciami i potrzebami innych ludzi’ [Bańko 2000: 159; Szymczak 1988: 249].

Za pomocą słowa *holota* nazywano dawniej ludzi biednych, pospólstwo. Z biegiem czasu cechę ubóstwa zaczęto rozumieć nie dosłownie, lecz metaforycznie – jako ubóstwo moralne. W ten sposób wyraz *holota* stał się pogardliwym określeniem ludzi, którzy nie mają żadnych zasad moralnych, są krzykliwi, wulgarni, zachowują się niekulturalnie, ordynarnie; mętów społecznych, motłochu; ludzi niewykształconych. Określenie to wyraża dezaprobatę [zob. Szymczak 1988: 751; Bańko 2000: 512; Kłosińska 2005: 199].

Omawiane połączenie słowne odnajdujemy przede wszystkim w tekstach odnoszących się do okoliczności jego powstania. W jednym z takich artykułów omówiono ewolucję znaczenia wyrazu *holota*, krótko skomentowano całe wyrażenia pod kątem poprawnościowym oraz określono funkcję zachowania językowego Kaczyńskiego:

(18) „*Chamska holota*”, czyli biedny lud. Kaczyński obraża jak pan [tytuł] „*Holota*” to pełne pogardy słowo historycznie używane wobec biedaków oraz osób o niskim statusie. (...) Nie ma szlachetnie urodzonej *holoty*. Kaczyński pokazał, za kogo się uważa: obraża jak pan. (...) *Holota*, czyli agresywny tłum [śródytuł]. *Holotą* bardzo często nazywano – pogardliwie – Kozaków buntujących się na Kresach dawnej Rzeczypospolitej. Oznaczało bezładny, agresywny tłum, ludzi prymitywnych i o niskim statusie. W XIX w. zaczęło w ogóle funkcjonować jako określenie ludu. (...) „*Chamska holota*” (jak powiedział Kaczyński) jest przy tym – zauważmy – powtórzeniem: *holota* z definicji jest ludem, składają się na nią *chamy* i prostacy. Nie ma szlachetnie urodzonej *holoty*. Kaczyński – używając tego słowa – doskonale pokazał, za kogo się uważa: za kogoś lepszego od opozycji. Nie zrobił zresztą tego po raz pierwszy – wiele z jego obelg ma taki sens. [„*Chamska holota*”, czyli biedny lud].

Jak słusznie zauważa Adam Leszczyński, autor cytowanego wyżej artykułu, obraźliwe wyrażenie stworzone przez Kaczyńskiego stanowi przykład redundancji językowej – jest pleonazmem. Zastosowanie tego połączenia przez prezesa PiS to wyraz utraty przez polityka panowania nad sobą, dania upustu silnym emocjom. W podobny sposób zachowanie wicepremiera komentuje Jerzy Bralczyk, jeden z najbardziej znanych polskich językoznawców, zajmujący się działalnością kulturalno-językową i badający język polityki. Wyraża on przekonanie, że

zaobserwowaliśmy w Sejmie spontaniczną reakcję. Jego [Bralczyka] zdaniem tego rodzaju spontaniczność jest znacznie gorsza niż umyślna zniewaga, ponieważ odsłania prawdziwą naturę danej osoby [„*Chamska holota*”].

O sile oddziaływania wyzwiska stworzonego przez Kaczyńskiego, jego mocy obrażania odbiorców, a także o zawartej w nim agresji słownej decyduje nie tylko powtórzenie treści, redundancja semantyczna, ale również zastosowana w wyrażeniu inwersja, por. neutralny szyk *chamska hołota* vs. nacechowany szyk *hołota chamska*. Warto zwrócić uwagę na to, że w zebranych materiale przykładowym występuje niemal wyłącznie zmodyfikowana forma wyrażenia pochodzącego z języka prezesa PiS, tj. połączenie o szyku neutralnym *chamska hołota* (nie dotyczy to wypadków cytowania wypowiedzi Kaczyńskiego).

W tekstach odnoszących się do zachowania Kaczyńskiego podczas ww. debaty sejmowej spotykamy się ze skrajnie odmiennymi ocenami wypowiedzi polityka – członkowie PiS-u i rządu usprawiedliwiają postępowanie prezesa, natomiast przedstawiciele opozycji uznają je za naganne. Udowadniają to między innymi następujące przykłady:

(19) (...) Wypowiedź „*chamska hołota*” Jarosława Kaczyńskiego ciągle budzi wielkie kontrowersje. Odniósł się do niej również Antoni Macierewicz z PiS. „Postąpiłbym podobnie” – stwierdził. [lid] Wypowiedź „*chamska hołota*” usprawiedliwiona [śródtytuł] Były szef Ministerstwa Obrony Narodowej Antoni Macierewicz powiedział (...), że słowa „*chamska hołota*” były reakcją na okrzyki „zadzwoń do brata”, które miały mieć miejsce na sali sejmowej. Jego zdaniem takie słowa można było usłyszeć przed okrzykami lidera Platformy Obywatelskiej Borysa Budki. [„Chamska hołota” była usprawiedliwioną...].

(20) Faktycznie takiej *chamskiej hołoty* nikt jeszcze nie widział [tytuł] „Takiej *chamskiej hołoty* to jeszcze nikt nie widział” – stwierdził Jarosław Kaczyński w Sejmie. Jak rzadko muszę przyznać mu rację. (...) [N]ieparlamentarne, cyrkowe, obraźliwe wystąpienia były zarezerwowane dla partyjnych harcówników, ludzi z trzeciego czy piątego szeregu (...) Brutalizacja i konkurencja w ekscentryczności długo nie dotyczyła jednak polityków z pierwszych rządów ław sejmowych (...) Jak w wielu innych przypadkach przełom zawdzięczamy PiS i Jarosławowi Kaczyńskiemu, który wyraźnie był szczęśliwy, kiedy Joachim Brudziński do słów prezesa „cała Polska z was się śmieje” dokrzykiwał: „komuniści i złodzieje!”. Ten występ, podobnie jak mowa o „gorszym sorcie Polaków” – były obelgami planowymi, mobilizowaniem własnego zaplecza i wyborców. Przerwana w sposób planowy zaporą owocuje także w występy spontaniczne, emocjonalne – takimi były „mordy zdradzieckie” czy ostatnio „*chamska hołota*”. (...) Otwarcie na oścież furtek i bram chamstwu, rezygnacja z politycznej hipokryzji obok ciemnych ma też jasne strony – odziera polityków z zasłony, za którą się kryją. Pokazują się nam takimi, jacy są, pokazują swoje emocje, które do tej pory trzymali na wodzy. Samo zachowanie Kaczyńskiego zapewne nikogo, kto śledzi polską politykę, nie dziwi, wiemy, jaki jest. Dziwi to, że na takie zachowania, te spontaniczne, sobie pozwala. (...) Przecież [Kaczyński] wie, że niechcący powiedział prawdę, a wszyscy drogą prostego skojarzenia możemy sobie dopowiedzieć, kto to *chamstwo* na wielką

skąłę do Sejmu wprowadził. Jednym krótkim zdaniem obnażył siebie, wzorzec męskości według premiera Morawieckiego i poważne „problemy ze słuchem” wicepremier Emilewicz [Faktycznie takiej chamskiej hołoty nikt jeszcze nie widział].

Stosowanie przez Kaczyńskiego w odniesieniu do przeciwników politycznych połączenia *chamska hołota*, podobnie jak i innych obraźliwych określeń, na przykład *najgorszy sort (Polaków)*; *mordy zdradzieckie* czy *kanalie*, można uznać za przykład etykietowania (ang. *labeling effect*), polegającego na wyróżnieniu oraz nazwaniu pewnych istotnych różnic i nadaniu człowiekowi określonej „łatki” („etykiety”), na przykład „kłamca”, „dziwka”, „prostak”, „wariat”. Etykietą może stać się jedynie cecha społecznie istotna, przy czym „nie jest [ona] właściwością osoby, ale jest jej przypisywana, a jej zasadność jest kwestią otwartą” [Maciaszek 2012: 301].

Kaczyński, nadając swym przeciwnikom politycznym etykietkę „*chamska hołota*” tworzy opozycję: MY (=lepsi, dobrzy) – ONI, czyli opozycja i jej zwolennicy (=gorsi, źli). Służy to deprecjonowaniu ludzi myślących inaczej niż Kaczyński i członkowie jego obozu politycznego oraz ich zwolennicy.

Określanie przedstawicieli opozycji politycznej za pomocą obraźliwych, deprecjonujących stałych połączeń słownych typu *chamska hołota*; *najgorszy sort (Polaków)*; *mordy zdradzieckie* czy *kanalie* scala, integruje ludzi z prawiocowymi poglądami. Połączenia te są według nich nacechowane negatywnie. Co ciekawe, te same wyrażenia scalają także ich przeciwników politycznych, zwolenników opozycji, między innymi Platformy Obywatelskiej. Wymienione wyżej połączenia zyskują w ich odczuciu pozytywny wydźwięk, stają się powodem do dumy, ponieważ stanowią wyznacznik tego, że opozycja (i jej zwolennicy) ma poglądy różne od autora przywołanych sformułowań i przeciwstawia się mu na wszelkich możliwych polach. W wypowiedziach przeciwników PiS-u zmienia się nacechowanie badanych wyrażen z negatywnego na pozytywny.

Jest to charakterystyczna cecha języka polityki, w której bardzo trudno znaleźć do opisu własnych przekonań czy pozycjonowania politycznego określenia neutralne:

The same description can carry different connotations, depending on the views of who uses them and who receives them: politicians may be pleased to call themselves ‘left-wingers’, whereas their opponents may use the same term critically; equally, to be in the centre may be seen positively or negatively [Beard 2001: 6].

5. Podsumowanie

W artykule niniejszym omówiono trzy połączenia słowne, które utrwały się w polszczyźnie na skutek oddziaływania wypowiedzi Jarosława Kaczyńskiego, prezesa partii „Prawo i Sprawiedliwość”, znaczącej postaci na polskiej scenie politycznej, jednej z najbardziej wpływowych osób w Polsce. Jednostki poddane analizie to: *oczywista oczywistość*; *białe jest białe, a czarne jest czarne*; *chamska hołota*. Stanowią one przykład wpływu języka polityki na współczesną polszczyznę. W zebranych materiale badawczym występują zarówno postaci kanoniczne omawianych stałych połączeń wyrazowych, jak i ich modyfikacje. Artykuł zawiera informacje dotyczące okoliczności, w których pojawiły się wypowiedzi Kaczyńskiego stanowiące źródło analizowanych związków wyrazowych, analizę znaczenia omawianych jednostek oraz omówienie ich funkcji.

Przeprowadzone badania udowadniają, że znaczenie pleonastycznego połączenia *oczywista oczywistość* uniwersalizuje się, że frazeologizm ten jest stosowany przez współczesnych Polaków w rozmaitych kontekstach, często odległych od domeny polityki. Dwa pozostałe związki wyrazowe nadal mocno związane są z tematyką polityczną, choć można znaleźć przykłady użycia pierwszego z nich, tj. połączenia *białe jest białe, a czarne jest czarne*, w nowych kontekstach.

Analiza ww. związków wyrazowych ujawniła ponadto, że współczesny język polityki ma wiele cech tzw. nowomowy – m.in. służy do dezinformowania odbiorców, do kreowania rzeczywistości za pomocą słowa, do manipulowania członkami społeczeństwa czy do tworzenia czarno-białej opozycji *MY* (dobrzy, prawi; przyjaciele) – *ONI* (*źli, nieuczciwi; wrogowie*).

Przeprowadzone analizy udowodniły, że język polityki nie zawsze jest używany do komunikowania się z odbiorcami, ale staje się narzędziem mającym doprowadzić jedynie do osiągnięcia celów politycznych [zob. Wiśniewska 2009: 374].

LITERATURA

- Bancerz, M. (2003). *Język polityki i polityków – wczoraj i dziś*. „Pisma Humanistyczne”, t. 5. 172–181.
- Bańko, M. (red.) (2000). *Inny słownik języka polskiego t. 1-2*. Warszawa.
- Beard, A. (2001). *The Language of Politics*. Abingdon: Routledge. Taylor & Francis e-Library.
- Bonar B. (2016). *Biel w liturgii – symbolika i kontekst kulturowy*. W: Sielepin, A., Superson, J. (red.), *Szata liturgiczna*. Kraków. 109–125.

- Brückner, A. (1985). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- Burska, K. (2014). *Wykorzystywanie nazw własnych do modyfikacji frazemów w nagłówkach prasy sportowej (na przykładzie tygodnik „Piłka Nożna” i miesięcznika „Piłka Nożna Plus”)*. W: Burska, K., Cieśla, B. (red.), *Kreatywność językowa w przestrzeni medialnej*. Łódź. 27-48.
- Chlebda, W. (2005). *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole.
- Dąbrowska, A., Pasieka, M. (2015). *Błąd językowy – co to takiego? Rozważania o błędzie językowym w glottodydaktyce polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców”, nr 22. 21–47.
- Gleason, J. B., Bernstein, N. R. (eds.) (2005). *Psycholingwistyka*, Gdańsk.
- Jachimowska, K. (2001). *Funkcje frazeologizmów i ich przekształceń formalno-znaczeniowych w tekstach telewizyjnych*. W: Michalewski, K. (red.), *Współczesna leksyka*, cz. I. Łódź. 90–98.
- Jakubowska, A. (2011). *Język wypowiedzi publicznych Jarosława Kaczyńskiego w latach 2007-2010*. „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM”, nr 3. 127–140.
- Kłosińska, K. (2005). *Skąd się biorą słowa?* Warszawa.
- Kołodziejek, E. (2019). *Potyczki z polszczyzną. Poradnik językowy*. PWN, Warszawa.
- Kopaliński, W. (2001). *Słownik symboli*. Warszawa.
- Lewicki, A.M. (2003). *Uwagi o problemie „skrzydlatych słów”*. W: Lewicki, A.M. *Studia z teorii frazeologii*. Łask. 301–306.
- Lewicki, A.M., Pajdzińska, A. (2001). *Frazeologia*. W: Bartmiński, J. (red.), *Współczesny język polski*. Wrocław. 315–333.
- Maciaszek, J. (2012). *Piętno: problem stygmatyzacji i wykluczenia społecznego osób z zaburzeniami psychicznymi*. „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 9. 299–315.
- Małocha-Krupa, A. (2003). *Słowa w lustrze. Pleonazm – semantyka – pragmatyka*. Wrocław.
- Markowski, A. (2005). *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa.
- Połowniak-Wawrzonek, D. (2010). *Wpływ mediów na współczesną polską frazeologię*. Kielce.
- Połowniak-Wawrzonek, D. (2020). *Związki frazeologiczne oraz skrzydlate słowa powstałe pod wpływem języka polityki oraz ich modyfikacje*. Kielce.
- Primus, R.A. (1999). *The American Language of Rights*. Cambridge.
- Rosińska-Mamej, A., Połowniak-Wawrzonek, D. (2019). „*Lubmy swoje*”, czyli o skrzydlatych słowach wywodzących się z piosenek. „*Respectus Philologicus*”, nr 36(41). 32–46.
- Salieva, R.N., Konopleva, N.V., Mirgalimovam L.M. (2016). *Phraseological units in American and Russian governmental blogs*. “*XLinguae Journal*”, nr 9, 4. 58–67.
- Sigelman, L., McGuire, K.T. (2010). *The Impact of Politics on Language: The Cold War, Vietnam, Watergate, and American English*. URL: http://mcguire.web.unc.edu/files/2014/01/newwords_1stdraft.pdf (10.11.2020).

- Smoleń-Wawrzusiszyn, M. (2016). „*Nieznośna lekkość bytu*” – skrzydlate słowa w re-torycznych interpretacjach. „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 16. 265–283.
- Szymczak M. (red.) (1978-1981). Słownik języka polskiego, t. 1–3. Warszawa.
- Tarsa, J. (1995). *Dyskretny urok nagłówka, czyli skrzydlate słowa na łamach dzisiejszej prasy*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Filologia Rosyjska”, z. 34, 101–107.
- Tarsa, J. (2017). *Skrzydlate słowa – (nie)stałe elementy pamięci zbiorowej*. „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny”, nr 18, 171–180.
- Tokarski, R. (1995). Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie. Lublin.
- Wiśniewska, P. (2009). *Język polityka, polityka w języku. Polityka na językach. Rozważania na temat werbalnych form kontaktu z wyborcami polskich działaczy politycznych (analiza internetowych wydań środków społecznego przekazu u schyłku pierwszego dziesięciolecia XXI w.)*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1–2, 357–376.
- Zdunkiewicz-Jedynak, D. (2008). *ABC stylistyki*. W: Wierzbicka, E., Wolański, A., Zdunkiewicz-Jedynak, D. (red.), *Stylistyka i retoryka*. Warszawa. 39–101.

Źródła materiału

- „Chamska hołota!”: Kaczyński obraził opozycję w Sejmie. Odpowiedź Nowackiej może przejść do historii. URL: <https://oko.press/chamska-holota-kaczynski-obrazil-opozycje-w-sejmie-odpowiedz-nowackiej-moze-przejsc-do-historii/> (5.11.2020).
- „Chamska hołota” była usprawiedliwioną reakcją Jarosława Kaczyńskiego – uważa Antoni Macierewicz. URL: <https://wiadomosci.wp.pl/chamska-holota-byla-usprawiedliwiona-reakcja-jaroslaw-a-kaczynskiego-uwaza-antoni-macierewicz-6518607171712641a> (3.11.2020).
- „Chamska hołota”, czyli biedny lud. Kaczyński obraża jak pan. URL: <https://oko.press/chamska-holota-czyli-biedny-lud-kaczynski-obraza-jak-pan/> (5.11.2020).
- „Chamska hołota”. Bralczyk komentuje słowa rzucone w Sejmie przez Kaczyńskiego. URL: <https://www.wprost.pl/polityka/10332700/chamska-holota-bralczyk-komentuje-slowa-rzucone-w-sejmie-przez-kaczynskiego.html> (2.11.2020).
- „NIKT NAM NIE POWIE, ŻE CZARNE JEST CZARNE, A BIAŁE JEST BIAŁE”. URL: <https://www.a-z-decor.com/nikt-nam-nie-powie-ze-czarne-jest-czarne-a-biale-jest-biale/> (3.11.2020).
- A jednak białe jest białe. URL: <http://wyborcza.pl/1,75968,18547768,a-jednak-biale-jest-biale.html> (14.07.2018).
- Białe jest białe, a czarne jest czarne. URL: <https://galeria-piekary.com.pl/2015/11/20/biale-jest-biale-a-czarne-jest-czarne-2/> (6.11.2020).
- Expose Jarosława Kaczyńskiego z 19.07.2006. URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Expose-Jaroslaw-a-Kaczynskiego-z-19-07-2006-7329166.html> (6.11.2020).
- Faktycznie takiej chamskiej hołoty nikt jeszcze nie widział. URL: <https://marcincelinski.blog.polityka.pl/2020/06/07/faktycznie-takiej-chamskiej-holoty-nikt-jeszcze-nie-widzial> (3.11.2020).
- IV RP to puste zakłęcie, URL: <http://sondaz.wp.pl/kat,60876,wid,8805982,wiadomosc.html?ticaid=1f65a> (06.11.2020).

- IV Rzeczpospolita*. Wikipedia – wolna encyklopedia. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/IV_Rzeczpospolita (6.11.2020).
- Jarosław Kaczyński*. Cytatybaza. URL: <http://cytatybaza.pl/autorzy/jaroslaw-kaczynski.html> (10.07.2018).
- Jarosław Kaczyński*. Wikicytaty. URL: https://pl.wikiquote.org/wiki/Jaros%C5%82aw_Kaczy%C5%84ski (10.07.2018).
- Kaczyński vs Kwasniewski Debata 01.10.07. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mJbly9MjdFA> (2.11.2020).
- Na stronie – Białe jest czarne. URL: <https://www.wprost.pl/tygodnik/168099/na-stronie-biale-jest-czarne.html> (2.11.2020).
- Nikt nas nie przekona, że białe jest białe, a czarne – czarne. URL: http://www.24ikp.pl/autorskie/zrzeda/20160104demos_krateo/art.php (3.11.2020). http://www.eap.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=46 (6.11.2020).
- Oczywista oczywistość. Czyli o tym, dlaczego „produkt 100% oryginalny” lub „ubezpieczona przesyłka”, to wprowadzająca w błąd reklama oczywista. URL: <https://ecommercenews.pl/oczywista-oczywistosc-czyli-o-tym-dlaczego-100-oryginalny-to-reklama-oczywista-wprowadzajaca-w-blad/> (6.11.2020).
- Oczywista oczywistość*. Monopol. URL: <https://moonopol.pl/oczywista-oczywistosc/> (3.11.2020).
- Oczywista oczywistość. URL: http://muzeum4rp.iq.pl/wiki/index.php?title=Oczywista_oczywisto%C5%9B%C4%87 (06.11.2020).
- Oczywista oczywistość: Będzie PES 2012. URL: <https://www.ppe.pl/news/7241/oczywista-oczywistosc-bedzie-pes-2012.html> (2.11.2020).
- Oczywista oczywistość: uwagi do artykułu o kryteriach przypisania skutku. URL: <https://www.dogmatykarnisty.pl/2013/11/oczywista-oczywistosc/> (2.11.2020).
- Oczywista... oczywistość*. „Gość Niedzielny”, 2008, nr 15. URL: <https://www.gosc.pl/doc/759609.Oczywista-oczywistosc> (2.10.2020).
- profeto.pl. URL: <https://profeto.pl/oczywista-oczywistosc> (6.11.2020).
- Przejęzyczenie*. Wikicytaty. URL: <https://pl.wikiquote.org/wiki/Przej%C4%99zyczenie> (11.07.2018).
- To jest oczywista oczywistość... A może nie jest? URL: <https://wiadomosci.wp.pl/to-jest-oczywista-oczywistosc-a-moze-nie-jest-6031932279804545a> (16.07.2018).
- VOLVO XC40. „OCZYWISTA OCZYWISTOŚĆ”. URL: <https://motoryzacja.interia.pl/wiadomosci/pierwsza-jazda/news-volvo-xc40-oczywista-oczywistosc,nId,2474864> (17.07.2018).

Political Press Coverage about Belarus in Newspapers from Germany and Luxembourg on the Occasion of the European Games 2019

HANS GIESSEN

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Abstract. The aim of this chapter is to examine the coverage of the 2019 European Games in newspapers from Germany and Luxembourg, two democratic Western European Countries. The Games took place in Minsk, Belarus. The venue was a reason for this investigation. Basically, Belarus is described as a country that is governed in a particularly authoritarian way. The newspapers should allow a comparison on the reporting about Belarus. Four newspapers from both countries with different political positions were examined. The result was that German newspapers without exception deplored the political situation in Belarus or boycotted the Games and did not report at all about this event. Newspapers from Luxembourg reported extensively about the Games and praised the good organisation. The country of origin is the decisive variable, not knowledge about the situation in Belarus, or the political stance of the respective newspaper.

Keywords: Belarus; discourse analysis; European Games; framing; Germany; Luxembourg.

Streszczenie. Celem tego rozdziału jest zbadanie relacji z Igrzysk Europejskich 2019 w gazetach z Niemiec i Luksemburga, dwóch demokratycznych krajów Europy Zachodniej. Igrzyska odbyły się w Mińsku na Białorusi. Miejsce to było powodem tego badania. Zasadniczo Białoruś jest opisywana jako kraj rządzony w sposób szczególnie autorytarny. Gazety powinny umożliwiać porównanie doniesień o Białorusi. Zbadano cztery gazety z obu krajów o różnych stanowiskach politycznych. W rezultacie niemieckie gazety bez wyjątku ubolewały nad sytuacją polityczną na Białorusi lub bojkotowały igrzyska i w ogóle nie informowały o tym wydarzeniu. Gazety z Luksemburga obszernie donosiły o Igrzyskach i chwaliły dobrą organizację. Decydującą zmienną jest kraj pochodzenia, a nie wiedza o sytuacji na Białorusi czy stanowisko polityczne danej gazety.

Słowa kluczowe: Białoruś; analiza dyskursu; Igrzyska Europejskie; ramy; Niemcy; Luksemburg.

1. Aim of this study

The aim of this study is to examine the coverage of the 2019 European Games in Germany and Luxembourg. The Games took place in Minsk, Belarus. The venue was a reason for this investigation. Basically, Belarus is described as a country that is governed in a particularly authoritarian way, especially in the European context [Fear 2015].

Bennet [2011] and Wilson [2011] even speak of the last real dictatorship in Europe. In any case, press freedom is very limited. This is confirmed, for example, by the *Press Freedom Index* for the year of the Games (2019), where Belarus appears 153rd out of 180 from all over the world [Reporters Without Borders 2019].

The European Games are competitions in the tradition of the Olympic Games. Countries whose Olympic Committee is also a member of the Association of European Olympic Committees are eligible to participate. The very general rationale of the International Olympic Committee is that the five rings of the Olympic Flag represent the five continents. Therefore, each continent should also have its own event [Bell 2003]. The idea behind such Continental Games has already led to games in other continents: the African Games, the Asian Games, the Pan-American Games, and the Pacific Games. Europe, symbolised by the green ring on the Olympic Flag, was the last continent to initiate comparable competitions. The first European Games took place in Baku in 2015 [Rojo-Labaien 2018].

In any case, such games are assumed to play a certain role in the continent's sporting life, even if the tradition is still young in Europe and therefore the importance is not yet as great as in the other continents or, with regard to Europe, compared to other major sporting events such as the European Athletics Championships. Nevertheless, it was assumed that Belarus would be covered in the press of all European countries on the occasion of the Games. In particular, it was hoped that the Games would be taken as an occasion to report not only on the sporting competitions themselves, but also on the country in general. This would also imply the presentation and assessment of the political system.

This would also permit to compare reporting on an authoritarian European country in different 'news cultures' [Luginbühl 2012]. The specific aim of this study thus was to examine whether and how reporting on Belarus on the occasion of the Games differ in specific countries, and possibly in papers of different political positions.

Living in the German-Luxembourgish border region, the author had access to newspapers from Germany as well as from Luxembourg. They include, in both countries, newspapers with different political stances. In spite of its limited size and population with a bit more than half a million inhabitants, Luxem-

bourg has several papers of quality, ensured by Governments press subsidies [Welsch 2021].

The aim thus was to compare newspapers from Germany and Luxembourg.

2. Implementation

The first decisive step was to select the newspapers to be examined.

As said, Luxembourg has several quality newspapers. On the other hand, there exists almost no distinction in newspaper genres. For example, there is no ‘yellow press’ newspaper in Luxembourg. Also, given the size of the country, there exists no regional division, and thus no regional newspaper.

Rather, the press in Luxembourg is segmented along party-political lines, according to the traditional ‘right-left’ scheme. A publishing house directly owned by the Catholic Church published Luxembourg’s largest newspaper, *Luxemburger Wort*, which therefore can be considered as Catholic-conservative. *Luxemburger Journal* is center-right, whereas *Tageblatt* has a social democratic stance. The *Zeitung vom Lëtzbuerger Vollek* is on the left-wing side of the political spectre [see Giessen 2009]. All four papers were included in this sample.

In order to guarantee comparability between the newspapers from Luxembourg and the much more diverse newspaper landscape of Germany, a country of some 85 million inhabitants, the newspapers selected from the latter were also limited to four quality press papers, again segmented according to the traditional ‘right-left’ scheme.

The corpus from Germany comprises the *Welt*, the *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, the *Süddeutsche Zeitung* and the *Frankfurter Rundschau* newspapers. All of them are distributed nationwide and differ in their political orientation. They are usually bought by readers because of their political stance, similar to Luxembourg. In the case of Germany, without state subsidies, this decisive selection criterion is also of economic importance since it regulates the readers and thus buyers of the respective newspapers. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* is conservative, while *Welt* is considered right-liberal; *Süddeutsche Zeitung* is classified as left-liberal, *Frankfurter Rundschau* is considered social democratic or left-wing [see Stöber 2014]. Thus the traditional political spectrum is also covered by four newspapers, as is with Luxembourg, and with a similar range of positions.

Our study thus includes the same amount of papers from each country, and roughly the same political spectre. Therefore, comparability should be guaranteed.

The second step lies in defining the time frame of the corpus. The time frame depends on the event to be covered. Since the focus lies on Belar-

us as a country, and its political system, sports articles were not decisive. Rather, articles reporting on social and political aspects of Belarus, written on the *occasion* of the Games, were of interest. Thus, a focus lies on the time shortly before the event when readers are informed about the Games and the host country, and of course on the period of the Games itself. The Opening Ceremony of the 2019 European Games in Minsk took place on June 21, 2019. The Closing Ceremony took place June 30, 2019. The corpus originates from the period between June 15, 2019 and July 1st, 2019, including the week before the Opening Ceremony, until the day after the Closing Ceremony.

This definition of the corpus should guarantee that the decisive variables of the topic and the time are identical. The decisive independent variable thus is the specific newspaper, its political stance, and its country of origin.

Access to the newspapers was provided by the *Saarland University and State Library (Saarländische Universitäts und Landesbibliothek)*.

The aim of the study was to examine how Belarus was described in newspapers from both countries and from different political positions.

3. Methodological Considerations

Thus, the study is based on four quality newspapers from both countries, respectively. All reports about the European Games and Belarus were collected and analysed. As Matthes notes [2014: 38], the difficulty of such a content analysis is to isolate the elements in a text that are meaningful in regard of the research project.

Meaningful text passages are collected inductively from the newspapers reports according to qualitative content analysis as described by Neuendorf [2017], but also including the social and political environment as in the including linguistic pragmatics approach by Schiffrin, Tannen & Hamilton [2005] or Hult & Johnson [2015]. It is important to ensure that the content of the text passage is as unambiguous as possible in regard of the analysis. Matthes [2014: 9] points at the importance to understand complex topics, such as commenting on a country and its political system, not only selectively, according to one's own presuppositions (and thus picking out certain facts that are considered as important and that are emphasized, while giving less prominence to other facts that might be of equal importance). In order to avoid this, this paper will take a look which frames can be found, who or what they frame or exclude, and which strategies, if any and evident, are pursued with them. Frames are concepts of how people organize their views of the world.

The concept of semantic frames is connected with the work of Goffman [1974] and later on was adapted by Lakoff and Johnson [1980]. This concept by now has gained considerable importance in political science studies, in communication science and journalism studies, and in related academic fields [e.g. Pan and Kosicki 1993, Nelson et al. 1997, Scheufele 1999, Martino, Kumaran, Seymour and Dolan 2006, de Vreese 2012, Wehling 2016, D'Angelo 2018, Lecheler and de Vreese 2018]. According to Gamson and Modigliani [1987: 143] a frame is “a central organizing idea or story line that provides meaning to an unfolding strip of events, weaving a connection among them. The frame suggests what the controversy is about, the essence of the issue”. Entman [1993: 52] points on the significance of the “clusters of facts or judgments”.

Newspaper texts are collected, merged and analysed in order to get solid statements about the frames referred to in each newspaper and text.

Qualitative content analysis might refer to text passages that theoretically might consist of single words or of multi-word combinations.

3. Data and Analysis

3.1. REPORTING IN GERMANY

In the run-up – four days before the Opening Ceremony –, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ran a full-page report on the decisions for German participation at the European Games. The headline already utilises the word „autocratic” in a compound noun („Autokraten-Spiele”; June 17, 2019, page 28); and in the first paragraph the term „repressive” is used; the „regime” of Belarus is characterised as „one of the most repressive on the Continent” („eines der repressivsten auf dem Kontinent“). The claim of the article is that human rights are not respected, in particular there is no freedom of the media, and no freedom of assembly. In addition, corruption in the country is addressed. A German parliamentarian is quoted as saying: „These European Games are a no-go” („Diese Europaspiele sind ein No-Go“). The report of *Frankfurter Allgemeine Zeitung* hints on the fact that the German Bundestag’s Human Rights Committee was demanding: „No one should go to Minsk, so that the regime is not further enhanced by such a farce” („Nach Minsk sollt niemand fahren, damit das Regime mit einer solchen Farce nicht noch aufgewertet wird“). It is pointed out that the games serve to maintain the power of the dictatorial president, who wants to be re-elected the year after the Games.

This assessment runs through the entire reporting of *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. For example, a commentary on the day of the Opening Cere-

mony repeats the arguments (June 21, 2019, page 28); it also laments that the athletes have to go to Minsk for various reasons. Most important is the fact that the European Games have a qualifying function for the Olympic Games, resulting in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'s statement that „a boycott would in some cases shatter the Olympic dream. It doesn't get more infamous than that” („[...] während ein Boykott in einigen Fällen den Olympia-Traum platzen ließe. Infamer geht es nicht“). It is thus postulated that the athletes are in a moral dilemma. This also implies that a boycott would be the morally or at least politically correct response.

The characterisation of Belarus and thus the justification for the dilemma is done with identical vocabulary: The president is characterised as an „autocrat”. Mainly for political reasons, the text concludes: „The spectacle in Minsk is costing taxpayers and athletes dearly. It is superfluous” („Das Spektakel in Minsk kommt Steuerzahler wie Athleten teuer zu stehen. Es ist überflüssig“). It is striking that the balance sheet is all in all extremely negative.

If there are other non-sports reports, they always remain critical and dismissive of the Games. For example, in a short news review on June 25, 2019 (page 40), a press statement by the president of the Hesse State Sports Association is quoted, the content of which is identical to that of the commentary printed by the newspaper three days earlier: It was not appropriate to send the athletes to Belarus, but it had to be done, since qualification for the coming Olympic Games was connected with it. Here, too, the term „autocratic” is used; the semantic filling is very negative again.

On June 28, 2019 *Frankfurter Allgemeine Zeitung* reported, with explicit reference to the European Games, that the German Bundestag's Committee on Human Rights had criticised Belarus for human rights violations. The Games are thus the occasion to hint on the problematic situation in Belarus. Once again we find the terminology that keeps cropping up in this context: Belarus is a „country ruled in an authoritarian manner by President Aleksandr Lukashenka” (page 30: das „von Präsident Aleksandr Lukaschenka autoritär regierte Land“). In particular, it is pointed out that the death penalty is still in use and was executed shortly before the Games started.

In summary it can be stated that *Frankfurter Allgemeine Zeitung* reports several times on Belarus on the occasion of the European Games, always and exclusively focusing on, and criticising, the political system. There is no article at all that sees a single positive aspect in the country's political system or in the fact that the Games are being hosted there. Without exception, the words 'repressive', 'authoritarian' and 'autocratic' are found in every article and commentary dealing with Belarus, and serve as justification for this negative reporting.

In contrast to *Frankfurter Allgemeine Zeitung's* coverage, which is always critical but tends to be extensive, it is noticeable that *Süddeutsche Zeitung* did not report on Belarus at all (outside the sports section) for the entire time of the Games. Obviously this can be interpreted as a boycott.

In the sports section, the coverage is not very prominent either and is exclusively limited to the sports competitions. Only on June 22, 2019, the day after the Opening Ceremonies, an article on the sports page (page 41) reports about the conception of the Games. The article is surprisingly unattractively placed – especially given the date and the event of an Opening Ceremony of European Games –, appearing at the foot of the page. Already the headline uses the vocabulary “authoritarian” („Propagandafest für ein autoritäres Regime“). Here, too, reference is made to the human rights situation and to the fact that the death penalty in Belarus exists and was carried out only shortly before the Games.

In summary, *Süddeutsche Zeitung's* coverage of the European Games is very limited, even in the sports section. Unlike *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung* has no staff sent to Belarus, so even the sports reports originate exclusively from press agencies. With the exception of the day after the Opening Ceremony, the editorial staff in Munich also did not write any article dealing with the situation in Belarus. Again, this has to be interpreted as a reporting boycott.

Frankfurter Rundschau too reported on Belarus only once during the period under review (June 19, 2019 on page 27). The article was apparently edited by the *Deutsche Presse Agentur* (German Press Agency); the *dpa* abbreviation is added after the article as a source reference. The editorial headline reads „Problemspiele in Minsk“ („The problematic Games in Minsk“). This title is as framing as the short anecdotal introductory paragraph dedicated to the ‚ambassador of the games‘, the biathlete Darja Domratschewa: „The most famous daughter of Belarus made fair weather for a controversial sports festival“ („Die bekannteste Tochter Weißrusslands machte Schönwetter für ein umstrittenes Sportfest“). The second paragraph describes the political system; this description corresponds with the texts of the other German newspapers. In this paragraph, the word “autocratic” („an autocratically run former Soviet republic“; „eine autokratisch geführte ehemalige Sowjetrepublik“) or “autocrat” („autocrat Alexander Lukashenko“; „Autokrat Alexander Lukaschenko“) appears twice. The article also mentions that the death penalty still exists in Belarus. This is the only article in the paper about the European Games that does not deal with the sports competitions and the placings of German athletes.

Die Welt also regularly reported on the sports events of the Games, and reporting is limited to the sports section.

In summary, German quality newspapers show certain differences. While conservative *Frankfurter Allgemeine Zeitung* informs about the country and the regime, the coverage in right-liberal *Welt*, left-liberal *Süddeutsche Zeitung* and social-democratic *Frankfurter Rundschau* remains so reduced that one would not notice that the Games are taking place at all if one were not explicitly interested in sports, in spite of the fact that the sports competitions are not without relevance, with their implications for participation in the Olympic Games. Thus it can be spoken of a boycott of the European Games.

Even if *Frankfurter Allgemeine Zeitung* does not follow this ‘boycott’ and uses the European Games as an occasion for reports on Belarus, the newspaper otherwise follows the common line.

Every positive remark about the country is omitted in all newspapers of the German corpus. The actual Opening Ceremony – as an event beyond the actual sports coverage that would almost inevitably have compelled positive remarks – is not covered. This is obviously a deliberate act to avoid having a positive accent.

Thus, whilst the extent of coverage on Belarus varies, this does not apply for the tendency. There is no non-sports article in which one of the terms “authoritarian”, “autocratic” or (in one case) “repressive” would not appear. The choice of words is unambiguous. Belarus as a country and its political system are either criticised or boycotted and hushed up.

3.2. REPORTING IN LUXEMBOURG

At first, it is remarkable that, in spite of their comparably small run (especially compared to the German newspapers of the corpus), two Luxembourg papers have their own correspondent at Minsk (*Luxemburger Wort* and *Tageblatt*) and are therefore able to collect and evaluate information first-hand. The other papers (of an even much smaller run) do not report on the Games except with text passages from German news agencies (mainly *Deutsche Presse-Agentur*). This means that the coverage of *Luxemburger Journal* and *Zeitung vum Lëtzebuerger Vollek*, depending on foreign (German) sources, could not be used for this content analysis. On the other hand, we can already state that there is no ‘boycott’ of the European Games as with the German papers. – The content analysis thus is limited to *Luxemburger Wort* and *Tageblatt*.

Luxemburger Wort is starting coverage on the European Games very early, and very prominently, right away on June 18, 2019, three days before the Opening Ceremony. Coverage is predominantly in the sports section, but also has explicit and exclusively positive references to non-sporting topics on the front page.

On June 18, 2019, a front-page note reads that there is an interview with the head of the Luxembourg delegation in the sports section. The headline does not refer to ‘problem games’, ‘controversial’ or even ‘authoritarian’, ‘autocratic’ or ‘repressive’, which dominate in Germany, but quotes the ‘head of mission’ with the words: „Such events are an opportunity “ („Solche Events sind eine Chance“). The note then goes on to say that he is looking forward to the Games „even though there has been criticism regarding the venue” („obwohl es hinsichtlich des Austragungsorts Kritik gab“). However, this criticism is not specified; the reportage focusses mainly on whether the athletes from Luxembourg are well prepared. With the exception of the above-mentioned half-sentence, there are no negative aspects.

In the interview, which is the lead story of the sports section (June 18, 2019, page 41), the head of delegation advocates „establishing the European Games on a permanent basis” („Europaspiele auf Dauer zu etablieren“). The interview comprises a total of nine sets of questions, and there is indeed one question complex about the „external image” („Außendarstellung“). The answer is: „Western European media in particular deal with this issue in a very problematic way, otherwise it is not really the case” („Sehr problematisierend gehen vor allem westeuropäische Medien mit diesem Thema um, ansonsten ist das nicht wirklich der Fall“).

On the day of the Opening Ceremony, June 21, 2019, *Luxemburger Wort* even dedicates its front-page article to the event, with a picture showing the Games mascot. The headline reads: „All eyes on Minsk” („Alles schaut nach Minsk“). At least the last two sentences also point out that there had been „criticism – especially because of the venue” („Kritik – vor allem wegen des Austragungsortes“): Minsk was „a thorn in the flesh of human rights activists” („den Menschenrechtlern ein Dorn im Auge“). This statement is so distanced that one gets the impression human rights activists have nothing to do with Luxembourg and this is merely being documented out of a journalistic duty.

On the same day, *Luxemburger Wort* also published a double page in the sports section (pages 60 and 61) on the Games. The headline reads, again with an unreservedly positive connotation: „Sports Mecca Minsk” („Sportmekka Minsk“). In contrast to the German newspapers, there is also positive coverage of the Opening Ceremony including, for example, information about the Luxembourg flag bearer.

Coverage of Belarus is positive and not dominated by political aspects. Minsk is described as „one of the most beautiful cities in Europe” („eine der schönsten Städte Europas“). At least, once again, it is mentioned that „human rights activists criticise the venue” („Menschenrechtler den Austragungsort [...] kritisieren“). However, immediately afterwards it is said that „the focus

is on sport. The venues can convince” („das Sportliche im Fokus steht. Die Austragungsstätten können überzeugen.“)

On the following day, June 22, there is a reference to the European Games on the front page of *Luxemburger Wort* again. In the sports section, two pages are devoted to the Games (pages 65 and 66), dealing with the first sporting competitions. Again – and in complete contrast to the newspapers from Germany – there is an big photopgraph from the Opening Ceremony. Each of the pages is also specially identified by the Games logo.

On the second page of *Luxemburger Wort*'s sport section there is a report about the athletes' accomodation. It is already pointed out in the subheading of the headline that they „feel extremely comfortable in the athletes' vil-lage of the European Games in Belarus” („sie fühlen sich im Athletendorf der Europaspiele in Weißrussland ausgesprochen wohl“). It goes on to say: „The athletes like the athletes' village in Minsk” („Die Sportler mögen das Athletendorf in Minsk“). In general, there are only two, equally carefree and unbiased, sentences about Belarus: „The organisers have also made sure that the athletes get to know Belarusian culture. In one room, those interested can find out about the country's traditions” („Die Veranstalter haben auch dafür gesorgt, dass sich die Athleten mit der weißrussischen Kultur auseinandersetzen. In einem Raum können sich Interessierte über die Traditionen des Landes informieren“).

On Monday, June 24, 2019, *Luxemburger Wort* did even report on four pages of the sports section. The lead page of the sports section (page 32) consists of a full-page picture of an athlete from Luxembourg; this symbolises once again the esteem in which the Games are held. The following three pages consist exclusively of sports coverage, marked on each page with the logo of the European Games.

Reporting goes on like this. On June 25, there is a note on the front page as well as two full pages in the sports section, each showing the logo of the Games (pages 43 and 44). We find an identical procedure on June 26 (a note on the front page as well as sports coverage, pages 41 and 42, entirely filled with pictures and texts about the European Games, with the Game's logo on each page); on June 27 (even with an article on the front page, because a Luxembourg woman won a bronze medal; as well as a sports coverage page with logo, page 33). On June 28, *Luxemburger Wort* can even report a silver medal; again, there is an article on the front page and two pages of the sports section exclusively dedicated to the European Games, each showing the Game's logo (47 and 48). There is an identical procedure on June 29.

Overall, it can be stated that *Luxemburger Wort* has reported intensively and prominently on the European Games. The coverage is non-political, although there are references to the political situation. Only on the occasion of

the opening ceremony there is a hint that there were human rights activists who criticised the venue. Further references to the political system and the ruler in the country are missing.

Similar to *Luxemburger Wort* – albeit two days later – social-democrat *Tageblatt* started its coverage of the Games with a full-page interview with the head of the Luxembourg delegation (June 20, 2019, page 29). In contrast to *Luxemburger Wort*, which apparently conducted the interview in Luxembourg before the *chef de mission* left for Minsk, *Tageblatt's* text makes it clear that the conversation was held in Belarus. The focus lies on the Luxembourg team. In addition to explicit sporting questions, there are also some general statements, for example on the quality of the athletes' residences, which the head of the Luxembourg delegation rates very high. There is one complaint regarding the bureaucracy of the entry formalities, which even concern medication or weapons (although bows, for example, are necessary for the shooting competitions and were registered in advance). Otherwise, however, communication and infrastructure are described as perfect: „Minsk is a real sports city and the organisers have already gained a lot of experience with other sports events in the past. They know what they are doing. You can also see in the city that the Games are taking place. The European Games logo is omnipresent“ („Minsk ist eine wahre Sportstadt und die Veranstalter haben bereits eine Menge Erfahrung mit anderen Sportevents in der Vergangenheit gesammelt. Sie wissen, was sie tun. In der Stadt sieht man auch, dass die Spiele stattfinden. Das Logo der European Games ist omnipräsent.“)

The political system plays no role in the interview. At least there is one question which aims at whether such events should not rather take place in Western Europe. The Luxembourg team manager is unequivocal in his assessment in this regard: „In the West, people certainly see it that way, but that is not the only view in Europe. So far, no city from Western Europe has run. This is also due to the fact that people in our regions are increasingly speaking out against gigantism“ („Im Westen sieht man das sicherlich so, aber das ist nicht die einzige Sicht in Europa. Bisher hat noch keine Stadt aus Westeuropa kandidiert. Das liegt auch daran, dass die Menschen in unseren Regionen sich vermehrt gegen Gigantismus aussprechen“).

The sub text of this statement seems to make clear two aspects. Firstly, if something is seen in a specific way in the West – namely critically –, but not in other European regions, this is a matter of different views on things in which apparently neither side has a monopoly on the correct view. If the 'West' insists on its view, this is obviously unjustified. Secondly: In the West, 'gigantic' sporting events such as the European Games are no longer feasible. Apparently, however, the Luxembourg head of mission assumes that a major event like the European Games automatically requires a certain 'gigantism' or that

gigantism is inevitably immanent in such an event. The logical consequence of these two points lies in the (obviously very positive assessed) conviction that only Eastern European countries are able to achieve events like the European Games. Thus, the head of the delegation suggests that such games should continue to be held in Eastern Europe.

Anyhow, the reporting of *Tageblatt* continues to be positive. On June 21, 2019, the day of the opening ceremony, there is already a reference on the front page; in addition, *Tageblatt* devotes two full pages to the Games in its sports section (pages 28 and 29). The lead article has the headline „Let the Games start” („Lasst die Spiele beginnen“). The connotations are (exclusively) positive. The other articles deal generally with Luxembourg’s medal hopes and present the most promising athletes from the Grand Duchy.

The article with the headline „Let the Games start” („Lasst die Spiele beginnen“) mentions the “atmospheric” character (in the subtitle: „stimmungsvoll“) of the Opening Ceremony. It is described as „a very colourful ceremony” („eine sehr farbige Zeremonie“). The article goes on to say: „The magic [...] did not fail to have an effect” („Die Magie [...] hatte ihre Wirkung nicht verfehlt“) and „The Luxembourg delegation [...] also seemed taken with the atmosphere” („[a]uch die Luxemburger Delegation [...] schien angetan von der Atmosphäre“). Once again, it is striking that there is no critical undertone. On the contrary, all expressions (adjectives such as ‘atmospheric’, ‘colourful’, nouns such as ‘magic’ or adverbs such as ‘taken’) testify to an attitude that is light-heartedly positive, even carefree.

On June 24, 2019, *Tageblatt* again devotes two pages of the sports section – each with the specific header design – to the European Games. Both pages are dominated by sports articles, but there is also a column by the Luxembourg journalist who travelled to Minsk. His topic and (positive) attitude, which is about the Games’ mascot, are already clear in the opening sentences: „Majestic, proud, strong and brave. The bison, the national symbol of Belarus, is omnipresent. Anyone walking through Minsk cannot miss him, so often do statues of the furry fellow appear” („Majestätisch, stolz, kräftig und mutig. Der Bison, das Nationalsymbol der Weißrussen, ist allgegenwärtig. Wer durch Minsk spaziert, kann ihn nicht verfehlen, so oft tauchen Statuen des pelzigen Gesellen auf“). Then the author talks about the mascot, whose choice was a „clever idea” (eine „clevere Idee“). Clearly, ‘clever’ is a positive term; also, the decision to deal with and praise marketing strategists of the organisers indicates a very positive assessment of the host country and its performance. For the visitors, the mascot symbolises an „image change” („Imagewandel“). The column ends with a reference to the „cleverly” („schlau“) chosen mascot again. What is remarkable in this column is not only the positive view, which in this respect corresponds to previous reporting, but the fact that the negative

political reasons that led the German press to criticise or boycott the event are taken note of and thus are classified as irrelevant. Aware of the points of criticism, the author arrives at a decidedly positive overall assessment of Belarus and the political system of the organisers.

On June 25, 2019, *Tageblatt* once again devoted two pages in its sports section to the Games. One page features the interview with the Luxembourg member of the Games Coordination Commission; this interview is announced on the front page of *Tageblatt*, once again very prominently placed, directly under the newspaper logo, and thus proving the importance and positive accentuation of the interview and the event.

In this interview – for the first time at the *Tageblatt* – the political situation in Belarus is addressed. During the interview it is pointed out that Belarus is ruled by Aleksandr Lukashenka, who is a „dictator” („Diktator“); the question is whether this fact is „not damaging to the image of the European Games” („nicht imageschädigend für die Europaspiele“). It is remarkable that it is not the situation in Belarus itself that is at the forefront of the question – which now is, for the first time, described with a term that comes from the environment of ‘authoritarian’, ‘autocratic’ or ‘repressive’; thus it is proven that *Tageblatt* is aware of this fact –, but ‘only’ its possible effects on the Games. The interviewee also does not deny the political situation characterised in this way and even confirms in his answer that human rights and „the values that are important to us” („die Werte, die uns wichtig sind“) are not respected in Belarus. In his answer, however, he also refers to the fact that the *Luxembourg Chamber of Commerce*, for example, promotes economic contacts with Belarus. Therefore, the Games should „not be about exclusion” („nicht um Ausschluss“). This was the only question in the interview that touched on the topic of the political situation in Belarus; there was no follow-up question either.

On the following days (June 26 and 27, 2019), there were also two pages about the Games, respectively. On June 27, we also see a short teaser on *Tageblatt*’s front page in a prominent position, directly under the newspaper logo. This shows once again that the Games are very highly rated and positively assessed. Another article beyond the actual sports coverage can be found on June 26, presenting an assistant of the Luxembourg team, a very positive human touch portrait; the situation in Belarus is not discussed.

On June 28 and 29, 2019, other topics dominate the reporting of *Tageblatt*, and the Games get only one page (however with its logo again).

All in all, however, *Tageblatt* can be said to provide an extremely intense and positive coverage of the Games. The view of Belarus is apolitical and friendly. In spite of the fact that *Tageblatt* seems to be aware of the Belarusian political system, it is only briefly discussed, and does not detract from the very positive reporting.

In summary, the newspapers from Luxembourg give unrestricted intensive, prominent and decidedly positive coverage of the European Games. The coverage is apolitical, although it is assumed that the readers know the political situation in Belarus and that it contradicts to Western human rights „value[s] that are important to us”. The term ‘dictator’ (referring to the Belarusian head of state Aleksandr Lukashenka) is used once (in the social-democrat-oriented *Tageblatt*), while the Christian-Conservative *Luxemburger Wort* completely avoids vocabulary such as ‘dictator’, ‘dictatorial’, ‘authoritarian’, ‘autocratic’ or ‘repressive’. In any case, even in the articles (and passages) that refer to the human rights situation, a positive basic mood dominates.

It should be noted that *Luxemburger Wort* which can be considered as Catholic-conservative, and *Tageblatt* with a social democratic stance both proceed identically. Also, *Luxemburger Journal* and *Zeitung vum Lëtzbuerger Vollek* who depend on press agencies and whose positions are center-right, and left-wing, respectively, both fit into this picture and avoid political commentaries on Belarus. The respective newspaper’s political position thus has no influence on how the newspapers report about an assess the Games.

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

The study was able to confirm a very different kind of reporting, depending on the country of publication and not, which seems particularly remarkable, depending on the political orientation of the respective newspaper (i.e. for example whether the respective newspaper is conservative or left-wing). German newspapers complained about Belarus’ political system and discussed whether it was really permissible to award such competitions to such a country, or boycotted the Games at all (there was not even one article about the Opening Ceremony in none of them); whilst the Luxembourg press considered holding the next Games there again right away because everything was working so well (and, as said, across the board, in Christian Democrat-Conservative *Luxemburger Wort* as well as in social democratic *Tageblatt*).

It is striking that newspaper coverage from two neighbouring countries, with the same language and a similar political system (both traditional Western Democracies) is so contradicting. All in all, identical information about a country might lead to different assessments, even within Western Europe. Apparently there are national narratives that were decisive, not political convictions.

However, there are no indicators for the reasons that might have evoked these differences.

It might be questionable whether the different positions reflect different forms of the respective public opinion. Under the premise that journalists are

citizens of their respective countries and are influenced by the prevailing opinion in the respective country, it seems reasonable to assume that this might be the case.

The fact that the reporting in both countries is identical in each case, regardless of other political positioning, indicates that common political narratives of regions with a press and communication system of their own are of greater importance than often assumed, even in neighbouring countries that share a common language and, in our case, a common history over centuries until the recent past.

The study was able to confirm a very different kind of reporting, depending on the country of publication and not, which seems particularly remarkable, depending on the political orientation of the respective newspaper (i.e. for example whether the respective newspaper is conservative or left-wing). German newspapers complained about Belarus' political system and discussed whether it was really permissible to award such competitions to such a country, or boycotted the Games at all (there was not even one article about the Opening Ceremony in none of them); whilst the Luxembourg press considered holding the next Games there again right away because everything was working so well (and, as said, across the board, in Christian Democrat-Conservative *Luxemburger Wort* as well as in social democratic *Tageblatt*).

It is striking that newspaper coverage from two neighbouring countries, with the same language and a similar political system (both traditional Western Democracies) is so contradicting. All in all, identical information about a country might lead to different assessments, even within Western Europe. Apparently there are national narratives that were decisive, not political convictions.

However, there are no indicators for the reasons that might have evoked these differences.

It might be questionable whether the different positions reflect different forms of the respective public opinion. Under the premise that journalists are citizens of their respective countries and are influenced by the prevailing opinion in the respective country, it seems reasonable to assume that this might be the case.

The fact that the reporting in both countries is identical in each case, regardless of other political positioning, indicates that common political narratives of regions with a press and communication system of their own are of greater importance than often assumed, even in neighbouring countries that share a common language and, in our case, a common history over centuries until the recent past.

REFERENCES

- Bell, Daniel 2003. *Encyclopedia of international games*. Jefferson: Mcfarland.
- Bennett, Brian M. 2011. *The last dictatorship in Europe: Belarus under Lukashenko*. New York: Columbia University Press.
- D'Angelo, P. (Ed.). 2018. *Doing News. Framing Analysis II. Empirical and Theoretical Perspectives*. Abingdon / New York: Routledge.
- De Vreese, C. 2012. *New Avenues for Framing Research*. *American Behavioral Scientist*. 56.3: 365-375.
- Entman, R 1993. *Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm*. *Journal of Communication* 43: 51-58.
- Frear, M. 2015. *Belarus under Lukashenka: Adaptive authoritarianism*. London: Routledge.
- Gamson, W., Modigliani, A. 1987. *The Changing Culture of Affirmative Action*. In: Richard Braungart and Margaret Braungart (eds.): *Research in Political Sociology*. Vol. 3. Greenwich, CT: JAI Press, 137-177
- Giessen, H. W. 2009. *Luxemburg*. Saarbrücken; Luxembourg: Regionaldirektion.
- Goffman, E. 1974. *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press
- Hult, F. M. Johnson, D.S. (eds.) 2015. *Research methods in language policy and planning: A practical guide*. Chichester: Wiley.
- Lakoff, G. Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lecheler, S. De Vreese, C. 2018. *News Framing Effects*. London: Routledge.
- Luginbühl, M. 2012. *What defines news culture? Insights from multifactorial parallel text analysis*". Hauser, S, Luginbühl, M. (eds.) *Contrastive media analysis approaches to linguistic and cultural aspects of mass media communication*. Amsterdam: Benjamins.201–218.
- Martino, B. de, Kumaran, D., Seymour, B., Dolan., R.J. 2006. *Frames, Biases, and Rational Decision-Making in the Human Brain*. *Science*. 313 (5787), 684–87.
- Matthes, J. 2014. *Framing*. Baden-Baden: Nomos.
- Nelson, T. E., Oxley Rosalee A. Clawson, R.A. 1997. *Towards a Psychology of Framing Effects*. *Political Behavior* 19.3: 221-246.
- Neuendorf, K. A. 2017. *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pan, Z, Kosicki, G.M.. 1993. *Framing analysis: An approach to news discourse*. *Political Communication*. 10 (1), 55–75.
- Reporters Without Borders (eds.) 2019. *Press Freedom Index 2019*. Paris: Reporters sans frontières.
- Rojo-Labaien, E 2018. *The Baku 2015 European Games as a national milestone of post-Soviet Azerbaijan*. *Nationalities papers*. 46 6 (2018); 1101-1117.
- Scheufele, D. A. 1999. *Framing as a theory of media effects*. *Journal of Communication*. 49 (1), 103–22.
- Schiffrin, D, Tannen, D., Hamilton, H.E. (eds.) 2005. *The handbook of discourse analysis*. Malden, Ma: Blackwell.

- Stöber, R 2014. *Deutsche Pressegeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Konstanz: UVK.
- Wehling, Eh 2016. *Politisches Framing. Wie eine Nation sich ihr Denken einredet - und daraus Politik macht.* Köln: Halem.
- Welsch, A 2021. *Wie die Regierung die Presseförderung erneuern will.* Luxemburger Wort, 2021, 2-33.
- Wilson, A. 2011. *Belarus: The last dictatorship in Europe.* New Haven: Yale University Press.

Polskie zapożyczenia (quasi)politycznych terminów w języku Ormian polskich (wybrane zagadnienia)

GRAIR MAGAKIAN

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

Abstract. This study is only a review of some of the Polish language borrowings of a political nature (or similar to politics) in the Polish Armenians' language, which have been distinguished in the studies by both Armenian and Polish authors. The article covers the XVI – XIX centuries and is in particular an attempt of the etymological analysis of the above-mentioned terms.

Keywords: *Armenian language, Polish language, Armenians, Kutu, politics.*

Streszczenie. Niniejsze opracowanie jest jedynie przeglądem niektórych zapożyczeń z języka polskiego o charakterze politycznym (lub zbliżonych do polityki) w języku Ormian polskich, które zostały wyodrębnione w opracowaniach zarówno ormiańskich, jak i polskich autorów. Artykuł obejmuje wieki XVI – XIX i stanowi w szczególności próbę analizy etymologicznej ww. terminów.

Słowa kluczowe: *język ormiański, język polski, Ormianie, Kutu, polityka.*

Wstęp

Czynnik polityczny był, jest i prawdopodobnie będzie determinantą rozwoju ekonomiczno-społecznego każdej cywilizacji, choć:

[...] obywatel miasta średniowiecznego w jego specyficznej sytuacji politycznej był jednak bardziej *homo oeconomicus* niż *homo politicus*. Mieszczanie mogli zatem korzystać z wolności handlu wewnętrznego i swobody wymiany towarowej z innymi miastami. Bardzo istotne jawią się tu zwłaszcza wolności celne (zwolnienia od rozmaitych myt), które być może najsilniej znaczyły o doniosłości statusu obywatelskiego. Wolności te stymulowały również rozwój działalności bankowej i prowadziły do ogólnego rozkwitu gospodarczego zwłaszcza tych miast, które leżały na szlakach handlowych. [Trzciniński 2004: 87].

Trudno funkcjonowanie diaspory ormiańskiej w Polsce w ww. okresie ocenić w kategoriach tylko politycznych (byłby to też błąd faktograficzny), jednak czynnik polityczny, rzecz jasna uwarunkowany stanem ekonomicznym państwa polskiego, stał się decydującym bodźcem w angażowaniu Ormian w działania państwowe Rzeczypospolitej. Nie sposób zatem zaprzeczyć, iż o liczny osadnictwie Ormian w Polsce decydowała w istotnym stopniu m.in. przychylność polskich czynników oficjalnych i przyznawanie licznych przywilejów oraz ewidentnie wyższy poziom rozwoju cywilizacyjnego państwa polskiego w stosunku do krajów Bliskiego Wschodu. Niemniej, ważną determinantą skupienia się Ormian była też pomyślność gospodarcza miast z południowo-wschodniej Polski [Nieczuja-Ostrowski 2012: 15]. Uzasadnione jest zatem stwierdzenie E. Nadel-Golobič, iż Ormianie odgrywali najistotniejszą rolę w handlu z Orientem i to właśnie wyjaśnia ich traktowanie jako specjalnego tematu wybranego z dziejów innych mniejszości handlowych Lwowa, których rola w handlu orientalnym była mniejsza [Nadel-Golobič 1979: 345-388]. Logiczne jest, że taki stan rzeczy zdeterminował również nie tylko ekonomiczny, ale i wzmacniający stosunki polityczny „pomost” między szeroko pojętym Orientem a Polską.

Ormianie w Polsce

Nie jest zadaniem niniejszego artykułu ustanowienie daty osiedlenia się Ormian w Polsce, jednak warto w ogólnym zarysie przedstawić tę kwestię, bowiem tutaj mamy do czynienia z dość dużym zamieszaniem historiograficznym. Stwierdzenia o bytności Ormian na ziemiach polskich przed XIV wiekiem mają charakter raczej ustny i nie znajdują żadnego potwierdzenia w jakichkolwiek dokumentach, na przykład rzekomy fakt o ormiańskim drewnianym kościele we Lwowie z 1183 r. [Morgan 1919: 292; Mańkowski 1959: 35], lub o inskrypcji po ormiańsku z 1264 r. na dziedzińcu lwowskiej katedry, przy pałacu arcybiskupów [Mańkowski 1959: 35], czy też o ormiańskich kamiennych nagrobkach również we Lwowie z 1130, 1160, 1183, 1184, 1200 i 1245 roku [Zacharyasiewicz 1842: 78; Էփրիկեան 1903: 93].

W żadnym wypadku (i w żaden sposób) nie negując naukowej uczciwości ww. lub szeregu innych badaczy [np.: Մրսսլեան 1903: 302-303; Էփրիկեան 1903: 94; Բժլեան 1830: 104; Rydzkowska-Kozak 2013: 23; Mańkowski 1934: 77-78; Zacharyasiewicz 1842: 78-79] warto jednak zaznaczyć, że nawet językowa analiza pewnych „dokumentów” wiele zostawia do życzenia.

Oczywiście, trudno całkowicie negować możliwość emigracji Ormian na powyższe tereny Rusi (późniejszej Polski) w wymienionym okresie, tym

bardziej, że badania archeologiczne wskazują, że Lwów, w zasadzie jedno z najważniejszych miast dla Ormian w Polsce, został założony najprawdopodobniej jeszcze w V w. [Hrytsak 2000: 47–48], a nie jak sądzono w XIII w. [Petit Robert 2: 1107; Papée 1894]. Warto też brać pod uwagę ww. datę – rok 1183, który „nie jest bez znaczenia dla historii początków osiedla lwowskiego, zwłaszcza w związku z datowanym ewangeliarzem ormiańskim z roku 1198, przywiezionym w owych czasach z Armenii do Lwowa” [Piotrowski 1925: 7–8]. Problem ten jest jednak dość złożony i wymaga dalszych wnikliwych badań [Hambarcumian 1994: 2-5; Փոքրէկյաւն 1959; Համբարձումյաւն 1984; Միքայէկյաւն 1986; Stopka 2010: 115–116].

Emigracja Ormian do Polski nasiliła się zwłaszcza po najeździe mongolskim i trzęsieniu ziemi, które zniszczyło historyczną stolicę Ani w 1319 roku [zob. Archaeological Site], która w tym czasie była ośrodkiem naukowym i kulturalnym. Emigracja ta przyczyniła się do powstania dużej i silnej diaspory ormiańskiej we wschodniej Polsce, czyli we Lwowie i w okolicy.

W połowie XIV w., a więc w czasie, gdy Lwów znalazł się na terenie państwa polskiego za panowania Kazimierza Wielkiego (1349 r.), we Lwowie rezydował już arcybiskup ormiański Howannes (Jan), któremu podlegali Ormianie w Łucku i Kijowie [Machul-Telus 2008:4].

Jednak fale emigracji, które trwały kilka wieków i były uwarunkowane różnymi czynnikami, mimo wszystko nie przypominały chaotycznych ucieczek czy exodusu. Trudno to w jakikolwiek sposób porównać nawet ze współczesną emigracją, imigracją czy migracją. W tych okolicznościach wydaje się słuszne stwierdzenie profesora Oswalda Balzera, który twierdzi, iż

(...) nie jako bezdomni wygnańcy przybywali Ormianie na Ruś i do Lwowa, prosząc o przytułek i łaskę; przybywali jako przedsiębiorczy kolonizatorowie, wezwani może, a w każdym razie chętnie przyjmowani przez miejscowego władcę [Theodorowicz 1927: 13; Rolle 1878: 19].

Zatem powstanie osadnictwa ormiańskiego na terenach współczesnej Ukrainy, a dawnej Rzeczypospolitej można określić stosunkowo precyzyjnie, co już wielokrotnie zaznaczono w literaturze przedmiotu. Za punkt wyjścia można przyjąć budowę ormiańskiej katedry we Lwowie, która została ukończona już w 1363 r. [Schneider 1871: 98; Mańkowski 1959: 35]. Co więcej, poza Lwowem również w szeregu innych miast ukonstytuowały się liczne skupiska Ormian oraz kościoły ormiańskie [Mańkowski 1959: 35].

Język Ormian polskich

Ormianie, którzy weszli w zasięg państwa polskiego, byli bardzo dobrze zorganizowani i mieli nawet swoje prawo, oparte na pierwszym w Armenii zbiorze kodeksów prawnych Mchitara Gosza z 1184 r. (zwanym *Datastanagirk*) [zob. The Lawcode 2000; Mychitar Gosz]. Czyniło to z nich nie tylko grupę etniczną, ale również stanową [Jurszo 2015]. A ponadto, Ormianie w Polsce posiadali też szereg przywilejów królewskich, udzielanych przez Zygmunta III w 1600 r., Władysława IV w roku 1641, Jana Kazimierza w 1651 r. itd. Przywileje były potwierdzone wielokrotnie przez innych królów w latach 1604, 1647, 1658, 1676, 1677 i 1669, a także w konstytucjach sejmowych z roku 1649 i 1658 [Mańkowski, 1935: 12–13]. Mówimy tutaj o tak istotnych czynnikach ekonomicznych, jak zwolnienie od opłat cła, handel tkaninami ze wschodu, prawo składu (chodzi o „przywilej średniowieczny zobowiązujący kupców przewożących towary do wystawiania ich na sprzedaż w miastach posiadających ten przywilej” [Prawo składu]; w tym przypadku chodzi o Lwów [szerzej zob. Lewicki 1920: 30–52]. Istotną kwestią pozostaje język Ormian polskich.

Dla precyzji naukowej trzeba na marginesie zaznaczyć, że, jak np. wskazuje A. Harkawec, wielu Ormian, zmuszonych do opuszczenia Armenii, przez długi czas mieszkało w sąsiedztwie Kipczaków na Krymie i Besarabii i uczyło się (nawet wchłaniało) ich języka, choć jeszcze wcześniej w samej Armenii Ormianie również ściśle komunikowali się z Kipczakami, którzy osiedlili się tam jeszcze w okolicach XII w. Kipczacy przyjęli chrześcijaństwo i osiadły styl życia, jednak zachowali język kipczacki. Przez wieki ich język pozostawał językiem nowo powstałej mieszanej wspólnoty etniczno-językowej [Гаркавец 2017, I: 53]. Właśnie ci tzw. Ormiano-Kipczacy, jak podkreśla S. Eker, pod koniec XV w., po osmańskim podboju Kaffy (obecnie Teodozja na południowo-wschodnim wybrzeżu Krymu nad Morzem Czarnym), osiedlili się w rejonie kamieniecko-podolskim i lwowskim, zaś armeno-kipczacki, język mowy codziennej i nawet religijny do XVI wieku, wśród ww. ludności osiągnął taki poziom, że mógł prezentować ważne dziedzictwo pisemne nawet do XVII w. [Eker 2009: 535; Stachowski 2010: 213–227; Król-Mazur 2016: 15–64; Çengel 2013: 32]. Wiele dokumentów pisanych po kipczacku ormiańskim alfabetem wciąż świadczy o ww. fakcie (np.: księgi Sadu ormiańskiego w Kamieńcu-Podolskim [Кримський 1930: 113-214]. Jakkolwiek, m.in. pod wpływem nowych fal ormiańskich emigrantów mówiących już po ormiańsku (jako ojczystym języku), kipczacki zniknął już w XVII w.

W tej mieszance językowej, nie mówiąc już o języku Ormian z Kut¹, osobliwe miejsce zajmują pewne terminy, które możemy „szufladkować” jako koncepty polityczne. Zatem, czy można w przypadku „ormiańskiej diaspory w Polsce mówić o politycznych odcieniach ich bytności językowej? Ten aspekt jest realny i świadczy o tym, że Ormianie zapożyczyli z języka polskiego terminy, które właśnie świadczą o nieuchronności politycznych pojęć w niektórych przypadkach nawet w codziennym życiu. W niniejszym artykule spróbuję przedstawić część ww. (nawet zbliżonych do pojęć politycznych) terminów.

Warto też dodać, iż język ormiański (jako jeden z najstarszych na świecie) należy do języków indoeuropejskich [Meier-Brugger 2003: 130–132 itd.; Kapović 2017: 21, 28; Չահնկյան 1987; Աճառյան 1940; Աբաղյան et al. 2017; Matasović 2009; Гамкрелидзе, Иванов 1984; Vidal-Gorène, Decours-Perez 2020]. Obecnie istnieją dwa standardy ormiańskiego języka literackiego – wschodnioormiański (używany na Wyżynie Ormiańskiej u podnóża Góry Ararat i we współczesnej Republice Armenii) i zachodnioormiański (używany przed ludobójstwem Ormian w Turcji w latach 1915-1921 przez Ormian z Anatolii, a obecnie tylko przez Ormian z diaspory²) [Dum-Tragut 2009: 1; Plungian 2019: 233–246], które w gruncie rzeczy różnią się wymową części dźwięków, koniugacją czasownika, czasami gramatycznymi itd.

Alfabet ormiański został opracowany przez wczesnośredniowiecznego ormiańskiego językoznawcę, teologa i męża stanu Mesropa Masztoca oraz Katolikos Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego Sahaka Partewa w 405 r. Na potrzeby mojego opracowania zaadaptowałem transliterację i transkrypcję alfabetu ormiańskiego na język angielski [zob. Armenian Alphabet]:

Alfabet ormiański	Transkrypcja	Analogiczne brzmienie (polskie / angielskie)
1	2	3
Ա ա	a	a
Բ բ	b	b
Գ գ	g	g
Դ դ	d	d
Ե ե	(j)e	je

¹ „Po ostatecznym ukonstytuowaniu ormiańskiej kolonii w Kutach w XVIII w., miejscowość stała się jednym z większych skupisk tej ludności” [Magakian 2019: 13]. Język Ormian z Kut został szczegółowo zbadany pod koniec XIX w. przez wybitnego językoznawcę Jana Hanusza (1858 – 1887).

² Armenię zamieszkuje ok. 3 mln osób, a diasporeę ok. 8 mln (bbc.co.uk).

1	2	3
Ƨ q	z	z
Ƨ Ƨ	ε	e
Ƨ Ƨ	ə	jak angielski przedimek ‘a’
Ƨ Ƨ	t ^h	jak ‘t’ w angielskim ‘tomorrow’
Ƨ Ƨ	ʒ	ż
Ƨ Ƨ	i	i
Ƨ Ƨ	l	l
Ƨ Ƨ	χ	ch
Ƨ Ƨ	ts	jak ‘tz’ w angielskim ‘Mitzi’
Ƨ Ƨ	k	k
Ƨ h	h	jak ‘h’ w angielskim ‘house’
Ƨ ä	dz	jak ‘dz’ w polskim ‘dzwonek’
Ƨ η	ʁ	jak ‘r’ we francuskim ‘regretter’
Ƨ á	tʃ	jak wyjątkowo bardzo miękki dźwięk ‘ć’ w polskim
Ƨ ũ	m	m
Ƨ j	j	J
Ƨ ũ	n	n
Ƨ ʒ	ʃ	sz
Ƨ n	(v)o	wo
Ƨ ʒ	tʃ ^h	cz
Ƨ ʉ	p	p
Ƨ ʒ	dʒ	dż
Ƨ n	r	r
Ƨ u	s	s
Ƨ ʉ	v	w
Ƨ un	t	t
Ƨ p	r	miękki dźwięk ‘r’ w polskim
Ƨ g	ts ^h	c
Ƨ ʉ	v	w
Ƨ ʉ	p ^h	polskie ‘p’ z wdechem
Ƨ Ƨ	k ^h	polskie ‘k’ z wdechem
Ƨ o	o	o
Ƨ ʉ	f	f
Ƨ ʉ	u	u
Ƨ ʉ	(j)εv	jew

Upraszczając opis wymowy dźwięków ormiańskiego (jak to już zrobiłem w moich innych opracowaniach), chciałbym dodać, że bardzo często w zapożyczeniach z języka polskiego środkowe *r* było zamieniane na ormiańskie „miętko” wymawiane *n* [r], jednak na początku słów polskie *r* było prawie zawsze ormiańskie „twardo” wymawiane *n* [r] [Խաչատրյան 2015: 20–22; Ղազարյան 1993; Matasović 2009]. Jeszcze jedna kwestia: polskie *ó* i *ł* (np. stół) w ormiańskim bardzo często zamieniane są na *o* i *l*, co wydaje się być trendem ogólnym (np. *օւղոյ* (oboz) ← *obóz*, *նակաւ* (nakład) ← *nakład* (nakład) itp.).

W opracowaniu każdy wyraz zapożyczony jest przedstawiony w 4 pozycjach:

1. Zapożyczenie (Z): jest przedstawione w transliteracji ormiańskiej z transkrypcją, zgodnie z wymową fonetyczną najbliższą polskiemu brzmieniu oraz tłumaczeniem na język polski.
2. Tłumaczenie na ormiański (TO): jest to tłumaczenie zapożyczenia na ormiański i wyjaśnienia znaczenia oraz zastosowania wyrazu wraz z jego ogólną etymologią.
3. Polskie znaczenie (PZ): jest to polskie znaczenie oraz zastosowanie wyrazu wraz z jego etymologią.
4. Uwagi (U): to rodzaj dodatkowej analizy, która nie znalazła miejsca w powyższych pozycjach.

Dodam też, iż jako umowny „punkt orientacyjny” dla doboru terminów politycznych (czy też zbliżonych do polityki) wybrałem *Podręczny słownik polityczny* J. Bartoszewicza. Innymi słowy, mój wybór niżej przeanalizowanych terminów zweryfikowałem w ww. opracowaniu, licząc jednak się z tym, iż jest to stosunkowo nowe źródło dla moich rozważań. Brałem również pod uwagę fakt, że niektóre terminy miały polityczne znaczenie tylko dla Ormian polskich. I ostatnia uwaga: prezentowana niżej etymologia, ze względu na specyfikę artykułu, została zarówno uproszczona jak i skrócona.

Wybrane zapożyczenia

Z: Բու՛նտ [Հայրապետյան, 2011: 110] [bunt] (pol. *bunt* [Bartoszewicz 1923: 86]).

TO: բու՛նտ [bunt] jest tłumaczone w języku ormiańskim jako *zamieszki*, *spontaniczny powstanie* itd. [Հայրապետյան 2011: 110; Տէր-Ղազարեան 1908: 58; Մալխասեանց 1944, 1: 392] i posiada odpowiedniki w języku. Pierwsze to տարերային սպստամբոյթուն ([tarerajin apstambuthjun] *spontaniczny bunt*). Տարերային [tarerajin] jest pochodną od տարր [tarr] – prawdopodobnie z praindoeuropejskiego rdzenia **der* (rozebrać, pokroić, ze-

rwać), jak w sanskrycie *dar-* (podzielić, dzielić) itd. Ale nie jest tak ważne, jak ապստամբութիւն [apstambuthjun], który jest pochodną od ապստամբ [apstamb] – zapożyczenie perskie (ze średnioperskiego *apa-* i staroperskiego *stamba*) [Ջահուկյան 1987: 515] z sufiksem *-ութիւն* [uthjun], który pochodzi z indoeuropejskiego sufiksu **-tion* lub jest to kontaminacja ormiańskich sufiksów – նթ [ojt^h] i – իւն [iun] [Ջահուկյան, 1995: 140]. Drugie zaś to խոսութիւն ([χrovuthjun] zamieszki), które prawdopodobnie pochodzi z խոս [χrov] dąsać się) i nie wykluczone, że pochodzi z indo-europejskiego **(s)krāu-* (gromadzić, zbierać). [Ջահուկյան 2010: 352; Աճառեան 1973, 2: 426].

PZ: polski *bunt* lub *bont* pochodzi z *Bunt*, z środkowo-górnoniemieckiego *Bund* (stowarzyszenie, połączenie, sojusz itp.) i jest w użyciu od XVI w., zaś później pojawiły się znaczenia *spisek, atak na prawowitą władzę* [Linde 1807, 1, 1: 194–195; Boryś 2008: 46].

U: St. Malchaseanc zakłada, że rzeczownik trafił do rosyjskiego z niemieckiego *Bund* [Մալխաւեանց 1944, 1: 392], a potem przeniknął do ormiańskiego. Jednak rosyjski бунт [bunt], który pochodzi z polskiego *bunt* [Մալխաւեանց 1944, 1: 392] pozostaje faktycznym źródłem zapożyczenia w ormiańskim.

Z: Բրիվիլեայ [Բազարյան, Ավետիսյան 2009: 128] [privileaj] lub բրիվիլեկոս / բրիվիլեկաց [Պողոսյան 2014: 49] [privilekos / privilekats^h] (pol. *przywilej* [Bartoszewicz 1923: 651]).

TO: odpowiednikiem słowa zapożyczonego jest արտոնութիւն [artontuthjun] (przywilej, prawo do czegoś, pozwolenie), które pochodzi z ormiańskiego ունիլ [unil] (trzymać, zdobyć, posiadać) [Աճառեան 1977, 3: 601] i jest z praindoeuropejskiego **opn-*, którego rdzeniem jest **ēp-* lub **ōp-* (złapać, osiągnąć, zabrać) [Ջահուկյան 2010: 750] z ww. sufiksem *-ութիւն* [-uthjun]. Ormiańskie źródła wyjaśniają rzeczownik jako zapożyczenie łacińskie w języku ormiańskim [np.: Պողոսյան 2014: 49], ale również jak [Բազարյան, Ավետիսյան 2009] podają ilustrację ze źródeł polskich. Jednak բրիվիլեկաց [privilekats^h]... (ze swoim pochodnymi բրիվիլեայ [privileaj], czy też բրիվիլեկոս [privilekos]) musiał być tak obcy Ormianom, że autor tekstu ww. ilustracji Gh. Alizyan wyjaśnia to w nawiasach jako łaciński *privilege* – Հայր Կամենցազիք յայսմ ամի սկսան ի ձեռն բրիվիլեկաց (*privilege*) թագաւորացն Լէիաց [Ալիշան 1896: 131]. W każdym razie rzeczownik z pewnością był bardzo dobrze znany wśród polskich Ormian, bowiem np. w protokole Ormiańskiego Sądu kamienieckiego wyraz ten używany jest bez dodatkowych wyjaśnień (np.: „[...] գայսչապի բրիվիլեան տունն ի ձեռն նրա [...]”; [...] dostał tak wiele przywilejów) [...] [Գրիգորեան 1963: 95]).

PZ: od XIV w. ogólne znaczenie *przywilej* w staropolskim był *dokument nadający albo potwierdzający jakieś uprawnienia* lub *specjalne uprawnienia*,

czy też *prawo do korzystania w pewnym zakresie ze szczególnych względów* [Urbańczyk 1973–1977, 7: 380; Boryś 2008: 500]. W języku rosyjskim termin ten jest używany w powyższym znaczeniu jako rzeczownik pochodzący z prawa polskiego z XII w. (Полн) i według M. Vasmera rosyjskie привилегия ([privilegija] przywilej) mogło być zapożyczone z polskiego [Фасмер 1987, 3: 363].

U: jako pierwotne źródło możemy zobaczyć w łacinie – *privilege*, ale trudno powiedzieć, dlaczego polscy Ormianie zapożyczyli też specyficzną formę *privilekos* (niejasny wpływ greckiego?). Chociaż wszystkie przykłady w [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009] również pochodzą z polskich źródeł [zob. Պողոսյան 2014: 49], bardziej prawdopodobne jest jednak, że rzeczownik został zapożyczony z języka polskiego a nie z łaciny, i lekko zniekształcony w ormiańskim. Rzeczownik *բարվելիկ* [bərʋɛlʲɪk] (od *privilege* ze starofrancuskiego) występował także u Ormian z Francji już w XII-XIII w. [Doïmadjian-Grigoryan 2015: 144].

Z: Գազնայ [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 131] [kaznaj] (pol. *więzienie*, wedle [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 131]).

PO: բանտ ([bant] więzienie) wydaje się, że rzeczownik mógł być również znany polskim Ormianom średniowiecza, baroku a nawet wcześniej [Rivola 1633: 54; Մալխասեանց 1944, 1: 331; Աւետիսեան, Միլրմէլեան, Ալգեբեան 1837, 1: 437]. Բանտ [bant] pochodzi z perskiego **band* (awestyjskie *banda*, perskie *band* – kajdany, łańcuchy itp.) [Զահուկյան 2010: 118; por. Աճառեան 1971, 1: 410; Մալխասեանց 1944, 1: 331]. Wydaje się nawet, że ormiańskie znaczenie գազնայ [kaznaj] [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 131] jest zinterpretowane właściwie wedle protokołów ormiańskiego Sądu kamienieckiego (np.: „[...] հրամանք առավ Յովանէսիին զգազնան նստել եւ Նորինին այլ” (chodzi o wsadzenie do więzienia dwóch mężczyzn, którzy się pobili) [Գրիգորեան 1963: 153] lub “[...] նստել ի գազնեան” (siedzi w więzieniu) [Գրիգորեան 1963: 329]).

PZ: w języku polskim jednak *kaznia* jest synonimem *kazń*, czyli egzekucji. Rzeczownik *kaznia* oznaczał *rozkaz, polecenie, karność, dyscyplina obyczajowa, surowość obyczajów; władza, moc, kara, poskromienie* i dopiero potem *więzienie, ciemnica* lub *areszt* [Urbańczyk 1960–1962, 3: 257, 259; Linde 1808, 1, 2: 986].

U: rzeczownik używany jest w języku polskim od XIV w. i pochodzi z prasłowiańskiego **kaznъ* (karać, kara, decydować, nakazywać) od prasłowiańskiego **kazati* (umożliwić widzenie, oglądanie, pokazać, mówić, powiadać, głosić, polecać, rozkazywać) z sufiksem *-nъ* [Boryś 2008: 225; Derksen 2008: 222]. O. Bożko twierdzi, iż jest to ukraińskie zapożyczenie [Բոժկո, 2010: 112] i rzeczywiście występuje taka ewentualność. W ukraińskim [Мельничук

1985, 2: 343] / ruskim [Желехівський 1886, 1: 330] odpowiednikiem jest казня ([kaznja] cela więzienna) [Мельничук 1985, 2: 343], która przynajmniej fonetycznie jest bardzo blisko ormiańskiego զազնայ (przestawka końcówki *-a* w казня, czyli w pisowni *ja* na *aj* – *kaznja* > *kaznaj*, jest często spotkanym zjawiskiem w języku ormiańskim). Չազնայ, poza polskimi Ormianami, nigdy i nigdzie nie był używany przez innych Ormian. Słowo istniało także w kipczackim (prawdopodobnie za pośrednictwem Ormian) jako *kaznâ* [kazna] (więzienie, areszt) i było synonimem *zindan* [zindan] lub *zndan* [zndan] [Гаркавец 2010: 662, 1783], które jest odpowiednikiem ormiańskiego շնդան [zndan] (ze średnioperskiego *z(i)ndān* [zindan] / *zēndan* [zendan] (wąskie, ciemne, podziemne mroczne więzienie) [Մալխասյան 1944, 2: 28; Անտոնյան 1973, 2: 102].

Z: Գերբ [Հայրապետյան 2011: 121] [gerb] (pol. *herb* [Bartoszewicz 1923: 222, 243]).

TO: գիրբ [gerb] jest obecnie rzadko używany i tylko w mowie potocznej, ale w latach 60. i 70. XX wieku był nawet w formalnym użyciu [Ժիրք 1969, 1: 392]. Ormiański odpowiednik to զինանշան [zinanšan] (herb), który składa się z զին(-ք) [zen(kh)] – awestyjskiego *zaēna* i średnioperskiego *zēn* (broń) [Ջահնկյան 1987: 525] oraz spójnika ա [a] z rzeczownikiem նշան [nšan] – ze średnioperskiego lub perskiego *nišan* [Ջահնկյան, 1987: 537] (symbol, znak, oznaka).

PZ: od XV w. [Boryś, 2008: 194] jest używany w znaczeniu *godło, oznaka szlachectwa, odróżniająca jeden ród szlachecki od drugiego, także ród szlachecki* [Urbańczyk 1956-1959, 2: 542] lub *organizacja państwowa, regionalna, biuro* [zob. SPXVI; Linde 1808, 1, 2: 827]. Rzeczownik pochodzi z języka staroczeskiego (*h*)*erb* – *dziedziczne godło rodziny szlacheckiej*, zaś źródłosłowem jest średnio-wysoko-niemiecki *erbe* (spadkobierca, dziedzic) [Sobol 1995: 426].

U: *herb* przeszedł do rosyjskiego jako (герб [gerb]) i do ukraińskiego / ruskiego (герб [herb]) za pośrednictwem prawdopodobnie polskiego – *herb* (Фасмер 1986, 1: 403; Желехівський 1886, 1: 139), ale w języku ormiańskim (przynajmniej fonetycznie) jest oczywistym rosyjskim zapożyczeniem.

Z: գժօնձ / գժննց [Գրիգորյան 2014: 53-54] [kʒonts / kʒents^h] (pol. *ksiądz* [Bartoszewicz 1923: 414]).

TO: քահանայ [k^hahana(j)] lub տերտեր / տրտեր [terter]. Ormiański քահանայ [k^hahana(j)] pochodzi z asyryjskiego *kāhnā* [Ջահնկյան, 2010: 773] lub z liczby mnogiej aramejskiego *kāhanayā* (wróźbita, czarownik, ekonom, dostawca itd.) [Անտոնյան 1979, 4: 540]. տերտեր / տրտեր [terter] jest podwójną formą տեր ([ter] pan, właściciel) i składa się z տի ([ti] duży,

wielki), nieznanego pochodzenia [Ջահնկյաւ 2010: 728; Olsen, 1999: 673]. Mimo to, w dialekcie Ormian z Kut, J. Hanusz jeszcze w XIX zanotował rzeczownik *kahanà* [k^hahana] (transkrypcja J. Hanusza) jako *ksiądz* [Hanusz 1886: 425]. Jednocześnie podkreśla on, że w տերտեր [terter] jednak występuje u Ormian, ale w Konstantynopolu [Hanusz 1886: 394], czyli wśród Ormian kościoła ormiańsko-apostolskiego, a nie w Polsce.

PZ: *ksiądz*, w staropolskim jest znany od XIII w., pochodzi z *kniądz* (ze zmianą z **kń* na *kś*) i pierwotnie w prasłowiańskim był **kъnędzь* (panujący władca, książę), który był zapożyczony z niemieckiego **kuningaz* (król) [Boryś 2008: 269]. Ewentualnie możliwe jest też gotyckie **kuniggs*, staro-wysoko-niemiecki *kuning* (od *kuni* – rodzaj, gatunek) [Фасмер 1986, 2: 266; Трубачёва, 1987: 200-201].

U: Ormianie w Polsce (którzy w zasadzie byli katolikami) nie mogli w żadnym wypadku zastąpić polskiego słowa *ksiądz* ormiańskim տերտեր [terter] / քահանայ [k^hahana], bowiem (przynajmniej) *ksiądz* jest katolickim duchownym w Polsce (i żyje w celibacie), zaś ormiański տերտեր [terter] / քահանայ [k^hahana], choć od 301 r., pojawia się tylko w ormiańskim kościele apostolskim (i nie zachowuje celibatu [Ժիլլը, h. 4, 1980: 495]). Dla ilustracji podam jeden przykład, w zdaniu: „Կամենից քաղաքի Ֆռանդի եպիսկոպոսն ԳժօնԾ Տեւնւշ Սեղնակոսի” [Ալիշան 1896: 47] nie ma najmniejszej wątpliwości, że chodzi o katolickiego księdza – Ֆռանդ (określenie katolickich Ormian)³ եպիսկոպոսն ԳժօնԾ (ksiądz-biskup), czyli *ksiądz-biskup katolickich Ormian* [Աղայան 1976, 2: 1608]. Polski *ksiądz* przeszedł też prawdopodobnie z ormiańskiego do kipczackiego – *kšondz* [Гаркавец 2010: 759]. Mimo to na Bukowinie, aby określić księdza, Ormianie używali rzeczownik *der-baba* [ter-papa], czyli *pan-ojciec* (*baba* z tureckiego) [Hanusz 1886: 381].

Z: գրիժուզ [Պոնոյաւ 2014: 58] [*kriżak*] (pol. *krzyżak* [Bartoszewicz 1923: 412]).

TO: najbardziej odpowiednie tłumaczenia to խաչակիր [χat^hakir], składa się z խաչ ([χat^h] krzyż) [Olsen 1999: 955]), który prawdopodobnie pochodzi z praindoeuropejskiego **khotiō-* z rdzenia **khet-* (drzewo) – skojarzone z perskim *xada* (prosta i długa gałąź, pręt, wisząca szubienica) [Ջահնկյաւ 2010: 317; Աճառեան 1973, 2: 334]. Wyrazy dla *krzyża* (w znaczeniu religii chrześcijańskiej) w sąsiednich językach są zapożyczone raczej od chrześcijańskich Ormian (czasami nawet przez perski *xāč* [χat^h]) [Dankoff 1995: 162;

³ Zarówno w zachodnim, jak i we wschodnim ormiańskim *der-baba* jednak jest w przenośni równorzędne z duchownym *mediatorem* (w ironicznym znaczeniu) lub *alfonsem* [por.: Օսյաւ: 1920].

Ասատրյան 1990]. W przypadku խաչակիր mamy dodatkowo spójnik ա [a] oraz կիր ([kir] nosić), który jest raczej z praindoeuropejskiego **guēr-* z rdzenia **guer-* (ciężki) [Ջահնկյան 2010: 407]. սասկուն [aspət] jest perskim zapożyczeniem (por. w sanskrycie *açvapati*), staroperskim **aspapati* (= *aspa* (koń) oraz *pati* (właściciel, pan) – *właściciel konia*) itd.) [Աճառեան 1971, 1: 274].

PZ: *krzyżak* (znany również jako *krzyżownik* albo *krzyżownik*) [Urbańczyk 1960-1962, 3: 421; Brückner 1927, 1: 276] występuje w języku polskim prawdopodobnie (przynajmniej jako *członek Zakonu Krzyżackiego, krzyżowców*) od XIV w. [Czaja, Nowak 2013: 14]. S. Linde nawet podkreśla znaczenie *zakon Braci Szpitalnych* [Linde 1808, 1, 2: 1163].

U: pochodzący z *krzyża* (zapożyczenie romańskie *krō(d)že* z VII lub VIII w. [Boryś 2008: 268]) rzeczownik զրիժագ to oczywiście polskie zapożyczenie, które funkcjonowało wśród polskich Ormian, przykład ilustrujący: զրիժագ w Պողոսյան 2014 ([...] երբեմն ընդ Գրիժագս [...] (*czasem przeciw krzyżakom*) (Կամենսաղի), pochodzi z utworu polskiego historyka ormiańskiego pochodzenia, Howanesa Kamienieckiego – Պասունկրիւ պատերազմիւ Խոցիմի (Historia wojny chocimskiej), książki o zwycięskiej bitwie wojsk polskich z najeźdźcami tureckimi pod miastem Chocim w 1621 r. Warto podkreślić, iż dla Ormian „niepolskich” pojęcie խաչակիր było znane praktycznie jeszcze z czasów pierwszej wyprawy krzyżowej (czyli co najmniej od XI w.). Jak to określa W. Ghevondjan, trudno nazwać to informacją w pełni wiarygodną, ale niektóre źródła podają nawet wiadomości o zapewnieniu przez Ormian – bez zastrzeżeń – pełnego i kompletnego wsparcia krzyżowcom [Գևոնդյան, 2010: 119–120].

Z: Մագնատ [Հայրապետյան 2011: 340] [magnat] (pol. *magnat* [Bartoszewicz 1923: 449]).

TO: można przypuszczać, że w języku ormiańskim istnieje odpowiednik *magnat* – մեծամեծ [mets^hamets^hs], w znaczeniu : *wielcy ludzie, wybitni, znaczący* [Ալեկսիան, Սիլվեյլեան, Ալգեթեան 1837, 2: 238; Մալխասեանց 1944, 3: 292] (z praindoeuropejskiego *még'ə / még'a* (duże) formy) [Աճառեան 1977, 3: 295]. W *Dictionarium armeno-latinum* Francisco Rivoli możemy znaleźć także *magnalia* jako łaciński odpowiednik մեծամեծ [mets^hamets^hs] w języku ormiańskim [Rivola, 1633: 256]. W ormiańskim մագնատ [magnat] jest zanotowany jako francuskie zapożyczenie (za pośrednictwem rosyjskiego), w znaczeniu: *bogata osoba o ogromnych wpływach politycznych* lub *duży feudal w krajach europejskich (zwłaszcza w Polsce i na Węgrzech)* oraz *właściciel, posiadacz dużego kapitału przemysłowego i finansowego* [Մալխասեանց 1944, 3: 231; Հայրապետյան 2011: 340; Աղայան 1976, 2: 950; Մագնատ, hy.glosbe.com; Ժիրք 1974, 3: 457].

PZ: w staropolskim *magnat* rzeczywiście oznaczał *szlachcica posiadającego wielki majątek i wywodzącego się z arystokratycznego rodu* lub, później, *właściciela potężnego przedsiębiorstwa, kontrolującego znaczną część rynku w danej branży* [SJP PWN]. Rzeczownik *magnat* S. Linde wywodzi z niemieckiego *ein Magnat*, interpretując przestarzały już rzeczownik *magnatyzm* jako *arystokracja, wyższy rząd*, choć stawia obok *magnate* rzeczownik *panosza* [Linde 1809, 2, 1: 10], który w XIV i XV w. w Polsce i Czechach oznaczał *rycerz służebny nieszlacheckiego pochodzenia* [SJP PWN].

U: ormiańskie źródła interpretują մագնատ [magnat] jako rosyjskie zapożyczenie [Հայաստանյայն 2011: 340; Մալխասուեանց 1944, 3: 231]. St. Malchaszjan proponuje francuski jako źródło zapożyczenia (za pośrednictwem rosyjskiego, lecz nie polskiego) dla ormiańskiego [Մալխասուեանց 1944, 3: 231]. To samo występuje w Օտար բաների բանարան A. Hajrapetjana. Takie podejście wydaje się nieuzasadnione. Na przykład, nawet *Trésor de la langue Française informatisé* nie wskazuje na francuski jako pierwotne źródło, lecz łacinę oraz możliwość zapożyczenia przez niemiecki (jak S. Linde), który wszedł do użytku ze względu na łacinę administracyjną (*magnatus* [Гаркавец, 2010: 937]) w Polsce i na Węgrzech [TLFI; Dauzet, Dubois, Mitterand 1971: 435]. Wydaje się bezdyskusyjne, że *magnat* przeniknął do języka rosyjskiego z polskiego [Фасмер 1986, 2: 556; Мельничук 1989, 3: 354], po czym (prawdopodobnie) przeszedł do ormiańskiego.

Z: Շլախտիկի [Ղազարյան, Ավետիսյան, 2009: 597] [šlaxetnij] (pol. *szlachcic* [Bartoszewicz 1923: 754]).

TO: շլախտիկ [šlaxtiti^h] (interpretacja zgodnie z [Ղազարյան, Ավետիսյան, 2009: 597]). Nie ma tłumaczenia na język ormiański. Wyjaśnić możemy tylko jako: *polski drobny szlachcic* (zgodnie z: [Ղազարյան, Ավետիսյան, 2009: 597]). Ormiański odpowiednik to ազնվական ([aznva-kan] arystokrata), który jest pochodną ազն ([azn] pokolenie, plemię, naród, rodzaj) [por. Olsen 1999: 115, 120, 862]. Rzeczownik jest perskim zapożyczeniem (zob. awestyjskie ā-sna – wrodzony, szlachetny, szlachcic z rdzenia *zan* (urodzić) lub też āznāvaz – szlachetny [Ջահնկյան, 2010: 23]). ազնվական [aznvakan] w znaczeniu *genere illustrissimus (znakomita rodzina)* był znany co najmniej od początku XVII w. [Rivola 1633: 4].

PZ: *szlachcic* (polska interpretacja z ormiańskiego nie wydaje się najbardziej odpowiednia) to ten, *kto należy do stanu szlacheckiego, ma korzenie szlacheckie* [Urbańczyk 1977–1981, 8: 567]; wybór rzeczownika dokonany wedle interpretacji [Ղազարյան, Ավետիսյան, 2009: 597].

U: շլախտիկի wedle słownika [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009] to polski *szlachcic*. Rzecz w tym, iż polski właściwy odpowiednik to *szlachetny*, który jest przymiotnikiem. *Szlachetny, szlachcic* są pochodnymi od *szlachta*,

która jest zapożyczeniem z średnio-wysoko-niemieckiego – *slahte* (rodzina, plemię, szczerp), (*ge*)*sleht(e)* / *geslaht(e)* (rodzina, szczerp, rodowód, szlachetne pochodzenie). Wedle szeregu badań rzeczownik *szlachta* został zapożyczony z niemieckiego, ale za pośrednictwem czeskiego [Bogucki, 2003: 458]. Wymieniony w słowniku [Դազարյան, Ավետիսյան 2009] *szlachetny* jest staropolską formą od XIV w. [Boryś 2008: 604] i prawidłowe znaczenie to: *związany ze szlachtą (szlachcicem), dotyczący szlachty, odnoszący się do szlachty, pochodzący ze szlachty* lub *tytuł grzesnościowy stosowany do osób pochodzenia szlacheckiego* [Urbańczyk 1977–1981, 8: 570]. Z protokołów Sądu Ormiańskiego w Kamieńcu wynika, że շլախտնիյ [ʃlaxetnij] można nawet interpretować na dwa wyżej wymienione sposoby (np.: “[...] եկաւ շլախտնիյ Բերր Մոշինսքի ծառայն բան Սրոշինսքիին” (przyszedł szlachetny (kulturalny?) / szlachcic Petr Mosinskij sługa pana Środz(c)jńskiego [...]) [Գրիգորյան, 1963: 359], „Եկաւ շլախտնիյ Վոյցէխ Սրուսքի եւ իւր բարի կամաւն իրեր առաւ” (przyszedł szlachetny (kulturalny) / szlachcic Wojczech Slupski i dobrowolnie zdecydował się [...])” [Գրիգորյան 1963: 168]). Choć w wielu przypadkach bardziej pasuje definicja *szlachetny* zamiast interpretacji *szlachcic*. Zaskakujące jest również to, że współczesny język ormiański, wskazując na to słowo շլախտնիյ [ʃlaxetij^h] jako na polskie zapożyczenie, fonetycznie transliteruje zgodnie z brzmieniem rosyjskim (lub ukraińskim / ruskim) – шляхтич [ʃlaxtit^h] [Фасмер 1987, 4: 457; Мельничук 2012, 6: 441; Желехівський, Недільський 1886: 1094]. Fonetycznie kipczackie *slaxetniy*, *šlaxetni*, *šlaxitni* (możliwe zapożyczenie z polskiego za pośrednictwem ormiańskiego) również brzmi jak w języku polskich Ormian – շլախտնիյ [ʃlaxetnij], a nie шляхетный [ʃlaxetnij] [Гаркавец 2010: 1286, 1356]. W wielu źródłach podkreśla się, iż właśnie przez język polski rzeczownik *szlachta* (ze swoimi derywacjami) przeniknął do rosyjskiego, ukraińskiego / ruskiego oraz innych języków słowiańskich [Brückner 1927, 2: 550; Фасмер 1987, 4: 457, Мельничук 2012, 6: 441]. W ormiańskim jedynym wy tłumaczeniem jest to, że to samo słowo zostało zapożyczone dwa razy – po raz pierwszy jak wskazano powyżej, z polskiego, zaś następnym razem jako nowe rosyjskie zapożyczenie.

Z: Շլախտա / շլախտիչ (jako pochodna) [Հայրապետյան 2011: 400] [ʃlaxta / ʃlaxtit^h] (pol. *szlachta* / *szlachcic* [Bartoszewicz 1923: 754]).

TO: odpowiednikiem polskiego *szlachta* w języku ormiańskim jest ազնվականություն [Մալխասեանց 1944, 1: 12; Ժիրք 1969, 1: 10]: czyli ww. *szlachcic* – ազնվական ([aznvan] szlachcic) oraz już wymieniony sufix –ություն [-uthjun]. W Օտար բաների բանարան A. Hajrapetjana możemy znaleźć wyjaśnienia, że շլախտա to nazwa większości rządzących klas feudalnych w wielu krajach Europy Środkowej (szczególnie w Polsce i na Li-

twie) [Հայրապետյան 2011: 400], co jest poprawną definicją również według polskich źródeł [Urbańczyk 1977-1981, 8: 571–572; Brückner 1927, 2: 550]. Jednak w większości źródeł ormiańskich znajdujemy błędną interpretację tego rzeczownika, jak w przypadku շլախտնիյ – nazwa polskiej drobnej szlachty [Վարդանյան 2003: 54; Աղայան 1976, 2: 1110; Ժիրք 1980, 4: 75]. Ten sam problem występuje również w przypadku շլախտիչ [Ղյախտի՞], słowa interpretowanego jako *polski drobny szlachcic* [Փալանդուզյան; Հայրապետյան 2011: 400].

PZ: *szlachta* (lub *ślachta*, *ślechta*) oznaczała *stan, grupę społeczną w systemie feudalnym, posiadającym uprzywilejowane stanowisko prawne lub osobę przynależną do stanu szlacheckiego, szlachcica* czy też *przynależność do stanu szlacheckiego, pochodzenie szlacheckie, szlachectwo* [Urbańczyk 1977–1981, 8: 571–572]. Rzeczownik pochodzi z średnio-wysoko-niemieckiego rdzenia *slahte* (*rodzina, pochodzenie, gatunek, typ*) [Фасмер 1987, 4: 457; Brückner 1927, 2: 550], który jest zbliżony do wspomnianego ormiańskiego uąǰ [azn] – *pokolenie, plemię, naród, rodzaj*, nie mylić z niemieckim *schlachtem* (jak *szlachtuz(a)* – *rzeźnia, ubojnia*, z niemieckiego *Schlachthaus*) [Brückner 1927, 2: 550; Sobol 1995: 1073]. Następnym rzeczownikiem – *szlachcic* (lub *ślachcic*, *ślehcic*), już wymieniony wyżej, znany jest w języku co najmniej od 1399 r., oznaczał: *ten, kto należy do stanu szlacheckiego, legitymuje się szlacheckim pochodzeniem* [Urbańczyk 1977-1981, 8: 567].

U: jak widzimy zmiękczone rosyjska wymowa polskiego *szlachta* – шляхта [Ղյախտա] [Фасмер 1987, 4: 457] jest widoczna w ormiańskim շլախտու [Ղյախտա], jako typowy przykład rosyjskiego zapożyczenia. Również ukraińskie wyjaśnienie, że *szlachta* to tylko dolna warstwa arystokracji jest niekompletna, a (raczej) wątpliwa [Мельничук 2012, 6: 443]. Rzecz w tym, iż wcześniejszą ruską interpretację rzeczownika jako niemieckiego źródłosłowa dla rzeczownika шляхта [Ղյախտա] podaje tylko *Adel or Edelleute* (jako arystokracja, szlachta) [Желехівський, Недільский 1886: 1094].

Z: Սեյմ [Հայրապետյան, 2011: 502] [sejm] (pol. *sejm* [Bartoszewicz 1923: 714]).

TO: ormiańskie wyjaśnienie mówi, że սեյմ [sejm] to nazwa klasowo-przedstawicielskich organów kilku krajów w okresie feudalnym, a także były naczelny organ izby władzy państwowej w PRL-u [Հայրապետյան 2011: 502; Աղայան 1976, 2: 1290; Ժիրք 1980, 4: 286].

PZ: rzeczownik *sejm* lub *sjem* (z prasłowiańskiego **szьnъtь* – spotkanie, zgromadzenie) [Boryś, 2008: 541] funkcjonował w języku polskim jako: *zjazd, zgromadzenie stanów o zasięgu ogólnopaństwowym lub terytorialnym, obradujące nad sprawami dotyczącymi całego kraju, prowincji lub ziemi oraz rada, zgromadzenie* itd. [Urbańczyk 1977-1981, 8: 147; Brückner 1927, 2:

484; Borys 2008: 541]. Również i w kipczackim można znaleźć rzeczownik *sejm* [sejm] w znaczeniu: *zjazd (zgromadzenie) szlachecki państwa polsko-litewskiego* [Гаркавец 2010: 1263], który przeszedł do języka prawdopodobnie za pośrednictwem ormiańskiego.

U: rosyjski се́йм [sejm] jest zapożyczeniem polskim [Фасмер 1987, 3: 592; Евгеньева 1984, 4: 69] i został z kolei zapożyczony przez ormiański, co najmniej w części tzw. Armenii Wschodniej. Rzeczownik *sejm* był tak rozpowszechniony na Kaukazie, że powstał nawet Sejm Zakaukaski (luty – maj 1918). Obecnie w języku ormiańskim *sejm* stosuje się raczej do definicji parlamentów Litwy i Polski.

Z: Ստարոստա [*Պոլիստա*, 2014: 186] [sd(t)arusta] or սղարոսղա [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 693] [starosta(j)] (pol. *starosta* [Bartoszewicz 1923: 738]).

TO: pierwsze po ormiańsku może być սղար ([avag] starszy, główny) z nieprecyzyjną etymologią. Kolejne możliwe tłumaczenie to վարչական կարավարիչ ([vartʰakan karavaritʰ] kierownik administracyjny), który jednak wydaje się być właściwe raczej we współczesnym języku. Następny możliwy odpowiednik to երեց [jerets^h] (bardziej klasyczne postrzeżenie rzeczownika) – z praindoeuropejskiego *preisk’hu*, „spokrewnione” z starożytnym greckim πρέσβυς (*presbus*, stary) i łacińskimi *priscus* (stary), *pristinus* (podstawowy, nieskazitelny). Pierwotne znaczenie w ormiańskim to *starszy* lub *pierworodny*. Znaczenie *prezbitera*, *kapłana* ukształtowało się w okresie chrześcijańskim na podstawie starożytnej greki πρεσβύτερος (*prezbuteros*) lub / i klasycznego asyryjskiego *qaš* i *qašā* (*qašišā*, który znaczył *starszy*, *ksiądz* / *kapłan*), stąd po turecku mamy *keşiş* ([keʃiʃ] kapłan, ksiądz) [Անտոնյան 1973, 2: 52], co z kolei jest zinterpretowane przez S. Nişanyana jako arabski wyraz z aramejskiego / syryjskiego *ḵašīš* (znany w języku tureckim z czasów Codexu Cumanicus) [Nişanyan]. Ostatnim możliwym odpowiednikiem może być *սաւմունկ* [Մալխասուկ 1945, 4: 371] ([tanuter] właściciel domu, głowa domu, wioski): *սաւն* [tanu] jest pochodną od *սաւն* [tan] w dopełniaczu (który jest z indoeuropejskiego **dem-* z rdzenia **dem(o)-* (budować, dostosować się nawzajem), jak w sanskrycie *dāma-*, lub po grecku *δῶμα* (*dom*) [Չահուկյան, 2010: 735] oraz *տեր* [ter] (właściciel, głowa) (z **tiarj* [*tiarj], od **tēarj* [*tēarj] z **ti-* [*tē-] (wielki) [zob. Անտոնյան 1979, 4: 401; Olsen, 1999: 676].

PZ: *starosta* – ogólny sens to m.in *starszy*, *przełożony* lub *staruszek*, *siwy* [Linde 1812, 3: 405; Urbańczyk 1977–1981, 8: 419, 420; Brückner 1927, 2: 514; Фасмер 1987, 3: 747]. Na przełomie XIII i XIV w. (wg. Encyklopedii PWN) *starosta* pierwotnie znaczył: *namiestnik królewski sprawujący na określonym terytorium pełnię władzy w zastępstwie panującego* (*starosta general-*

ny, ziemski), z czasem urzędnik sprawujący na określonym obszarze władzę administracyjną, sądowo-policyjną oraz zarząd dóbr królewskich (starosta grodowy), także *tenutariusz dóbr królewskich* (starosta niegrodowy) lub ich zarządca, a także następnie: *zwierzchnik, przełożony, zarządca, naczelnik, namiestnik* oraz, już wymieniony, *starzec* [Urbańczyk 1977–1981, 8: 418; Brückner 1927, 2: 514; Фасмер 1987, 3: 747].

U: Ormianie przyjęli wszystkie wyżej wymienione znaczenia rzeczownika, ale nie *starca, siwobrodego*. A. Harkawec wskazuje także na ormiańskie tłumaczenie *starosty* jako բղէշ [bdeʃχ] [Γαρκաբեւ 2010: 1317]; perskie zapożyczenie – *bidiaxš* w znaczeniu *gubernator, wielki książę* [Ջահուկյան 2010: 123] lub եպարքոս [jeparkʰos] [Γαρκաբեւ 2010: 1317] – zapożyczenie greckie *επαρχος* w znaczeniu *gubernator, wicekról* [Ջահուկյան 2010: 217], który (będąc w podstawowym słownictwie ormiańskim również jako եպարքոս [eparkʰos] [Rivola 1633: 109, Մեղրեցի 1698: 88]) nie był używany przez Ormian polskich.

Z: Վայվոդայ / վոյվոսայ [Ղազարյան, Ավետիսյան, 2009: 727, 740] [vajvotaj / vojvodaj] (pol. *wojewoda* [Bartoszewicz 1923: 799]).

TO: tłumaczenie վոյվոսայ'y przez słownik [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009] potwierdzają inne ormiańskie źródła: *voyvoda* (często jednak jako tureckie zapożyczenie u Ormian, które z kolei przeniknęło z serbskiego) – *wysokiej rangi urzędnik państwowy, książę, poborca podatków państwowych* [Nişanyan; Ջահուկյան 2010: 713; Աճառեան 1979, 4: 347]. Warto podkreślić, iż w języku Ormian polskich nie występuje վայվոդայ [vajvotaj] lecz tylko վոյվոսայ [vojvodaj] (np.: “[...] եւ գայս ձիւ գնէ եւ վոյվոսայիւ ծառայէ՛ն՝ Բուստլիսիլիէն [...]” (*ktos kupił tego konia od służącego wojewody*) [Գրիգորյան 1963: 184-185]). A. Harkawec jest przekonany, że ormiańskim odpowiednikiem kipczackiego *voyvoda* jest գավառապետ ([gavarapet] głowa prowincji) lub խոռապետ ([χorapet] wysoki urzędnik w pałacu królewskim [Մայիսստեանց 1944, 2: 285; Γαρκաբեւ, 2010: 1615]. Գավառապետ (lub գաւառապետ) [gavarapet] składa się z գավառ ([gavar] prowincja) ze spójnikiem ա [a] oraz պետ [pet] (główny, senior, szef). To ostatnie z kolei jest zapożyczeniem perskim – **pet* (zob. w sanskrycie *pāti-*, awestyjskim *paiti-*, staropeskim *pati-*, partyjskim *bēd*, średnioperskim *pat, pet* jako *główny, szef*) [Ջահուկյան 2010: 635; Աճառեան 1979, 4: 74; Ջահուկյան 1987: 542]. H. Aczarjan jako źródło գավառ [gavar] proponuje chaldejski lub przypuszcza, że jest po prostu zapożyczeniem kaukaskim, co neguje G. Dzahukjan: wedle niego źródłosłowem prawdopodobnie mógł być praindoeuropejski rdzeń **ghāu* - (obszar, powierzchnia), który połączył się z **ghēu-* (ziewanie, szeroko otworzyć (się)) [Աճառեան 1971, 1: 527; Ջահուկյան 2010: 153]. Jeszcze w *Dictionarium armeno-latinum* F. Rivoli z 1633 można znaleźć

գաւարետ [gavarapet] jako: *gubernator / głowa prowincji (wsi)* [Rivola 1633: 70]. Խորապետ [chorapet] jest perskim zapożyczeniem (χῦρ, χῦρα – majestat, dostojenstwo), choć etymologia nie jest do końca znana [Ջահնկյան 2010: 342; Աճառեան 1973, 2: 399]. Kolejny element rzeczownika – պետ [pet], był już analizowany.

PZ: w języku polskim rzeczownik *wojewoda* (lub *wojwoda*, jak w zapożyczeniu ormiańskim – վոյվոսայ [vojvodaj]) istnieje od XIII w. jako powszechny słowiański rzeczownik i pochodzi z prasłowiańskiego **vojevoda* (wódz, dowódca), który składa się z **vojь*, **voinь* (wojsko, wojownik) oraz **voda* – prasłowiańska **vesti* (przewodzić, wieść) mający w rdzeniu sanskryckie *véti* (prześladować, dążyć, gonić) [Boryś 2008: 706; Derksen, 2008: 415, 524]. Istnieje również (jednak słabe) przypuszczenie, że rzeczownik ten jest kopią staro-wysoko-niemieckiego *herizogo* (dowódca) [Фасмер 1986, 1: 332; Мельничук 1982, 1: 415-416]. W polskiej rzeczywistości istniały (i nadal są) różne (czasem bliskie) znaczenia *wojewody*. Dokładniej można powiedzieć, że *wojewodą* był:

- początkowo urzędnik nadworny, dowódca wojska w zastępstwie panującego,
- wysoki urzędnik ziemski, sprawujący na określonym obszarze m. in. władzę administracyjną i sądowniczą,
- ten, który przewodzi; przywódca, naczelnik, zwierzchnik, przełożony (rodu, grupy religijnej, wojskowej itp.),
- namiestnik, książe Mołdawii, Wołoszczyzny i Siedmiogrodu,
- naczelnik tzw. krainy, czyli małego okręgu wsi na prawie wołoskim, wojewoda wołoski,
- niższy urzędnik królewski o nieznanym kompetencjach [Urbańczyk, t. 10, 1988-1993: 279-281],
- „[p]rócz tego, woiwoda w swoim woiewództwie na seymikach przyduje, sądy odprawuie, taxę (*podatek* – *G.M.*) towarom naznacza, wagi i miary ordynuie” [Linde, t. 4, 1814: 281-282].

U: w języku ormiańskim istnieje wiele przykładów użycia rzeczownika վայվոսայ [vajvotaj] / վոյվոսայ [vojvodaj] (głównie վոյվոսայ), ale nie zawsze są to polskie zapożyczenia. Np. ormiański poeta XVI – XVII w. Minas Tochatecy opowiada o złym wojewodzie wołoskim (por.: „Օլախ ազգին չար վոյվոսան [vojvota], Այն վոյվոսան պէղծ Շտեֆան, Պէղծ վոյվոսան [vojvota] Օլախ ազգի, Օլախ ազգին չար վոյվոսան [vojvota], Պատասխանեաց չար վոյվոսան [vojvota]” [Թոխաթեցի 1921]). Ananun Wanecy (anonim z Wan) opisuje wojewodę, tureckiego poborcę podatków, który przyjechał do miasta Wan, aby brutalnie pobrać podatki (por.: „Թիլ ՌՃՀԸ (1720) Արարկերցի ՄաՀմատ փաշայն եկն, որ Փոսաքի ասէին, եկն վոյվոսայ [vojvotaj] ի Վան ե խարսոջ էան” [Հակոբյան 1951: 371])

itd. Wszystkie te i podobne zdarzenia opisane w literaturze wpływają na ujmowanie rzeczownika *վոյվոճայ* [vojvodaj] ze złej perspektywy, która jest łatwiejsza do zapamiętania. W gruncie rzeczy dominantą jest turecki (znienawidzony przez Ormian) *voyvoda* (znany w języku tureckim jeszcze przed 1400 r. [Nişanyan]) i ze względów na czynniki historyczne oraz polityczne decydował o negatywnym sposobie percepcji tych słów. Ale wśród polskich Ormian najbardziej prawdopodobnym sposobem zapożyczenia tego rzeczownika był język polski. Co więcej, w dziedzictwie pisemnym polskich Ormian, *վոյվոճայ* [vojvodaj] nie jest wymieniane jako poborca podatkowy. Na korzyść tego stwierdzenia przemawia również fakt, że wojewoda, owszem, ustalał podatki i był za nie odpowiedzialny [por. Gieysztor 1971: 317, 323], ale pobór podatków od początku XIV w. – 1503 r., był generalnie wykonywany przez kogoś innego – *szafara*⁴ [zob. Bernat, Biegasiewicz 2013: 575], zaś główny urzędnik, który zarządzał dochodami miejskimi i administracją dóbr królewskich, był nazywany *wielkorządcą* (przynajmniej od pierwszej połowy XIV w.) [Brzeczkowski 1982: 42]. Wydaje się, że մարզպետ ([marzpet] głowa regionu, stanu, okręgu lub powiatu) mógł być nieco lepszym tłumaczeniem *wojewody*, ze względu na to, iż po ormiańsku wskazuje na zarządzanie większym obszarem (nawet porównywalnym z województwem). Zatem: մարզ [marz] – region, stan, powiat, okręg (zapożyczenie ze średnioperskie – *marz* [Ջահուկյան 2010: 516; Աճառեան 1977, 3: 281]) oraz պետ [pet] [Մալխասեան 1944, 3: 278].

Z: Վոյթ [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 740] [vojth] (pol. *wójt* [Bartoszewicz 1923: 807]).

TO: վոյթ w słowniku [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009] jest przetłumaczony jako գավառապետ ([gavarapet] *wojewoda, gubernator, burmistrz, wójt* – w ormiańskim są możliwe wszystkie powyższe stosowania tego rzeczownika), համայնքի սպագ ([hamajnk^{hi} avag] głowa społeczności), ընտրովի առաջնորդ ([əntrovi aradznoɾd] elekcyjny przywódca) [Ղազարյան, Ավետիսյան 2009: 740]. W ormiańskiej rzeczywistości nie ma *վոյթ* ([vojth] wójt), więc każde z tych tłumaczeń (interpretacji) może być odpowiednie w określonych okolicznościach. Pierwsze – համայնքի [hamajnk^{hi}] սպագ [avag], składa się z dwóch rzeczowników: համայնքի ([hamajnk^{hi}] wspólnoty) jest perskim zapożyczeniem *hama-* (całość, całkowicie), które pochodzi z indoeuropejskich protoform **sem-*, **som-*, **sm* itd. [Աճառեան 1977, 3: 20; Ջահուկյան 2010: 440–441] z formą dopełniaczową – ի [i] oraz սպագ ([avag] *starszy, główny*), które ma nieznanie pochodzenie. W ընտրովի

⁴ Szafarzem był m.in. urzędnik, który w dawnej Polsce odpowiadał za sprawy finansowe miasta czy też państwa [zob. Urbańczyk 1977–1981, 8: 530; Doroszewski].

[əntrovi] / ընտրելու [əntreal] ստաշնորդ [aradznoɾd] oba przymiotniki – ընտրովի ([əntrovi] z wschodnioormiańskiego) oraz ընտրելու ([əntreal] z zachodnioormiańskiego) [Rivola, 1633: 123] – *wybieralny*, i rzeczownik ստաշնորդ [Rivola, 1633: 31] ([aradznoɾd] przywódca) były w powszechnym użyciu u Ormian. Ընտրելու [əntreal] jest pochodną դնել [dnel] z praindoeuropejskiego **dhē-n-*, który pochodzi z rdzenia *dhē-* (kłaść), jak w przypadku *օստղաւ*. Rzeczownik ստաշնորդ [aradznoɾd], pochodna z սղ ([adz] prawo), H. Aczarjan interpretuje jako praindoeuropejską formę z *sadhyo-*, albo *sādhyo-* (proste, bezpośrednie) [Աճառեաւ 1971, 1: 246]. G. Dzahukjan proponuje rdzeń **sē(i)dh-* (iść prosto do celu, celować, aplikować), który może być porównany np. z sanskrytem – *sādhati* (... doprowadza do celu), *sādhu* (prosto / prosty), z greckim – *ίθύι* (prosty) itd. [Ջահուկյան 2010: 72].

PZ: od XIV w. *wójt* (w staropolskim także *fojt*) jest używany w języku polskim i pochodzi z środkowo-górno-niemieckiego języka – *voit / vogt / voget / vout* (przełożony, przywódca wspólnoty, starosta, władca) [Boryś 2008: 709; Urbańczyk 1988–1993, 10: 305], mając łacińskie pochodzenie – *vocatus* (wołanie, wezwanie). Ogólne znaczenie *wójta* w języku polskim było następujące: *dziedziczny właściciel majątku otrzymanego od pana feudalnego w zamian za lokację miasta na prawie niemieckim, przewodniczący miejskiej ławy sądowej i zarządzający miastem z ramienia pana, terminem tym nazywano także czasami sołtysa* [Urbańczyk 1988–1993, 10: 305-306].

U: zapożyczenie polskich Ormian z języka polskiego wydaje się pewne, tak jak *viŭm* w ukraińskim (Мельничук 1982, 1: 397) i ruskim [Желехівський 1886, 1: 105] oraz *войт* w rosyjskim [Фасмер 1986, 1: 335] są polskimi zapożyczeniami, czy też kipczackie *voyt, vuyt* [Гаркавец 2010: 1614] w tych samych (lub bardzo podobnych) znaczeniach. Kolejnym zapożyczeniem polskich Ormian jest վոյթովորդիւն ([vojthut^hjun] wójtowanie), którego nie będę analizował z powodu bardzo zbliżonego znaczenia i zastosowania z ww. վոյթ [vojth] [Դաւարյան, Ավետիսյան 2009: 740; Գրիգորյան 1963: 298-299, 329-330].

Z: ՏԵՐՈՒԴԱՊ [Դաւարյան, Ավետիսյան 2009: 757] [deputat] (pol. *deputat, deputowany* [Bartoszewicz 1923: 136], *poseł* [Bartoszewicz 1923: 620]).

TO: tłumaczenie տԵՐՈՒԴԱՊ [deputat] jako պատգամավոր [patgamavor] (zastępca, pełnomocnik), który proponuje [Դաւարյան, Ավետիսյան 2009: 757], jest tylko częściowo precyzyjny, bowiem w XVI w. to ujęcie rzeczownika w języku polskim było nieco inne. պատգամավոր [patgamavor] jest pochodną od պատգամ ([patgam] przesłanie, przykazanie), który został zanotowany jeszcze w XVII w. (ale nie պատգամավոր) [Rivola 1633: 314; Մեղրեցի 1698: 267]. պատգամ [patgam] pochodzi ze średnioperskiego **patgām* – wiadomość, aktualności (zob. sogdyjskie *patyām*, perskie *paīyām*,

asyryjskie *petgāmā* itd. [Uńwntauń 1979, 4: 38; Qwuhnljauń 2010: 624; Olsen 1999: 901]. ułnr [avor] zaś pochodzi z formy **bhor-* od indoeuropejskiej rdzenia **bher-* (nieść, nosić), z poprzedzającym elementem podstawy **-ā/ə* [Qwuhnljauń 2010: 802].

PZ: *deputat, deputowany*, z *deputatus* – przyznany komuś [Sobol 1995: 224], był „[...] osobą z nadaną sobie na czas od wyższej zwierzchności władzą namiestniczą. W Polsce zaś szczególnie tak się nazwali sędziowie trybunału głównego, z ziem i województwa od wspólobywateli wybrani” [Linde 1807, 1, 1: 420; Doroszewski]. Ale ostatnie znaczenie powoli zanikało. Pod koniec XIX w. mamy tylko: *wysłannik, przedstawiciel towarzystwa, narodu lub jednego stanu, poseł na sejm* [Arct 1899: 67].

U: *deputowany* rzecz jasna ma pierwotne znaczenie, ale z ilustracji przytoczonej w słowniku [Łuauarjauń, Ułtstħjauń 2009] (z protokołu Sądu Kamienieckiego) wynika, że ułnrnljauń [deputat] nie znaczył tylko *deputowany*, lecz chodziło raczej o *sędziów / sądy* (np.: „[...] qħ řauqaułnrń jaużħuauřhu řłr łl uaqđħ uaqđħ ħauuuuuuuńńńłr łjauńłł ł. nr łřłđħ ułłřnrłjauńłłłr [deputat]. qħ auńułřħ ħauuuuuuuńńħń auńđłłł řłřłjauńħń” [Qřħqřjauń 1963: 77] ([...] sądy narodu / ludu, których nazywa się ułłřnrłjauńłłłr [deputat] ...)). O. Bożko proponuje język ukraiński jako źródłosłów dla *ułłřnrnljauń* [deputat] [Fńđłqń 2010: 112] – депутат ([deputat] deputat), ale nie wskazuje żadnych śladów ukraińskich. Unikalnym dowodem może być (ale nie na pewno) to, że *denymatovamu* [deputatovati] / *nocuııamu* [posilati] (być posłami, być posłanymi) były znane w języku ukraińskim / ruskim od XVI w., zaś депутат [deputat] (czyli ormiańska wersja ułłřnrnljauń [deputat]), jak i po polsku *deputat*, od XVII w. [Мельничук 1985, 2: 34; Желехівський 1886, 1: 177]. We wschodnim ormiańskim rzeczownik jest znany jako przestarzały, ale czasami jest używany w języku potocznym jako zapożyczenie rosyjskie – депутат [deputat] [Фасмер 1986, 1: 499] (ze średniołacińskiego *deputatus*).

Z: Oуnq [Źnnjauń, 2014: 220] [oboz] (pol. *obóz* [Bartoszewicz 1923: 538]).

TO: odpowiednikiem byłyby óauřpuar ([třambar] obóz), który jest średnioperskim zapożyczeniem – *čambar* [Qwuhnljauń 2010: 487; Olsen 1999: 892] i ewentualnie řaułnr ([třapřor] procesja, orszak), który raczej pochodzi z tureckiego *tabur* (*piechota, kompania*), znanym w tym języku co najmniej od początku XVII w. [Uńwntauń 1973, 2: 167; Niřanyan].

PZ: *obóz* lub *tabor* od XV w. w języku polskim funkcjonują jako np. *zespól řrodków transportowych wiozących za wojskiem zaopatrzanie*, innymi słowy to *umocnione miejsce pod gołym niebem, w którym zbiera się i przebywa wojsko w toku wyprawy wojennej – obóz wojskowy osłonięty wozami*, albo *liczna grupa ludzi wędrujących wspólnie lub zgromadzonych na postoju czy też obóz*

wojskowy osłonięty wozami [Boryś 2008: 375, 625; Urbańczyk 1982–1987, 9: 80; Urbańczyk 1965–1969, 5: 364].

U: w kipczackim można znaleźć *tabor* [Гаркавец 2010: 1363] oraz *oboz* [Гаркавец 2010: 1030] jako synonimy. Nie można też wykluczyć, iż rzeczowniki te przenikły do kipczackiego za pośrednictwem ormiańskiego. Jako odpowiednik ormiańskiego dla pierwszego rzeczownika A. Harkawec proponuje բանակ ([bnak] wojsko) / բանակատեղ ([bnakateł] obozowisko wojskowe) – prawdopodobnie perskie zapożyczenie w ormiańskim, ale pierwotne źródło nie jest znane [Ջահնկյան 2010: 118], zaś dla drugiej propozycji A. Harkaweca – հանգրվան ([hangrvan] azyl, przystań), perskie zapożyczenie jest też możliwe [Ջահնկյան 2010: 446]. Kolejną kwestią jest to, że starą wersją polskiego *tabor* był *tabór* [Boryś, 2008: 624–625; Doroszewski], który wydaje się być bliżej tureckiego [Nişanyan]. Istnieje jednak przypuszczenie, że słowo to pochodzi z języka staroczeskiego *tábor* [Linde 1812, 3: 590; Boryś 2008: 624–625]. Warto podkreślić, że *obóz* ma jednak nieco szersze zastosowanie. Jest to prasłowiański rzeczownik – **obozъ* z **obvozъ* (*to, co się wiezie, przewozi z miejsca na miejsce*, tj. *ciężary, bagaże, tabory, miejsce czasowego pobytu wojska* itd.) [Boryś 2008: 375]. Podobne znaczenie *obozu* można spotkać także w ruskim – *обоз* ([oboz] obozy wojenne, wozy) [Желехівський 1886, 1: 545]. Można przypuszczać, że rzeczownik przeszedł do ormiańskiego z polskiego lub ukraińskiego / ruskiego.

Z: Օսադցու [Hanusz 1886: 448] [osadts^ha] (Pol. *osadca, założyciel osady, kolonii*). Ormiańska transliteracja jest moją propozycją. Oryginalna transkrypcja J. Hanusza była *osádca*.

TO: համայնքի հիմնադիր ([hamajnk^hi himnadir] założyciel społeczności). W języku ormiańskim nie występuje jeden rzeczownik jako odpowiednik *osadcy*. համայնքի [hamajnk^hi] jest tutaj w dopełniaczu i pochodzi z rdzenia *ham* ([ham] całość, wszystko), co jest raczej zapożyczeniem perskim (*ham-, han-, hāma* itd.) [Ջահնկյան 2010: 440; Աճառեան 1977, 3: 18]. հիմնադիր [himnadir] składa się z հիմն ([himn] podstawa, fundament), pochodzącym z praindoeuropejskiego rdzenia **semen-* / **semu-* (podstawa, fundament) [Ջահնկյան 2010: 460], ze spójnika *u* [a] i z czasownika դնել [dnel] (kłaść, położyć), także z praindoeuropejskiego **dhē-n-*, który pochodzi z rdzenia *dhē-* (kłaść), jak w sanskrycie *dádhati* ([...] kładzie) lub w greckim *τιθημι* (ja kładę) itd. [Ջահնկյան 2010: 201].

PZ: *osadca* (archaiczna forma *osadzca*) jest *osobą, która sprowadziła osadników na jakiś teren, zamieszkiwała te tereny, założyła kolonię* [zob. Doroszewski; Linde 1809, 2, 1: 548]. Słowiańska **o(b)sada* (osiedlić się, osadzić, umieścić gdzieś) pochodzi z prasłowiańskiego przedrostkowego **o(b)-saditi*

(osiedlić się, osadzić, umieścić) z przedrostkiem **ob* – od prasłowiańskiego **saditi* (osiedlać się, sadzić rośliny) [Boryś 2008: 397; Derksen 2008: 442].

U: opcja zapożyczenia z ruskiego, którą obok polskiego proponuje J. Hanusz [Hanusz 1886: 449] – осадчий / осадця [Желєхівський 1886, 1: 576] [osadtʲij / osadtsʲja], w tym samym znaczeniu jest możliwa, ale tak samo jest możliwy i język polski jako źródło zapożyczenia.

Zakończenie

Określenie, czy któryś z wyżej wybranych (wśród licznych) terminów jednoznacznie jest politycznym konceptem, jest raczej niemożliwe, bowiem niemal każde przeanalizowane pojęcie często ma wieloraki charakter: wielokrotnie posiada też prawny, ekonomiczny lub inny sens w percepcji różnych odbiorców (w zależności od szeregu czynników – edukacji, statusu społecznego, stanu majątkowego itd.). Kwestia analizy pochodzenia lub uzasadnienia konieczności zapożyczenia tych i podobnych terminów zostaje otwarta. Jakkolwiek widoczna jest pewna prawidłowość, co się wydaje być logicznym: w zasadzie Ormianie (bezpośrednio lub pośrednio) zapożyczają z języka polskiego terminy, które albo nie występują w języku ormiańskim, albo wyrażają koncepcje wyjątkowo dobrze zakorzenione w rzeczywistości (raczej m.in.) politycznej.

LITERATURA

- Archaeological Site of Ani*, UNESCO, World Heritage Centre. URL: <http://www.whc.unesco.org/en/list/1518> (21.04.2017).
- Arct, M. (1899). *Słowniczek wyrazów obcych*, M. Arct, Warszawa
- Armenian Alphabet, URL: http://mylanguages.org/armenian_alphabet.php (29.06.2020).
- Bernat, R., Biegasiewicz, P. (2013). *Geneza podatku dochodowego w Europie w średniowieczu i okresie nowożytnym*. „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego”, 27. 571–581.
- Bartoszewicz, J. (1923). *Podręczny słownik polityczny*, nakładem księgarni Perzyński, Niklewicz i S-ka, Warszawa.
- Bogucki, A. (2003). *Jeszcze o pochodzeniu wyrazu „szlachta”*, w: „Biskupi, lennicy, żeglarze. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza”, 9. 457–471.
- Boryś, W. (2008). *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. Literackie, Kraków.
- Brückner, A. (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Krakowska Spółka Wydawnicza, t. 1–2, Kraków.
- Brzeczkowski, T. (1982). *Podatki zwyczajne w Polsce w XV wieku*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 128. 39–62.
- Çengel, H. (2013). *Comparative Phonology of Historical Kipchak Turkish and Urum Language*. “Gazi Türkiyat”, Güz 13. 29–43.

- Czaja, R., Nowak, Z. H. (2013). *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach – próba charakterystyki*. W: Czaia, R. Radziwiński, A. (red.), *Zakon Krzyżacki w Prusach i Inflantach*, UMK, Torun. 11–28.
- Dankoff, R. (1995). *Armenian Loanwords in Turkish*. “Turcologica”, nr 21. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Dauzat, A., Dubois, J., Mitterand, H. (red.) (1971). *Nouveau dictionnaire Etymologique et historique*. Larousse, Paris.
- Derksen, R. (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, vol. 4, Brill, Leiden, Boston.
- Doïmadjian-Grigoryan, K. (2015). *L’apport de la langue et de la civilisation françaises à l’évolution de l’identité linguistique arménienne: étude diachronique*. «Etudes interdisciplinaires en Sciences humaines», 2. 141–150.
- Doroszewski, W. *Słownik języka polskiego*, URL: <http://doroszewski.pwn.pl> (30.07.2020).
- Dum-Tragut, J. (2009). *Armenian. Modern Eastern Armenian*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.
- Eker, S. (2009). *Kipchak Turkic as a part of the Balkans and Easter Europe history-geography*. In: *Lucrările simpozionului internațional*. Cartea. România. Europa, Editura Biblioteca Bucureștilor.
- Encyklopedia PWN, URL: <https://encyklopedia.pwn.pl> (07.07.2020).
- Glosbe, URL: <https://glosbe.com/uk/pl/гачок> (05.05.2020).
- Hambarcumian, R. (1994). *Czas i miejsce osiedlenia się Ormian na Rusi Kijowskiej i w Polsce według Sadoka Barączca*. „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, nr 2. Kraków. 1–10.
- Hrytsak, Y. (2000). *Lviv: A Multicultural History through the Centuries*. “Harvard Ukrainian Studies”, vol. 24.
- Hanusz, J. (1886). *O języku Ormian polskich*. „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademii umiejętności”, t. XI, nakładem Akademii, Kraków. 350–381.
- Jurszo, R. *Prof. Michał Kopczyński: Polska bardzo wiele w swej historii zawdzięcza imigrantom*, 30.12.2015, URL: <http://www.wiadomosci.wp.pl/prof-michal-kopczynski-polska-bardzo-wiele-w-swej-historii-zawdzięcza-imigrantom-6027694144328833a> [10.04.2017].
- Kapović, M. (ed.) (2017). *The indo-european languages*. Routledge, London, New York
- Król-Mazur, R. (2016). *Przemiany społeczności ormiańskiej w Polsce pod wpływem unii ze Stolicą Apostolską*. W: *Krakowskie pismo kresowe*, pod red. A. Świątka, W. Kudela-Świątka, T. Pułockiego, *Rocznik 8, Ormianie*, Kraków. 15–64.
- Lewicki, S. (1920). *Studia nad historią handlu w Polsce (prawo składu)*, Drukarnia i litografia Pillera Neumana i Spki, Lwów.
- Linde, S. (1807-1814). *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Drukarnia XX. Piarów, Warszawa.
- Machul-Telus, B. (2008). *Mniejszość ormiańska w Warszawie*. „Studia Mazowieckie”, 4/10/3. 73–86.

- Magakian, G. (2019). *Przegląd kilku polskich zapożyczeń w gwarze Ormian z Kut.* „Our Europe. Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture”, vol. 8. 13–26.
- Mańkowski, T. (1959). *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Kraków.
- Mańkowski, T. (1935). *Sztuka islamu w Polsce w XVII i XVIII wieku*, wyd. Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Mańkowski, T. (1934). *Sztuka Ormian Polskich i archiwum katedry*, wyd. Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Matasović, R. (2009). *A Grammatical Sketch of Classical Armenian*, Zagreb. URL: <http://mudrac.ffzg.unizg.hr/~rmatasov/ARMENIAN2.pdf> (30.11.2019).
- Meier-Brugger, M. (2003). *Indo-European Linguistics*, Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- Morgan, J. de (1919). *Histoire du peuple arménien depuis les temps les plus reculés de ses annales jusqu’à nos jours*. Berger-Levrault, Nancy.
- Mychitar Gosz. URL: <http://www.encyklopedia.pwn.pl/haslo/Mychitar-Gosz;3944840.html> [20.04.2017].
- Nadel-Golobič, E. (1979). *Armenians and Jews in Medieval Lvov. Their Role in Oriental Trade 1400-1600*. «Cahiers du Monde Russe et Soviétique», 20/3/4, Jul.-Dec., EHESS. 345–388.
- Nieczuja-Ostrowski, P. (2012). *Migracje ludności ormiańskiej w przeszłości i współcześnie*. In: Tökölyová, T., Modrzejewski, A. (eds.). *Current Issues of Politics and Society*. Europe Our House Press, Tbilisi. 69–84.
- Nişanyan, S. *Türkçe Etimolojik*, URL: <https://www.nisanyansozluk.com/?> (01.07.2020).
- Olsen, B. A. (1999). *The noun in Biblical Armenian: origin and word formation – with special emphasis on the Indo-European heritage*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Papée, F. (1894). *Historia miasta Lwowa w zarysie*, wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów.
- Petit Robert 2* (1988). *Dictionnaire universel des noms propres*, A. Rey (ed.), pub. Le Robert, Paris.
- Piotrowski, J. (1925). *Katedra ormiańska we Lwowie w świetle restauracji i ostatnich odkryć*, wyd. Kurja metropolitalna obrządku orm.-kat. we Lwowie, Lwów.
- Plungian, V. (2019). *Notes on Eastern Armenian verbal paradigms*. In: Olmen, D. van, Mortelmans, T., Brisard, F. (eds.), *Aspects of Linguistic Variation*. de Gruyter Mouton, Berlin / Boston. 233–246.
- Prawo składu*, Encyklopedia PWN. URL: <http://www.encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawo-skladu;3961906.html> [11.04.2017].
- Rivola, F. (1633). *Dictionarium armeno-latinum*. Impensis Societatis Typographicae Librorum Officii Ecclesiastici, Lutetiae Parisiorum.
- Rolle, J. A. (1878). *Nowe opowiadania historyczne*, wyd. Gubrinowicza i Schmidta, Lwów.
- Rydzkowska-Kozak, J. (2013). *Historia polskich zbiorów rękopisów ormiańskich*. W: Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej,

- pod red. W. Walczaka, K. Łopateckiego, tom 6. Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok
- Schneider, A. (1871). *Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi*, t. 1. Drukarnia Narodowa Ossolińskich, Lwów.
- Słownik języka polskiego PWN (SJP PWN), URL: <https://sjp.pwn.pl> (27.06.2020).
- Urbańczyk, S. (red.) (1977-1981). *Słownik staropolski*, wyd. PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Sobol, E. (red.) (1995). *Słownik wyrazów obcych*. PWN, Warszawa.
- Stachowski St. (2010). *Polonizacja języka ormiańsko-kipczackiego*, „LingVaria”, rok V, nr 2.
- Stopka, K. (2010). *Interakcje etniczne w mieście staropolskim. Kamieniec Podolski w ujęciu źródeł ormiańskich od XV do połowy XVII wieku*, w: „Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej”, t. XI. 85–124.
- The Lawcode (Datastanagirk') of Mxit'ar Goš, (2000). Rodopi, Amsterdam – Atlanta.
- Theodorowicz, L. (1927). *Data osiedlenia się Ormian na Rusi i w Polsce*. „Posłaniec Św. Grzegorza, pismo poświęcone sprawom Archidiecezji Lwowskiej obrządku ormiańskiego”, 4 (wrzesień), Lwów. 10–13.
- Trésor de la Langue Française informatisé (TLFI). Université de Lorraine. URL: <http://atilf.atilf.fr> (01.07.2020).
- Trzciński, K. (2004). *Geneza i istota średniowiecznego obywatelstwa miejskiego na zachodzie Europy. Przyczynek do badań dziejów obywatelstwa państwowego*. „Państwo i Społeczeństwo”, IV//3. 75–91.
- Vidal-Gorène, Ch., Decours-Perez, A. (2020). *Languages Resources for Poorly Endowed Languages: The Case Study of Classical Armenian*. In: Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2020), 11–16 May. Marseille. 3145–3152.
- Zachariasiewicz, F. K. (1842). *Wiadomość o Ormianach w Polsce*, „Biblioteka Naukowego Zakładu im. Ossolińskich”, t. 1, Wytlocznia Józefa Schnaydera, Lwów.
- Гамкрелидзе, Т., Иванов, В. (1984). *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, т. 1–2, Тбилиси.
- Гаркавец, А. (2017). *Кыпчакское письменное наследие*, т. I, Алматы: Баур.
- Гаркавец, А. (2010). *Кыпчакское письменное наследие*, т. III, Алматы: Баур-Касан.
- Евгеньева, А. (ред.) (1981–1984). *Словарь русского языка*, т. 1-4, Москва: Русский язык.
- Желехівський, Є. (1886). *Малоруско-німецький словар*, т. 1, Львів: Товариство ім. Шевченка.
- Желехівський, Є., Недільський, С. (1886). *Малоруско-німецький словар*, т. 2, Львів: Товариство ім. Шевченка.
- Кримський, А., (1930). *Тюрки, їх мови та літератури. I Тюркські мови*. «Збірник Істор.-філол. відділу ВУАН», № 105. Київ.
- Мельничук, О. (ред.) (1982-2012). *Етимологічний словник української мови*, т. 1–6, Київ: Наукова думка.
- Трубачёв, О. (ред.) (1987). *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, вып. 13, Москва: Наука.

- Фасмер, М. (1986-1987). Этимологический словарь русского языка, т. 1–4, изд. Москва: Прогресс.
- Աբաջյան, Ա., Դիլբարյան Ն., Յուզբաշյան Ա. (2017). Հայոց լեզվի պատմություն, ԵՊՀ հրատ., Երևան.
- Ալիշան, Ղ., Կամենից, (1896). Տարեգիրք Հայոց Լեհաստանի եւ Ռումենիոյ. Մխիթարյան Միաբանություն, Վենետիկ.
- Աղայան, Է. Բ. (1976). Արդի հայերենի բացատրական բառարան. „Հայաստան“, հ. 1-2. Երևան.
- Անառեան, Հ. (1971-1979) Հայերեն արմատական բառարան, հ. 1-4. Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երևան.
- Անառոյան, Հ. (1953). Զննություն Առտիալի բարբառի. ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան.
- Ասատրյան, Գ. (1990). Արոյոք կա՞ն հայկական փոխառություններ նոր պարսկերենում. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 3. 139–144.
- Աւետիքեան Հայր, Գ., Միրմէլեան Հայր Խ., Աւգերեան Հայր Մ. (1836-1837). Նոր բառգիրք հայկազգեան լեզուի, հ. 1-2, Տպարան ի Սրբոյն Ղազարու, Վենետիկ.
- Բժշկեան, Մ. (1830). Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան և յայլ կողմանս բնակեալս ի Հայկազանց սերելոց ի նախնեաց Անի քաղաքին. Վենետիկ.
- Բոժկո, Օ. (2010). Ուկրաինաբանությունները Կամյանեց-Պոդոլսկ քաղաքի XVI–XVII դարերի հայկական դատարանի փախերագրերի լեզվում. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 2. 110–115.
- Գրիգորյան, Վ. (1963). Կամենեց-Պոդոլսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երևան.
- Էփրիկեան, Ս. (1903). Պատկերագրող բնաշխարհիկ բառարան, հ. I. Ս. Ղազար, Վենետիկ.
- Խաչատրյան, Գ. (2015). Հովհաննես Կամենացու «Պատմություն պատերազմին խորինու» երկի լեզվաոճական որոշ առանձնահատկություններ. Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր, պրակ Ա, Երևան, 16–31.
- Համբարձումյան, Ռ. (1984). Լեհահայ գաղթապայրերի սկզբնավորումը, ներգաղթի ժամանակն ու փուլերը՝ ըստ Մադոկ Բարոնչի. «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 3 (54), Երևան. 145–153.
- Հայրապետյան, Ա. (2011). Օտար բառերի բառարան, Հեղինակային հրատարակություն, Երևան.
- Ղազարյան, Ռ., Ավետիսյան, Հ. (2009). Միջին հայերենի բառարան, ԵՊՀ հրատարակչություն.
- Ղազարյան, Ռ. (1993). Արաբական և եվրոպական փոխառությունների տառադարձության առանձնահատկությունները միջին հայերենում. «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 2/80, Երևան. 168–171.
- Ղարիբյան, Ա. et all, (eds.) (1969-1980). Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան (ԺՀԼԲԲ). Հ. Անառոյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., հ. 1-4, Երևան.
- Մալխասեանց, Ս. (1944-1945). Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 1-4, ՀՍՍՌ Պետական Հրատարակչություն, Երևան.

- Մերրեցի, Ե. (1698). Բառգիրք Հայոց, հրատ, Սարգիս Եվդոկիացու Սահեթնու, Յալիկոնայ.
- Միքայելյան, Վ. (1986). *Տալիկերան հայերը և ռուս-սլավոնական աշխարհը*, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2, 51–74.
- Պողոսյան, Ն. (2014). Նորահայտ բառեր վաղաշխարհաբարյան աղբյուրներում (16-18-րդ դդ.). ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան.
- Ջահուկյան, Գ. (2010). Հայերեն ստուգաբանական բառարան. Ասողիկ հրատ., Երևան.
- Ջահուկյան, Գ. (1987). Հայոց լեզվի պատմություն, նախագրային շրջան. ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան.
- Ջահուկյան, Գ. (1994). *Հին հայերենի վերջածանցների ծագումը*. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1-2. 53–66.
- Ջահուկյան, Գ. (1995). *Հին հայերենի վերջածանցների ծագումը*. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1. 137–150.
- Սարգսյան, Ա. (1991). Արեւմտահայերենի բառարան. Արեւիկ, Երեւան.
- Սրապեան, Ի. (1903). Ակնարկ մը լեհահայոց վրայ. Հանդէս ամսօրեայ, «Վիեննա», 10. 300-305.
- Վարդանյան, Ռ. (2003). Պատմական տերմինների համառոտ բառարան. Տաթև գիտակրթական համալիր, Երևան.
- Տեր-Ղևոնդյան, Վ. (2010). *Կիլիկյան Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունը XII դարի վերջին*. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1. 114–128.
- Տեր-Ղազարեան, Ա. (1908). Հանրամատչելի բառարան օտարազգի բառերի եւ գործածութեան մէջ մտած մտքերի ու դարձւածքների. Տպարան «ԷՊՕԽԱ», Թիֆլիս.
- Փալանդուզյան, Հր. Գործածական բառացանկ: Օտարամուտ բառերի հայերեն համարժեքները, URL: <http://www.magaghat.am/archives/26075> (06.07.2020).
- Փորքեյան, Իս. (1959). *Երբ և որտեղից են հայերը գաղթել Չերքեզիա*. «Պատմա-բանասիրական հանդես», 2–3. 232–246.
- Օտյան, Երվանդ (1920). Միջնորդ տէր պապա, Կ. Պոլիս.